

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BANDIRMA VE ÇEVRESİNDE HALK İNANIŞLARININ DİNLER TARİHİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

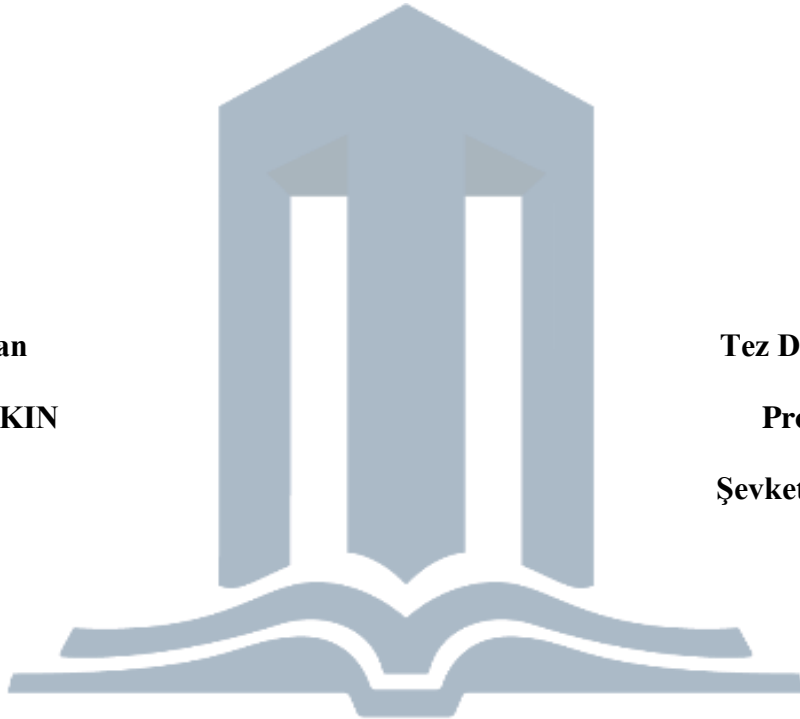
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mustafa IŞKIN

Tez Danışmanı

Prof. Dr.

Şevket YAVUZ

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Bandırma ve Çevresinde Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

31.01.2020

Mustafa İŞKİN

ÖZET

BANDIRMA VE ÇEVRESİNDE HALK İNANIŞLARININ DİNLER TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan, fitratı gereği inanma ihtiyacı olan sosyal bir varlıktır. Bu nedenle, insan ve din ayrılmaz bir bütündür. Sosyal bir kimliğe sahip olan insan, zaman zaman içerisinde doğup büyüdüğü toplumun kültürünü, örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini, inanç ve pratiklerini, egemen dinin, birtakım uygulamalarıyla birleştirmiştir. Böylece, dinin inanç ve pratikleriyle harmanlanarak vücut bulan ve “Halk İnançları” şeklinde ifade edilen, bir inanç yapısı ortaya çıkmıştır.

Halk inançları, bir yandan zamanla toplum tarafından kabul gören ortak değerlere dönüşürken, diğer yandan dinin algılanışının ve pratize edilmişin kodlarını bize sunar. Bir toplumu değerlendirebilmek için toplum, bütün yönleriyle ele alınmalıdır. Halk inançları da bu kapsamda ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda, Bandırma ve çevresinde tespit edilen halk inançları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı, Bandırma topografyası ile sınırlandırılmıştır.

Halk inançları, bir bölgede yaşayan halkın, öteden beri inandığı ve yazılı kaynaklardan ziyade, sözlü aktarımlar aracılığıyla öğrendiği ve uyguladığı inançlardır. Aynı zamanda bu inançlar, toplumsal bir hafıza oluşturma yanında, geçmiş ve geleceğe açılan bir köprü görevi de ifa eder. Bandırma topografyasında var olan halk inançlarını ve uygulamalarını, geçiş ritüelleri ekseninde yazılı bir hale getirerek, gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarımının sağlanması, aynı zamanda da toplumsal hafızayı diri tutması bakımından önemlidir.

Bandırma topografyasında yer alan halk inançlarını Dinler Tarihinin de kullanmış olduğu metodolojiyle ele almak, sonraki çalışmalara ışık tutacağı kanaatindeyiz. Bandırma topografyasında yer alan halk inançları, kitabi ve resmi dinin inanç sisteminden ziyade, halk dindarlığı formunda tezahür ederken, geleneksel inançlarla kitabi ve resmi inançların bir arada olduğu formlar da yer almaktadır. Genç nüfusa oranla, yaşlı nüfus içerisinde ve eğitim düzeyi yüksek kimselerde halk inançlarının pratikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bandırma Halk İnanışları, Hurafeler, Halk Kültürü, Sivil İnançlar, Popüler Dindarlık, Kültler.

ABSTRACT

EVALUATION OF FOLK BELIEFS IN TERMS of HISTORY OF RELIGIONS IN BANDIRMA AND ITS SURROUNDINGS

Man is a social entity that needs to believe because of his/her nature. Therefore, man and religion are inseparable. A person who has a social identity occasionally has combined the culture, customs, traditions, beliefs, practices of the society in which he was born, with certain practices of the sovereign religion. Thus, a belief structure, which is embodied by blending with the beliefs and practices of religion, arised and named as “Folk Beliefs”.

On the one hand, folk beliefs turn into common values accepted by society, on the other hand, folk beliefs offer us the codes of the perception and practices of religion. In order to evaluate a society, society should be considered in all its aspects. Folk beliefs are among the issues that need to be addressed in this context. Eventually, folk beliefs determined in and around Bandırma constitute the subject of the study. The scope of the study was limited to Bandırma topography.

Folk beliefs are beliefs that people living in a region have believed in and learned through oral transmissions rather than written sources. At the same time, these beliefs not only create a collective memory, but also serve as a bridge to the past and future. Therefore, it is crucial to ensure that the folk beliefs and practices existing in Bandırma topography are written in the axis of transitional rituals, and that they are transferred to future generations in a healthy way and also keep the social memory alive.

We believe that the present study in which the folk beliefs in the topography of Bandırma is approached and discussed with the methodology used in the History of Religions will shed light on the following studies. Folk beliefs in the topography of Bandırma are manifested substantially in the form of folk religiosity rather than the belief system of the book and the official religion, but there are also folk beliefs present in the forms where the traditional beliefs and the official beliefs are merged. Compared to the young population, the practices of folk beliefs are observed in the elderly population and people with high level of education.

Key Words: Bandırma Folk Beliefs, Superstitions, Folk Culture, Civil Beliefs, Popular Religiosity, Cults.

ÖNSÖZ

Doğası gereği insan her dönemde inanma ihtiyacı içerisinde varlığını sürdürmüştür. Karşılandığı takdirde insanı mutlu eden bu inanma ihtiyacı, temelde dinî, kültürel ve toplumsal unsurların etkisi altındadır. Farklı form ve tarzlarda karşımıza çıkan bu inançlar, halk kitleleri tarafından kabul görmektedir. Özünde kültürel, toplumsal, coğrafi, antropolojik vb. birçok unsuru barındıran halk inançları, zaman ve mekâna göre değişiklik gösterse de, toplumsal bir gerçeklik olarak hep var olmaya devam edecektir. Toplumunu oluşturan bireyler de “halk”ın inançlarını yaşadığı toplumun adet, örf, gelenek, görenek ve uygulamaları aracılığıyla öğrenip, sonraki kuşaklara aktarır. Kısaca, halk inançları; devamlılık ve süreklilik ile yoğrulup, toplumun kabullerini pratiğe dökerek geleceğe aktarılan kolektif tezahürlerdir.

Tezimizin konusunu, Bandırma topografyasında yer alan halk inançları oluşturmaktadır. Coğrafyamızda sosyal tarih maalesef kayıt altına alınamamıştır. Biz bu nedenle çalışmamızda, sosyal tarihi, sosyo teolojik tarihi, sosyo dini tarihi, kayıt altına alarak sistematik bir biçimde ele almayı hedefledik. Bu kapsamda çalışmamızı; kültürler, popüler dindarlık, sivil dindarlık, kutsala ada/n/ma, kutsal zaman, kutsal mekân, halk inançları ve geçiş ritüellerini merkeze alarak, antropolojik ve tarih ekseninde bağlamaya çalıştık. Böylece Bandırma'nın kutsallık, inanç ve toplumsal özellikleri çalışmamız sayesinde yazılı hale getirilmeye, daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilecektir.

Çalışmamız, giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında konu, tezin önemi ve amacı, çalışmanın tezleri, kavramsal çerçevesi, kılavuz (metodoloji), kaynakça analizi, kapsam ve sınırlılıklar yer almaktadır. Birinci bölümde din, tarih, mitoloji ve sivil din konuları teorik olarak ele alınırken, ikinci bölümde halk inançları nesne-eşya-varlık inançları ve geçiş inançları ve ritüelleri ekseninde iki ana aksta teorik olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde de yine aynı topografya-demografya ekseninde geçiş inançları ve ritüelleri iki ana ekseninde, insan-toplum geçiş inançları ve ritüelleri ile insan-tabiat geçiş inançları ele alınmıştır. Sonuç kısmında da genel bir değerlendirme yapılarak çıkarımlara, bulgulara yer verilmiş ve ufuk açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kaynakçada kaynak eserlere ve kaynak kişilere yer verilmiş, konu ile ilgili resimler eklenmiştir.

Bu mütevazî çalışmamızın, halk inançları bağlamında sosyal bilimler alanında yer alan dinler tarihi, din sosyolojisi, din psikolojisi, antropoloji, sosyoloji, halk bilimi alanlarında

yapılacak olan, sonraki çalışmalara deniz feneri rolü göreceği ve perspektif çizeceği umulmaktadır.

Tez sürecinde, akademik ve idari görevlerinin yoğunluğuna rağmen her daim zaman ayıran ve çalışmanın tamamlanmasında, değerli bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, öğrencisi olmaktan kıvanç duyduğum kıymetli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Şevket YAVUZ hocama, şükranlarımı sunuyorum. Bu süreçte, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, Dr. Öğr. Üyesi Ersoy KUTLUK hocama, alan araştırmasında bana yardımcı olan Celalettin ŞAHİN Bey'e ve Nurhayat ŞAHİN Hanım'a, ve çalışmama katkı sağlayan diğer kişilere, teşekkür ederim. Ebediyete uğurladığımız annem, merhume Hanife IŞKİN'a, çalışmanın biran önce bitmesini dört gözle bekleyen, geç saatlere kadar çalışmama gönlü razı olmayarak uyumamı söyleyen sevgili kızlarım Zeynep Vuslat ve Merve Reyyan'a, tez sürecinde kendisini ihmal etmeme rağmen bana sabreden, desteğini bir an bile esirgemeyen, hayat arkadaşım eşim, her şeyim Sebahat ŞAHİN IŞKİN'a, teşekkür ederim.

Mustafa IŞKİN

Çanakkale, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	ix
RESİMLER.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN, TARİH, MİTOLOJİ VE SİVİL DİN

1.1. Din Tarih ve Mitoloji.....	6
1.1.1. Din ve Kutsal	26
1.1.3. Mitoloji ve Ritüel	34
1.2. Din ve Sivil Din	37
1.2.1. Resmi Din Sivil Din Diyalektiği	41
1.2.2. Kutsal Sivil Alanda Aramak.....	46
1.2.3. Ritüeli Sivilleştirme veya Halk Dindarlığı	49
1.3. Sivil Din: Popüler Dindarlık, Halk İnançları ve Gündelik Hayat	52
1.3.1. Sivil Din ve Gündelik Hayat	55
1.3.2. Popüler Dindarlık ve Halk İnançları	57
1.3.3. İnsan, Toplum ve Hayat: Geçiş Ritüelleri ve Pratikleri.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

HALK İNANÇLARI VE GEÇİŞ RİTÜELLERİ

2.1. İnsan ve Toplum Hayat Evreleri / Geçiş Ritüelleri	64
2.1.1. Doğum.....	65
2.1.2. Erinlik ve Ergenlik	66

2.1.3. Evlilik	68
2.1.4. Kutsal Yolculuk	70
2.1.5. Kutsala Ada/n/ma	73
2.1.6. Ölüm.....	74
2.2. Sivil Dindarlık ve Kutsalın Zaman, Mekân ve Varlıktaki Akışı.....	76
2.2.1. Kutsalın Zamandaki Akışı	78
2.2.1.1. <i>Kutsal Zaman Tasavvuru</i>	80
2.2.1.2. <i>Kutsal An, Gün, Hafta, Ay, Sezon Tasavvuru</i>	82
2.2.2. Kutsalın Mekândaki Akışı	96
2.2.2.1. <i>“Evde Olma Hissi”</i> : Ocak, Ev, Mabet ve Yurt.....	99
2.2.2.2. <i>Sivil Mekânın Kutsal İfadeleri: Yatır, Hıdırlık, Türbe, vb.leri</i> ..	102
2.2.3. Kutsalın Varlıktaki Akışı	105
2.2.3.1. <i>Kozmik Varlıklar ve Halk Dindarlığı: Su-Yağmur, Ateş, Toprak, Ağaç-Orman</i>	106
2.2.3.2. <i>Hayvan Kültleri ve Halk İnançları</i>	114
2.2.3.3. <i>Eşyalar ve Halk İnançları</i>	118
2.2.3.4. <i>Kutsallık ve Renkler</i>	120
2.2.3.5. <i>Kutsallık ve Sayılar</i>	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTSAL, GEÇİŞ RİTÜELLERİ VE HALK İNANÇLARI: BANDIRMA ÖRNEĞİ

3.1. Tarihi Topografik Panorama	124
3.1.1. Süje / Halk	134
3.1.2. Saha/n- Topografya	136
3.1.3. Sosyo-Manevi (Kültürel) Faktörler.....	136
3.1.4. Sosyo- Maddi (Medeni) Faktörler	138
3.1.5. Süre/ç- Kronolojisi.....	141
3.1.6. Senkronik Durum	142
3.2. Dinî- Kültürel Panorama	144
3.3. İnsan Toplum İle İlgili Halk İnançları	145
3.3.1. Doğum İle İlgili Halk İnançları	145

3.3.1.1. <i>Doğum Öncesi Halk İnançları</i>	146
3.3.1.2. <i>Doğum Esnasındaki Halk İnançları</i>	150
3.3.1.3. <i>Doğum Sonrası Halk İnançları</i>	150
3.3.2. <i>Erinlik ve Ergenlik İle İlgili Halk İnançları</i>	153
3.3.2.1. <i>Sünnet ile İlgili Halk İnançları</i>	155
3.3.2.2. <i>Sünnet Öncesi Halk İnançları</i>	156
3.3.2.3. <i>Sünnet Esansındaki Halk İnançları</i>	158
3.3.2.4. <i>Sünnet Sonrasındaki Halk İnançları</i>	159
3.3.4. <i>Evlilik İle İlgili Halk İnançları</i>	160
3.3.4.1. <i>Evlilik Öncesi Halk İnançları</i>	161
3.3.4.2. <i>Evlilik Esnasındaki Halk İnançları</i>	164
3.3.4.3. <i>Evlilik Sonrası Halk İnançları</i>	169
3.3.5. <i>Kutsala Ada/n/ma</i>	169
3.3.5.1. <i>Hıdırellez ile İlgili İnançlar</i>	170
3.3.5.2. <i>Mevlit ile İlgili İnançlar</i>	174
3.3.5.3. <i>Aşure ile İlgili İnançlar</i>	177
3.3.5.4. <i>Dinî Günler</i>	178
3.3.6. <i>Kutsala Yolculuk</i>	182
3.3.6.1. <i>Hac ve Umre İle İlgili İnançlar</i>	183
3.3.6.2. <i>Dinî Ziyaret Yerleri İle İlgili İnançlar</i>	186
3.3.6.3. <i>Asker Uğurlama İle İlgili İnançlar</i>	199
3.3.7. <i>Ölüm</i>	201
3.3.7.1. <i>Ölüm Öncesi Halk İnançları</i>	202
3.3.7.2. <i>Ölüm Esnasındaki Halk İnançları</i>	203
3.3.7.3. <i>Ölüm Sonrası Halk İnançları</i>	203
3.4. <i>İnsan ve Tabiat İlişkisi İle ilgili Halk İnançları</i>	208
3.4.1. <i>Yağmur ve Su ile İlgili İnançlar</i>	208
3.4.2. <i>Yağmur Duası İle İlgili İnançlar</i>	212
3.4.3. <i>Ağaç ve Orman ile İlgili İnançlar</i>	214
3.4.4. <i>Ateş ile İlgili İnançlar</i>	215
3.4.5. <i>Nazar ile İlgili İnançlar</i>	216
3.4.6. <i>Hayvanlar ile İlgili İnançlar</i>	218

SONUÇ	220
KAYNAKÇA.....	225
İnternet Kaynakları.....	244
Diğer Kaynaklar	246
Kaynak Kişiler	247
EKLER	252
EK 1. MÜLAKAT FORMU	252
ÖZGEÇMİŞ	254

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
dğr.	: Diğerleri
Der.	: Derleyen
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
KK.	: Kaynak Kişi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik Eden
trs.	: Tarihsiz
yay.	: Yayıncılık
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yüzyıl

RESİMLER

Resim 3.1: Bandırma'nın Bilinen En Eski Fotoğrafl 126	126
Resim 3.2: 1915 Yılında Çanakkale Cephesine Malzeme Götüren Askerler 127	127
Resim 3.3: 1915 Çanakkale'de Yaralanan Askerlerimizin Tedavi Edildiği Hastane 127	127
Resim 3.4: Bandırma'yı İşgal Amacıyla Gelen Gemiler 128	128
Resim 3.5: Yunan Kralı Aleksandros'un Bandırma'ya Gelişi 128	128
Resim 3.6: İşgalcilerin Kaçarken Harap Ettikleri Bandırma 129	129
Resim 3.7: Haydar Çavuş Camine Katledilmek Amacıyla Götürülen Halk 130	130
Resim 3.8: Ayyıldız Tepede Şehit Düşen Askerlerimizin Adlarının Yazıldığı Anıt.. 131	131
Resim 3.9: Anma Töreninin Yapıldığı Son Kurşun Anıtı 131	131
Resim 3.10: Bandırma Ve Çevresini Gösteren Balıkesir İl Haritası 132	132
Resim 3.11: Bandırma İlçesinin Genel Görünümü 133	133
Resim 3.12: Kuş Cenneti Milli Parkı 133	133
Resim 3.13: Kapıdağ Yarımadasının Görünümü 134	134
Resim 3.14: 1906 Sainte Trinite Manastırı Rumlar Kutsal Günlerini Kutlarken 137	137
Resim 3.15: 1905 Yılında Liman İnşaatı 138	138
Resim 3.16: Bandırma Vapuru Maketinin Hediye Edilişi 144	144
Resim 3.17: Halk İnançlarına Göre Kırk Günlük Bebeğin Yıkanması 151	151
Resim 3.18: Sağdıç Kavuşması 158	158
Resim 3.19: At Üzerinde ve Mehter Eşliğinde Sünnet Çocuğunun Gezdirilmesi 159	159
Resim 3.20: Sünnet Sonrası Hediye Taktimi ve Tebrik 160	160
Resim 3.21: Oğlan Evinin Kız İstemeye Çiçek ve Çikolata İle Gelişi 162	162
Resim 3.22: Kız Tarafından Tuzlu Kahve İkram Edilirken 163	163
Resim 3.23: Sözde, Kız Tarafının Hazırladığı İkramlar 163	163
Resim 3.24: Kız ve Erkek Tarafının Hazırladıkları Bohçalar 164	164
Resim 3.25: Aile Büyüğü Tarafından Takılan Yüzükler 164	164
Resim 3.26: Düğün İçin Hazırlanan Yemekler ve Keşkek Dövülürken 165	165
Resim 3.27: Gelin, Doğup Büyüdüğü Baba Evinden Ayrılırken 166	166
Resim 3.28: Livatya'da Kumsala Şekil Çizen İnsanlar 172	172
Resim 3.29: Hıdırellez Sabahı Çizilen Şekiller 172	172
Resim 3.30: Hıdırellez Kutlamalarında Yenilen Yemek 174	174

Resim 3.31: Hatim Programı ve Eline Kına Yakan Öğrenci	176
Resim 3.32: Aşure İkramı	178
Resim 3.33: Emir Sultan Caminde Hutbeler Kılıçla Okunmaktadır	179
Resim 3.34: Arefe Günü Şehitlik ve Kabir Ziyareti	180
Resim 3. 35: Kadir Gecesi İftar Programı	181
Resim 3.36: Sabah Namazı Buluşmaları ve Çorba İkramı	182
Resim 3. 37: Kutsala Yolculuk Öncesi Yapılan Toplu Dua	184
Resim 3.38: Hac Dönüşü Ziyaretçilere Hurma ve Zenzem ve Hediye İkramı	185
Resim 3.39: Ulu Paşa Mescidi (Kız Dedesi / Yürek Dede Türbesi)	187
Resim 3.40: İltutan Oğlu Mustafa'nın Kabrini Ziyaret Eden Ziyaretçi	188
Resim 3.41: Ulu Cami Haziresinde Yer Alan Ağlayan Dede	188
Resim 3.42: Pir Ali Dede Türbesi	189
Resim 3.43: Eskici Baba Türbesi	189
Resim 3.44: Emir Sultan Hz. Askerlerine Ait Kabirler	190
Resim 3.45: Emir Sultan Hz. Müridine Ait Kabir	190
Resim 3.46: Hacı Ali Rıza El Bezzaz Hz. İle Tathıcı Ali Efendi'nin Kabri	191
Resim 3.47: Sarı Dedenin Kabri	192
Resim 3.48: Kümbet Dede Türbesinin İç ve Dış Görünümü	193
Resim 3.49: Abdalbaki Dede Türbesinin Dış ve İç Görünümü	193
Resim 3.50: Uyuşuk Dede	194
Resim 3.51: Bağırtdkan Dede	195
Resim 3.52: Çullu Dede	196
Resim 3.53: Garip Dede	196
Resim 3.54: Aksakal Dede Türbesinin Dıştan ve İçten Görünümü	197
Resim 3.55: Kerpiç Baba Türbesi	198
Resim 3.56: Askere Dualarla Uğurlanan Gençler	200
Resim 3.57: Cenaze Namazı Kılınırken	206
Resim 3.58: Defin İşlemi. Sonrasın da Pide ve Ayran İkramı	207
Resim 3.59: Şeytan Çeşmesi	210
Resim 3.60: Tekke Caminde Bulunan Tarihi Çeşme	211
Resim 3.61: Işık Pınarı Çeşmesi	212
Resim 3.62: Süleyman Paşa'nın Atını Bağladığı Ağaç	215

Resim 3.63: Nevruz Kutlamaları İçin Yakılan Nevruz Ateşi 216
Resim 3.64: Nazardan Korunmak Amacıyla Asılan Üzerlik Tohumu..... 218

GİRİŞ

1. Konu

Din, tarihsel süreç içerisinde en başından beri varlığını sürdüren bir fenomendir. İlk insandan günümüze kadar toplumu oluşturan bireyler, ferdi ve toplumsal anlamda, kutsalın tecrübesi olarak, dinle ilintili bir yaşam tarzını benimserken, az da olsa din dışı bir yaşam tarzını da benimsedikleri görülmektedir. Bilimsel araştırmalar neticesinde varılan bu sonuç; bize, toplumsal yapının içerisinde, dinî veya din dışı bir takım inançların, uygulamaların var olduğunu göstermektedir. Toplumlar, kutsal kabul ettikleri her ne varsa, bunlarla yakın ilişki içerisine girmişlerdir. Türkiye'deki halk inançlarının temelinde de kutsalla ilişki kurma çabaları yer almaktadır. Bandırma topografyasında varolan halk inançlarının da İslam dininin inanç sisteminden daha ziyade halk dindarlığı formunda olduğunu varsayıyoruz.

Tarihte yeni bir dini kabul eden toplumlar incelendiğinde, eski dinsel yaşamlarını, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, bir takım inanç ve uygulamalarını, tamamı ile terk etmedikleri görülmektedir. Bunun yanında, ticaret, yeni yerlerin keşfi, savaşlar gibi sosyal, demografik nedenlerle toplumlarda var olan inançların etkileşimi söz konusudur. Hiçbir inanç, bu nedenle özünü koruyamamış, farklı inançların etkisini hissetmiştir. Bu yönüyle de aslında karma bir halk inancı, halk dindarlığı ortaya çıkmaktadır. Bu da halk inançlarında var olan çeşitliliğe ayrı bir zenginlik katmaktadır. Araştırma alanımızda da bu zengin ve farklı yapının var olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca yine araştırma alanımızda karşımıza çıkan inançların, Türkiye'deki geleneksel inançlar ile kitabî (dini) inançların birleşmesiyle oluştuğunu düşünüyoruz.

Halk inançları özünde, insanoğlunun güç yetiremediği, korku duyduğu, kendini çaresiz hissettiği anlarda, güçlü ve kutsal olarak değerlendirdiği doğüstü güçlerden, yardım isteyerek, onları vasıta kılarak, dua ederek ve onlardan medet umarak, o durumdan kurtulma beklentisini ve eğilimini taşımaktadır. Bu noktada türbelere ve yatırlara yapılan ziyaretler, tabiat olayları, kutsal zaman ve kutsal mekanda yapılan dualar, manevi varlıklar ve doğüstü güçlerin yardım edeceği inancı ve beklentisi, geçiş dönemlerinde de doğum, evlilik, ölüm, gibi olaylarda halkın yine güçlü ve kutsal saydığı şeylere yönelmesi, halk inançları bağlamında karşımıza çıkan pratiklerdir. Ayrıca toplumu oluşturan fertlerin yaşamış olduğu

sevinçler, üzüntüler, hastalıklar, hayal kırıklıkları, umutsuzluklar, ümitler, beklentiler ve diğer hissiyatlar, halk inançlarının beslendiği kaynaklardır.

Halk inançlarında, insanların doğru, sağlıklı ve gerçek bilgidan uzaklaşması bu bilgilerden beslenememesi durumunda, doğru inançlar yerini yaygın bir şekilde hurafelere bırakmaktadır. Bandırma topografyasında bu inançların var olduğu kabul edilebilir. Araştırma alanımızda halk inançlarının eğitim düzeyi daha düşük olan insanlarda yaygın olarak görülmesine karşın, eğitim düzeyi yüksek olan insanlar arasında da halk inançlarının önemsendiği görülmektedir. Genç nüfusa oranla yaşlı nüfusta halk inançlarının daha yaygın şekilde görüldüğü varsayılabılır.

Alan araştırmasına da yer verilen çalışmamızın konusu; zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Marmara bölgesinin güneyinde bulunan Bandırma topografyasında yer alan, halk inançlarının, geçiş ritüelleri bağlamında ele almak oluşturmaktadır.

2. Amaç

Çalışmamız, sosyal dinler tarihi içerisinde yer alan, kültürleri, halk inançlarını, sivil dindarlığı ve sosyal alanı daha iyi anlamayı, toplumsal olarak bir arada yaşama tecrübelerini, ortaya çıkan farklılıkların birer zenginlik olduğunu ve bu zenginliklerle medeniyet inşalarında imkan ve fırsatları aramayı ayrıca farklılıklarla geleceğe ışık tutmayı, herkesin sahip olduğu irfani farklılıkların ortaya çıkardığı zenginliklerle yep yeni kombinasyonlar oluşturarak, geleceği aydınlatmayı, birlikte yaşama tecrübesini perçinlemeyi ve birlikte medeniyet projelerine imza atmayı, toplumun birbirini irfanlaşma yoluyla tanıyarak, daha rahat entegre olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Zira insanların birbirini yeterince ve sağlıklı bir şekilde tanımaması, kaosların ana sebebini teşkil etmektedir.

3. Önem

Bandırma'nın sahip olduğu jeopolitik konumu Osmanlı döneminde donanma üssü olması ve kurtuluş savaşı yıllarında teşekkül eden, Kuvayı Milliye ruhu ve sosyokültürel yapısındaki zenginliği, Bandırma'yı dolayısıyla bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Kaynak araştırması neticesinde, 1937 senesinde, Kaynak Dergisi'nin 48. Sayısında "Bandırma'da Bazı Halk İnanmaları" adıyla yayınlanmış olan makalede; köpek, av ve örümcek ağıyla alakalı inançların ele alındığını (Güner, 1937'den aktaran; Olgunsoy, 2007: 14) bundan

başka, doğrudan konumuzla alakalı olarak daha önce yapılan bir çalışmanın olmadığını gördük. Bu nedenle çalışmamız, Bandırma topografyasında bu alanda yapılan ilk çalışma olması nedeniyle, var olan eksikliği doldurması bakımından önemli ve özgün bir çalışmadır. Bandırma’da halk inançları ile ilgili daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, bizi bu çalışmayı yapmaya yönelten önemli ve biricik nedenlerdendir. Mütevazı tezimizin, bu alanda yapılacak diğer çalışmalar için de, bir ışık olacağı umulmaktadır. Bu itibarla, cevap arayacağımız sorular şunlar olacaktır.

- Bandırma İlçesinin coğrafi, sosyokültürel, ekonomik ve tarihi yapısı nedir?
- Kitabi inancın yanında halkın kutsal saydığı ve inandığı şeyler nelerdir?
- Bandırma ilçesinde geçiş ritüelleri nelerdir nasıl uygulanır?
- Bandırma ilçesinde halkın kutsal saydığı mekanlar ve zamanlar nelerdir?
- Halkın bu inancı ve uygulamalara gösterdiği ilginin arka planında yatan nedenler nelerdir?

4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Halk inançları, toplumsal bir olgu ve yaşamımızla iç içe olan bir hakikattir. Bazı halk inançlarının uygulama alanı eskiye nazaran azalsa da popüler kültürün ve modern dünyanın baskın etkisi karşısında dahi halkın inançları toplum tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Buna rağmen, zamanla bu inançların unutulması ya da uygulama alanının daralması kaçınılmaz gözükmektedir. Bandırma topografyası çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır. Kaynak kişilerle yapılan mülâkatlarda, kaynak kişilerin kullanmış olduğu yöresel şivelerin akademik dile uygun olmayacağı endişesiyle, akademik bir üslup ile ifade ettik. Mülakatlar esnasında karşılaştığımız biraz da üzüntü duyduğumuz bir durumda şöyledir: Geçmişe matuf, toplumsal hafızanın oldukça zayıf olduğunu, çalışmamız bağlamında bir kuşak öncesine ilişkin tarihi, topografik, demografik, halk inançları bağlamında yer alan uygulamalar ve pratiklerle ilgili bilgiler sorduğumuzda, geçmişle ilgili pek fazla bir şey bilinmediğini üzüntüyle gördük. Bu durumun, geçmişin kayıt altına alınmayışının bir sonucu olduğunu düşünmekteyiz. Çalışma alanımız oldukça geniştir. Fakat biz bu çalışmayı, Bandırma’nın merkezinde var olan, halk inançları olarak sınırlandırdık. Bandırma’da var olan nazar, türbeler, hayvanlar, geçiş dönemleri vs. ile ilgili

halk inançları alanına giren konuları, bir araya getirdikten sonra, dinler tarihinin bilimsel verileri doğrultusunda ele aldık.

Alan araştırması, örnek olay, yazılı kaynakların incelenmesi, gözlem, not alma, ses kaydı alma, fotoğraf makinası ile resim çekme, araştırmamızda başvurduğumuz yöntemler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada alan araştırması kısmında, ekseriyetle mülakat tekniğine yer verilmiş olup, zaman zaman not alma yöntemine başvurulmuştur. Mülakat öncesinde soracağımız sorular hazırlanarak, kaynak kişilere sohbet havasında onları sıkmadan sorulmaya çalışılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan mülakatlar, doğal ortamlarında gerçekleştirildiğinden dolayı, alınan bilgilerin oldukça sağlıklı olduğunu düşünüyoruz. Bazı inanç, ritüel ve uygulamalar, oluşumları esnasında gözlemlenmiş, bu veriler, tasnif edilerek çalışmamızda sunulmuştur.

Veri toplamada yaşadığımız en büyük sıkıntı, alan araştırmasının oldukça fazla zaman alıcı olmasıdır. Alan araştırmasını, mesaiden arta kalan zamanlarda ve hafta sonlarında yapabildiğimiz için en çok zorlandığımız noktalar arasında yer almaktadır. Bandırma’da daha önce bu alanla ilgili çalışma yapılmamış olması veri toplamada karşılaştığımız diğer zorluklardan bir tanesidir.

5. Kılavuz/Methodoloji

Bu çalışmanın metodolojik çerçevesi iki aks üzerine bina edilmiştir. (1) Tarihsel-sosyo tarih vurgulu- metot; (2) fenomenolojik metottur.

İlki; olayları sosyal tarih merkezli yaklaşımla ele almayı amaç edinir. İkincisi; olguları kendine araştırma konusu olarak seçer. Fenomonoloji, görünen şeylerden anlam çıkararak, ne olduklarını inceleyip anlama çabası içindedir. Dünyayı ve fiziki çevreyi inceleyerek, olduğu şekliyle objektif bir bakışla tasvir eder (Ünal, 1999: 74-75). Davranışlar aracılığıyla dinî fenomenler yapı ve öz bakımından daha iyi algılanıp ifade edilir (Aydın, 2002: 16). Fenomenolojik metot kişiyi olayları gözlemlemeye, şahit olmaya, dinlemeye kanalize eder, ayrıca hüküm ve değerlendirme yapmadan fenomenin özüne inerek, kavranmasını sağlar. Bizi, olayları olduğu gibi gerçek özelliklerinde gözlemlemeye sevkeder. Tarihsel olguların alt yapısını meydana getiren yapıları bulup, bu yapılarla birlikte ortaya çıkan derin manaları, idrak etmeye çalışır. Olay, olgu ve tezahürleri “olduğu şekliyle”, kendi kaynağında

yorumlama, mülakat, gözlem, (düğün, sünnet, ölüm, ziyaret yerleri gibi) yerinde inceleme, metodik yaklaşımı çalışmanın metodolojik çerçevesini oluşturur.

5. Kaynakça Analizi

Tezimiz teorik kısmın yanında alan araştırması da yapılarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda yöre insanı ile mülakat yapılarak bilgiler derlenmiştir. Konu ile ilgili mülakat yapılan kişilere kaynakça kısmında yer verilmiştir. Halk inançları üzerine yazılmış olan kitap, makale bu alanda yapılmış olan bilimsel araştırmalar kütüphanelerden, yayınevlerinden taranmış, gerek duyulan noktalarda konu ile ilgili olan resmi web. sitelerinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Çalışma alanımızla ilgili olarak yazılmış olan ve öne çıkan eserler içerisinde Eliada, (2003)'nın "Dinler Tarihine Giriş", Örnek, (2014)'in "Türk Halk Bilimi", Arık ve Eroğlu, (2017)'nin "Halk İnanışları El Kitabı", Güngör ve Köylü, (2017)'nin "Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar", Schimmel, (1999)'in "Dinler Tarihine Giriş", Kalafat, (2009)'in "İslamiyet ve Türk Halk İnançları", Artun, (2011)'un, "Türk Halk Bilimi", Köylü ve Güngör, (2017)'ün, "Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar", Eyüboğlu, (2007)'nin, "Anadolu İnançları" örnek olarak verebiliriz. Bu eserler, alanla ilgili olarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca çeşitli makalelerden de yararlanılmıştır. Bandırma demografisinin kozmopolit yapısı, Bandırma özelinde halk inançları ve uygulamalarında zenginlik oluşturmaktadır.

Milli mücadele döneminde işgalin ardından yaşanan travmalar kolaylıkla atlatılamamıştır. Bu kapsamda milli mücadelenin dinamikleri içerisinde din adamlarının önemli bir yeri vardır. Milli mücadelenin sürdürülmesinde din adamları halkın manevi inançlarını canlı tutarak milli mücadele sırasında ve sonrasında yaşanan travmaların etkilerini minimize etmek ve mücadele azmini güçlü kılmak için çalışmışlardır. Bandırma topografyasında varolan halk inançlarında da, milli mücadelenin yansımaları görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN, TARİH, MITOLOJİ VE SİVİL DİN

1.1. Din Tarih ve Mitoloji

Din kavramını daha iyi anlama noktasında, etimolojik (kökeni) ve semantik (anlambilim) açıdan ele aldığımızda karşımıza çıkan hususları şu şekilde ifade edebiliriz. Eski Türklerde din kavramı denilince, ruh, beden nefis bilgisi ile nefis eğitimi anlamında "den, din, dın, ten, tın, tin" ve özellikle de, Oğuzlar tarafından da "din" kelimeleri kullanılmıştır. Soğdca'da "dön" olarak din, mezhep anlamıyla kullanılmıştır. "darm" veya "drm" ise Sanskritçe'de, "dharma" olarak din, akide anlamıyla kullanılmıştır. Budizm'in Pali Dilinde, bir harf farklı olarak "dhamma" anlamıyla kullanılmıştır. Türklerde "den" kökünden türetilmiş olan "denli", "densiz" şeklinde kelimeler kullanıldığı gibi, Arapçadaki "din" kelimesinin kaynağının "den"in, ekseriyetle, orta İran'dan geçtiği ifade edilmektedir (Tümer, 1986: 214).

Din, köken itibarıyla Arapça olmasına karşın, bu kelimeyi karşılamak için, farklı kelimeler yerine, Türkiye'de ve Türkçe yazılmış sözlüklerde karşılık olarak, "Din" kelimesi ile kullanılmıştır (Küçük vd., 2015: 8). Eski Türklerde din kelimesi için farklı kullanımlara yer verilmişken, günümüz Türkçesinde bu denli bir çeşitliliğin olmadığını görüyoruz.

Latince "rede", din kavramının karşılığı olarak "religio" kelimesi kullanılmaktadır. "Religio" kelimesinin etimolojik açıdan relegere, "itinâ ile muamele etmek" ve religareyâni "bir şeye bağlı kılmak" kelimelerinden türediği ifade edilmektedir (Özemre, 1997: 45). Toplamacıoğlu'nun aktardığına göre ise, Çiçero, "Religio" kelimesinin "Religere" kökünden geldiğini ifade eder (Çiçerodan aktaran; Toplamacıoğlu, 1961: 36). Din kavramı, "Religio" kökünden geldiğinde, bir işin tekrar tekrar, dikkatli bir şekilde yapılması anlamı taşırken, "Religare" kökünden geldiğinde ise, bağlanma anlamı taşımaktadır. İnsanların din aracılığıyla Tanrıya ve birbirlerine bağlanmaları nedeniyle, "Religio" dine âlem olmuştur (Toplamacıoğlu, 1961: 36).

İslam coğrafyasında "din" kelimesi etrafında oluşan farklı birtakım görüşler bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de yer alıp almadığı noktasından hareketle değerlendirildiğinde, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kelimeler içerisinde Acemî dillerden

kelimelerin olup olmadığı tartışmalı olup, genel görüşe göre, Kur'ân-ı Kerim'de yabancı kelime bulunmamaktadır. Tartışmalar da “din” kelimesinin bir takım anlamlarının asıl itibariyle Arapça olmadığı, İbranice, Farsça, Yunanca, Süryanice ve Ermenice dillerine dayandığı ile ilgili görüşler ileri sürülmüştür. İleri sürülen bu görüşler, bir biri ile tutarlı değildir. Buna karşın, Müslüman bilim adamları “din” kelimesinin Arapça olduğu konusunda ittifak halindedir (Çalışkan 1998: 37-40). Bu tartışmalar altında “Din” kavramını açıklamaya devam edelim. Filologlar, din kelimesinin Arapça “deyn” kökünden geldiğini, mastar ya da isim olduğunu söylerler. Yine filologlara göre “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamı taşıyan “deyn” zamanla “ örf, adet” karşılığında din şeklini aldığını, sonraki süreçte ise “Allah’ın hükmü ve yönetimi” anlamı taşıdığını ifade ederler (Tümer, 1994, “Din” md.).

Arapça üzerine çalışma yapan dil bilimciler, “din” kelimesinin, birbirinden farklı olarak üç anlamının olduğunu belirtirler. 1) Hüküm ve ceza. 2) Örf, adet, tutulan yol. 3) Eski Pehlevicede Daena sözünden gelmekte olan din anlamında. Bazı dil bilimciler Kur'ân-ı Kerim'de ilk iki anlamın kullanılmış olduğundan hareketle, din kelimesinin Arapça “dayn” (borç) sözcüğü ile yakın anlamı olmasının daha mantıklı olduğu görüşünde birleşirken, başka bir takım dil bilimciler ise, “din” kelimesinin, “boyun eğmek” manasına geldiğini, bu nedenle “dinin, Allah’ın belirleyerek, insanın uymak zorunda olduğu yükümlülüklerin bütünü (Yuraydın ve Dağ, 1978: 13-14) olarak ifade edilmesi gerektiği şeklinde bir görüş belirtmişlerdir.

Çalışkan’ın Smith’ten aktardığına göre; “din”in ortak kullanıldığı kelime “dên” ya da “din”dir. Smith’e göre dillerin ve kültürlerin zaman içerisinde yaşamış olduğu değişim dikkate alındığında, Avesta’da “daêna” kelimesi asırlarca geçirmiş olduğu değişim sonucunda “dên” şeklini almış, modern Farsça da ise din olarak kullanılmıştır. İranlılar ile aynı bölge de yaşayan toplumlarda din kelimesi, anlam olarak “bireysel dini” ya da “inancı” anlamında kullanılırken, modern kullanımda ise “sistemli din” anlamıyla kullanılmıştır (Smith, 1991’den aktaran; Çalışkan, 1998: 38).

“Din” kavramını semantik (anlambilim) açıdan ele aldığımızda şu hususlar karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “din”, “ Tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet ve bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan

düzen (Türkçe Sözlük TDK, 2005, “Din” md.)” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama içerisinde çalışmamızla da ilintili olarak, bireysel bir inancın yanında toplumsal bir inanmayı da kapsayıcı bir tanımlama yapılmıştır. Diğer yandan bu tanımlamada “din” kavramının kültürel, mistik, sosyal, kurumsal ve sembolik formları taşıdığı da görülmektedir.

İslam gelmeden önceki dönemde, “din” kelimesi 1) “gelenek” (alışkanlık) 2) “ceza/karşılık” 3) “itaat” olmak üzere üç kök anlamda kullanılmıştır. Ayrıca “din”, Kur’an-ı Kerim’de yer alan tartışmalı kelimeler içerisinde olmasına karşın “inanç sistemi” ve “hüküm” olmak üzere Kur’an-ı Kerim’de, iki anlamda kullanılmıştır. “Din” kavramı bu nedenle de önemli kavramlardan birisidir (Izutsu, 2017: 321-323). “Din” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de doksan iki yerde geçmekte olup, “yönetme”, “yönetilme”, “itaat”, “hüküm”, “tapınma”, “tevhit”, “İslam”, “şeriat”, “hudûd”, “adet”, “ceza”, “hesap”, “millet”, “zül” gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır (Tümer, 1994, “Din” md.). Hz. Muhammed’in peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke’de inen ayetlerde, (Fatiha 1/4; Zariyât 51/6) “din” kelimesi “din günü” olarak ceza ve mükâfat anlamıyla yer alırken, bir başka ayette ise “dinen kayyimen” şeklinde dosdoğru din manasında kullanılmıştır (En’âm 6/161). Yine “din” kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de on altı yerde “hak din”, (Fetih, 48/28; Saf, 61: 9), “dosdoğru din” (Tevbe, 36; 30 Rum, 43; 98 Beyyine, 5), “halis din” (39 Zümer, 3) ve on üç yerde de “dinde ihlaslı olma/dini Allah’a has kılma” (A’raf, 29; 10 Yunus, 29;29 Ankebut, 65;31 Lokman, 32/40; Mü’min, 65/98; Beyyine, 5) şeklinde geçmektedir (Aydın, 2015; 28). Görüldüğü üzere “din” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de kullanılan mühim kavramlardan birisidir. “Din” kavramı ile ilgili bu kitabî bilginin yanında, halk arasında algılanış biçimi genel kabule göre, Allah ile kul arasında namaz, oruç gibi dini ibadetleri düzenleyen bir sistem şeklindedir. Halk nazarında gelenek ve görenekler, düşünce yapıları, farklı inançlar ve insanların yapmakla yükümlü oldukları ibadetler bu yapının içeriğini oluşturmaktadır. Kitabî bilginin halk nazarında algılanışı, “din”in halk inançları formuna evrilmesi şeklinde de değerlendirilebilir. Mevdûdî “din” kavramının ifade ettiği manaları dört başlıkta ele almaktadır. 1) “Hâkimiyet”, “egemenlik” 2) Hâkimiyete karşı kabullenme itaat. Egemenliğin insan tarafından kabullenilmesi ve itaat ederek kul olma 3) “Kanun”, “kural”, “şeriat”, “yol”, “düşünce”, “hayat nizamı” 4) “Yargı”, “ceza”, “hesap”, “mükâfat” şeklindedir (Mevdûdî, 2005: 107-110). Yazır’a göre ise Arap dilinde “din” kavramı, “ceza”, “hesap”, “kaza”, “siyaset”, “itaat”, “âdet”, “hal”, “kahır” ve hepsini kapsayacak şekilde “millet” ve “şeriat” manalarına gelmektedir (Yazır, 1993:1c.93).

Din kelimesi zamanla bir takım anlam değişmelerine uğramıştır. Anlam itibariyle uğramış olduğu bu değişimi Smith şöyle ifade etmiştir. Kök olarak “din” kelimesi üç farklı köke dayanır. Birincisi, Farsça “daena” dir. Şahsi ve de deruni bir şeyi ifade etmektedir. Daena kelimesi uzun yıllar içerisinde uğradığı değişim neticesinde Farsçada “din” şekliyle kullanılan den’e dönüşmüştür. İkincisi, “din” kelimesi “hüküm” anlamındadır. “Din günü” ya da “hüküm günü” örnek olarak gösterilmektedir. Üçüncüsü, “din” kelimesinin Arapçadaki manaları ise “Kendi kendine idare etmek”, “muhtelif amelleri yerine getirmek”, “geleneğe bağlı örfü takip etmek”, “boyun eğmek.” İsim olarak ise “ta’at”, “tazim” ayrıca “örf”, “adet”, “standart davranış”tır. (Smith, 1962’den aktaran; Yaparel, 1987: 408-409). Özetle, “yol”, “adet”, “hüküm”, “ceza”, “iman”, “hal”, “gidiş”, “ibadet”, “hesap”, “saltanat” ve “idare”, “millet”, “şeriat”, “ferman”, “makbul ibadet”, gibi sözlük anlamları olan “din” kavramının semantik açıdan “teslimiyet” ve “hâkimiyet” gibi karşıt anlamları da bulunmaktadır. Bu itibarla, din kelimesinin kullanımında iki taraf mevcuttur. İlkinde, “boyun eğen”, “yol tutan”, “adet edinen”, “inanana” taraf, ikincisinde ise “hükmeden”, “ceza-mükâfat”, “karşılık veren” taraf. Bu iki tarafın karşılıklı olarak münasebetlerini “din” düzenlemektedir (Tümer, 1986: 216). Etimolojik ve semantik açıdan ele aldığımız “din” kavramını, çalışma alanına dâhil eden disiplinlerce, kendi bakış açıları ekseninde değerlendirmelere ve tanımlamalara tabi tutulmuştur. Bu tanımlamalar, gerek bireysel düzeyde, gerekse toplumsal düzeyde yapılmış tanımlamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin birey için vazgeçilmez bir unsur olduğu da bu tanımlamalardan çıkarabileceğimiz bir diğer sonuçtur.

Dinin önemi ve gerekliliği bağlamında, ayrıca din hakkında yapılan farklı tanımlamalar ise şu şekildedir: Din, yaratılan ilk insandan itibaren var olan ve varlığını günümüze kadar sürdüren kıyamete kadar da sürdürecektir olan bir fenomendir. Bu bakımından, tarihin her döneminde “din” ve dinsel inançlarla karşılaşılır. İnsanın var olduğu her zaman ve zeminde din mevcuttur. Bu durum, “din”in insan için vazgeçilemez olduğunun ve toplumun devamını sağlayan en temel unsurların başında geldiğinin bir göstergesidir. Din, insanlık için önemli olduğu kadar, toplum için de önemli ve gereklidir (Küçük vd., 2015: 3). Yapılan bilimsel çalışmalar, bireysel anlamda önemli olan dinin, toplumsal bir yönünün de var olduğunu, tarihi süreçte dinsiz bir toplumun olmadığını göstermiştir. Dinin özelde insanla, genelde de toplumla olan sıkı münasebeti nedeniyle, dine karşı yapılmış olan sistematik baskılar bile dinle, toplumun arasını açmayı başaramamıştır. Eski Sovyetler

Birliği'nde yıllarca uygulanan sistematik baskının ardından, ateist yönetim sisteminin son bulmasıyla, değişik dinlere ait mabetler tekrar açılarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Toplumlari, bir arada ve ayakta tutan en temel unsur dindir. Bu bakımdan diğer hiçbir sistemle karşılaştırılmaz. Din dışı farklı fikirler, düşünceler, ideolojiler zamanla insan için önemini yitirirken, aklî olmadığı düşünölen dinî inançlar bile varlığını sürdürmektedir. Japonya, Çin, Hindistan gibi gelişmiş ölkelerde, puta tapıcılık, politeizm, ineğin kutsal kabul edilmesi, ata ruhlarına tapınma gibi dinsel inançlar günümüzde de halen müntesiplerince devam ettirilmektedir (Adam, 2015: 35). Bu durum bize, dinin insan ve toplum zihninde ve hayatında ne denli sarsılmaz bir yere sahip olduğunu, din duygusunun birleştirci ve aynı zamanda toplumsal dinamizmi sağlayıcı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İlk insandan günümüze varlığını devam ettiren din, farklı birçok şekilde tanımlanmıştır. Din kavramı ile ilgili olarak yapılan tanımların sayısının fazla olmasına rağmen, ortak bir din tanımından söz etmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu duruma, din tanımının farklı bilim dallarınca yapılması, dinin farklı istikametlere sahip bir olgu olması, farklı şekillerde tezahürü gibi unsurların varlığı etkili olmuştur. Din tanımlarına bir takım unsurlar etki etmektedir. Bunlar arasında, din tanımlı yapanların tanımlamaları kendi bakış açılarına göre yapmaları (Özbay, 1995: 16), tanımlaması yapılan dinlerin farklılığı, dinin çok boyutlu özelliği, tanımlayan kişinin, araştırmacının karakteri, bağlı bulunduğu disiplin, tanımın yapıldığı dönemdeki hâkim olan anlayış gibi unsurları gösterebiliriz. Bu nedenle, farklı dinlere inanan insanların yapmış oldukları din tanımlarında, inandığı dinin ve içinde bulunduğu kültürün izlerine rastlamak mümkündür. Yahudi ve Hıristiyan inancına sahip bilim insanlarının din tanımları ile Müslöman inanca sahip bilim insanlarının din tanımlarında da bu izleri görmek mümkündür.

Yahudi ve Hıristiyan kültürüne sahip, Antropolog, sosyolog, psikolog, filozof, fenomenolog olan bazı bilim insanlarının yapmış olduğu "din" tanımları ise şu şekildedir. Bazı antropologların yapmış olduğu tanımlar dini şu şekildedir: Gerertz, dini semboller sistemi olarak tanımlar. Ayrıca varoluş ile ilgili genel kavramlar ortaya koyarak, insanlarda derin ve etkileyici ruhi eğilimleri uyandıracak şekilde etkilerinin olduğunu ifade eder (Gerertz, 1972'den aktaran; Hökelekli, 2013: 69-70). Frazer, ise dini doğayla ya da ona hâkim olan doğaüstü bir güçle uzlaşma gayreti şeklinde tanımlamıştır (Çoban vd, 2013: 17-19). Bazı sosyologların tanımları ise şu şekildedir: Durkheim, dini tanımlarken, onu bir

sistem olarak görür. Bu sistemde diğer hususlardan farklı bir şekilde kutsal olanla sınırları belirginleştirilen, inanç ve amellerin yer aldığını ve insanları bu inanç ve amellerin, kilise/cemaat çatısı altında, tek bir manevi yapı formunda bir araya getirdiğini ifade eder (Durkheim, 2011: 70). Karl Marx dini duyguları uyuşturan ve acıya direnci artıran bir afyona benzetmiştir (Marx'tan aktaran; Bozkurt, 2007: 9). Peter Berger dini, insanı aşan bununla birlikte kendi içine dâhil eden bir sisteme inanma (L. Berger, Peter, 1995: 430) şeklinde tanımlamıştır. Filozoflardan Feurbach, dini bir arzuya benzeterек bunun belirtilerinin dua, inanç ve ibadet gibi unsurlardan oluştuğunu ifade eder (Feurbach'tan aktaran; Adam, 2015: 42).

Max Müller, dinin sınırsız olanın farklı isimler ve görünüşler ışığında algılanmasını sağlayan his ve akıldan farklı olarak bağımsız, zihnî bir meleke ya da bir eğilim olduğunu ifade eder (Müller, 1882'den aktaran; Karataş, 2013: 64). Schimmel, dinin insanüstü bir güçle münasebeti şeklinde tanımlamıştır (Schimmel, 1999: 5). James L. Cox İnsanoğlunun kendisinden başka bir varlık olarak yine kendi varlığıyla kurduğu münasebet ve duyguyla karışık ahlak olarak tanımlamıştır (L.Cox, 2004: 24). Tolstoy ise dini üç farklı anlamda tanımlamıştır. “Din” kelimesine birinci yüklenen anlamın Allah tarafından insanoğluna gönderilen, herkes tarafından bilinen vahyin sonucu olarak, Allah'a kul olmak olduğunu, belirtir ve bu anlamı, var olan bir dine inanmış ve dinin mutlak hakikat olduğunu düşünenlerin verdiğini söylemektedir. İkinci yüklenen anlamın dinin bir takım hurafelerden oluştuğu, benimsenen ibadetlerin de hurafelerle dolu olduğunu, çoğunlukla, bu dine inanmayanlar tarafından verilen anlam olduğunu söylemektedir. Üçüncü ve son yüklenen anlamın ise, akıllı insanların kendi rahat yaşamları için ve de diğer insanların duygularını kontrol ederek onları yönetmek isteyenlerin ortaya koyduğu kurallar olduğunu bu anlamı verenlerin dine ve kurallarına ilgisiz kişilerin olduğunu, bunların dini sadece yönetimsel araç olarak gördüklerini ifade etmektedir (Tolstoy, 1995; 70). Bazı fenomenologlar dini şu şekilde tanımlamıştır: Otto, din kutsalın tecrübesidir derken, Wach, dini, tanrı ile ilişki kurma olarak değerlendirir ve aynı zamanda insanların beslendiği bir kaynak olarak değerlendirir (Aktaran; Çoban vd, 2013: 17-19). Eliade ise bir tek tanrıya, tanrılara veya ruhlara iman etmek olarak değil de, anlam, hakikat ve varlık fikirlerine bağlı olan kutsalın tecrübesine iman (Eliada, 1990: 8) şeklinde dolaylı bir din tanımı yapmıştır. Psikologlardan bazılarının din tanımı şöyledir: Sigmund Freud dini “çokluk nevrozu” Jung, insanın gelişimi ve yetkinliği için önemli bir unsur, William James ise insanın inanmış olduğu mutlak olan

bir varlıkla münasebeti (Çoban vd, 2013: 17-19) şeklinde tanımlamıştır. Genel bir çerçeveden yapılan bir din tanımında ise insanların din sayesinde mutlu bir yaşama ulaşmalarının hedeflendiği, Tanrının veya din kurucularının kutsal metinlerde ifade edilen emir ve yasaklar çerçevesinde yapmış oldukları davranışlar ve oluşturdukları kurumlar vurgulanmaktadır (Adam, 2015: 42-43). Din tanımlarına bakıldığında tanımlamayı yapan bilim insanlarının kendi çalışma alanları ile ilgili izlerin olduğu görülmektedir.

İslam kültürüne sahip bazı bilim insanlarının yapmış olduğu din tanımları şunlardır: Seyyid Şerif Cürcani, dinin ilahi bir kanun olduğunu, bu kanunun akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyler için kabule davet ettiğini söylemektedir (Cürcani'den aktaran; Adam, 2005: s.18). Tahanevi ise, dine sevk edici bir kılavuz olarak bakar ve akıl sahiplerini kendi iradeleri ile durumunun düzelmesine, ahirette ise kurtuluşa sevk eder (Tahnevi'den aktaran; Adam, 2005: s.18) şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Elmalılı M. Hamdi Yazır dinin ilahi bir kanun olduğunu, akıl sahiplerini kendi seçimleriyle hayırlara sevk ettiğini ifade etmektedir (Yazır, 1993:1c.94). A. Hamdi Akseki dini, fertleri mukaddes duygu ve i'tiyatlarla birleştirerek hem milli vicdani vücuda getiren bir amil, hem de toplumların yükselmesi ve olgunlaşması için lüzumlu bir müessesedir (Akseki, 1969: 8) şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Karaman, Şentürk ve Yazıcının tanımları Yazır ile benzerlik göstermektedir. Bu tanımlara göre din, ilahi bir kanundur. Akıl sahibi insanları kendi iradeleriyle hayırlı olan şeylere, en iyiye, en doğruya sevk eder (Karaman vd., 1998: 4; Şentürk ve Yazıcı, 2016: 21). Bilmen, din tanımında gerçek bir dinde bulunması gereken hasletlerin Allah'ın bir kanunu hükümlerin ve hakikatlerin mukaddes toplu bir şekli olduğunu peygamberler aracılığıyla insanlara ihsan ve lütufta buyurulması (Bilmen, 2014: 19) şeklinde bir tanımla yapmıştır.

Yukarıda yapılmış olan din tanımları incelendiğinde görülmektedir ki; Durkheim, Din Sosyolojisi bağlamında, Feurbach Din Psikolojisi bağlamında, Gerertz Antropolojik bağlamda, James L. Cox, felsefi ve ahlaki bağlamda, Bilmen, teolojik bağlamda, bir tanımlama yapmıştır. Bununla birlikte tanımlarda; bir takım hükümler, irade, serbest, ilahi, kanun, dua, kurban, manevi, cemaat, doğru, güzel, kudret, ahlak gibi ifadeler yer verildiği görülmektedir. Bu da dinle ilgili yapılan tanımlarda, üzerinde ittifak edilerek yapılan bir tanımın olmadığını, tanımlayanların inanmış oldukları din ile yaşadıkları kültürün etkilerinin yapılan din tanımlarına yansıdığını görmek mümkündür. Diğer taraftan, din

sosyolojisi, din psikolojisi, antropolojik bağlamda yapılan tanımlar, bünyesinde sosyal, ekonomik ve de kültürel öğeleri barındırmaktadır. Yine Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından yapılmış olan din tanımları, insanlığın tamamını kuşatıcı tanımlamalardan uzak, dar bir çerçevede yapılmış olan din tanımlardır. Buna karşılık dinin bir amaç değil de araç olduğu fikrinden hareketle, dinlerin tamamının, insanı dünyada huzura, mutluluğa, iyi bir yaşama, ölüm sonrasında ise ebedi kurtuluşa götüren, esas itibariyle de insanın kurtuluşunu temel alan, bu doğrultuda ibadet, ahlâk, inanç gibi sistematik bir düzen olduğunu kabul ettiğimizde, Karaman, Şentürk ve Yazıcı'nın yapmış olduğu din tanımlarını genel bir din tanımı içerisinde kabul edebiliriz. Bütün bu tanımlar dikkate alındığında, genel manada "din" insanın aşkın bir varlıkla ve diğer insanlarla ilişkisini düzenleyen, bununla birlikte başka varlıklarla da ilişkilerine yön veren, dünyada ve ölümden sonra da insanlar için mutluluk vadeden bir misyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Herhangi bir dine inanan kişi, kendi dinî inançları doğrultusunda bir din tanımı yaparken, dini olgusal olarak değerlendirenlerin elde etmiş olduğu bilgiler doğrultusunda yapacağı bir din tanımı, farklılık arz edecektir. Bu farklılık, dinin yapısının karmaşık olması ve dini tanımlayanların göreceli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bazı felsefecilerin ise "din kavramına zihnindeki manayı verdikten sonra her hangi bir dini kendi düşünsel yapısına uygun bir forma sokma çabası" Smith tarafından eleştirilmiştir (Smith, 2007: 349-350). Bu karmaşık yapının varlığı nedeniyle bütün dinlerin müntesiplerince genel kabul gören bir din tanımının mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

Din, statik olmadığından dolayı, sürekli gelişme içerisindedir. Bu nedenle dinin genel anlamda tanımını yapmak için Kutsal kitap merhalesi ve kurumsallaşma merhalesini dikkate almak gerekir. Kutsal kitap merhalesinde din, din kurucularının kutsal metinlerin içerisinde olan sözlerinden teşekkül etmiştir. Kurumsallaşma merhalesi ise dinin oluşumunu takip eden gelişme evresini ifade eder. Burada teolojii, ibadeti, mistisizmi, ayini, sanatı, dinin müntesiplerinin, inanmış oldukları şeyleri, ifadelerini, uygulamalarını kapsayan bir yapıdır.

Dinin etkileri tek yönlü değildir. Bireysel, toplumsal, ruhsal, psikolojik vb. birçok etkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Sosyal bir varlık ve toplumu oluşturan bir birey olarak insan dünyaya gözlerini aile ortamında açar. Hayatı boyunca sorunlar, bunalımlar, çaresizlikler, maddi ve manevi buhranlarla mücadele etmek için çabalar. Karşılaşılan bu sorunlar ve olumsuzluklar fırtınasında din, birey için sığınabileceği güvenli bir limandır. Bu

limanda din, bireyin kutsalla, aşkın varlıkla, üstün güçlerle olan münasebetlerini sistematik bir şekilde düzenler. Bireysel ve toplumsal düzeyde de din, zorluklar karşısında motivasyon sağlamada, toplumsal barışı ve huzuru sağlamada yaşanan dünyada iyi bir hayat sürmede, nihai olarak ise insanların kurtuluşunu sağlamada önemli bir rol üstlenir (Yurdaydın ve Dağ 1978: 12-13). Din ayrıca insanın fitratına uygundur. Kur'an-ı Kerim bu hakikati "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Rum, 30/30) ayetiyle bildirmektedir.

Din, insanın yaratıcısı ile olan bağına güçlendirirken, diğer insanlarla olan münasebetlerine de yön verir. Bu doğrultuda din duygusu, insanın yalnız kaldığı anlarda bile kötülük yapmasının önüne geçen, yararlı şeylere yönelten bir sistemdir. Toplumsal nizamı muhafaza etmede önemli bir rol üstlenmiştir. Bireylere yüklemiş olduğu sorumluluklar, görevler, emirler ve yasaklar sayesinde toplumsal düzenin korunması sağlanmış olur (Tümer ve Küçük 1993: 39-42). İnsan yapısı itibarıyla hata yapmaya günah işlemeye eğilimlidir. Bu bakımdan din, bireyin hayatında yapmış olduğu hataların neticesinde psikolojik olarak yaşamış olduğu pişmanlığını ve üzüntüsünü azaltma, bu hatalarından vazgeçip bağışlanması için aşkın bir varlığa yalvarıp dua etme ihtiyacına cevap verir. İnsanları vicdanlı hareket etmeye sevk eder, gizli yapılan kusurlardan, hatalardan, günahlardan alıkoymaya sevk eder. İnsanı iyiye günele götürecek yolları gösterir (Kurt ve Aykıt, 2017: 16-17).

Dinin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili olarak, tarihi belgelere, kutsal metinler dışında rastlamak mümkün değildir. Bu nedenle kutsal metinlerden başka, dinin kaynağı konusunda yapılmış olan bilimsel çalışmalar bizi kesin bir bilgiye götürmemektedir. Buna karşın dinin kaynağı hakkında çalışma yapan bilim insanlarının ortaya atmış olduğu teoriler, Batıda ilk zamanlarda ilgi uyandırırken, sonraki süreçte getirilen eleştiriler, teorilerin geçersizliğini ortaya çıkarmıştır. Dinin kaynağı hakkında ortaya atılan fikirleri, evrimci ve vahiy temelli olarak iki başlıkta değerlendirmek mümkündür (Adam 2015: 43-44).

Dinin mahiyeti, bireyin hayatında edindiği yeri, kompleks yapısı her zaman tartışma konusu olmuştur. Dinlerin kökeninin araştırılması çalışmaları 19. yy. da önemli bir ivme kazanmıştır. Bu yüzyılda da değer bulan pozitivist nazariyeler, metafizik değerlere ve dine karşı sorgulayıcı bir tarzı ortaya çıkarmıştır. Bu bakış açısına göre din, tarihi süreç içerisinde insanlığın geçirmiş olduğu olgunlaşmaya eş bir olgunlaşma ve gelişme yaşamıştır. Bu

noktada Hegel, tarihi süreçte “din çağından” önce “sihir ve büyü dönemi” nin var olması noktasında değerlendirmelerde bulunmuş, Frazer, insanlığın ilk dönemlerinde, büyü ve sihir sayesinde doğaya hâkim olma düşüncesinin var olduğu bir zamandan bahsetmiştir. İnsanların bu noktadaki yetersizlikleri, daha üstün kabul ettikleri ruhlara, atalara ve diğer tanrısal özellik atfettikleri varlıklara rağbet göstermelerine neden olmuştur. Pozitivist nazariyeye göre din, tarihi süreçte ortaya çıkmıştır (Gündüz vd. 2013: 3). Pozitivizm ülkemizi, felsefi kanalın dışında farklı birtakım yollarla etkilemiştir. Bunların başında; edebî akımlar, o dönemde okullarımızdaki ders müfredatlarına konulan müsbet dersler, Fransız okulları, Avrupa’ya eğitim için gönderilen öğrenciler, eğitim kurumlarımızda görev alan yabancı uzmanlar ve birtakım dernekler, tercümelemler, yeni Osmanlılar Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti yer alır (Korlaelçi, 1985: 209-220).

19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında yapılmış olan araştırmaların, incelemelerin, keşiflerin ve buluşların neticeleri, evrimci yaklaşıma göre yorumlanmıştır. Evrimcilere göre, insan, yaşam, tabiat, canlı varlıklar ile ilgili sır perdelerinin kalktığına inanılıyordu. Dinî sorumluluk ve yaptırımdan bıkanlar için bu ilgi çekici bir durumdu. Buna karşılık bu bakış açısına mesafeli duranlar da vardı. Bundan sonra din, insan hayatındaki yerini artık bilime bırakacaktı. Antropologlar, etnologlar, sosyologlar, psikologlardan bazıları, ilkel yaşam süren kabilelerin dinî yapıları incelendiğinde, dinin kökeninin bulunacağı görüşünü benimsemişlerdir (Tümer ve Küçük, 1993: 31-32; Adam ve Katar, 2005: 19-20). Dinin başlangıcının Edward B. Taylor, “animizim”, J.G. Frazer “büyü”, Durkheim ise “totemizim” olduğunu savundu. Bu teorilerin temelinde, psikolojik, sosyolojik özellikler bulunmaktadır. Yine bu teorilere göre, insanın dine yönelme nedeni, tabiattan çekinmesi, ürkmesi ayrıca birlikte olma amacıyla cemaat bilincini devamlı kılma düşüncesidir. Evrimciler ortaya atmış oldukları teoriler, sahada gözlemlenmeden, gezgincilerin anlatmış olduğu anılar ve misyonerlerin verdiği bilgilerden elde etmişlerdi. Sonraki süreçte ilkel kabileler üzerinde yapılan araştırmaları hakikatin ortaya atılan teorilerle örtüşmediğini, tutarlı bir tarafının olmadığını göstermiştir (Adam ve Katar, 2005: 20-21).

Dinsel alanda yapılmış olan çalışmalar, yeryüzünde yaşayan toplumların, her zaman diliminde, sahip olduğu bir din anlayışının var olduğunu ortaya koymaktadır. Göbekli Tepe bu ifadenin doğrulandığı bir inanç merkezidir. Göbekli Tepe’de yapılan kazılar, tarih öncesi dönemlere ilişkin bilgileri temelden sarsmıştır. Bu coğrafya Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam

dinlerinin yanı sıra pagan dinine de sahiplik etmiştir (Demirci 2013'ten aktaran; Toprak, 2016:208). Genel teori bize dinin oldukça sonra yer alan zaman diliminde çıktığını, dinin kökeninin tarım ve yerleşik hayatın ardından ortaya çıktığını söylerken, Göbekli Tepe bu genel teorinin aksine önce dinin var olduğunu ortaya koymaktadır (Toprak, 2016: 208). Ninian Smart'ın üzerinde durduğu gibi insanın yaşamından ayrı düşünülmeceği de araştırmalar sonucunda ulaşılan bir bilgidir. Yine Mircea Eliade gibi alanda söz sahibi olan bilim insanları ile bir takım antropologlarca “ilkeller” şeklinde tanımlanan yerli halkın inançlarında, evrimci ve pozitivist nazariyelerin iddia ettiği şekliyle iptidai olmadığı, buna karşılık gelişmiş dinî geleneklerde mevcut olan her ne varsa, bu dinî geleneklerde de mevcut olduğunu ortaya koymuşlardır (Gündüz, 2007: 18).

Dinin kaynağı noktasında, evrimci nazariyeye karşı vahiyçi nazariyeyi savunan bilim insanları da yer almaktadır. Protestan rahip Wilhelm Schmidt, etnolojik araştırmalarının ardından, dinin ilk formunun tevhit olduğu fikrini ortaya koymuştur. Dine inan kişiler dinin kaynağının vahiy olduğunu savunmuşlardır. Geleneksel Hıristiyanlar, Yahudilik ve Hıristiyanlık dışında kalan dinlerin şeytani olduğunu, Ortodoks Yahudileri ise, Tanrısal vahyin olduğu tek dinin Yahudilik (Adam ve Katar, 2005: 21) olduğu görüşünü savunmuşlardır. Dinin kaynağı hakkında görüş serdedenlerin görüşlerinin ağırlık merkezini kendi inandıkları dinsel yapının oluşturduğunu ifade edebiliriz.

Coğrafi özellikler, tarihsel durum, kurucular, milli olma gibi daha birçok unsur dinlerin tasnifinde başvurulan ölçütlerdir. Harman'a göre, batıda yapılan din sınıflandırmaları genel olarak, Tanrı, sosyoloji-tarih ve coğrafya-tarih şeklindedir. Tanrı kavramı esas alınarak yapılmış olan tasnifler; “tek tanrılı dinler”, “Düalist dinler”, “çok tanrılı dinler”, tanrı konusunda belirgin olmayanlar şeklindedir. Sosyoloji-tarih tasnifinde; kurucusu olan dinler, İslam, Budizm gibi, geleneksel dinler ise tebliğ edicisi bilinmeyen Eski Mısır dinleri örnek olarak verilebilir. İlkel dinler, milli dinler, dünya dinleri de yapılmış olan farklı bir tasniftir. İlkel dinler, bir takım bilim insanlarının dini gelişimin ilk evresi olarak gördüğü, natürizm, animizm, totemizm gibi akımlar olmayıp, “Dinka” ve “Nuer” bu dinlere örnek olarak verilebilir. Milli dinlerde dinin bir kurucusu olmayıp, bir millete ait olan dinleri ifade etmektedir. Dünya dinlerinde ise dünyanın her kesiminde müntesibi olan dinler kastedilmektedir. Bu dinlere, İslam ve Hıristiyanlığı örnek olarak verebiliriz. Coğrafi- Tarihi bakımdan dinler; Ortadoğu ya da Sami grubudur. Bu dinlere Yahudilik, İslam, Hıristiyanlığı

örnek verebiliriz. Hint grubu. Bu grupta olan dinlere de Hinduizm, Budizm'i örnek gösterebiliriz. Çin Japonya grubunda ise Taoizm, Şintoizm'i örnek gösterebiliriz (Harman, 2006: 8-9).

İslam bilginleri dinlerin tasnifini iki ana aksta ele almışlardır. İlki ilahi, diğeri beşeridir. Yahudilik, Müslümanlık, Hıristiyanlık bu ayırıma göre ilahi, bu dinlerin haricinde ki dinlerin tamamı ise beşeri dinler olarak zikredilmektedir. Yahudilik ve Hıristiyanlık ise tahrif edilen dinler olarak nitelendirilmektedir (Adam, 2015: 50-51). Manevi değerlerden müteşekkil ve de tek tanrı inancı olan dinler için, "Hak Dinler" (Milel), bunların dışında kalanlar için, "Batıl Dinler" (Nihal) şeklinde de gruplandırma yapılmıştır (Sarıkcıoğlu, 2016: 1). Dinler tarihsel bir zaman diliminde ihdas edilmişlerdir. Bu bakımdan tarihle doğal alarak bir münasebet içerisinde. Bu nedenle tarihin de açıklanması gerekli bir husustur.

Tarih kelimesi, Sâmi dillerinden Akkadca'da, Sâbi dilinde, Habeşçe'de ve İbrânice'de "kamer", "şehir", "zaman" ya da "ayı görmek" anlamlarına gelen "yareah/yerah" kelimesinden, Arapçaya "erreha/verraha" olarak geçmiştir (Fayda, 2011: 30). Lügatte, "vaktin bilinmesi" anlamına gelmektedir. Bu bakımdan tarih, Hizmetlinin, Muhammed b. Abdurrahman es-Sahâvî den aktardığına göre, "Konusu ise insan ve zaman olan tarih, eşyanın zamanının kendisinde sona erdiği, gayesi ve vakti şeklinde tanımlanmıştır (Hizmetli, 1991:1). Bu anlamıyla hicri yıl, Müslümanlar tarafından, İslam Takviminin başlangıcı olarak değer kazanmıştır. Tarih tanımlarına bakıldığında din tanımlarında da karşılaştığımız bir durum olan, tanımı yapan bilim insanlarının, bilimsel ve ideolojik bakış tanımlara yansıdığını görülmektedir. Tanımlar birbirinden farklı gibi görünse de aslında, birbirini tamamlar nitelikte olup tarihin değişik yönlerine vurgu yapılmaktadır (Demircan, 2007: 70). Anlaşılabilir ve yalın bir şekilde tarif edilecek olursa tarih; geçmişte meydana gelmiş olayları yer ve zaman göstererek anlatan bilim dalıdır (Özçelik, 1993:1) Bu tanıma göre tarih, insanoğlunun geçmişinin yine insanoğlunun düşünce yapısının ve sosyal yaşantısının bir panoramasını oluşturur. Togan, tarihi daha geniş bir çerçeveden ele alır ve tarihi şöyle tanımlar.

Tarih ilmi, insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri tekâmül hadiselerini, bunların şüursuz iptidai hallerinde, tabiat eserleri yahut maşerî bir vücudun fertleri ve toplulukları sıfatıyla yaptıkları fiillerinde tecelli eylemleri itibariyle ve maşeri hayatında mevzu bahis ayrı hallerde rol ve ehemmiyetleri tayin

ve tespit edilen psikofizik âmillerin teşkil ettiği illi bağılıklar çerçevesinde tetkik ve tasvir eder (Togan, 1985: 13).

Baykara'ya göre Togan'ın tarifi her ne kadar karmaşık görünse de, 19. yy sonu ve 20. yy. başlarındaki tarih anlayışını yansıtmaktadır (Baykara, 2007:9). Kafesoğlu'na göre ise tarih, “insanların zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psiko-fizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep-netice münasebetlerine dayanan ortak değerlerini araştıran ve tasvir eden bir bilimdir” (Baykara, 2007: 10). İbn Haldun tarihi iç ve dış görünümü itibariyle ikiye ayırır ve şu şekilde tanımlar.

Tarih ilmi, milletlerin ve kavimlerin birbirinden nakil ve rivayet ettikleri ilimler içerisinde yer almaktadır. İnsanlar bu tarihi öğrenmek amacıyla binek hayvanlar hazırlayarak yolculuk yaparlar. Öyle ki halk ve hiç bir şeye ehemmiyet vermeyen gafiller dahi tarih öğrenme arzusu içindedir. Hükümdarlar bile tarih öğrenmek amacıyla bir birleriyle yarış içindedirler. Tarihi anlama noktasında bilginler ve halk aynı düzeydedir. Çünkü tarihin zahirine bakıldığı zaman geçmiş olayların ve devletlerin durumlarının ve önceki çağdan haber veren bir ilimdir. Tarih, insanların ve kavimlerin durumlarını, nasıl değişim geçirdiklerini, nasıl genişleyerek, yayılma ve yükseldiklerini, insanların yeryüzünü ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar, nasıl imar ettiklerini, bize bildirir. Tarihin içinde saklı olduğu mana ise, bir bakış, inceleme ve düşünmedir. Kâinatın varoluş sebeplerinin ortaya konulması, ilkelerinin gerçek cihetleriyle bilinmesi, hadiselerin vuku ve cereyanının ayrıntılı olarak öğrenilmesidir. Bu nedenle tarih şerefli ve hikmetin içerisine dalmıştır. Dolayısıyla tarih hikmet ve felsefe ilimlerinden sayılmaya layıktır (İbn Haldun, 1997: 4-5).

Batılı bir bilim adamı olan G. Mond'un, yapmış olduğu tarih tanımı ise şu şekildedir: “Tarih, insan eylem ve düşüncelerinin birbirini takip etmesi, gelişmesi ve bir zincir oluşturması bakımından ortaya çıkan olaylar bütünüdür” (G. Mond'dan aktaran; Küçük vd., 2015:11). Teolojik açıdan da tarih tanımları yapılmıştır. Tarihin ve gerçekleşen olayların ilahi bir güç kanalıyla gerçekleştiği düşüncesi teolojik tanımların temelini oluşturur. Bu tanımlardan birisi şöyledir. “Öznesi insan olan tarihin konusu ilahi bir güç tarafından ortaya koyulan yasalardır. Teolojik açıdan tarihin manası ilahi gücün iradesinde gizlidir. Tarihte bu iradenin gerçekleştiği alandır. Tarihsel olaylar ise bu takdir ve irade tarafından ortaya çıkan gücün tezahürüdür” (Evkuran, 2007: 50). Yapılan bu tanımlamalara göre tarih bütün çağları yeryüzündeki bölgeleri ya da tek bir çağ ile bir kuşağa özgü olan olayları ve durumları

anlatır. Günümüzde artık sosyal bilimlerde bilim dalları arasında keskin sınırlar ortadan kalkmış, bilim dalları birbirlerinin verilerini kullanarak adeta iç içe geçmiş bir durumdadır. Her bir bilim dalı bir diğeri ile münasebet kurmaktadır. Tarih bilimi de böyledir. Bakıldığında arkeoloji, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, hukuk, felsefe, iktisat, gibi değişik bilim dalları ile ilişkili bir bilim dalıdır. Bir takım bilimlerin tarihi olduğu gibi (hukuk tarihi, iktisat tarihi, tıp tarihi) dinin de tarihle ilişkisi vardır. Dinin tarihle olan ilişkisi Dinler Tarihinin konusunu teşkil eder.

Tarih, özelde insanın, genelde toplumların geçmişine ait hafızasını oluşturur. Geleceğine emin adımlarla yürümek isteyen toplumlar, geçmişin bilgisine sahip olduktan sonra bu bilgiyi doğru değerlendirmesi, analiz etmesi geleceğine yön vermek bakımından önemlidir. Geçmiş ile geleceğin arasında şimdiki zamanı yaşayan insan tarihin vazgeçilmez bir aktörüdür. İnsanın şimdiki zamanda yaptıkları aslında tarihin kendisini oluşturmaktadır. İnsan tarihi değerlendirirken ortaya, dinî yargılar, siyasi güç, askeri, ekonomik, etnik kimlik gibi bir takım ölçütler kullanır. Bu durum, tarihi çalışmalarda objektif ve nesnel olma sorununu da beraberinde getirmektedir.

Her din, tarih boyunca insan için vazgeçilmez bir unsurdur. Adeta bir bütünün iki parçası gibidir. Dinin tarihi, insanlık tarihi gibi eskidir. Eliade, “ insanı tarihsel bir varlık gibi değerlendirmekte ve de tarihi özelliği sebebiyle de dinî bir varlık” (Eliade, 1990: IX) olduğunu söylemektedir. Tarih, insanların dinsel inançları sebebiyle yapmış olduğu savaşlar, kurduğu medeniyetler ve yıkılan devletler ile bu uğurda hayatını feda edenlerin örnekleriyle doludur. Bunlardan birisi olan ve Müslüman dünyasını hedef alan haçlı seferleri, 11. yy. sonlarına doğru Avrupa’da yakın doğuyu ele geçirmek, Türkleri Anadolu topraklarından çıkarmak ve Kudüs’ü kurtarmak gayesiyle, “Kutsal Toprakları Kurtarmak” şeklinde dinsel bir söylemle 1096 yılında başlayan, 1291 yılına kadar devam eden iki yüz yıllık bir harekettir (Işın, 2005: 66-67). Savaşa katılanların üzerinde dinsel bir imge olan haç’ın bulunuyor olması, haçlı seferinde yer alan dinsel düşünce yapısı, dinin tarihi olaylar içerisinde ne kadar etkili olduğunun ve tarihle ayrılmaz bir bütün oluşturduğunun bir kanıtıdır. Tarihi olayların birçoğu din ekseninde cereyan eden olaylardır. İslam inancına göre insanlık tarihinin başlangıcı olarak Hz. Âdem kabul edilir. Hz. Âdem ayrıca ilk peygamberdir (Aydın, 2013: 13). Yaratılan ilk insan “dindar adam” bir insandır (Eliade, 1990: IV). Bu bakımdan ilk insanın henüz toplumlar teşekkül etmeden din ile olan ilişkisi, tarihi süreçte insanlığın

yaşamına yön vermiştir. Tarihsel süreç bağlamında bakıldığında din, toplumların geçirmiş olduğu değişimlerde, müttesiplerine değerler ve semboller gibi sistematik kazandırmış ve kazandırmış olduğu zihniyet ile kendisine önemli ve bir o kadar da merkezde bir yer edinmiştir (Keskin, 2004: 8). Tarih, toplumları etkilemiş olan hadiseleri yer ve zaman gösterip, incelerken bu olaylar arasında da sebep-sonuç ilkesini gözeterek açıkladığı gerçeğinden hareketle tarihin, insanoğlunun sürmüş olduğu yaşamı ve medeniyetleri ele aldığını söyleyebiliriz. Aydın'a göre "tarihin içerisinde ortaya çıkan hiçbir din ortaya çıktığı haliyle kalmamış, sonradan birçok ilaveler yapılmıştır. Dinler tarihçileri ise dinin ilk halini ortaya çıkarmakla görevlidirler" (Aydın, 2008: 15). Din ve Tarih bu yönüyle her zaman diliminde sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Günümüzde de bu sıkı ilişki devam etmektedir.

Din ve tarih kavramlarının birlikte kullanılmasıyla ortaya, sosyal bir bilim dalı olan "Dinler Tarihi" çıkmıştır. Dinler tarihinin tanımına burada yer vermenin ve dinler tarihi hakkın da kısa bir bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyoruz. Adam, Dinler Tarihini şöyle tarif etmektedir; "günümüzde müttesiibi bulunan ya da bulunmayan bütün dinlerin tarihini, inanç, ibadet ve ahlak sistemlerini ve dinî kurumlarını tarafsızlık ilkesi gözetilerek ele alıp inceleyen bilim dalıdır" (Adam, 2015: 20). Dinler Tarihi'nin kullanmış olduğu temel yöntem tarihi-karşılaştırmalı metottur. Bunun dışında "fenomenolojik" ve "hermönötik" metotları da kullanır (Adam, 2013: 35-36). Eliade, Dinler Tarihi alanında kendisinden önceki yapılan çalışmalar hakkında "farklı dinsel gelenekler üzerinde yapılan çalışmalarda bu dinlerle ilgili bir yorum ve de bir değerlendirmenin yapılmadan ansiklopedik bir bilgi vermek bir eksikliklerdir. Bu bilgiler işlenmeli ve yorumlanmalıdır" (Eliade'den aktaran; Aydın, 2015: 67-68) şeklinde bir eleştiri yapmıştır. Din ve tarih konularının ardından mitoloji konusunu ele alacağız.

Mitoloji kelimesi, "myth ya da mythos" (söylenen ve duyulan söz masal, öykü, efsane anlamındadır) "logia/logos" (araştırma yapan kişi, bilim) kelimelerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir kavramdır (Erhat, 1972: 5). Sözlükte "bir dinin ya da bir halkın kültüründe, tanrılar, kahramanlar evren ve insanın yaratılışına dair bütün sözlü ve yazılı efsane birikimini ve bu efsanelerin ortaya çıkışını yorumlayıp, inceleyen ve sınıflandıran bilim" (Erçel, 2014: 13) olarak tanımlanmaktadır. Mitleri bütün yönleriyle inceleme konusu yapan bir bilim dalıdır.

Osmanlı'da, hayal ürünü ve motiflerle dolu olaylar ile mitoslar ve mitolojinin karşılığı olarak “esatir” kelimesi kullanılmıştır (Gölcük, 1995: 360). 19. yy’ da antik mitoloji bilgi ve analiz unsuru olarak ciddi anlamda incelenmeye başlanmıştır (Grimal, 2018: 128). Günümüzde mitoloji belirli bir dinde ya da kültürde mevcut olan mitleri ya da mitlerin incelenmesini, yorumlanması gibi çalışmaları oluşturan bilim dalını tanımlar. Günlük kullanımda ise doğru olmayan hikâye ve anlatı (Erçel, 2014: 13) anlamında kullanılır. Sosyal bilimlerin kuram ve yöntemleriyle değerlendirilen mitoloji, tanım ve içerik bakımından çeşitlilik arz etmektedir (Kaya, 2007: 16). Felsefeciler ve ilahiyatçılar tarafından da mitolojinin farklı tarifleri yapılmıştır. Eliade, yapılan bu tariflerin Yunan mitolojisine dayandırıldığı için dinler tarihçisi için bu durumun iyi olmadığını belirtir (Eliade, 1990: 77).

Görmez’e göre; insanoğlu “epistemolojik” düşünme fonksiyonuyla birlikte rüya, hayal, bilinen şeylerden bilinmeyen şeyler ortaya koyma, yeryüzünde mevcut olan varlıklardan başka “imajinasyonlar” oluşturma gibi özelliklere sahiptir. Bu hayali olgular, aralarında ilişki kurularak anlatılırlar. İşte tamda bu noktada “mitoloji”, “efsane”, “masal”, “destanlar” bu olgunun birer ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Görmez, 2008: 1). “Mitoloji, Tanrıların oluşumu/nereden geldikleri (teogoni), evrenin oluşumu (kozmogoni), insanın oluşumu/nereden geldiği ya da nasıl oluştuğu (antropogoni), insanın ve dünyanın geleceği (eskatoloji) gibi konuları işler” (Örnek, 1995: 190-191).

Mitoloji, eski topluluklarda yaşamış insanların kendilerine ait bir dünya görüşünü ifade ederken aynı zamanda, doğaüstü kavramları içerdiği için dinsel öğeleri bünyesinde barındırır (Frolov, 1991: 339). Halkların, gelişim süreçlerinin bir döneminde inandıkları olağanüstü hikâyeleri vardır. Efsanelerde yer alan üstün varlıklar dinle ilgili alanın konusunu oluşturur. Efsanelerde başarılarına yer verilen kahramanların ortaya koyduğu şeyler yaratıcı olarak değerlendirilir (Grimal, 2018: 7-8). Ayrıca tanrı ve insan karşılaşmaları dinlerin tamamına yakınında mitolojik unsurlar olarak yer almaktadır. Mitolojiler, dinî bayramlar gibi belirli zaman dilimlerinde anlatılırlar. Sıradan birine anlatılmazlar ve de başka kimseden nakledilmezler. Ancak dinî fonksiyonlara sahip kişiler anlatır ya da aktarır (Angelo, 2001: 21). Bir dinin ya da bir inancın taşıdığı kavram ve anlatılar, yapıları itibarıyla “mitsel” olabilirler. Bu nedenle Hıristiyan, Hindu ya da İslam mitolojisinden söz edilebilir. Mitoloji, mitoloji özelliği olan nesnelere ilgilidir. Dinin kapsadığı alan ve nesnelere farklıdır. Dinsel kavramların mitolojik bir yanının olma ihtimali, dinî kavramı ikinci plana atmaz. Kelt dini

ve kelt mitolojisi içerisinde bulundurduğu elemanlar ortak olsa da ilişkileri bulunsa da ikisi ayrı şeyleri ifade eder (Yayla, 2008: 2).

Dinlerde yer alan ilahların özellikleri, kurbanlar, ölüm, cennet, cehennem fikri, ayinler gibi dinsel içeriklerin dinlerin temelini teşkil etmesi din ve mitolojinin etkileşimini ortaya koymaktadır (Rosemberg, 2003: 26). Aslında kökeninde dinsel argümanları barındıran mitolojinin, dinsel inançlarda yaşanan değişimlerden etkilenmesi doğaldır. Mitoloji, dinsel imgelerden beslenirken, inançta görülen artışlar ve eksilişler etkileşimin niceliğini belirler. Mitolojinin dinsel imgeleri barındırdığı ile ilgili bilim insanları arasında iki görüş bulunmaktadır. Birtakım bilim insanları, dinle aynı zaman diliminde ortaya çıktığı görüşünü savunurken, mitlerin tamamında dinsel imgelerin var olduğunu ifade ederler. Diğer bilim insanlarına göre de mitlerde dinsel imgeler mevcut değildir (Bayat, 2016: 79). Mitolojinin dinle birlikte ortaya çıktığını savunan bilim insanları, dinlerin kökenini mitolojilerle birlikte olduğu fikrini benimsemişlerdir. İlkel olarak görülen ilk insanın zihni yapısı, karakteri, tabiat kuvvetlerinde yer alan fiziki ve etik etkilerini yansıtan mitoslar, dinlerin de başlangıcı kabul edilir (Necatigil, 1988: 7). Mitolojilerin dinlerle aynı doğrultuda olmasının en büyük nedeni, kaynaklarında kozmik bilgi barındırmasıdır (Bayat, 2005: 79). Mitlerde dinsel imgelerin olmadığını savunanlara göre de, mitoloji dinsel bir unsur barındırmaz. Dinde yaratıcı olarak Allah ve vahyi insanlara ulaştıran peygamber ve ahiret inancı varken, insan ürünü olan mitolojide böyle bir durum söz konusu değildir (Bayat, 2005: 84). Çağdaş dünyada, kendini din dışı olarak konumlandıran insanın bilinçaltında din ve mitoloji “gizil” bir hale getirilmiştir. Bu nedenle dinsel ve mitolojik düşünceden uzak insan için yaşanılacak en büyük zorluk, dini şuurlu bir şekilde yaşama yetisini ve de onu anlayıp üstlenme olanağını kaybetmiş olmasıdır (Eliade, 1991: 189-190).

Mitoloji, bir bilim dalı olarak mitleri çok boyutlu bir şekilde inceleme konusu edindiği için mitlerin de ele alınmasının mitolojiyi anlamada fayda sağlayacağını düşünmekteyiz. Mitoslar, erken dönemlerde pagan ve çoktanrıci geleneklerden beslenmiş, din ve tarihi metinlerde yer almış ve tarihsel süreçte önemini ve anlamını giderek yitirmiştir (Gündüz, 2009: 17). Mitos kavramının mahiyeti, hakkında çok sayıda tartışma yapılmıştır. Batılılar tarafından 19.yy pozitivizminin bakış açısıyla değerlendirilmiş, eski Yunan ve eski Roma'nın bulunduğu antik dönemdeki dinî geleneklerin ifade edilmesi ve bu geleneklerde yer alan metafizik varlıkların anlatılmasında kullanılmıştır (Gündüz, 2009: 15). Mitik inanç

ve düşünceler, dinî, felsefî, bilimsel düşüncenin öncesindeki dönemle ilgilidir. Tanrının, evrenin, insanın nasıl yaratıldığı anlatıldığı sembolik öyküleri içerir. Mitik öyküler ilk insan topluluklarına kadar uzanırken, insanın doğaüstü varlıklarla olan ilgisi düşünce ve toplumun tarihiyle çakışmaktadır (Akgül, 2012: 21).

Din ve mitos iç içe geçmiş iki olgudur. Her ne kadar farklı kulvarlarda yol alsalar da benzeşen yönleri mevcuttur. Mitoslarda bir amaç için ortaya koyulan eylem ritüel olarak anlam kazanmaktadır. Arkaik dünyada din dışı olan bir eylem yoktur. Ancak din dışı kabul edilen tek eylem mitsel anlam taşımayan örnek model olarak gösterilemeyen eylemdir (Eliade, 1994: 41). Kutsal olanı ifade etmede kullanılan mitoslar, tarihi olaylardan, hikâyelerden, masallardan efsanelerden farklı bir şeydir. Tarihi olaylar belge bilgi ve tarihi veriler sayesinde gerçekliği ortaya koyulabilen şeylerdir. Hikâye ise bir hadisenin sözlü olarak veya yazılı olarak anlatılmasıdır. Masal ve efsanelerin de gerçekliğinden söz edemeyiz. Zira bunları aktaranlar bunların gerçek olmadığını bilerek anlatırlar. Mitosalarda ise durum daha farklıdır. Kutsalla ilgili anlatıları barındırırlar. Bunlara inananlar tarafından anlatılır ve doğru olduğu kabul edilir. Mitoslar bilinmeyi anlattıkları için gerçekliği bakımından tarihi verilere ihtiyaç duymazlar (Gündüz, 2009: 20-21).

Mitos, hayatı anlamlandırma, gerçek olduğuna inanma bakımından destan, efsane ve masallardan farklılık gösterir. Önemsenerek ve dinsel formda anlatımlarla kuşaktan kuşağa aktarılan mitoslar, muhtevaları bakımından farklı başlıklar altında kategorize edilmişlerdir. Biz burada bu başlıkları vermekle yetineceğiz. 1) Köken Mitosları, 2) Ritüel Mitosları, 3) Kozmogani/Antropogani Mitosları, 4) Eskatoloji Mitosları (İnanlar, 2015: 22-33).

Bayat, mitleri genel ve özel olmak üzere iki şekilde sınıflandırmıştır. Genel sınıflandırmada; 1) Kozmogamik mitler. 2) İlk insanın yaratılışı mitleri. 3) Türeyiş mitleri, 4) Takvim mitleri. Özel sınıflandırmada ise; 1) Tanrılar hakkında mitler (teogani), 2) Köken Mitleri (etiolojik), 3) Dünyanın sonu hakkındaki mitler (eskatoloji), 4) Totem mitleri 5) Kahramanlık mitleridir (Bayat, 2010: 15-17). Bilim insanları mitosları birbirinden farklı ifadelerle tanımlamışlardır.

Frazer doğayı açıklamak için ilkel, arayış içinde olunan bir çaba olarak değerlendirirken, Müller tarih öncesinden gelen ama sonrakilerin yanlış anladığı şiirsel fantezinin ürünü, Durkheim, kişiyi yaşadığı topluma göre şekillendirecek imaya dayalı bilgi yığını, Jung, insan ruhunun içerisinden arketipik dürtülerin belirtisi olan düş, Coomaraswamy'e göre insanın en derin metafizik sezgilerinin

geleneksel aracı, T.S. Eliot dünyaya hâkimiyeti sağlamak için bir şifre anahtarı, James Joyce ise tarihe anlam katma aracı olarak tanımlamaktadırlar. (İnanlar, 2015: 16).

Bakıldığında herkes tarafından kabul edilen bir mit tanımını bulmak güçtür. Arkaik ve geleneksel toplumlarda mitlerin bütün özelliklerini barındıran bir tanım bulmak oldukça zordur. Mit, çok sayıda, birbirini tamamlayan bakış açılarına göre değerlendirilip yorumu yapılan karmaşık yapıdaki kültür gerçekliğidir (Eliade, 2001: 15). Bu durum ise mitosların algılanış biçimi, aktarılışı, birey ve toplum açısından icra ettiği fonksiyonu bağlamında toplumlarda gösterdiği farklılıktan kaynaklanmaktadır (Özkan, 2002: 11). Mitosu tanımlamaya çalışanlar, tanımlarına kendi fikri yapılarını yansıtmışlardır. “Doğa Mitolojisi” ekolüne göre mitos: Doğa olaylarının alegorik anlatımıdır. Tarihsel ekole göre mitos: Tarihsel olayların kutsal anlatımıdır. Psikanalist ekole göre mitos: Gündüz görülen düşlerdir der. (Gündüz, 1998: 26). Antropolog Malinowski’ye göre mit: “Doğrudan bir anlatım, toplumsal ihtiyaçlara ve taleplere dayalı, pratik gereksinmelere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlaksal özelemleri gidermeye yönelik gerçekliğin yeniden anlatılması”dır (Malinowski, 1998: 99-103). Din Tarihçileri ve halk bilimcileri mitlerde bulunan kutsallık kavramları ile ilgili anlamları tespit ederek yorumlamışlardır. Sanat tarihçileri sanat eserlerindeki ifade edilen derinliği izah etmede mitolojiye başvurmuşlardır (Kaya, 2007: 19). Aydın’a göre mitoslar vaktiyle en canlı inançların konularını teşkil etmekteydi. Artık günümüzde bir anlam ifade etmeyen mitosları, o dönemin bir dini olarak kabul etmek gerektiğini savunmaktadır (Aydın, 2008: 48). Eliada’nın oldukça kapsamlı bir mit tanımı yapıştır. Eliade’ye göre mit: “Doğaüstü varlıkların başarıları sebebiyle, kozmos ya da onun bir parçası olan, bir gerçekliğin yaşama nasıl geçtiğini, bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Gerçekten olmuş bitmiş ortaya çıkmış şeyden söz eder” (Eliade, 2001: 15-16).

Mit hakkında bu denli farklı bilim dallarının ve bilim insanlarının yapmış olduğu açıklamalar aslında mitin birçok alanla ilişkili bir kavram olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Mit kavramını doğru anlayabilmek bu bakımdan zor görünmektedir. Bilimler kendi bakış açılarını merkeze alan yaklaşımları ile bu denli karmaşık bir terim olan miti doğru anlamalarını zorlaştırmaktadır. Miti doğru anlamak için Alan Dundes’in de içinde

bulunduğu bazı araştırmacıların öngördüğü gibi, disiplinler arası bir çalışmanın yapılması gereklidir (Batuk, 2009: 51). Mitleri anlamlandırabilmek onları anlayabilmek için, buldukları zaman ve şartları içerisinde değerlendirmek te önemlidir. Mitleri, günümüz şartları ile değerlendirmek geçmişe yapılmış bir haksızlık ve aynı zamanda anlama çabasına çekilen bir settir (Ekşi, 2017: 11). Mitin kendi başına bağımsız gerçekliği mevcut değildir. Tarihsel ve etnik koşullarla gelişirler. (Grimal, 2018: 15). Bu bakımdan mitler dinî tecrübe ürünü olmaları ve de tarihi süreçte varlığını korumalarından dolayı olgusal bir gerçekliktir (Öztürk, 2014: 26). Mitoslar sözlü gelenekle beraber bünyesinde barındırdığı bazı genel unsurlar mevcuttur. Bu genel unsurlara göre mit, doğaüstü varlıklara ilişkin eylemlerin anlatımını oluşturur. Bu anlatımlar gerçek ve kutsal olarak nitelendirilir. Mit bir yaratılışla ilgilidir. Miti bilen insan nesnelere kökeni hakkında bilgi sahibi olurken nesnelere hâkimiyet sağlar ve onları yönetebilir (Eliade, 2001: 28).

“Mitosların üç temel özelliği vardır. 1) Kutsal olanı ve metafizik âlemin anlaşılmasına yönelik. 2) İnsanın yaşadığı çevreyi tanımasına, gündelik hayatına yönelik. 3) İnsanın arzularına, taleplerine, beklentilerine yanıt arama ve rahatlamaya yönelik” (Gündüz, 1998: 26-27). Bu son noktada belirttiğimiz özellik için “eskatoloji mitosları arasında Sabiilikte olan Praşai Siva, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki Mesih, Zerdüştilikteki Şaoşyant ve de İslam’da yer alan Mehdi figürlerinin” (Öztürk, 2014: 27) kullanıldığını ifade edebiliriz.

Halkın zihninde yer alan soyut mevzular, somutlaştırılıp anlaşılabilir bir dille ifade edilebildiği oranda benimsenir. Anlaşılması güç olan, bir anlam ifade etmeyen hususlar zihinlerde kalıcı olmaz. Halk tarafından anlaşılın, özümşenen konular, içerisinde dinsel imgeleri de barındırıyorsa zihinlerde kendisine sağlam bir yer edinir. Mitolojik unsurlarda da halk dindarlığının formları yer almaktadır. Bu nedenle mitolojik unsurların değişmesi de elbette çok zor olacaktır. Bütün dinlerde mevcut olan mitolojik unsurlar, Müslüman coğrafyada da görülmektedir. Halk dindarlığı formunda olan mitolojik unsurlar, vahyin tam anlamıyla açıklamadığı mevzularda merak, ilgi, bilinmeyene ulaşma çabalarının sonucunda, düşünce dünyasında ortaya çıkararak olgunlaşan, hayal ürünü ve dinsel yanı ön plana çıkarılan unsurlardır. Zihinlerde yanıt aranan sorulara kendi beklentilerine uygun yanıtlar veren insanoğlu, aslında ortaya bilmeden mitsel formda bir şeyler çıkarmaktadır. Kitabî bilgiye gerçekten hâkim olan ve bu bilgiyi süzgeç olarak kullanan insan için, İslam inancının temel noktalarında bir ayrılığı ifade etmeyecektir. Sorun, halk dindarlığı formunda oluşan inançlar

noktasında bilgilerin kaynağının ve doğruluğunun tartışmalı olması ve din olarak algılanabilmektedir. Bu da İslam itikadı çizgisinde bir farklılık oluşturmaktadır. Mitolojiler ne zaman ki dinsel unsurların yerine geçer ve asıl inancı temsil etmeye başlarsa o zaman dinin yapısında bozulmalar başlamaktadır. Bu nedenle kaynağı doğru dinî bilgilerle örülmüş ve dejenere edilmemiş dinî yapılar anlam ifade eder.

Sonuç olarak, din, tarih ve mitoloji ortak bir kültürün unsurlarını teşkil eden bir yapının mozayığı şeklindedir. Din insanın kısa vadede dünyada, uzun vadede de ölümden sonraki hayatta sonsuz bir mutluluğa erişmesini hedefler. Bu ekseninde emirler ve yasaklarla hatları belirlenmiş bir yaşam ölçüsü sunar. İnsan bu yaşam ölçüsünü, tarihin zaman zaman durgun zaman zaman da fırtınalı sularında hayatına uygulamaya çalışır. Farklı dinsel yapıların, inanç ve akidelerinden aldıkları fikri altyapı ile toplumsal bir boyut kazanan, din ve inanç bağlamında şekil alan, kökleri tarihin o gizemli zamanlarına kadar uzanan mitolojiler halk nezdinde karşılık bulan ve göz ardı edilemeyecek kadar önemli inançlardır.

1.1.1. Din ve Kutsal

Din, genel kabul görmüş kanaate göre tarihin ilk dönemlerinde ilk insanla başlayan ve günümüze kadar da varlığını devam ettiren bir fenomendir. Din muhatap aldığı insanın doğumundan ölümüne kadar geçen sürede dünya hayatı için yaşamını dizayn etmek gayesiyle, ölümden sonraki dönem için de ebedi mutluluğa erişmesini sağlamak maksadıyla üstün bir güç ve kutsal bir varlık olan yaratıcı tarafından, yapılması istenilen ritüeller, ibadetler, emir ve yasaklardan oluşur. Ritüeller, ibadetler, emir ve yasaklar şeklinde ortaya koyulan bu hayat tarzı, kişi için dindarlığının ve kutsal olana bağlılığın bir göstergesidir. Dinler, temel anlamda kutsallık üzerine inşa edilmiştir. Dinlerin inanç sistemleri irdelendiğinde, yaratıcıda ve yaratıcı için yapılan bütün dinsel ritüellerde, kutsallığı ifade eden şeyler bulunmaktadır.

İnsan hayatının iki yönü mevcuttur: Bunlardan birincisi yeme, içme, yürüme gibi somut yön, ikincisi ise duygu düşünce ve hislerin olduğu manevi yöndür. İnsan somut ve manevi yön arasında anlamlandırmaya çalıştığı bir takım hususlar yer alır. İnsan çevresiyle, diğer insanlarla olan ilişkilerini manevi yönü sayesinde anlamlandırır. Din, insanla manevi âlem arasında yer alan münasebetleri düzenlerken, aynı zamanda aşkın olan varlığı tanımayı ve onun sahip olduğu kutsal gücü anlamayı öğretir. Hayatın sıkıntıları, zorlukları, acıları,

yalnızlıkları gibi insan yaşamının acı ama gerçek durumlarıyla mücadele etmede din, insana hep yol gösterir.

19. ve 20. yy. din konusu geniş anlamda araştırma ve inceleme alanı haline gelmiş, yapılan din tanımları kutsal kavramı üzerine şekillenmiştir (Yıldırım, 2007: 59). Eski Ahid ve kutsal kavramı referans alınarak yapılan bu çalışmalar, Schleiermacher ile başlayıp daha sonrasında Rudolf Otto ile en üst seviyeye ulaşmıştır (Demirci, 2002: 495). Otto dini, kutsalın tecrübesidir (Otto'dan aktaran; Toplamacıoğlu, 1963; 66) şeklinde tanımlarken, Geertz'in sistematik din tanımı ise şöyledir;

Din bir semboller sistemidir ki, insanlarda güçlü kapsamlı ve uzun süreli ruh halleri ve güdüler oluşturur. Bunu genel bir varoluş düzeni hakkında kavramlar üreterek ve bu kavramlara öylesine bir gerçeklik havası giydirerek yapar ki söz konusu ruh halleri ve güdüler yegâne gerçeklik olarak görünür (Geertz'den aktaran; Hasanov, 2014: 88).

Nathan Söderblom dinin merkezinde “kutsallık” kavramının bulunduğunu aynı zamanda kutsal ile profan arasındaki ayrılığın dinsel yaşamlarda var olduğunu söylemiştir. (Yılmaztürk, 2003: 3). Kutsal ve din arasındaki yakın ilişkiyi Eliade “kutsal din dışının zıddı” şeklinde ifade etmiştir. Dinle bir bütün olan kutsalın ortaya çıkışı Eliade'ye göre, “tüm dinlerin tarihinin kutsal gerçeklerin açığa çıkmaları aracılığıyla, kutsalın tezahürlerinin birikimi” şeklinde gerçekleşmektedir. Kutsalın tezahürünü “hierophanie” terimi ile ifade etmektedir (Eliade, 1991: IX). Eliade, kutsalı tanımlarken “ganz andere” (tamamen başka) terimini kullanır, kutsal tanımlarken de “kutsalın, kendisini sürekli, doğal gerçeklerden ayrı bir gerçek olarak gösterdiğini” ifade etmektedir (Eliade 1991: VIII).

Din ile yakın ilişki içerisinde bulunan kutsalı kendisi için çalışma alanı seçen Mircea Eliade'nin hedefi, dinlerde yer alan kutsal kavramını araştırıp, ortaya çıkarmaktır. Eliade kutsalı dinî unsurları kendisine bağlayan üst unsur olarak değerlendirir (Demirci, 1997: 90). Annamarie Schimmel'in din tanımı ise şöyledir: “Din deyince, insanların behemahal şahıs şeklinde olması lazım gelmeyen insanüstü bir kudretle münasebetini anlamaktayız. İlah ve Tanrı mefhumunun olması gerekmez” (Schimmel, 1999: 5). Genel tanımıyla kutsal: Güçlü

şekilde dinî saygıyı meydana getiren, kabul edilmiş, bozulmaması ve dokunulmaması gereken, üstüne titrenen değerlerdir (Kaynak, 2016: 445). Bu tanımlar Tanrı ve doğaüstü güç kutsal kavramıyla ilişkilendirilerek yapılmıştır. Dinî tecrübe özünde kutsallığı barındırır. Kutsal, başlangıçtan itibaren insan tecrübesinin bir ürünü olan, yaratıcı ile ilişkisi nedeniyle özel bir niteliği bulunan ya da dinî bir gaye için tahsis edilmiş şeydir (Hilles, 1988'den aktaran; Güç, 1996: 340). Dinlerin temel felsefesinde kutsallık kavramı yer alır. Bir dinin müntesibi olan insan için de kutsalla olan münasebeti, dinî duyguyu ifade eder. Bu şekilde insan kutsalın bilincine varır.

Kutsal kelimesinin kısaca etimolojik yapısından bahsetmenin konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Çevik'e göre kutsal kelimesi günlük kullanımda, kutsal toprak, kutsal kitap, kutsal görev, kutsal emanetler, kutsal ruh gibi tamlamalarda kullanılmasına karşın, herkesin kabul ettiği bir tanımı olmadığını, bunun nedenin ise kutsal veya kutsallık kelimesinin anlam bakımından yeterince açık olmayışından kaynaklanmadığını (Çevik,2007: 130-131) ifade eder. Kutsal, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "tapınılacak veya yolunda can verilecek mukaddes, karşı çıkılmaması gereken, Tanrı'ya adanmış olan, Tanrısal olan" şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 1998: 1424). Tanımda geçen mukaddes kelimesi kutsalın karşılığı olarak kullanılmıştır. Türkçe de "kudsiyyet" Arapça da "temiz ve pak olmak" anlamındaki "kuds" kelimesinden alınmış olup, aynı kökten gelen takdis "kutsallık nispet etme", bundan türeyen mukaddes de "kutsallık nispet edilmiş" anlamına gelmektedir (Demirci, 2002: 495). İngilizce de "sacred" ya da "holy", Latince'de, "sanctum", eski Ahitte "godos" ya da "godes", Yeni Ahit de Yunanca "gagios" olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim-de ise "kuddüs", "mukaddes", "bareke", "tebareke", "mübarek" dokunulmasının uygun olmadığı anlamında "haram" gibi ifadeler kullanılmıştır (Oymak, 2000: 445).

Yeryüzünde mevcut olan dinlerde insanların tasavvur ettikleri gerçek veya hayali olan şeyler, kutsal ve profan şeklinde iki kısma ayrılır. Bu ayırım dinî düşüncenin ayırt edici bir özelliğidir. İnançlar, mitler, doğmalar, kutsal olan şeylerin doğasını, onlara atfedilen faziletler ve güçleri birbirleri ya da din dışı olanlarla münasebetlerini anlatan tasavvurlar sistemidir. Kutsal şeyler, kişisel varlıkların yanı sıra ev, taş, su kaynağı, ağaç, türbe, kısacası herhangi bir şey olabilir (Durkheim, 2011: 56-57). İnsanlar sıradan bir nesneye kutsallık atfedebilirler. Kutsal olmayan bir nesne bu nedenle sonradan kutsallık kazanabilir. Sıradan

kutsal olmadığı düşünölen bir mezara gelip dua eden birini gören diğer insanların zamanla o mezara dua etmeleri adak adamarı ile sonradan kutsallık kazanabilir.

Eliade'ye göre kutsalın kavramsal çerçevesini çizmek oldukça zordur ve uygulamaya yönelik zorlukları da bünyesinde barındırır. Kutsal kendisine araştırma alanı olarak dindar insanın dinî yaşamını konu edinmiştir. Bu nedenle bu yaşantının içinde yer bulan her şey araştırmanın alanını oluşturur. Bakıldığında kutsal kitaplar, ibadet mekânları, mitler, ayinler, anıtlar, simgeler, kozmolojiler, mukaddes insanlar, hayvanlar gibi daha birçok şey bu alanda üzerinde çalışma yapılan nesnelere (Eliade, 2003: 27-28).

Kutsal olan şeyler, hiyerarşik bir anlayışla tanımlanmaktadır. Bu bakımdan kutsal olan, şeref ve kuvvet noktasında din dışı olana ve insana göre daha üstündür. Kutsal olanla kutsal olmayan arasında bir düşmanlık derecesinde olumsuz bir ilişki vardır. Birine dâhil olmak bir diğerinden çıkmayı gerektirir. Dinî bir yaşam sürmek isteyen insan için profan dünyadan çekilmekten başka bir seçenek bulunmamaktadır. Kutsal olan şeylerle karşılaşmak insan için bir rahatlama yolu açar. Bazen insanlar, yağmur yağması için yağmur tanrısının bulunduğuna inanılan ve kutsal kabul edilen göle taş atmada olduğu gibi insanlar farklı şekilde kutsalla ilişki kurmaktadır (Durkheim, 2011: 56-58). Bu ve benzeri uygulamalar insan ve kutsal kabul edilen şeyle olan iletişimin bir yoludur. İnsanlar ihtiyaç hissettiği anlarda da kutsalla iletişim kurarak beklentilerine karşılık bulmak ister. Bu ihtiyaçlar her bir insan için farklıdır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın kutsal algısını ortaya koymak bize din ve kutsal ilişkisini daha iyi bir şekilde anlatmamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle bu dinlerin kutsala olan bakışları ele alınmalıdır.

Yahudilikte kutsallığın kaynağı ve de dağıtıcısı Tanrı olup, onun yer almadığı bir kutsal anlayışından söz edilemez. Ayrıca kutsal şahıs, kutsal mekân, kutsal zaman, kutsal nesnelere, kutsallığını ondan alır ve kutsallığı ona bağlıdır. Yegâne kutsiyet dağıtıcı odur. (Şeker, 2016: 45). Mekânı ve zamanı yaratan tanrının en kutsal ismi "Yahova"dır (Adam, 2015: 86). Tanrı insan formunda değerlendirilmiş, "benden başka tanrın olmayacak" (Mısırdan Çıkış, 20: 3) tarzında Musa'ya verilen şeriatla sona ermiştir (Kaynak, 2016: 448). Bütün nesnelere tanrıya nispet edilerek kutsallık kazanması noktasında ahit sandığı (I. Samuel, 6/19), verilecek güzel bir örnektir. Eski Ahit'e göre, Tanrıdan sonra gelmek üzere "kâhinler", "sina dağı", "şabat", "İsrâiloğulları", "Çadır", "Urim", "Tumim", "İsrâil diyarı",

“Kudüs”, “Süleyman Mâbedi”, mâbedde bulunan eşyalar ve ibadet malzemeleri kutsal kabul edilmiştir (Çıkış, 3/5: 28/15; Levililer, 11/41-46: 10/10; 11. Samuel, 21/ 6-25).

Hıristiyan inancında kutsiyetin başlangıcı olarak Hz. İsa kabul edilmektedir. Onun olmadığı bir kutsal anlayıştan bahsedilemez (Şeker, 2016: 42). Hıristiyanlıkta, tanrının İsa’da cisimleşmesi, inanlar için “mükemmel şahıs, gerçek Tanrı’dan gerçek Tanrı’dır” biçiminde, kutsal bir fikir mevcuttur (Cox, 2004: 153). “İnanın, Babam benimle ben de Babamla birlik içindeyiz. Buna hiç olmazsa yaptığım işlerden dolayı inanın” (Yuhanna, 14: 11- 1381). Bu nedenle kutsallığın kaynağı olarak İsa Mesih kabul edilir. Hıristiyan inancında kutsallık kavramını bina eden Saint Paul’dür. Paul ile beraber kutsallık kavramı tanrı ve tanrıya inananlarla sınırlandırılarak çerçevesi çizilmiştir. Yine Paul, Tanrı’nın kutsallığı bahsettiğini (Korintoslular’a İkinci Mektup, 1: 2- 1483) düşünmektedir. Ayrıca Hıristiyanların kutsal olduğu inanın temelinde Tanrı’ya adanmışlık yatmaktadır (Demirci, 2002: 496).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Eski ve Yeni Ahid’de kutsallık nasıl ki Allah’a atfedilmişse İslam inancına göre de durum aynıdır. Kutsallık, Allah’ın bütün yaratılmışlardan farklı olduğunu ve yüceliğini bütün her şeye kabul ettirmesine ilişkindir. Bu bağlamda Allah’ın kutsallığının bir bakıma izahı şeklinde de değerlendirebileceğimiz isim ve sıfatları onu en iyi şekilde tanıtmaktadır. En güzel isimler ona aittir (A’raf, 7/ 180; İsra, 17/110; Taha, 20/8; Haşr, 59/24). Bunun yanında Allah’ın sıfatları da kutsallığının göstergelerindedir. Kur’an-ı Kerim’de iki ayette Musa’nın mukaddes bir vadide bulunduğu ifadesi yer almaktadır (Tahâ, 20/12; Nâziât, 79/16).

İslam inancına göre; Allah dışında hiçbir varlık için kutsal ifadesinin kullanılması doğru kabul edilmez. Kutsal, yaratıcının kendisidir. Yaratıcıyla ilişkilendirilen birtakım şeylere kutsallık atfedilir. Kutsala olan saygı düşüncesi, Müslümanların birtakım davranışlarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Ezan okunurken dinleme, kibleye karşı tuvalet yapmama, her işe başlarken besmele ile başlama, karşındakini incitmeme düşüncesi, gibi davranışlar kutsalın tezahürünün İslam inancındaki fenomenolojik yansıması şeklinde değerlendirilir. Kutsallık bağlamında Kible kutsal mekânı; besmele çekmek bütün zamanı; ezan, oruç, umre, hac zamanının bir kısmını ifade eder (Kaynak, 2016: 450).

Dinlerde yer alan Kutsal kavramını dört kısımda ele alabiliriz.

1-Kutsal Mekânlar: Daha ziyade hierofonik gerekçeler bağlamında bazı bölgelerde tabu formunda muhafaza edilerek korunan mekânlardır. Bir takım ritüeller aracılığı ile temas kurulabilir. Tapınaklar ve hac mekânları örnek verilebilir.

2- Kutsal Zamanlar: Kutsal dışı özel periyotları ifade etmektedir. Yahudilikte yer alan Şabat örnek verilebilir.

3- Kutsal Varlıklar: En başında tanrı gelmektedir. Doğaüstü kabul edilen varlıklar için kullanılır. Bu kapsamda hayvanlar da olabilir insanlarda olabilir. Kabile şefleri, kâhinler örnek verilebilir.

4- Kutsal nesnelere: Tabiatüstü güç taşıdıklarına inanılır. Bu nedenle kutsal sayılırlar. Örnek olarak, asâ, taşlar, kutular, elbiseler verilebilir. Özel ritüeller yapılarak temas edilebilir (Demirci, 2002: 496).

Yeryüzünde mevcut bütün dinlerde karşımıza çıkan kutsal kavramının din ve dil farkına rağmen evrensel bir özelliği bulunmaktadır. Her dinde yer alan kutsal kavramının yorumlanması farklılık gösterebilmektedir. Haftanın günlerinden birisi bir dinî inanca göre sıradan iken, bir başka dinî inanca göre kutsal sayılabilir. Ya da bir mekân, bir din için tecrübe edilmiş bir olağanüstülüğün yaşandığı yer iken, farklı bir din için sıradan bir mekân olma özelliğinden başka bir şey ifade etmeyebilir. Farklı zamanlar, farklı mekânlar, farklı nesnelere dinler açısından kutsallık bağlamında aynı değildir. Müslümanlar açısından kutsal kabul edilen Mekke ve Medine şehirleri farklı bir inanç için kutsal kabul edilemez. Ganj nehri Hinduizm'e göre kutsal kabul edilir. Bununla birlikte dinlerce kutsal kabul edilen ortak yerlerde vardır. Kudüs buna en güzel örnektir.

Kutsal anlayışına sahip dindar insan için üzerinde yaşadığı dünyanın her alanı aynı öneme sahip değildir. Kutsal dışı olan bir yer dindar olmayan insan için önem arz etmezken aynı yer dindar insan için önemlidir ve kutsal kabul edilir. Zira yüce varlığın tezahürü dindar insan için orayı önemli kılmaktadır. Dindar insan için kutsal yüce varlıkla ilişki kurmanın en önemli yanını oluşturmaktadır. Bu ise, ruhsal ve psikolojik anlamda insan için rahatlama nedeni olmaktadır.

Ayinler, ritüelleri dinsel manada kutsalı yaşamaya çalışan insanın vazgeçilmezleridir. Dindar insan için kutsal ve din ayrılmaz bir bütündür. İnsanlar ayinleri

ve dinî ritüelleri yapmaya devam ettiği sürece kutsalın ve dinin ayrılmaz bütünlüğü hep var olacaktır

1.1.2. Tarih ve Zaman

Tarih, en genel tanımıyla “toplumların başından geçen olayları, zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin genel adıdır” (Fayda: 2011, 30). Yapılan bir başka tanıma göre ise tarih, “Bir inşa faaliyetinin nesnesidir. Yapı homojen ve boş bir zamanda değil, şimdinin doldurduğu bir zamanda yükselir (Benjamin: 2012, 46-47). Benjamin’in, bu tarih tanımından hareketle, tarihi insanın geçmiş zamanda yapıp ettiklerinin ortaya çıkarılması ve yeniden bina edilmesi olayı olarak değerlendirmek mümkündür. Yeniden var etme ve bina etme hadisesi şimdiki zamanı kapsamaktadır. Aynı zamanda tarih insanların geçmişte yaşadıkları hadiseleri konu edindiğinden dolayı, burada da zaman kavramıyla yeknesaklık söz konusudur. Bu nedenle tarih ve zaman birbirinden ayrı ele almak pek doğru bir davranış değildir.

Tarih ve zamanın birbirinden ayrı değerlendirilmesinin doğru olmadığını ifade ettik. Tarih ve zaman konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için zaman kavramı üzerinde biraz durmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Zaman, sözlükte “bir iş veya oluşun, içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit, bu sürenin belirli bir parçası vakit, belirlenmiş olan an, çağ, mevsim, bir işe ayrılmış veya bir iş için ayrılmış saatler” (Türkçe Sözlük, 1998: 2495) gibi anlamlara gelmektedir. Zaman, bir hareketin canlılığın farklılaşmanın manasını ortaya koymada kendisinden istifade edilen bir unsurdur (Durak ve Tortuk, 2016: 349-367). Edward T. Halle zamanı üç kısımda ele almıştır. Ölçülen “fiziki zaman”, insan yönü olan “tarihsel zaman”, “metafizik zaman” (Edward T. Hall 1997’den Aktaran; Durak ve Tortuk, 2016: 351). Zaman, insanın yaşadığı anı ifade eden oluşa ilişkin bir kavramdır. Zaman, insan eylemlerinin ölçüldüğü bir dayanak noktasıdır. İnsanın ortaya koymuş olduğu eylemlerin başlangıcının belirlenmesi bakımından birtakım noktalar belirleyerek zamanı somutlaştırmak mümkündür. Tarihi süreçte insanları ve toplumları etki altına alan hadiselerin vukuu bulması münasebetiyle zaman, gösterge özelliği de taşımaktadır (Evkuran, 2007: 31-68).

Tarih olarak isimlendirilen olgu, özelde insanların, genelde de toplumların, içinde yaşadığımız anda yapmış olduklarını ifade eder. Tarihte toplumları etkisi altına

almış büyük sosyal olaylar insanların zihninde etki bırakır. Mekke'nin fethi, Fransız ihtilali, Hz. İsa'nın doğumu, yazının icadı vb. olaylar, insan için bir göstergedir. Tarihsel bir kimliğe sahip bu toplumsal hadiseler zamanın içerisinde cereyan etmişlerdir (Evkuran, 2007: 34-35). Buna tarihsel zaman denilmektedir. Tarihsel zaman ve geçmiş kavramları aslında benzer gibi görünseler de farklı şeylerdir. Geçmiş, kavram olarak bünyesinde zamansal manada belirginlik kazandırma, işaretleme olmasına karşın, oldukça geniş anlam yelpazesine sahiptir. Tarihsel zaman kavramı ise geçmişin tarihçi için önemli bulunan tarafı ile ilgilidir (Safran ve Şimşek, 2009: 11).

Tarihsel geçmişin özel bir vasfı vardır ve tarihsel ile tarihsel olmayan arasında kesin çizgilerle çizilmiş bir sınır vardır. Tarihsel geçmiş yaşanıp sona ermiştir. Değişme olasılığı bulunmayan, içinde bulunulan andan bağımsız olan, bir geçmiştir (Collingwood, 1996: 192-193). Tarihi zaman kavramının çıkış noktası semavi dinlerdir. Fikrî noktada kullanan, filozof Aurelius Augustinus olmuştur. Augustinus'a göre zaman kavramını “geçmiş”, “şimdiki hal”, “gelecek” olarak üç farklı şekilde ele almak mümkündür. Geçmiş hakkında bilgi sahibi olmak demek gelecek için bir şeyler söyleyebilmek demektir (Hocaoğlu, 2002: 36-60).

Zamanı algılama bağlamında çevrimsel ve çizgisel olmak üzere iki farklı görüşten söz edilmektedir. İlkinde var olan her şey döngüsel bir şekilde tekrar ederken ilerlemeden, gelişmeden bahsetmek olanaksızdır (Durak ve Tortuk, 2016: 349-367). İkincisinde ise tarih çalışmasının başlangıcı eski Yunan olarak kabul edilir. Süreç içerisinde Roma ve Ortaçağdan sonra modern zamana kadar ulaşır. Bu çizgisel tarih anlayışı Davutoğlu'na göre batı eksenslidir (Davutoğlu, 1999: 17).

İbn Haldun, tarih ve zamanı düalist bakış açısıyla ele almaktadır. Tarih'in zahiri ve batını yönlerinin olduğunu, zahiri yönünün eski zamanlarda devletlerin ve toplumların ortaya koyduğu olayları anlatmaktan ibaret iken, batını yönünün ise düşünerek hadiselerin nedenlerini araştırıp ortaya çıkarmak olduğunu söyler (İbn Haldun, 1988: 99). Tarih denilince yaşanmış, var olmuş, sona ermiş, bitmiş, olan olayların insanla ilişkilendirilmiş olmasını anlayabiliriz. Tarih konu itibarıyla aslında olan şeyleri incelemektedir. Bir şeyin olan şey, kavramı içerisinde değerlendirilebilmesi için yer ve zaman kavramlarının da birlikte ele alınması gerekir. Yeryüzünün her hangi bir yerinde her hangi bir zamanda “olan şey” tarihin konusunu teşkil edebilir. Zaman kavramı da bu nokta da tarihe dinamizm

katarak tarihsel olayların dar bir coğrafyayla yaşanmasına izin vermez (İplikçioğlu, 1990: 12).

Zamanı yalnız başına ele almak, düşünce bağlamında idrakini güçleştirir. Bu nedenle zaman kavramı üzerinde çalışan filozoflar, zamanı yalnız başına ele almak yerine mekânla bağ kurarak anlamlandırmaya giderler ve “hareketin sayısı ve ölçüsü” şeklinde bir tanımlama yaparlar. Hareketle zamanı bir biri ile ilişkilendirerek, hareketin zamandan daha fazla mekâna ilişkin olduğunu söylerler (Evkuran, 2007: 36).

1.1.3. Mitoloji ve Ritüel

Toplumların, kendi psikolojilerinde ve düşünce yapılarında nevi şahsına münhasır kaynak olarak mitoloji gösterilmektedir. Bu bağlamda geniş anlamda mitolojiyi, dünyayı algılama, anlama aracı olarak, bu algıyı bir model formatına dönüştüren, dünya görüşü biçiminde tanımlamak mümkündür. Olaylardan ziyade ortaya çıkma nedenlerini izah etme çabasının yanında gerçeğin değil semboller kullanarak âlemin tanınmasını amaçlar (Bayat, 2005: 5).

Mitoloji, masal, efsane, destan, gibi farklı şekillerde çeşitlilik gösterebilir. Bunun yanında festival ve de ritlerin en önemli konularını oluşturur. Mitler yalnızca sözlü olarak değil, ayin ve ritüellerle de hayat bulmaktadır. Bazı toplumlarda özellikle de ilkel toplumlarda mitler, ritüeller içerisinde yer bulmuştur (Bayat, 2005: 5). Ayinlerin en farklı olanı ile mitlerin en kaba ve tuhaf olanları, ister bireysel isterse toplumsal düzeyde olsun bir ihtiyacın bir beklentinin giderilmesini, ayrıca yaşama dair birtakım olguları temsil ederler (Durkheim, 2011: 13). Karşımıza çıkan ritüellerin sahip olduğu ilahi bir model vardır. Dinî faaliyetlerin kaynağında tanrılarla birlikte kahraman şahsiyetler, mitsel atalar yer almaktadır. Ritüeller sadece ilkeller arasındaki mitlerden oluşmaz (Eliade, 1994: 34-35).

Latince’de “bir şey yapmak” anlamına gelen “rit” kelimesi “ritüel” kelimesinin kökünü oluşturmaktadır. Kavram, bireysel bir anlamda “insanların üzerinde simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar” şeklinde tanımlanmaktadır. Yine ritüel kavramı, ritüelin pratiğini uygulayanlar tarafından zor anlaşılan ifadelerin artarda ve aynı şekli davranışları temsil etmektedir. Ritüelin icrası sırasında sembolik ve temsili hareketlerdeki şekilsellik, sadece icra edenlerce anlaşılabilen ritimli sözler, tüm ritüellerin ortak özelliğini teşkil eder (Olgun, 2016: 82-83). Ritüel tekil bir faaliyete ve de bir türün tamamını

karşılıyacak biçimde kullanılırken, “rit” tekil anlamda ritüelle değiştirilebilir bir formu yansıtır (Karaman, 2010: 229). Dışarıdan bakıldığında ritüeli değerlendiren kişi için, bu kapalı anlaşılması biraz zor olan uygulamaları tek başına anlamlandırma gayreti yetersiz olacaktır. Ritüeli icra edenlerin yansıtmaya çalıştıkları duyguyu yoğunluğu dikkate alındığı ölçüde tanımlama başarılı olacaktır.

Ritüeller hem dinsel hem de seküler özellik arz ederler. Antropolojik ve sosyolojik bağlamda ritüel, dinsel seremoni ise, seküler sembolik bir etkinliği yansıtır. Seremoni de çok sayıda kişiye ihtiyaç duyulurken, ritüel de bir kişi veya bir kaç kişiyle de icra edilebilir (Karaman, 2010: 229). Kutlu, ritüel kavramını şöyle açıklamaktadır:

Ritüel terimi, Katolik toplu âyininin, Budist rahiplerinin Himalayalar’da şarkı söylemelerine, İngiltere Avam Kamarası’nda Başbakan’ın soru sorması anında meydana gelen rahatsız edici kargaşadan, büyük ibikli dalgıç kuşunun çiftleşme seremonilerine kadar, olağanüstü derecede değişik davranışı tasvir etmek için çeşitli ortamlarda kullanılmıştır. Bu terim, taç giyme ve çay içme törenlerini, çocukların yetişkinlerin oluşturduğu çevreye kabul edilmişlerini betimlemek için kullanılır; ya da, ister dinî ister seküler isterse her ikisi olarak yorumlanan fiilleri tanımlayabilir. ‘Ritüel’, örneğin; hemşireler ve sporcu baylar ve bayanlar tarafından çalışma ortamlarında icra edilen belirli faaliyetleri, okullardaki eğitim faaliyetlerini, dinî amaçlı yolculukları (hac) ve tatilleri tasvir edebilir (Kutlu, 2016: 98).

Ritüeller, inancın sosyokültürel hayat içerisinde özümşenerek grupsal bir paylaşımaya kaynaklık etmektedir. Kutsalla münasebetin teorik kısmı kurumsallaşmış dinler bakımından “inanç”, uygulama boyutu bakımından “ibadet”, kurumsallaşmasını sağlamamış dinler açısından ise teorik kısım “mit”, uygulama boyutu bakımından ise “ritüel”, kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin, 2008: 269-270). Ritüeller, bir toplumda yaşayan bireylerin inançlarında ve bu inancın uygulama sahası olan yaşamlarında dinsel inançların eyleme dönüşmesinde etkin rol oynamaktadır. Anlaşılacağı üzere ritüeller, dinî hayatın doğal bir parçasını oluştururken, dinsel yaşama hareket ve aksiyon katmaktadırlar. Dinî törenlerin ve de ibadetlerin yerine getirilmesinde, dinî davranış modellerini oluştururlar. Toplumumuzda yaygın olan bahar temizliği gibi dinsel olmayan eylemler mevcuttur. Her yıl tekrarlayan bu tarz hareketler dinsel bir özellik sergilemeyebilir. Buna rağmen bu eylemleri de ritüel kavramı içerisinde değerlendirmemiz gerekir.

Goffman'a göre modern zamanımızı yansıtan dünyamız, bahsedildiği gibi seküler değildir. Günümüz dünyasında kutsallık, bireysel seviyedeki ilişkiler aracılığıyla üretilmektedir. Kutsallığın meydana geldiği alanlarda ise bireysel ilişkilerin ritüel formları bulunmaktadır (Goffman, 2016' dan aktaran; Şahin, 2008: 271).

Ritüel, bireyin icra etmiş olduğu bir davranışı ifade eder. Davranış bünyesinde hatıralar ve fantezi gibi zihinsel bir özellik barındırıyorsa "ritüel" olarak kabul edilmez. Ritüel, normal sıradan bir davranış değildir. Günlük yapılan davranışlara oranla derin bilinç gerektirir. Olağanüstü bir yönü bulunmaktadır. Ritüele hazırlık, ritüelin uygulanması, ritüelin sona ermesi şeklinde üç katı kural, ritüelin yapısını oluşturmaktadır. Ritüeller "günlük", "mevsimlik", "yıllık" şeklinde zaman zaman da geçiş dönemlerinde tekrarlanabilen özelliğe sahiptirler (Olgun, 2016: 84-85).

Genel anlamda bakacak olursak ritüellerin çeşitli şekillerde ortaya çıktığını görebiliriz. Geçiş ritüelleri, kişinin içinde bulunduğu statüden yeni bir statüye geçişini ifade eder. Yeni statüye geçmeye hazır olduğunun kanıtı olarak ritüeller düzenlenmektedir. Üyeliğe kabul, yaş grubu, mesleğe kabul gibi ritüeller örnek verilebilir. Takvimsel ritüeller, dönemsel olup bir grup tarafından organize edilen mevsimsel ritüellerdir. Ekim, dikim, hasat gibi. Kriz durumlarının aşılması için uygulanan ritüeller ise, bireysel ve toplumsal yaşamı tehdit eden dönemlerde yapılan ritüellerdir. Sel, yangın, afet, hastalık gibi ve afetlerin tekrar oluşmasını önlemeye çalışmak ritüellerin amacını oluşturur. Yağmur duası, "hatme-i hace"(Nakşibendîler tarafından sohbetten sonra yapılan ve belirli sayılarda Kur'an-ı Kerim'den ayetlerin okunduğu, duaların edildiği, zikirlerin yapıldığı salavatların getirildiği bit uygulamadır) gibi (Karaman, 2010: 230-232).

Durkheim'a göre "ilke olarak tapınma yani ritüel inançlardan kaynaklanır. Fakat böyle olmasına rağmen onu aşar. Mit dinî törene zemin hazırlamak amacıyla bu törenden sonra şekillenir" (Glock ve Stark 1965'den aktaran; Segal, 2012: 178). Şayet mitin ortaya çıkış sebebi ritüelse, ritüel dinsel inançlarla yakın bir ilişki içerisindedir ve Durkheim, bunu "mitoloji" olarak tanımlar. Durkheim'e göre ritüel önem bakımından mitem önce gelir (Segal, 2012: 178). Harrison ve Hooke açısından mit daha önemlidir (Segal, 2012: 179). İşlevselliği farklılık arz etse de Malinowski'ye göre mitin amacı, ritüeli açıklamaktır. Ritüellerin ise toplumsal ve psikolojik sihirsel pratik boyutları vardır. Mitler ve ritüeller bireyin doğa ve kültür arasında yaşadığı çelişik durumun ortaya çıkarılması için çaba harcar

(Segal, 2012: 180-186). Ritüeller bir yönüyle kolektif icra özelliği sebebiyle grup bilincini, ortak hareket etme fikrini güçlü kılarak, insanın grup içerisindeki hareketine yön verir (Karaman, 2010: 233). Ritüeller, icra edilirken sergilenen şeyler, toplumsal birlikteliğin güçlendiği alanlar olması nedeniyle de önemlidir.

Mitoloji ve ritüel arasında var olan yakın ilişki modern zamanlarda da devam etmektedir. Günümüz insanı kentsel yaşamın yanı sıra, eğitim düzeyindeki artışa rağmen ilkel toplumlardaki kadar olmasa da mitoloji ve ritüel bireyin hayatında yer bulmaktadır. Zira bu iki kavram dinsel inancın birer ürünüdür. Bireyin din ile olan bağı ölçüsünde bu iki kavram önemini korumaktadır. Modern zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler gibi toplumu ve bireyi etkisi altına alan değişimler, ortaya yeni ritüellerin çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Modern insanın izahında zorlandığı ve anlamlandırma sorunu yaşadığı konular, modern insanı farklı arayışlara sevk etmektedir. Günümüzde bir ailenin birliktelik sağlamak amacıyla hafta da bir lokantada yemek yemesi, hafta sonları ayin için kiliseye gidilmesi, dernek üyelerinin belirli zamanlarda bir araya gelmesi gibi dinsel ya da din dışı eylemler, toplumsal birlikteliğin sergilenmesinin yanında ritüel kavramıyla da açıklanabilir.

1.2. Din ve Sivil Din

Sosyal Bilimciler “din” kavramının tanımlamasının zor olduğu görüşünde hem fikirdirler. Din, diğer sosyal bilimlerde yer alan kavramlar içerisinde üzerinde birçok insanın düşündüğü, müzakere ettiği tartıştığı, fikir ürettiği, kavramlardan biridir. Sosyal Bilimciler, din kavramını tanımlarken kendi bakış açılarını yansıtan tanımlamalar yapmışlardır. Din konusunun karmaşık bir yapıda olması, tanımlamayı yapanların dünyayı görüşleri, gibi unsurlar da tanımlamayı zorlaştıran unsurlardır (Akyüz, 1998: 286). Bilim insanlarının üzerinde ittifak ettikleri bir tanım olmasa da ittifak ettikleri ortak nokta, herkes tarafından kabul edilen bir din tanımının bulunmayışıdır (Williaime, 1995: 321). Bu noktada din sosyolojisi alanında yapılan tanımlara değinmenin sivil din konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Din sosyolojisi bağlamında yapılmış olan din tanımları özsel ve fonksiyonel olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Özsel tanımlar, din kavramının kutsal, aşkın vb. bakımdan “özsel” ve “içeriksel” olarak yapılan tanımlardır. Bu kapsamda din özle alakalıdır ve tanrıya, kutsal kabul edilen şeylere inananlar bir dine sahiptir. İnanmayanların dini yoktur.

Bu tanımlar da din, insanın Tanrı'ya ve kutsal şeylere inanmasıyla sınırlandırılmıştır. Özel tanımlamalara göre merkez de aşkın bir varlığın olması gerektiği sonucuna varılabilir. İşlevsel tanımlarda ise dinin, bireyin ya da toplumun üzerinde bıraktığı sosyal, psikolojik sonuçlar bakımından tanımlanır. Bireyin inancı psikolojik ve toplumsal hayatına etki ediyorsa dindir. Herhangi bir etki yoksa din dışı olarak kabul edilir (Kurt, 2008: 76-78).

Özel din tanımları dinî olanı ve dinî olmayanı ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır (Williaime, 1995: 327). Bu bakımdan dinin ne olduğu ile ilgili olan tanımlar özel, dinin faaliyetleri bakımından yapılan tanımlar da işlevsel tanımlar olarak ayrılırlar (Kurt, 2008: 75). İşlevsel tanımlara bakıldığında toplumda dinin üstlenmiş olduğu bütün fonksiyonları yerine getiren her türlü ilkenin din olarak değerlendirilebileceği kabul edilir. Bu nazariyeye göre din, insanların yaşamlarıyla ilgili olayları değerlendirmesini mümkün kılan imgesel bütünlük olarak kabul edilir (Williaime, 1995: 324). Kaynağın ilahi bir özellik taşıması gerekmez. Din kavramının sosyal bilimciler tarafından farklı algılandığı 20. yy sonlarına doğru yeni bakış açıları ve yaklaşım biçimleri meydana gelmiştir. Bu bakımdan bazı bilginlerin bakış açıları şu şekildedir;

C.Levi-Strauss din konusunda, "yapısalcılık", R. Bastide, "sürekli değişen kültürel yapı", J. Bergue "derinlik sosyolojisi", E. Gellner, "sarkaç teorisi", Geertz, "kültür sistemi semboller işaretler anlam ve yorum", P. Berger ve T. Luckman, "fenomenoloji ve kognitif işlevselcilik" perspektifinden yaklaşmışlardır. Diğer taraftan yapısal fonksiyonalist R.N. Bellah ise modern toplumda din konusunun sosyolojik analizi bağlamında "sivil din" kavramını operasyonel biçimde devreye sokmuştur" (Günay, 2002: 12).

Bir kavramı anlayabilmek için o kavramı oluşturan kelimelerin anlamlarının bilinmesi önem arz etmektedir. Sivil din kavramına geçmeden kavramı oluşturan kelimelerle anlatılmak istenenin ne olduğunu ifade etmenin, konunun anlaşılmasında yardımcı olacağını düşünüyoruz. Sivil din kavramı sivil ve din kelimelerinden oluşmaktadır. Sivil, askeri olanın dışında kalan şeye işaret etmektedir. Sivil, halka, topluma ait olan manasında da kullanılmaktadır. Aynı zamanda sivil kavramı, içerisinde seküler bir özellik barındırmaktadır. Dinin fonksiyonel tanımları bizi şu sonuca götürmektedir. Dinin toplumsal yapı içerisinde icra ettiği her türlü fonksiyonu yerin getirebilen şeydir. Bir grupta yer alan üyelerin, kutsal kabul ettikleri ritüeller ve sembolleri siyasilere kanalize eden aşkınlıkla

birlikte sonsuz saygı duymak sivil dinin dinsel yönünü ifade etmektedir (Düzce, 2017: 645). Sivil din, siyasi ve sosyal yapıda yer alan mevcut kurallara kutsal bir atmosfer oluşturarak, toplumdaki itibarlarını üst sıralara çıkararak kalıcı olmaya etki eden bir olgudur. Toplumun birlik içerisinde yaşamasına önemli katkı sağlayan semboller, kutlamalar, merasimler, değerler sivil din kapsamında yer almaktadır. Sivil din, manevi olarak toplumu bir arada tutar. Sivil din ayrıntılar üzerinde pek durmaz, inanç farklılıklarında ise kişiler, kendi arzularınca öykülerini yansıtmakta engelle karşılaşmazlar (McClay, 2004: 4).

“Sivil din” kavramı kaynak olarak eski Yunan ve Roma’ya kadar uzanır. Kavram yakın tarihimizde halkın idarecilere karşı olan bağlılığını pekiştirici nitelikte Rousseau tarafından kullanılmıştır. Rousseau, dini duyguların birleştirici, devlete ve yöneticilere karşı bağlılığı artırıcı, ulusun çıkarı noktasında bireyi fedakârlık yapmaya sevk eden yönünün önemini kavramıştır. İnsanların yaşadığı manevi kaygıların halkın sadakatini olumsuz etkileyen unsurlar karşısında, sivil bir inanç sisteminin bütün bu sorunlara çözüm olacağı kanaatini taşımaktadır (McClay, 2004: 6).

Rousseau, toplumu bir arada tutacak müşterek değerlerin olmadığını, ayrıca siyasal yapının da birleştirici özellikten yoksun olduğunu düşünmektedir. Toplumsal birliği sağlamanın en öncelikli görev olduğu düşüncesine sahiptir. Toplumu bir ve beraber yaşatan din gibi bir kurum mevcut değilse, bu oluşturulmalıdır (Ataman, 2014: 18-22). Rousseau toplumun yaşadığı sıkıntıların kaynağında Hıristiyanlığın sebep olduğu otorite zafiyetinin olduğunu düşünmektedir. Paganlarda bu tarz bir sorun yaşanmamıştır. Bunun nedeni devletin kendi yasalarının olması ve devletin tanrıları ile yasalar arasında her hangi bir ayırım yapmamasıdır. Hıristiyanlık, bunun tersine tanrı krallığı kurarak, dinî düzenle siyasal düzenin arasını açmış, bu durum dinî ve seküler taraflar arasında yargısal çalkantılar yaşanmasına sebep olmuş, ayrıca toplumsal birlikteliğin bozulması riskini ortaya çıkarmıştır. Hıristiyan ülkeler de tabi olunması gereken otoritenin din adamı mı yoksa bir efendi mi olacağı hususu tartışma yaratmıştır (Rousseau, 2008’den aktaran; Düzce, 2017: 287). Yine Rousseau’ye göre din, tanrı sevgisi ile yasa sevgisini birleştirip yurttaşlara yurttaşlık şuuru verip, devlete hizmetin tanrıya hizmet anlamına geldiği düşüncesini verdiği için iyidir. Bunu vermeyen din ise kötüdür. Hıristiyanlık yasaların gücünü yasalara bırakır. Bu da toplumu bir arada tutan birleştiren unsurun işlevini yitirmesi demektir (Rousseau, 2004: 211). Hıristiyanlık bu işlevi yerine getiremediği için, yurttaşlık bilincini ve vazife

şuurunu aşılacak buna karşın yalnızca bir devlete ve topluma ait olma duygusunu engelleyecek olan yapı ise sivil dindir (Rousseau, 1946'dan aktaran; Toksoy, 20011: 38).

1967 yılında Bellah, “Amerika’da sivil din” adlı makalesinde ortaya attığı “sivil din” teorisi birçok bilim insanı tarafından ilgiyle karşılanmış, konu hakkında akademik ölçekte tartışmalara kaynak teşkil etmiştir (Ataman, 2014: 54). Bellah, sivil dini “her milletin yaşamında yer alan, kendisiyle kendi tarihsel tecrübesini aşkın diye nitelediği hakikatin ışığında yorumlamış olduğu dinî boyuta işaret eder” (Bellah 1975’ten aktaran; Ataman, 2018: 58) şeklinde tanımlamıştır.

Sivil din, her hangi bir dinin alternatifi değildir. Devletin ve de kilisenin yerine getiremediği fonksiyonları ifa eden somut, bağımsız, halka ortak ülküler sunan, ritüelleri, mitleri, önemli şahsiyetleri olan bir yapısı vardır. Ritüeller, mabet tarzı yerlerin aksine, halkın katılım gösterdiği, siyasi zeminde cereyan eden seküler alanlarda gerçekleştirilir. Amerikan başkanları önemli zamanlarda dinsel temalara değinirler (Ataman, 2014: 60-62). Böylelikle toplumsal düzeni tesis etmede başvurulan bu yöntem sivil din kavramı ile açıklanır. Amaç halkın zayıflayan umutlarını yeşertmek ve halkı motive etmektir. Halk arasında farkı dinî inançlara sahip insanlar da yer almaktadır. Dolayısıyla sivil din farklı dinlerdeki insanları aynı gaye için bir arada tutup motive eden bir fonksiyonu da yerine getirir.

Ataman’a göre milli sivil din sürekli genişleme seyri içerisinde. National Cathedral’nde bulunan kilise milli bir kilisedir. Müslümanların Cuma namazı kılmaları, kendileri için yer bulma çabaları buna en güzel örnektir. Ataman, Irakta kendi ülkesi için Iraklılara, Müslümanlara karşı savaşırken ölen Kerim Reşit’in Hıristiyan mezarlığı olan Arlington mezarlığına gömülmesini, sivil dinin varlığına örnek olarak göstermektedir (Ataman’dan aktaran; Dikmen, 2014: 155-156).

Amerikan bağımsızlık savaşının kazanılması, sivil dinin kutsal metni sayılan “bağımsızlık bildirgesini” ortaya çıkartmakla kalmamış, oldukça önemli bir ritüel sayılan 4 Temmuz Bağımsızlık Günü’nü meydana getirmiştir. En az bağımsızlık bildirgesi kadar önemli olan Amerikan Anayasasıdır. İkisi de Amerikan sivil dininin kutsal metinleri olarak kabul edilir (Ataman, 2014: 77-78). Amerikan sivil din perspektifinden bakıldığında 29 Ekim ve 30 Ağustos kutlamaları, Cumhuriyeti ayakta tutabilecek ritüellerin her yıl tekrarlanmasıdır. Halk birlik ve beraberlik içerisinde kutlamalara iştirak ederek adeta bir

ritüeli icra eder. Toplumsal hafızda bu kutlamalar birlik ve beraberliğin öneminin hatırlanması anlamına gelir.

1.2.1. Resmi Din Sivil Din Diyalektiği

Aristoteles, insanı siyasal bir varlık olarak nitelendirmektedir (Aristoteles, 1975: 9). Aristoteles'in bu nitelemesi bize eski toplumlar içerisinde de siyasal ve fikrî yapının olduğunu göstermektedir. Din kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğu, dinden uzak bir yaşam süren bir toplum olmadığı ve dinin insan hayatını kontrol eden, düzenleyen ve yön veren bir olgu olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda; din ve devlet arasında ilişkinin oldukça eski olduğunu söyleyebiliriz. Zira tarihi sürecin ilk zamanlarında, kral olarak sadece tanrılar varken, sistemlerinde yer alan hâkim unsur ise dindi (Rousseau, 2012: 124).

Din, müntesiplerinden uyulmasını istediği emir ve yasakların yanında ritüeller ve ibadetlerin de yerine getirilmesini gerekli kılar. Dinin bireyden yerine getirmesini istediği davranışların birey tarafından toplumsal zeminde yerine getirilmesi toplumu yöneten devlet ile din arasındaki münasebete ortam hazırlamıştır. Devlet, Tanrı'nın yeryüzündeki yürüyüşü ve tezahürü (Davutoğlu, 1994: 236) anlayışı da bu münasebeti güçlendirir mahiyettedir. Eski zamanlarda yerleşim yerleri ve şehirler, dinin daha çok yaşandığı ve hissedildiği merkezler çevresinde kurulmuştur. Sonraki dönemlerde bu kutsal merkezler büyüyerek "devlet dini" nin hâkim olduğu yerler haline dönüşmüştür (Wach, 1987: 19). Bireyin yaşamında hâkim unsur olan din, toplumsal hayatta ve de resmi kurumlarda da etkili bir fenomendir. Devleti yöneten idarecilerin dinî bir inanca sahip olduğu düşünüldüğünde, mevcut idarecilerin inandığı dinin devlet üzerindeki bırakacağı tesir kaçınılmazdır. Dinin devlet üzerinde oluşturacağı bu tesir Wach'a göre, "dinin örgütlenmesi ile de yakından ilgilidir" (Wach, 1987: 22).

751 Talas savaşı sonrasında zaman içinde Türklerin İslam dinini seçmeleri, eski Mısır'da devleti yöneten firavunların dinsel kimlikleri, eski Yunan site devletlerinin dinî yapı üzerine teşekkül etmiş olması; Roma devletinin kilise ile olan ilişkisi; İsrail devletinin Tevrat kuralları ile yönetilmesi; Hıristiyan dininin devlet üzerindeki etkileri; peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in Kur'an-ı Kerim hükümlerine dayalı bir devlet kurması; Osmanlı Devletinin İslami idare şekli gibi örnekler din ve devlet arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Din ve devlet arasındaki münasebet, farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde cereyan etmiştir. Din, ilk zamanlarda yalnızca iktidar alanı olarak algılanırken, sonraki zamanlarda toplumsal yapıda ortaya çıkan örgütsel anlamdaki gelişmelerin etkisiyle siyasal iktidar, ikinci bir iktidar alanı şeklinde kendisine yer bulmuştur. Bu durum din ve siyasal iktidar arasında hâkimiyet mücadelesine dönüşmüştür. Bazen din, devleti hâkimiyeti altına alırken bazen de, devlet dini kontrol altına almıştır (Çifçi, 2012: 83). Dinin devlet tarafından kontrol altına alınıp resmi bir din haline gelmesinin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, din alanında tek hâkim unsurun devlet olmasıdır. Burada resmi din, devlet tarafından desteklenen dinî yapıyı ifade etmektedir. Meselenin daha iyi anlaşılması için devlet kavramı üzerinde durmanın uygun olduğunu düşünmekteyiz. Devlet, insanlık tarihi ile birlikte oldukça eski bir kavramdır. Yaratılış bakımından insan birlikte yaşama özelliği ile donatıldığı için birlikte yaşama gibi bir fonksiyonu icra eder. Bu bakımdan birlikte yaşama da toplumsal yapıyı teşekkül ettirecektir. Bu nedenle, toplumun idaresini kurallar çerçevesinde yürütecek bir kurum gerekmektedir. Bu görevi üstlenecek kurum ise devlettir.

Devlet; “Arapça kökenli bir kelime olup, bir halden başka bir hale dönmek: nöbetleşe birbiri ardınca gelmek, dolaşmak: üstün gelmek, zafer kazanmak” gibi anlamlara gelmektedir. Batıda ise devlet kavramı; “state”, “staat”, “etat”, “stat”, “stato” kelimeleriyle kullanılmaktadır (Davutoğlu, 1994: 234-235). İdeoloji, siyasal yapı, içinde bulunulan çağın durumu gibi unsurlar, devletin tanımına etki eden unsurlardır. Bu unsurları içine alan devlet tanımları ise şu şekildedir.

Devlet, Eflatun için filozof-kralın gerçek hakkındaki bilgisinin ve insan ruhunun ideal bir form halinde tecessüm etmesi, Aristo için, ferdin siyasi bir varlık olarak mensup olduğu organik bütünlük, Hobbes için insanın ontolojik varlığını güvence altına alan siyasi güç yapılanması, Rousseau için, toplumun ortak iradesini temsil eden siyasi birlik, Hegel için, Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması ya da mutlak ruhun tarih içindeki tecessüm etmiş şeklidir (Davutoğlu, 1994: 235).

İbn. Haldun ise devleti şu şekilde tanımlamıştır:

Sosyal organizasyonla ve toplu olarak yaşamak zorunludur. Bu sosyal organizasyon meydana gelince insanları birbirine karşı koruyacak ve kötülük yapmaktan caydırıcı bir güce, insanların bir diğerine karşı tecavüz etmelerini önleyecek "başka bir şeye" mutlak ihtiyaç vardır. Ancak böyle olmalıdır ki, bir kimse diğerine zarar vermesin. Hükümdarın (üstün otoritenin) manası budur (Haldun, 2011'den aktaran; Ay ve Uçar, 2015:196).

Günümüzde de yapılan farklı bir tanıma göre devlet:

Kurumsal örgütlenmeyi ön plana çıkaran başka bir tanıma göre ise devlet, kurumsallaşmış bir siyasal iktidar; kendine bağlı insanların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuş etkin bir sosyal örgütlenme biçimi; en yüksek düzeyde ve değerleri kapsayan bir egemenliğe bağlı, sivil toplumun kendi kendisinin bilincine varmasını ifade eden belirli bir toprakla sınırlı siyasal iktidardır (Gökmen, 2007: 2).

Şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere devlet cemiyet hayatının devam ettirilmesi amacıyla ortaya çıkan bir araçtır (Çifçi ve Erdem, 2013: 121). Devleti oluşturan toplumlar, toplumları oluşturan aileler, aileleri oluşturan bireylerdir. Devlet ise bu unsurların en üstünde çatı görevi görür. Bu çatı altında farklı inanç grupları bulunur. Dinî yaşamın şekillenmesinde devlet bu inanç gruplarından bir tanesinin dinini resmi devlet dini olarak kabul edip, dinî yaşantıya etki edebilir. Dinin bireysel anlamda yaşandığı gerçeği düşünüldüğünde devlet, farklı dinî inançlara sahip olan insanların tamamının dinini resmi din olarak kabul etmesi düşünülemez. Devletin bir dini, resmi din olarak kabul etmesi, kabul edilen dinin devlet üzerinde daha etkin olduğu anlamına gelmektedir. Dini, resmi din olarak kabul eden ülkeler arasında İsrail Yahudiliği, Suudi Arabistan İslam'ı, Monako Hıristiyanlığı, Myanmar Budizm'i benimsemiştir (Çifçi). Bu devletler de yaşayan halkın çoğunluğu, devletin resmi olarak kabul ettiği dinin müntesipleridir. Resmi din olarak bir dini benimseyen devletlerde din devlet eliyle desteklenmektedir. Dinî faaliyetler de devletin resmi dine verdiği destek sayesinde halk dinlerini bir takım cemaatlerin aracılığıyla değil de devletin çizmiş olduğu alan içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ülkemizde İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri din eğitiminin devlet eliyle sunulmasına örnek gösterilebilir. Ayrıca laik devletler de din

eğitiminin devlet aracılığıyla yapılması uygun karşılanmayan bir durumdur. Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri, devlet kontrolünde halka din hizmeti sunan ve din görevlisi yetiştiren kurumlardır. Ülkemizde, halkın ibadetlerini yerine getirmesi amacıyla yapılan Câmîler'in, din hizmeti sunan görevlileri devletin bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak resmi din kavramına uygun şekilde görev yapmaktadır. İlahiyat Fakülteleri de aynı zamanda din görevlisi yetiştiren yerlerdir.

Resmi din algısı devlet tarafından birlik ve beraberliği sağlamak, halkı organize etmek gibi bir fonksiyon icra etmektedir. Bunun en güzel örneği 15 Temmuz'da yaşanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devletin din hizmeti sunan bir kurumu olduğu dikkate alındığında, Câmî'lerde 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminin yapıldığı gece tüm Türkiye'de darbeye karşı, halkın dinî duygularının selâ okunarak hitap edilmiş bu yolla darbe girişimine karşı halk bir bakıma cesaretlendirilmiştir. Öyle ki bazıları tankların altına yatarak canını ortaya koymuştur. Ülkede bulunan farklı etnik kimliğe sahip gruplar bu duyguyla birlik ve beraberlik içerisinde darbeye karşı koymuşlardır. Bir yönüyle de bu olay yukarıda da bahsettiğimiz gibi sivil dinin halkı nasıl bir arada tuttuğunun güzel bir örneğidir.

Sivil din kavramının fikri arka planında iki önemli ismin düşünceleri yatmaktadır. Bu kavramı "Le Contrat Social" (toplum sözleşmesi) isimli eserinde kullanan ilk isim Fransız filozof Rousseau ikinci isim Durkheim'dir. Bu iki isim Bellah'ın "sivil din" teorisinde etkili olmuştur. Rousseau için din, devletin kesinlikle olması gereken uzlaştırıcı bir unsurdur ve "sivil din" adında yeni bir din düşüncesini ortaya koyar (Ataman, 2014: 17). Bu din Hıristiyanlık gibi olmayıp, topraklarında yaşam süren vatandaşların devlet anayasasına karşı bağlılığını ve de itaatini ortaya koyduğu suni özelliğe sahip bir dindir (Aktaş, 2015). Bu dinin adı "sivil din"dir. Durkheim ise toplumlarda uzlaştırıcı ve birleştirici unsuru bünyesinde bulunduran dinlerin mevcut olduğunu ve zamanla meydana geldiğini belirtir (Ataman, 2014: 17). Bellah'a göre "sivil din", Amerikan ideali ve kurban olmak üzere iki fonksiyona sahiptir. Buna göre ilk olarak, her Amerikan vatandaşı dünyada toplumsal düzenin tesisi için çalışmalıdır. İkinci olarak Amerikan halkının tekrar doğması için vatandaşların zaman zaman kendilerini kurban etmeleri gerekmektedir (Aktaş, 2015).

Din, doğası gereği müntesiplerinden, bir takım ayinler, ibadetler, ritüeller, emir ve yasaklar gibi, dinin icrasına yönelik bir takım hususların yerine getirilmesini ister. Bu isteklerin bir kısmı oruç, günah çıkarma, kurban gibi ritüeller, bireysel manada yerine

getirilirken, diğere bir kısmı da kilisede yapılan bir ayin, Cuma namazı gibi birlikte yapılması gereken ritüeller de bulunmaktadır. İster bireysel olsun isterse birlikte yapılan dinî ritüeller olsun din, bütün bunları insandan beklemektedir. Daha açık bir ifadeyle din, muhatap olarak insanı kabul eder. Hiçbir din, devletten bir dinin müntesibinden beklenen bir davranışı beklemez. Bu noktada din bireyin yaşamına hitap eder. Devlet ise birey tarafından birlikte yaşamanın doğal sonucu olarak oluşturulmuş bir yapıdır. Devleti yöneten idarecilerin de inanmış oldukları dinin düşünce yapısını, devlet yönetiminde göstermesi de dinin devlet üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Sivil din de bireyler dinî inançlarını yoğun bir şekilde yaşarlarken, resmi din anlayışında devlet eliyle insanların daha rahat ibadet etmeleri sağlanmaktadır. Dinler devletten kamusal beklentiler içerisine de girebilir. Nitekim ibadet edilen alanların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında İngiltere, İtalya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde devlet destek sağlarken, Yunanistan, Belçika, İtalya gibi ülkelerde cemaatlere devlet desteği sağlanmakta, Almanya, İsveç, Norveç gibi ülkelerde kiliseler için vergi toplanmaktadır (Albayrak, 2015: 188). Sivil din de kuralları koyan devlet iken, semavi dinlerde ise kural koyucu Allah'tır. Devlet resmi din düşüncesiyle dinî cemaatleri kontrol altında tutarak siyasal gücünü pekiştirmeyi ve halkı devlete bağımlı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Sivil din anlayışı da ulus fikrini ön plana çıkararak devletin bütünlüğünün korunması fikriyle hareket etmektedir.

Resmi din anlayışında her ne kadar homojen bir dinî yapının oluşması beklense de sivil özellikli dinin yapılanmaların oluşumunun önüne geçilememektedir. Din hizmetleri devlet kurumları tarafından resmi olarak yürütülürken, farklı inanç gruplarına din hizmeti sunulmamaktadır. Resmi olarak devletin din hizmeti sunması marjinal dinî yapılanmaların ve din kisvesine bürünmüş bölücü yapılanmaların önüne geçmede önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların en hassas olduğu duyguların başında gelen dinî duygu kullanılarak devlete karşı bir yapı oluşturulabilmektedir. 15 Temmuz böyle bir oluşumun ortaya çıktığı acı bir tablo olarak zihinlerde tazeliğini korumaktadır.

Devlet, desteklediği dinî düşüncenin sağlam bir şekilde öğrenilmesinde gayret göstermektedir. Hurafelerden arındırılmış, din dışı ideolojilerin kendisine yaşam alanı bulduğu bir din yerine, saf duru arındırılmış bir din anlayışının muhafazası için çaba göstermektedir. Din, müntesiplerinden bir takım emir ve yasaklara uymasını isterken, devlet

dinin emrettiği yasakları kendi eliyle hayata geçirebilmektedir. Din faizi yasaklarken devlet, finans kurumları ve bankalar aracılığıyla faizi kullandırmaktadır. Alkol dinî açıdan yasaklanmış iken devlet üretime ve satışa izin verebilmektedir. Uluslararası ekonomik sistemler ya da devlet gelirlerinin sürekliliği anlamında devlet, desteklemiş olduğu dinî anlayışta yasak olarak kabul edilen uygulamaların icrasında bir sorun görmemektedir.

Aktaş'a göre sivil din, kitabî dinlerin esaslarını tahrif eden, seküler bir yapı arz eder. Sivil din kitabî dinlere karşı kurgulanmış bir devlet dinidir (Aktaş, 2015). Sivil din toplumsal birliğin korunarak siyaset yapının sorunsuz işlemesinin sağlanması için çaba harcar. Bunu yaparken toplumsal sözleşme ile birlikte yasalara da kutsiyet atfedilir. Sonuç itibarıyla yasalar bu şekilde koruma altına alınmış olur (Orhan, 2013: 23). Sivil din, bireyin vatandaş olarak yerine getirmesi gereken vazifeleri ile dinî vazifelerinin ortak noktada birleştirmeyi ister. Birey bu nedenle devlete sadık bir vatandaş olduğunu gösterirken diğer taraftan devlet, kendisine bağlı bireyler sayesinde varlığını güvence altına alır.

1.2.2. Kutsal Sivil Alanda Aramak

Kutsal kelimesi “kut” kelimesinden türediği düşünülse de mana yönünden, “kuds” ve “kudsi” kelimelerinden etkilenecek, bu kelimelerin anlamlarını taşımaktadır (Kubbealtı Lügati: 2019). Ayrıca kutsal, “güçlü dinî bir saygı uyandıran veya uyandırması gereken kutsî, mukaddes, tapınılarak yolunda can verilecek derecede sevilen yahut bozulmaması dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken üstüne titrenilen tanrıya adanmış olan” (Büyük Türkçe Sözlük: 2019) vb. anlamlara gelen bir terimi ifade etmektedir.

Modern zamanlarda insanın manevi yaşam düşüncesine karşı olan ilgisi daha da azalır bir hal almıştır. Çağın beraberinde getirdiği gelişmeler, aydınlanma düşüncesinin içerisinde yer alan din adamlarına ve dine karşı ve de tanrıya karşı mesafeli duruş, Hıristiyanlık inancı yerine, aklın süzgecinden geçilerek damıtılmış yeni bir din (Engineri, 2008: 4) fikrinin yansımaları, kentli insanın yaşamında da görülür hale gelmiştir. Dine karşı bu mesafeli duruş, dine olan ilginin nispeten azalmasına neden olmuştur.

Kutsal, bütün dinî inançlar içerisinde kendine yer edinmiş önemli bir kavramdır. Kutsal, dinî tecrübenin ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Kutsalın olduğu yerde dinden, dinin olduğu yerde de kutsalın varlığından söz edebiliriz. Belirgin bir tanrı inancı olmayan sistemlerde de kutsal anlayışı mevcuttur. Budizm ve benzeri sistemler tanrı düşüncesi yerine,

dinsel olup olmama bakımından kutsallık, ölçü kabul edilmiştir (Yılmaztürk, 2003: 3-4). Din, asıl itibariyle kutsal olanın kutsal olmayandan ayrılması şeklinde ifade edilmektedir (Challaye, 1998: 18). Bu sebeple din ve kutsal birbirini kapsayan iki kavramdır.

Dinlerin tarihinde, yaşamış olduğu hadiseler ve de karşılaştığı birtakım durumlara karşı dokunulmaz kabul etme ve tabulaştırma ile kutsallık atfetme, insanın yaptığı bir olgudur ve iki aşamalı olarak gerçekleşir: İlki insan ve tarihten kutsala, ikincisi ise kutsaldan insana ve tarihe (Yavuz, 2007: 83-84). İnsanlık tarihinin ilk evrelerinde, yaşam alanında karşılaştığı doğa olayları karşısındaki anlam arayışı insanı bir takım sonuçlara götürdü. Sel baskınları, yıldırım düşmeleri, depremler ve yangınlar gibi afetler karşısında insan, aciz kaldığı birçok doğa olayını doğaüstü güçlere dayandırdı. Doğa olayları karşısında örneğin bir yanardağ patlaması, gök gürültüsü, gece gökyüzünü aydınlatan yıldızların büyüleyici ahengi, yine ayın gece gökyüzünde ışık yayarak asılı durması, sabah olunca güneşin tabiatı aydınlatıcı ve ısıtıcı gücü karşısında kendisini savunmasız ve korunmaya muhtaç hissetmesi kutsal arayışının en önemli etkenlerini oluşturmuştur. Tabiatın yetişen ürünlerden temel beslenme kaynağı olarak yararlanıp yaşamını sürdürmesi, bir yandan yırtıcı hayvanlarda korunma çabası, diğer taraftan etinden ve diğer özelliklerinden istifade etme gayreti, kutsalla olan bağın daha da kuvvetlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü insan, kontrol edemediği endişe duyduğu bir durumdan kurtulmak ve kendisini korumak amacıyla üstün olan bir varlığa sığınma ihtiyacı duyar, bu da yaratılışın doğasında olan bir şeydir. Bu nedenle insan bir kutsal arayışı içerisine girer. Bu arayış bir bakıma halk inançlarının kaynağını oluşturmaktadır. Yavuz'a göre kutsallık arayışının altında yatan nedenler şöyledir:

Varoluşsal bir dramın ve endişenin tezahürü de diyebileceğimiz "kutsallık arayışı", tarih boyunca insanların varlık, olay, fenomen ve eşyaya normal olanın ötesinde yücelik arayışlarının ifadesidir. Bu haliyle kutsal olan aslında insanî olanın kendini "evde hissetme" veya "cennetsel olanı yeniden inşa" etme arzusunun varlığa, olaya, fenomene ve eşyaya yansıtmasıdır. Yalnız bu yansıtma tavrının ve geleneğinin pratikteki tezahürü tek değil, birden fazladır. Birey, aile ve toplumun korku, endişe ve sıkıntılarının telafi edilebileceği veya kısa vadeli olsun, uzun vadeli olsun "güvende hissetme" ihtiyacını tatmin edilebileceği bir sosyo-psikolojik terapidir. Kutsallık arayışı bunun pratiğe dökülüşüdür (Yavuz, 2007: 79).

Tarihi süreçte iktidarı elinde bulunduran siyasi yapı, dinî bir geleneğin içerisinde yer alarak iktidarının meşruluğunu oluşturma ve koruma çabası içine girmiştir. Seküler bakış açısı bu çabanın karşısında dinsel yapılanmanın sınırlı olduğu, din dışı bir toplum hedeflemektedir. Bu amaçla din sadece insanın kalbinde yer almalı kilise ve cami gibi ibadet alanlarıyla sınırlı kalmalıdır (Gündüz, 2017: 1-2). Bir bakıma kutsal, halkın inançlarında kendine yaşam alanı bulmaktadır. Bakıldığı zaman bütün dinî gelenekler için tanrı, sahip olduğu üstün özelliklerin neticesinde kutsallığın en üstünde yer alır. Buna bağlı olarak kutsal olan ne varsa kutsallığını tanrıya borçludur. Tanrılar, peygamberler, erenler, yöneticiler (krallar ve imparatorlar) zamanlar, mekânlar, cisimler, araçlar tanrının kutsallığın açığa çıktığı alanlardır (Gündüz, 2017: 15). Kutsallığın dışa yansımaları tapınma ayin ve ibadet ritüellerinin yerine getirilmesi şeklinde tezahür etmektedir (Turan, 2014: 110).

Tarih boyunca sürekli olarak sarayın dini ile halkın dini bütün toplumlarda mevcuttur. Saray hakikati zikrettiği ve doğru konuştuğu için, türbe ziyaretleri ve mevlit gibi ritüellerin bu denli icra edilmemesi gerekir. Ayrıca sivil halk yakîn bir din tasavvurunu benimsemektedir. Sivil halk kurumsal, resmi, hiyerarşik yapılardan pek hoşlanmaz. Bu nedendir ki halk, tanrıya, kutsala aracısız bir şekilde rahatlıkla erişebilecek bir hareket alanı aramaktadır. Bu hareket alanında insanların karşılaştıkları sıkıntılardan kurtulmak amacıyla farklı uygulamaların peşinden gittiğini, bunun için türbe ziyaretleri dualar gibi ritüellerin icra edildiğini görmekteyiz. Aracısız bir şekilde insanın kutsala ve tanrıya ulaşma arayışı halkın kendisini ifade etmektedir. Kitabın tanrısı uzak, erişilmesi kolay değildir. Halkın beklentilerine sıkıntılarını dertlerine derman olmaktan uzaktır. Halk dindarlığı ise tanrıya daha rahat ulaşabilme, dertlerini sıkıntılarını aracısız bir şekilde arz edebilme beklentisi içerir.

Halk dininde, kitabi dinle eski kültür ve dinsel inançların birlikteliğinin oluşturduğu bir yapı vardır. Kitabî dinin resmi, hiyerarşik özellik içeren kuralları, halk arasında daha sade ve şekli kullanımlar formunda ortaya çıkar (Kyenpyeıl, 2016: 32-33). Kutsalla ilişki kuran varlığın insan olması nedeniyle, kutsalın tezahürü daha çok insanın yaşamını sürdürdüğü sivil alanda icra edilmektedir. Sivil alanı temsil eden halkın kutsalı ile sarayın kutsalı arasında uzlaşma mevcut değildir. Kutsal daha ziyade halk dininin yaşam alanı olan sivil alanda kendisine yer edinmiştir. Din sınıfından ziyade, onlara tabii olan grubun benimsediği,

merkezde ise daha alt tabakadaki toplumsal yapılar tarafından benimsendiğini ifade edebiliriz (Kyenpyeıl, 2016: 33).

İslamiyet de tasavvufi geleneğin hemen ardından ulema ve mutasavvıflar arasındaki tartışmada ulema, dinin toplumsal yönüne, mutasavvıflar ise bireysel yönüne odaklanmışlardır. Zaman içerisinde ulema ve mutasavvıflar arasındaki ayırım giderek açılmış, Osmanlı'da ulemanın vermiş olduğu fetvalarla mutasavvıflardan idam edilenler olmuştur (Atay, 2016: 161-163). Sarayın dini, kitabî din, resmi din ile halkın dini sürekli bir mücadele içerisinde olmuştur. Halk, kutsalı daha rahat ulaşabileceğine inandığı sivil alanlarda aramıştır. Bu bazen bir ağaç, bir yatır, bazen haftanın bir günü, bazen de kutsalın tecelli ettiğini düşündüğü bir nesnedir.

1.2.3. Ritüeli Sivilleştirmek veya Halk Dindarlığı

Halk dini olarak isimlendirilen inançlara ve ritüellere, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, ülkemizde de yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Özünde insanın yaşam şekline ve de içerisinde bulunulan kültüre göre şekillenmiş bir dinsel form bulunmaktadır. Topraklarında birçok medeniyete beşiklik eden farklı dinsel inançları barındırmış halkların yaşadığı Anadolu'da, İslam sonrasında da, farklı dinsel inançlar, ritüeller ve halk inançları ortadan kalkmamış (Atay, 2016: 55-57) İslamiyet içerisinde yaşama alanı bularak halkın arasında yaygın bir dindarlık şeklini oluşturmuştur.

Semavi dinlerin içerisinde en son gönderilen ve evrensel bir özellik arz eden İslam, mesajlarını insanlara aktarırken bir ayrıma gitmez. Zengin, fakir, genç, yaşlı, halk, elit, idareci, yönetici, toplumun her kesimini temsil eden gruplar, İslam'ın evrensel mesajları karşısında eşittir. İslam dini ile müşerref olan toplumların, toplumsal özellikleri içerisinde yer alan yaşam, örf, adet, gelenek, görenek, eğitim, siyasi farklılıklar, ideolojiler, kültürel ve ekonomik farklılıklar gibi toplumu yansıtan unsurlar, dinin algılanış ve yorumlanış biçiminde etki eden faktörlerdir. Bütün bu faktörler İslami kültürün oluşmasında temel teşkil eden unsurlardır. Bunlar içerisinde din bilginlerinin dini algılayışı ile avamın dini algılayışı pratize edişinde farklılıklar yer almaktadır. İslami toplumda da devletten bireye kadar, din algısında farklılıklar bulunmaktadır. İdarecilerin siyasal bir argüman olarak kullandığı din telakkisi, din bilginlerinin anlatımında yer alan kitabî din, tarikat gruplarının tasavvufî din algısı ile halkın dini algısını ortaya koyan hurafe ile bidatlerin yer aldığı bir form olan halk

dindarlığı (Kılıç, 1998: 166-167) resmi dinin, kitabî dinin farklı algılanış biçimleri olarak ifade edilebilir.

Dini alanda ihtisas sahibi kişilerin dışında kalan, halkı oluşturan bireylerin, dini oldukça sade ve duru bir şekilde algılayıp, ritüellerle birlikte tecrübe etmesi halk dindarlığı olarak ifade edilebilir. Daha basit bir ifadeyle halk dindarlığı: Halk kitlelerinin dini algılayıp, yorumlayarak yaşama şeklidir. Halk dindarlığının yapısında ritüeller önemli bir yere sahiptir. Halk dindarlığında, Kur'an-ı Kerim ve sünnetin yanı sıra, din bilginlerinin asırlar öncesinden bu tarafa üzerinde durduğu konularla, eski inançların, farklı kültürlerin, tasavvufî yapının ortaya koyduğu ve süreç içerisinde dinsel bir forma dönüşen uygulamaları birlikte görmek mümkündür (Günay, 1999'dan aktaran; Ercüment 2018: 78).

Halk ve aydın denilen kesim karşılaştırıldığında bir farkın olduğu açıkça görülmektedir. Ekonomik ve kültürel farklılıkların yanı sıra dini anlama noktasında da bir farklılık mevcuttur. Aydınlar, seçkinler sınıfının anladığı din ile halkın anladığı, algıladığı din arasında farklılıklar bulunmaktadır. Sülün'e göre halk dindarlığının zeminini oluşturan en önemli hususlardan ilki, Türklerin İslam'a girişlerinin halk tipi Müslümanlık yoluyla olması, ikincisi de kitabî bilgiye ulaşma sıkıntısıdır. Bu iki husus, dinin öğrenilmesinde kitabi bilginin yerine, vaaz kitaplarına ve de köy odalarındaki sohbetlerde anlatılanlara, bir araya gelerek kulaktan kulağa anlatım şeklinde aktarılanlara, olağanüstü özelliklere sahip, kıssa ve hikâyelere dayanmaktadır (Sülün, 2015: 38). İçerisinde bulunduğumuz bu dönemde, teknolojik gelişmelerin iletişim ve bilgi alma alanında kullanılmasıyla halk, bilgiye eskisine nazaran daha kolay ulaşabilmektedir. Teknolojik gelişmelerin modern zamanlara bir armağanı olan bu bilgiye ulaşma kolaylığı, beraberinde ulaşılan bilginin doğruluğu sorununu getirmiştir. En ücra yerleşim yerinde dahi halk bu sayede dinî bilgiye ulaşabilmektedir. İnternet sitelerinde yer alan dinî bilgiler, özel televizyon kanallarında dinî program adı altında halka aktarılan bilgiler, doğruluğunun teyit edilmesi gerekli olan bilgilerdir. Daha açık bir ifadeyle bilgi kirliliği yaşanmaktadır. Bilgiye ulaşma her ne kadar kolay bir hale gelse de dinî bilginin halk dindarlığı bağlamında algılanışı ve bu doğrultuda ritüellerin icrası canlılığını korumaktadır.

Toplumları oluşturan insan gruplarının arasında farkı ifade etmek amacıyla bir takım ayrımlara gidilmiştir. Toplumsal yapıda üst sınıfı ifade etmede "seçkinler", "havas" daha alt gurubu ifade etmek için "avam" "diğerleri" şeklinde ifadelere yer verilmektedir. Halk

kavramı da toplumun daha ziyade alt sınıfını ifade etmek için kullanılmıştır. Evrensel dinî inançlara sahip toplumlarda, kabul edilmiş kitabî dinin haricinde ortaya çıkan inanç ve uygulamaların birlikte zikredildiği kavram Halk inançlarını oluşturmaktadır (Ünal, 2004: 43). Halk inancının temelinde yer alan fikri yapı şu şekildedir. Halk inancında, tabiatüstü aşkın bir varlık vardır. Bu varlıklarla ilişkili olarak birtakım görevlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Görevler yerine getirildiğinde fayda, ihmal edildiğinde ise zarar görüleceği fikri hâkimdir. Bunun doğruluğu çok da araştırılmaz. Mühim olan, kişinin bu inançlara olan bağlılığı neticesinde elde edeceği bireysel ve toplumsal huzur ve kazanımdır. Halk inançlarının şifahi olarak nakledilerek, işiterek ve görerek bireyden bireye kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanmaktadır (Eroğlu, 2017: 23). Halk dindarlığını oluşturan unsurların net bir şekilde sınırları çizmek ise pek mümkün değildir (Ünal, 2004: 45).

Halk dini, “Popüler din”, “folk/volk dini”, “alt din” gibi farklı kavramlarla da anılmakta olup, halkın dinsel inançlarını ve pratiklerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Din bilginlerinin anlattığı kitabî din bilgisinin dışında, halkın din adına yaptığı şeylerin tamamını ifade eder (Ünal, 2002’den aktaran; Küp: 5). Bunun yanında halk dini, ilmî bir din bilgisine ve fikrî açıdan entellektüel dinsel düşünce yapısına sahip olmayan halkın dini yaşama şekli olup, ekseriyetle kırsal yerleşim alanlarında görülmektedir (Ercüment, 2018: 78). Halk dindarlığı dini boyutun yanı sıra, dini kültür boyutunu da içine alan oldukça geniş bir yelpazede incelenmektedir. Bura da daha ziyade sözlü kültür hâkim unsurdur (Günay, 2003: 7). Türbeler, yatırlar, görünmeyen varlıklar, kurban, geçiş dönemleri, tabiat kültleri, ruhlar, kutsal mekân, kutsal zaman gibi halkın inançlarına konu olan, hususlar halk dinin özel formlarını oluşturmaktadır.

Türkiye’de halk dindarlığı, inanç bakımından Müslüman olduğunu söyleyen bireyler içerisinde dinin yapılmasını istediği ibadetleri, ritüelleri sıkı sıkıya yapanlarla bu ibadet ve ritüelleri yapmada özensiz davranan bireylerin ortaya koyduğu ritüellerin tamamını kapsamaktadır. Dinler tarihi, bireyin dini ritüellerini inanılan dinin kurallarına uygunluğunu ele almaz, ancak bu ritüellerin tamamı “dinî” olarak değerlendirilir (Bianchi,1975’den aktaran; Ünal, 2004: 45). Halk dindarlığında birey zihninde kitabî dine karşı geliş, bilinçli bir şekilde aykırı bir tavır ya da bir art niyet barındırmaz. Bir bakıma kitabî dinin zaman içerisinde birtakım unsurların da etkisiyle algılanışında yaşanan bir değişimi ifade eder. Farklı kültürlerle etkileşim, farklı dinî inançların etkisi, kişinin psikolojik durumu ve de

toplumsal nedenler, halk dindarlığını etkileyen ve ortaya çıkmasına neden olan unsurlardır. Halk dindarlığını besleyen ve yaşatan en etkili iki unsur ise bid'atler ve hurafelerdir.

1.3. Sivil Din: Popüler Dindarlık, Halk İnançları ve Gündelik Hayat

Sivil din kavramına baktığımızda, Rousseau ve Durkheim ve Bellah gibi önemli isimlerin bu konuda söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Bu kavram, ilk defa Rousseau tarafından kullanılmış, Durkheim'in ise sosyolojik tahliller yapmış ve bu esnada, sivil din terimini kullanmadan benzeşen fikirler ortaya koymuştur (Ataman, 2014: 17). Her iki isim bu kavramı farklı bakış açılarıyla ele almıştır. Durkheim ahlaki bir noktadan değerlendirirken, Rousseau siyasi bakış açısıyla değerlendirmiştir. Yine Durkheim toplumun var olabilmesi için dini temeller üzerine inşa edilmesinin önemli olduğunu ve bütün toplumların dinsel özellik sergilediğini ifade ederken, Rousseau toplumun bütünsel bir yapıda olmaya ihtiyaç duyduğunu ve bu ihtiyacı da karşılayacak olan şeyin ise devlet tarafından ortaya koyulan bir din olduğunu ifade eder. Durkheim sivil dinin sosyal bir özellik taşıdığını ifade ederken, Rousseau fertlere baskı uygulayarak iktidar tarafından sosyal düzeni korumak amacıyla oluşturulan bir din (Düzce, 2017: 22) olduğunu ifade etmiştir. Ataman'a göre Rousseau ve Durkheim, Bellah'ın sivil din düşüncesinin oluşmasında etki eden iki isimdir. Ayrıca bu üç isme göre bireyleri ortak bir amaç etrafında bir araya getirip birleştirecek olan ve herkes tarafından kabul edilen değerler, toplumu dinamik bir şekilde ayakta tutacaktır (Ataman, 2014: 53). Burada kastedilen şey sivil dindir. Sivil din kitabi dinle ayrı gibi görülse de aslında halkın içerisinde yaşatmış olduğu gelenekler, alışkanlıklar ile kitabi dinin halk nazarında yorumlarının bir potada birleştiği bir formdur. Sivil din kavramını doğrudan ilahiyatın sınırları içerisinde incelemekten çok sosyolojik bir bakış açısıyla ele almak daha yerinde olacaktır. Sivil din anlayışında diğer dinlerde olduğu gibi, kutsal mekân anlayışı, mitolojik argümanlar, dinsel kahramanlar, semboller yer almaktadır. Burada temel fark, sivil dinde ritüellerinin gerçekleştirildiği alanlar toplumsal katılımın sağlandığı siyasal ortamlar ve de sivil seküler özelliği olan ibadet yerleridir. Hedeflenen şey, toplumda üst bir kimlik gelenek ve bilinç oluşturarak toplumu canlı ve dinamik bir halde tutmaktır (Ataman, 2014: 60). Bu bağlamda din en eski dönemlerden itibaren toplumu bir arada tutma ve birliği sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Sivil dinde de benzer özellikleri görmekteyiz. Günümüz toplumlarını ritüeller çerçevesinde bir araya getirerek, mensup olunan dinlerin de üstünde bir yerde konumlanmıştır. Sivil din bir dinin uzantısı değildir. Bir ideolojinin

arkasından gitmez. Amerika gibi ülkelerde geleneksel dinlerin fonksiyonunu yitirdiği zamanlarda veya ulusu bir arada tutma ihtiyacının oluştuğu durumlarda işlevsel hale gelebilmektedir. Türkiye gibi halkın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu devletlerde de görülebilmektedir. Toplumun farklı renklerini, düşüncelerini, fikirlerini, tehlike anlarında ya da toplumu bir arada tutma ihtiyacının belirlediği durumlarda birleştirici özelliği olan siyasi yönü bulunan bir formdadır. Halkı, dinsel objelerle birlikte kültürel özelliklerinde bulunduğu ve halkın yaygın bir şekilde kutsal olarak kabul ettiği inançları ihtiva eder.

Halka mal edilmiş ve halka ait olma anlamını içerisinde barındıran bir kavram olan “popüler” kavramı bize batıdan geçmiştir. Popüler kelimesi ilk önceleri “halkın” anlamı taşıırken zaman içinde “birçok kişi tarafından sevilen veya seçilen” anlamıyla kullanılmıştır (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 30). Popüler dindarlık, popüler kültürün etki ettiği bir kavramdır. Kavram olarak niteliksiz değerlendirenlerle birlikte alt tabakaya has gören düşünceler de yer almaktadır (Arslan, 2002: 165). Resmi din anlayışının yanı sıra halkın kendi içerisinde oluşan bir din anlayışı yer almaktadır. Halkın yaşantısında ortaya çıkan ve gelişen bir dini algılayış olan “popüler dindarlık” toplumun geniş bir kısmı tarafından kabul görmüştür (Arslan, 2006’dan aktaran; Soyak, 2013: 8). Popüler dindarlık anlayışında halk tarafından ortaya koyulan bir durum vardır. Bu resmi din olarak adlandırılan dinî yaklaşımdan farklı bir yapı içermektedir. Popüler kültür denilen olgu, halkın yaşantısında nasıl ortaya çıkıyorsa, dinî alanda da aynı şekilde popüler dindarlık yapısını görmek mümkündür. Halk tarafından oluşturulmuş ve oluşturulmaya devam eden şey, popüler dindarlık olarak adlandırılmaktadır (Köse, 2015: 8).

Bizim popüler kavramından bahsedebilmemiz için bir dinin resmi formlarıyla değişik ve çelişkili bir durum göstermesi gerekmektedir. Bu nedenle İslam dininin de resmi formları içerisinde sadece yorumsal özellik taşıdığı zaman popüler kavramından bahsedilebilir (Arslan, 2002:166). Popüler dindarlık, daha çok halk kitleleri arasında rağbet görmektedir. Ve dinsel unsurları mistik ve yerel algılayış kabiliyetlerine göre algılandığı bir yapıyı ifade eder. Popüler din problem çözücü olma özelliği barındırması nedeniyle modern dünyada bireyin gündelik hayatında karşılaştığı sorunlara çözüm sunması nedeniyle önemini korumaktadır (Arslan, 2008: 27).

Waardenburg'e göre İslam'ın popüler formlarını dindarlığı aşağıdaki gibidir;

- Geçiş ayinleri kutlaması,
- Mevsimlere haftalara, ay ve yıllara ilişkin merasimler.
- Grubun kaynaşmasını temin eden, mevsimler dışındaki toplu merasimler, kabile seçimleriyle alakalı ziyaretler.
- Kişilerde (sufi şeyhleri, seyyidler ve diğer dini liderler) doğuştan dini içerikli davranış biçimleri. (Bu şahsiyetlere yaşarken ve öldükten sonra dini bir önem verilmesi ve ölmüş şahsiyetlere tazime kadar uzanan uygulamalar.)
- Beklenmedik olaylara ve krizlere cevap için yapılan dini davranış formları. Ör. Doğal afetler vb.
- İslami merasimlerde (müzikli hareketler, zikir), mevlit gibi kutlamalarda, (muska kullanımı, sihirsellikler gibi) İslami hayat tarzında ortaya çıkabilen ve resmi İslam'ca kabul edilmeyen davranış kalıpları.
- Daha belirgin dini gruplardaki fikirler ve yaşam tarzları (tarikatlara, ihvan birlikleri).
- Belli İslami topluluklarca sınırlı olan dini gelenekler. Örneğin, farklı mezhepler (Şii ve harici grupları) veya Arabistan dışı toplulukların adetleri (Waardeburg, 1979'dan aktaran; Arslan, 2002: 166).

Zaman zaman resmi dinin dine bakışı ile halk inançlarının dini yorumlayışı farklılık göstermektedir. Resmi dinin kurumsal düzeyde temsilcisi olan, Diyanet İşleri Başkanlığı türbelerden medet ummayı, ağaçlara bez bağlayarak dilek dilemeyi, muska yazmayı, türbelere adak adama gibi halkın gündelik yaşantısında yer bularak ilgi uyandıran bu ve benzeri konular, uygulamalar hakkında "hurafe", "bidat", "günah" gibi değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu kapsamda türbe ve yadır gibi halkın çokça ziyaret ettiği, halk inançlarının canlı olarak yaşandığı bu alanlara uyarıcı, bilgilendirici yazılar asılmaktadır. Köse'ye göre bu yerler Resmi din ve sivil dinin karşı karşıya geldiği alanlardır (Köse, 2015: 9).

Halk inançları bağlamında, kutsallık atfedilen nesnelere, objelere, türbeler, yatırlar ve diğer unsurlar popüler dindarlık için temel teşkil etmektedir. Kitabî din de yer alan dinsel temaların halk tarafından algılanışı popüler dindarlık kavramını karşılamaktadır. Gündelik hayatın içerisinde yer alan doğum, sünnet, ölüm, düğün gibi hac ve umre dönüşü yedisi, kırkı, elli ikisi gibi zamanlarda özel dinî gün ve gecelerde kutsal mekânlarda okutulan mevlitler, aslında dinin asli unsuru içerisinde yer almayan pratik ve uygulamadır. Toplumun

her katmanından insan, dinin aslından olmayan bu ritüelle mutlaka tanışmış ya da bu nedenle bir kutsal mekân da bir araya gelmiştir. Bakıldığında bu ritüelin içerisinde bulunan birey için, her ne kadar dinin özünde olmasa da mevlit esnasında duygusal anlamda, dinî bir ritüel icra edilirken kendisini huzurlu hissetmiş, bu ritüel dinî bir mutluluğu yaşamalarına katkı sağlamıştır. Kitabî dini, tamamen dışlamadan bu şekilde ortaya çıkan ve halkın gündelik yaşamında önemli bir yer edinen ve yine halka dinsel bir huzur sağlayan halk inançları içerisinde popüler dindarlık anlayışını görebiliriz.

1.3.1. Sivil Din ve Gündelik Hayat

Gündelik hayat kapsamında “günü birlik” yapılan şeyler, sivil din kapsamında ise halkın kitabî din algısı yer almaktadır. Her ne kadar temelde bir ayırım varmış gibi görünse de, sivil din ekseninde ortaya koyulan ibadetler, uygulamalar, inançlar, mitler ve ritüeller, gündelik hayatın döngüsel zaman çizgisinde icra edilen sivil dindarlık unsurlarıdır. Sivil dindarlık, resmi dinin, halkın gündelik hayatın ihtiyaçlarına karşılık verecek bir formda halk tarafından yorumlanmasıdır. Gündelik hayat ise dünyaya ait olan, dünyayla ilgili olan, davranışlardan meydana gelir. Bunların içerisinde doğumdan ölüme kadar süren çizgide yer alan ne varsa bu kapsam içerisine girer. Özellikle İslam dininin uygulama sahasının, hedefinin, insanın bütün hayatı olduğunu düşündüğümüzde, gündelik hayatın her anında, resmi dinin halk tarafından yorumlanmasını yani sivil dindarlığı görebiliriz. Kısaca gündelik hayat: “toplumu meydana getiren bireylerin gündelik hayatlarında dinsel kuralların etkisiyle oluşur” (Çelik, 2016: 14).

Gündelik hayatın döngüsel zaman çizgisi içerisinde, bazı zaman dilimlerinde ve bazı mekânlarda, dinî duygular sivil dindarlık bağlamında daha fazla yaşanmaktadır. Hac günleri, üç aylar, Cuma geceleri, kandil geceleri, bayram günleri, Hıdırellez gibi zaman dilimleri gündelik hayat içerisinde, diğer zaman dilimlerinden ibadet ve ritüellerin yapılması, dinî coşkunun daha çok yaşanması noktasında ayrılır. Kutsal mekânlar içinde benzer durumlar söz konusudur. Mescitler, şehirler, türbeler, yatırlar, örnek gösterilebilir. Kutsal zaman ve mekânda gerçekleşen ve sivil dindarlık algılarının oluşturduğu dinî ritüeller, ibadetler vb. sivil dindarlığın gündelik hayatla olan etkileşimine katkı sağlayan bu etkileşimi perçinleyen, geliştiren, canlı tutan unsurlardır.

Birey dünyaya gözünü açtığı andan itibaren, etrafında cereyan eden olayların etkisi altında kalmaktadır. Gelişme evrelerine göre bu etkinin oranı değişmektedir. Birey için her

geçen zaman, içerisinde yaşadığı çevreyle münasebet kurmada daha da önemli bir rol üstlenir. Birey sosyal bir varlık olması nedeniyle özelde ailede, genelde de toplum içerisindeki yaşamı boyunca gerekli olan bütün her şeyini, gündelik hayatın sınırları içerisinde gerçekleştirir. İnsan gündelik hayat içerisinde yapıp ettikleri ile hayatta bir yer edinir. Eğitimi, dinsel inançları, ibadetleri, hep gündelik hayat içerisinde gerçekleşir.

Gündelik hayat toplumsal yapı hakkında bize bilgi sunarken, aynı zamanda bireyin yaşamı hakkında da oldukça fazla bilgi sunmaktadır. Gündelik hayat denildiğinde yirmi dört saat içerisinde bireyin davranışlarını ifade ederken; bireyin zihinsel yapısının iç dünyasının dini bağlılığının ortaya çıktığı zaman dilimini de ifade eder. Bu ortaya çıkış şekli de gündelik hayatın pratiğinin değerlendirilmesi gözlemlenmesi şeklinde olur (Çetin, 2014: 266). Dinî kurallara ne kadar fazla riayet edilirse birey manevi anlamda bir o kadar tatmin olur. Bu manevi huzur iklimi, doğal olarak topluma yansır ve huzurlu toplumlar tesis edilmiş olur. Bu da arzu edilen bir durumdur. Gündelik hayat ve din arasında birtakım farklılıklar da mevcuttur. Gündelik hayat kısa süreli bir olayı ifade eder. Din bir yaratıcıya inanmayı gerekli kılar. Bu inanç ise bireyin gündelik yaşamında ortaya çıkacak olan ritüelleri ifade eder. Bu haliyle din gündelik yaşamın bir parçasını oluşturur (Arslan, 2012'den aktaran; Çelik, 2016: 115).

Gündelik hayat içerisinde çok fazla ayrıntı barındırır. Bu ayrıntılar sayesinde toplumun özellikleri kavranırken, fikri yapısı hakkında da bilgi sahibi olma imkânı vardır (Çetin, 2014: 270-271). Gündelik hayat içerisinde birey, karşılaştığı birçok sorun karşısında kendisine bir çözüm üretmekten uzak olan resmi din anlayışının yerine, halk kültürünü içerisinde barındıran sivil dine karşı bir eğilim göstermektedir. Bu sarayın dini ile halkın dini arasında var olan mesafeyi daha da artırmaktadır. Halkın halk dinine olan ilgisi daha da artacaktır. Nitekim birey halk dinin kendisine sağladığı fırsatları kullanıyorsa bunun altında yatan bir faydanın olduğunu söyleyebiliriz. Bu fayda maddi ve manevi yönü olan bir faydadır. Gündelik hayatta hastaneye gitme imkânı olmayan bir birey için, hastalığına şifa bulmak gayesiyle yazdığı muskanın ya da bir duanın, onu iyileştireceğine olan inancı daha güçlüdür. Muskayı para karşılığı yazanlar maddi çıkar sağlarken, diğer taraftan kişi sağlığına kavuşma beklentisi ile manevi rahatlama sağlayacağına inanmaktadır.

1.3.2. Popüler Dindarlık ve Halk İnançları

Küreselleşen dünyada her alanda oldukça fazla gelişme, etkileşim ve iletişim yaşanmaktadır. Etkileşimin ve gelişmenin bu denli yoğun olduğu günümüz dünyasında, din alanında da bir farklılaşmadan, etkileşimden, değişim sürecinden bahsedebiliriz. Bilimsel anlamda yapılan çalışmaların ortaya koyduğu bir durum olan “kutsala dönüş” eylemi, büyük dinlere olan bir dönüşün yanında, mistik eğilimlere olan artış ve kutsal şeylere olan merak, bir çeşitlilik zenginlik kaynağıdır. Bu etkileşim ve dinde yaşanan değişim, geleneksel inançlara ve popüler dini eğilimlere olan ilgi olarak tezahür etmektedir (Arslan, 2008: 211).

Bir nesneyi, bir objeyi, bir mekânı, bir yeri olağanüstü özellikler atfederek kutsal sayarak önemseme ve gündelik hayatta önemli bir yer verme, popüler dindarlık olarak nitelendirilen olgunun içeriğini oluşturur. Popüler dindarlık Ülkemiz de halk arasında oldukça yaygınlık kazanmış ve halk içerisinde etkili bir dinsel form olarak karşımıza çıkmaktadır (Arslan, 2003: 98). Popüler kavramıyla birlikte ele alınan “dindarlık” kavramı içerik bakımından her hangi bir dinin yaşanması neticesinde doğal olarak ortaya çıkan bir durumu ifade eder. Toplumsal yapıda dini epistemolojiden ayrı, zaman zamanda dini formasyona sahip, toplumda alışkanlık halini almış, ana kaynağından ayrılmış, dinsel özellik arz eden, mistik uygulamalar mevcuttur. Nazar, türbe ziyareti, büyü vb. uygulamalar bu kapsamda ifade edilebilir. Bunlar halk inançları bağlamında kayda değer uygulamalardır. Bu uygulamaların özünde dinsel bir dayanak olmasa da halkın mistik beklentilerine cevap verdikleri için dinsel özelliğe bürünerek popüler dindarlığı oluştururlar (Çoştı, 2009:126).

Popüler dindarlık, inanılan mevcut dinin esaslarının, halk tarafından farklı yorumlanarak yeniden bir form kazanmasını ifade eder. Bu noktada toplumsal ihtiyaçlar ve de dini esasların yeniden yorumlanma ölçüsü, popüler dindarlığın dinamiğini oluşturur. Resmi din her ne kadar kendini muhafaza etse de, halk nazarında toplumun içerisinde bulunduğu kültürel gerçeklik ve yaşam şekli popüler dindarlığın, halkın inançlarına yansımaları ifade eder (Köse ve Ayten, 2012: 211). Mardin’e göre seçkinlerle, halkın inanmış olduğu din arasında en başından beri bir ayırım mevcuttur. Bu durum Osmanlı’da da kendini göstermiştir (Mardin, 1992:158).

Halkın içerisinde yer alan yaygın bir şekilde kabul edilen inançlar, ritüeller ve toplumu meydana getiren değerlerin tamamı halkın dinini oluştururken, aynı zamanda bu durum popüler dindarlığın bir göstergesini oluşturur (Long, 1987’den aktaran; Arslan, 2002:

166). Örnek olarak halkın ortaya koymuş olduğu ve bir beklenti bir umut yaşadığı sıkıntıya bir çözüm olarak gördüğü türbe ziyaretleri popüler dindarlığın bir sonucudur. Popüler dindarlık, zaman zaman dinsel inançlarla birlikte zaman zaman da bir dinin yerini geçecek şekilde alternatif görev üstlenmektedir (Arslan, 2008: 25). Üniversite sınavı öncesi öğrencilerin türbelere gidip dua etmeleri, Hıdırellez zamanı deniz kenarına gidip, istediği ev, çocuk, para vb. ihtiyaçlarının şeklini çizerek onlara sahip olacağını düşünme gibi ritüeller her ne kadar İslami inanç sisteminde yer almasa da İslami bir görünümle yapılmaktadır. Burada ortaya çıkan durum, birey ihtiyaçlarının karşılanması adına her ne kadar İslami inançları ile çelişse de, eski inançların uygulamalarını yerine getirmektedir. Halk inançları içerisinde İslam dini ile uyumlu olan uygulamaların yanında, İslami prensiplerle tezat uygulamalar mevcuttur. Bu tezatlığa rağmen, Halk inançlarında birey İslami prensiplerin yerine alternatif olarak, eski inançlarda yer alan uygulamalarla ihtiyaçlarına ulaşma çabası içerisine girmektedir.

Resmi dinin, (kitabî din) ilahiyatçıların ve resmi din hizmeti sunan devlet kurumlarının halk inançlarını, dinde yer almayan, hurafe, bidat, doğru olmayan dinsel uygulamalar şeklinde değerlendirmektedirler. Halkın büyük bir kesimi tarafından ilgi gören ve yaygın bir uygulama alanı olan popüler dini inançlar, hakkında her ne kadar olumsuz bir değerlendirme yapılsa da, halk arasında bir dindarlık şekli olarak popüler dindarlık kendisine önemli bir yer bulmuştur. Dinî içerikli tartışma programları, özel gün ve gecelerde, bireyin dinsel duygularını en üst noktada yaşadığı zamanlarda, görsel medyada vaaz eden din bilginleri, Ramazan ayında iftar ve sahur programları sunan tanınmış medyatik din adamları, gazetelerde dinî içerikli köşe yazıları kaleme alan yazarlar, özel cemaatlere ait televizyon kanallarında vaaz eden hocalar, video kanallarında, sosyal medya hesaplarında dinî içerikli video ve bilgi paylaşan hocalar, dinî içerikli yayın yapan bölgesel, ulusal ve uluslararası radyo ve televizyon kanalları, popüler dindarlığın modern zamanlarda yaşanmasında aracılık görevi üstlenmektedirler.

Yapısal olarak popüler dindarlık, İslam dininden, Anadolu kültüründen, eski Türk kültürüne ilişkin inanmalar, tasavvufî ve mistik inançlar, gibi oldukça zengin ve farklı yapıdaki inançları bünyesinde barındırmaktadır. Bu karma yapı halkın kendisine ait bir dinî inanç olan popüler dindarlığı ortaya çıkarmıştır. Popüler dindarlık, aynı zamanda modern

zamanlarla geleneksel zamanların halk inançlarının birlikteliğini de ifade ettiği için, halk arasında önemini korumaktadır ve korumaya da devam edecektir (Arslan, 2008: 218-220).

1.3.3. İnsan, Toplum ve Hayat: Geçiş Ritüelleri ve Pratikleri

İnsan sözlükte, “Toplum halinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı” (TDK Sözlük) şeklinde tanımlanmıştır. “Türkçe “insan” Arapça’da ünsiyet (yakınlık, tanışlık, aşinalık) kökünden türetilmiş bir sözcüktür. Manâ itibariyle de çevresiyle ilişki kuran, konuşup anlaşan, yakın olan varlık anlamı taşır” (Güvenç, 1996: 317). Yine “insan”, “Homo erectus (dik duran/yürüyen insan)” şeklinde de ifade edilmektedir (Güvenç, 1996: 319).

İnsan, üç farklı açıdan ele alınmıştır. İlki, teolojik açıdan açıklamalarda merkezde yaratıcı vardır. Burada yaratıcının iradesini kabul etme, onu memnun etme ve bu amaçla yaşama söz konusudur. İkincisi, felsefi açıdan, merkezde akıllı insan ve akıllı toplum vardır. Sonuncu olarak, doğa bilimlerinde ise insan, fizyolojik olarak hayvan sınıfında değerlendirilir. Günümüzde insanı konu edinen bilimlerin sayısındaki artış ve bu konudaki çalışmalar, insanın varlığını açıklamada bize daha fazla imkân sunmaktadır. Evrendeki her şeyi bilimle açıklama fikrinin 20. yy. azalması nedeniyle dini ve felsefi açıklamalara olan ilgi artmıştır (Özyurt, 2016: 21-22). Her bilim dalı, tanımlamalarda insanın bir yönünü ele alması nedeniyle kuşatıcı bir insan tanımı yerine, derinlemesine bir insan bilgisinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İnsan yaratılmış bir varlık olduğu için, insan hakkında en iyi tanım yaratıcının verdiği bilgi ışığında yapılan tanımdır. Kur’an-ı Kerim’de insanın yaratılmasıyla ilgili olarak, “O insanı “alak”dan yarattı” (Alâk, 96/2) şeklinde ifade edilmektedir. Yine insanın yaratılmasıyla ilgili olarak, “Ahsen-i takvim” (Tin, 95/4) ifadesi kullanılmıştır. Burada yer alan “gerçekten biz insanı ahsen-i takvim üzere yarattık” ifadesini, Yazır: “İnsan cinsini maddeten ve manen doğrultmanın, kıvama koymanın, biçimlendirmenin en güzelinde, en güzel biçimde yarattık” (Yazır, 2007: 8c. 537) şeklinde açıklamıştır.

Yaratılmış canlılar içerisinde fizyolojik ve ruhsal bakımdan en mükemmeli insandır. İnsan doğumu takip eden sürecin ardından, geçiş dönemlerinde bu kusursuzluğa doğru fitrî bir yöneliş sergiler. İnsan doğumla birlikte zamanla görme, duyma, konuşma, yürüme, düşünme, fikir üretme, gibi özelliklere sahip olan ve bu özellikleri sayesinde de yaratılmış diğer varlıklara hükmedebilen bir yapıdadır. Ayrıca yine yaratılışı itibariyle de bir başka

özellik olarak insan, tek başına yaşamını sürdürmesi düşünilemeyen bireysel, bedensel, duygusal, ruhsal ve de toplumsal ihtiyaçları olan sosyal bir varlıktır. Sevmeye, sevmeye, takdir edilmeye ihtiyaç duyması nedeniyle duygusal, toplumdan ayrı bir yerde düşünilemeyen bir varlıktır. İnsan aynı zamanda toplumun temelini oluşturur. Doğar, büyür, çoğalır, yaşar ve ölür.

İnsanların birlikteliğinden oluşan aileler, bir araya gelerek toplumu oluştururlar. Bu nedenle insan toplumsal yapının temelinde yer alır. Yapılan toplum tanımlarında bu gerçeğe yer verilmiştir. Bir tanımda toplum: “Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için işbirliği yapan insanların tümü, cemiyet” (TDK, toplum maddesi, 2236 Sözlük) şeklinde tanımlanmıştır. Yine bir başka tanımda toplum: “insan ömründen uzun yaşayan, görelî bir kararlılığa sahip olan ve kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğu” şeklinde ifade edilmiştir (Kongar, 1995: 46). Bir başka tanımda da “bir arada yaşayan insanlar arasında ortak düşünüş, duyuş ve davranışların ortaya çıkması, etki ve tepkilerle kaynaşma, anlaşma, ruhen birleşmesi ve üyelerin iktisaden dayanışması” (Toplamacıoğlu, 1969: 19) şeklinde ifade edilmiştir. Tanımlarda, insanların bir arada yaşamak zorunda olduğunu, hayatlarını devam ettirebilmesi için aralarında işbirliğinin olması gerektiği, düşünce, duygu ve iktisadi dayanışmanın, toplumun insan hayatından daha uzun bir zaman dilimini kapsadığını, anlaşılmaktadır.

Toplumla birlikte yaşamaya göre yaratılmış insan, dünyaya gözlerini açtığı ilk andan itibaren, bakıma, yardıma muhtaçtır. Kendi başına bir yaşam sürmesi mümkün değildir. Ana rahminde koruma altında olan insan, doğumla birlikte, korunmasız, savunmasız olduğu dış dünyaya karşı tek başına yaşama becerisine sahip değildir. Bu nedenle insan dar çerçevede bireysel bir koruyucuya, (anne, baba, aile) daha geniş çerçevede ise toplumsal bir grup içerisinde korunmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılandığı sürece toplumsal anlamda insanın yaşamı daha nitelik kazanacaktır. İnsan, bireysel, fizyolojik, güvenlik, yaşam için gerekli olan tüm ihtiyaçlarını ancak toplumsal bir yapıdan karşılayabilir. İnsanın doğumundan ölümüne kadar geçen yaşam serüveninde insanın ihtiyaçlarında bir süreklilik söz konusudur. Bu bakımdan ihtiyaçlarda var olan süreklilik, insanın toplumsal hayatın içerisinde olmasını zorunlu kılar.

Toplumsal hayat, insanın fizyolojik gereksinimlerinin karşılanmasının yanında, kültürel ihtiyaçlarının giderilmesinde insanca çözümler sunmaktadır (Özyurt, 2016: 24).

İnsanın toplum içerisindeki yaşamını etkileyen, şekillendiren bir takım unsurlar vardır. Bunlar, içerisinde yaşanan toplumun kültürel yapısı, dine bağlılığı ve dini algılayışı, geleneklere olan duyarlılığı, örflerine olan ilgisi, ekonomik yapısı ve toplumsal normlar bu unsurlar arasındadır. Doğum öncesinden ölüm sonrasına kadar olan geçiş süreçlerinde insan bu unsurların etkisini hisseder. İnsan, hayatı boyunca, toplumda ve bireysel yaşantısında değişiklikler yaşar. Bu değişikliklerin yaşandığı dönemler toplumsal farklılıklar arz etmekle birlikte, öz ve amaç birlikteliğinin yaşandığı kutlamalar düzenlenmektedir. Birey için çok önem arz eden geçiş dönemine ilişkin ritüeller, çok zengin kültürel ve dinsel formları da bünyesinde barındırır (Yeşil, 2014: 118). Bu toplumsal yaşayış şekli kuşaktan kuşağa aktararak geleneksel yapı ile modern yapının bir arada yaşamasına zemin oluşturur. Bu aktarım sırasında zaman zaman bir takım değişiklikler ve gelişmelerde yaşanmıştır.

İnsan ister geleneksel kültürün hâkim olduğu zaman diliminde, isterse modern popüler kültürün hâkim olduğu zaman diliminde yaşasın, yaşamı boyunca çok önemli olan üç geçiş dönemi çerçevesinde hayat sürer. Bunlar “doğum”, “evlenme” ve “ölüm” dür. Geçiş dönemlerine ilişkin inanç, adet, ayin, gelenek, görenek, tören, dinsel birçok uygulamalar vardır. Geçiş dönemlerinde insanı kutlamak, kutsamak ve de geçiş dönemlerinde güçsüz olduğuna inanılan insanı bu durumdan kurtarmak amaçlanmaktadır (Örnek, 2000: 131). Geçiş dönemleri de kendi içerisinde kısımlara ayrılmaktadır. İnsan yaşamında yer alan toplumsal statüsündeki değişiklikleri konu edinen geçiş dönemleri bir takım kurallar çerçevesinde geleneksel ve dinsel ritüelleri içermektedir (Türker ve Gündoğdu: 2016: 142). Aynı zamanda ritüeller, insanın toplum içerisindeki yerini ve rolünü belirleyici bir görev üstlenirken aynı zamanda toplumsal statüsündeki geçişlerini de temsil eder (Karaman, 2010: 232). Bu geçiş dönemleri içerisinde, çok sayıda adet, dinsel törenler, ritüeller oluşmuştur. Geçiş dönemleri bu ritüeller ekseninde gerçekleştirilmektedir. Toplumsal kabul içeren geçiş ritüellerinin icrası, doğası gereği kişiseldir. Toplumsal desteğin de görüldüğü bu ritüeller genelde hazırlığı gerektirir. Örneğin, doğum ile ilgili ritüellerde çocuk sahibi olmaya karar verme aşaması ile hazırlıklar başlar. Sonrasında her bir geçiş ritüeli bu ve benzeri hazırlıklar yapılarak icra edilir. Geçiş dönemi ritüellerinde toplumsal, kültürel formların izlerini görmek mümkündür.

İslam inancına göre dünya üzerinde var olan bütün her şey insanlığın hizmetine sunulmuştur. Buna karşın insandan istenen ise yaratıcına gereği gibi kul olmaktır. İnsanın

yaratılışında var olan inanma güdüsü ile kul olma görevinin bir potada birleşmesi, dinsel bir yaşamın kapılarının aralanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda din, müntesiplerine uyulması gereken kuralların olduğu bir yaşam öngörmektedir. Bu kurallar resmi dinin kaynağını oluştururken bu kaynağın halk tarafından yorumu ise sivil dindarlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek resmi dine gerekse sivil dine “kutsal” inancın bir gereğidir. İnsanın yaşam serüveninin tamamını kapsayan geçiş dönemleri etrafında çok sayıda, halk inançları kümelenmiştir. Bu inançların yaşama geçmesinin ifadesi olan ritüeller ve pratikler, dinsel (farklı dinlere ait inançlar, pagan kültürü) bir form taşımanın yanında, geleneksel, kültürel, mitolojik, antropolojik, sosyal, demografik, toplumsal unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

Din, insanların dünya hayatında huzurlu bir yaşamı, öldükten sonrada ebedi kurtuluşu vadeder. Bunun içinde emir ve yasakların yer aldığı kuralları ihdas etmiştir. Bu kurallar doğru anlaşıldığı ve gereklilikleri yerine getirildiği ölçüde insanın kurtuluşuna vesile olacaktır. Dinin aslında yer almayan, başka dini inanç ve kültürlerin ikliminden esinlenerek sivil alanda dini aslından uzak yorumlarla yaşama uyarlamak, modern zamanların dine mesafeli bakışı, hurafelerin yaygınlaşmasına ortam hazırlamaktadır. Kuşaktan kuşağa sözlü aktarım yoluyla aktarılan, özünde iyi niyet ve kutsala yakın olma duygusu barındıran, bunun yanında yeterli ve doğru dini bilgiden yoksun bir yapıda olan “halk inançları” dinamik ve canlı yapısıyla toplumsal bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Halk inançları içerisinde yer alan ve dine aykırı olan uygulamaların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Çözüm olarak, toplum sağlıklı bir din bilgisine kavuşturulmalıdır. Bu sayede dinin özünde yer almayan din tarafından da hoş karşılanmayan birçok inanç ve uygulama ortadan kalkacaktır. Böylece saf, duru, sağlıklı ve doğru dini bilgiyle kavuşacak olan halk inançları kültürel bir zenginlik olarak ilgi odağı olmayı sürdürecektir.

Halk inançlarının en canlı yaşandığı ve toplum tarafından ritüele dönüştürülen geçiş dönemleri ve uygulamaları doğum öncesi ile başlayıp ölüm sonrasına uzanan dinsel, kültürel ve toplumsal unsurların bir arada yer aldığı zengin uygulamalardır. Bunlar doğum, erinlik, evlilik, kutsala yolculuk, kutsala adanma, ölüm vb. konulardaki uygulamalardır. Kutsalın zamansal ve mekânsal yansımalarının halk inançları bağlamında ortaya çıkardığı pratikler ve bunların halk nezdinde bulduğu karşılıklar, günümüz toplumlarında uygulama alanı

daralsa da halen canlılığını korumaktadır. Geçiş dönemleri içerisinde yer alan hususların incelenmesi, halk inançlarının daha iyi kavranması anlamına gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK İNANÇLARI VE GEÇİŞ RİTÜELLERİ

2.1. İnsan ve Toplum Hayat Evreleri / Geçiş Ritüelleri

Geçiş dönemleri, insanın ait olduğu sosyal statüden ayrılıp, başka bir statüye geçişini ifade eder. İnsan için bu geçiş eskiyle yeni arasında kaldığı bir dönemdir. Bu önemli geçiş dönemlerinde çok sayıda ritüel icra edilir. En eski dönemlerden bu yana insan, yaşadığı çevrede doğum, ölüm gibi insan hayatı için farklı zaman dilimlerine ayrı bir önem göstermiştir. Toplumsal ve dinsel farklılıklara rağmen insanlar geçiş dönemlerine verdiği bu önem, modern zaman dilimlerinde her ne kadar azalmış gibi görünse de geleneksel yapıdaki ritüeller ve uygulamalar günümüzde de canlılığını korumaktadır. İnsanlar atalarından devraldıkları bu uygulamaları, inançları ve ritüelleri, büyük bir itina ile yerine getirirken, bir yandan da kendinden sonra gelecek olan nesillere uygulamalı bir şekilde göstererek devretmektedir. Toplumun geleneklerinin, örf ve adetlerinin dinsel inançlarının harmanlandığı bu geçiş dönemlerine ilişkin uygulamalar, insanın toplumsal statüsünde meydana gelen değişimlerin, toplum tarafından onaylandığının adeta bir kanıtıdır.

Geçiş ritüellerinin tamamında, insanın bireysel yaşantıdan kopup toplumsal yaşantıya geçişin pratiğini gözlemlemek mümkündür. Yeni doğan bir bebek fiziki bir gerçekliğe sahip olmasına rağmen çevresi ve toplum tarafından henüz tanınmamıştır. Doğum sonrası yapılan ritüeller sayesinde yeni doğan bebek toplum hayatına dâhil olabilir. Kadın ve erkek, evlenerek sosyal statülerinde meydana gelecek değişimi kabul ederler. Bu değişim, farklı bir statüye kavuşmadır. Erkek evlilikle birlikte, bekârlar grubundan aile reislerinin yer aldığı gruba dâhil olur. Ayrıca evlilikle birlikte meydana gelen riskler ve muhtemel bunalımlar geçiş ritüelleri sayesinde aşılır (Eliade, 1991: 161). Erkek ve kadın yaşadıkları aile içerisinden ayrılıp, evlilik aracılığıyla kendileri de yeni bir aile kurarak toplumsal hayata bir canlılık kazandırmaktadır. Doğumla toplumsal canlılık süreklilik arz eder.

Geçiş dönemlerinden bir diğeri olarak kabul edilen ölüm, basit ve sıradan bir olay olmayıp, toplumsal ve varoluşsal özelliğe sahip bir durumdur. İnsan öldükten sonra, birtakım sınamalara tabi tutulur, bununla birlikte ölümler cemaati tarafından tanınıp kabul edilmesi

gerekir. Bunun için ise yapılması gereken şey, ölen insanın toplumsal adetlere, ritüellere göre gömülmesidir. Buna dikkat edilmediği zaman kişinin ölü olmadığına inanılır (Eliade, 1991: 162). Geçiş dönemleri insan hayatında oldukça önemli etkiler bırakır. Eşini, evladını, annesini, babasını, yakınını kaybetmiş bir insan bu acıya, toplumsal hayatın içerisinde önemli bir yere sahip olan ve icra edilen ritüellerin sağladığı (son görev) rahatlama duygusu sayesinde göğüs gerecektir. Ritüeller ve ayinler insanın yaşadığı buhranlı durumdan son görevi yerine getirmiş olmanın da verdiği huzur duygusuyla birlikte, bir nebze de olsa uzaklaşıp, normal yaşama dönmelerine yardımcı olur.

2.1.1. Doğum

Doğum, İnsan için “bir kadın ve erkeğin birlikteliği neticesinde bir bebeğin dünyaya gelmesiyle (Irmak, 2016: 114) meydana gelen başlangıç olayıdır. Gerek doğum yapan, gerekse doğan açısından, dünya hayatına başlangıcın ilk merhalesini oluşturur (Kalafat, 2009: 23). Doğum, dünyaya gelen bebekten ziyade çevresindekileri etkiler. Bebek gözlerini açtığı dünyayı, belirli bir süre sonra algılamaya ve anlamlandırmaya başlar. Aç ve susuz kalmaya dayanamaz, sevgi, şefkat, merhamet, özen, gösterme bebeğin gelişiminde önemli unsurlardır. Bunların eksikliği gelişmeyi olumsuz etkiler (Yörükoğlu, 1986: 13). İhtiyaçlarını ağlayarak belirtir. Bakıma muhtaçtır. Kendi hayatını yaşayıp ayakları üzerine durması için bir zaman gerekir.

Fıtrat olarak insan doğumla birlikte güçsüz, çaresiz, bakıma muhtaç iken, zaman içerisinde gelişir, büyür ve en güçlü dönemini yaşar. Verilen akıl sayesinde her türlü zorluğun üstesinden gelerek çevresine faydalı bir hale gelir. İnsan çok farklı ve değişik özelliklere sahip olan yeryüzünün en değerli varlığıdır. Ayrıca vahye muhatap olmakla, kul olma idrakine sahip olması insanın varlık âlemindeki değerini artırmaktadır.

Halk inançları içerisinde de temel yapı taşı doğum olayıdır. Doğum bir manada dirilişi, insan hayatının başlangıç noktasını teşkil eder (Mohammadi, 2015: 113). Ayrıca doğum, geçiş aşamalarının en önemlisidir. Doğum sayesinde hayata merhaba diyen çocuk, anne babası için gurur kaynağıdır. Meydana gelen her doğum ailenin gücüne güç katacak, neslin devamını sağlayacak, aile fertlerinin sayısı bu sayede artmış olacak ve aile güçlü, kalabalık bir o kadar da sosyal çevre içerisinde etkili olacaktır. Aile içerisinde doğum memnuniyetle karşılanmaktadır. Doğan çocuğa ayrı bir önem verildiği gibi anneye de bu doğumu gerçekleştirdiği için daha fazla özen gösterilir. Doğum yapan kadın, çevresinde

saygınlık kazanmıştır. Baba çocuk sahibi olmakla da prestij sahibi olur. Toplum içerisinde olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilir (Örnek, 2000: 132). Din de çocuk sahibi olmayı teşvik eder. Bu bakımdan da doğum önemlidir. Toplum, çocuk sahibi olamayan ailede suçlu olarak kadını görür, erkeğin durumu hiç değerlendirilmez, incelenmez ve kadın kusurlu görülür. Bu durum önceleri erkeğin ikinci bir kadınla evliliği ile neticelenebilmekteydi. İkinci evlilik düşüncesi, halk inançları içerisinde yer alan geçiş dönemlerinden olan doğumun önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. “çocuk ocağı tütürür” atasözü toplumumuzun, doğuma verdiği önemin bir göstergesini oluşturur.

Doğum beklenirken, anne baba ve yakınlar tarafından kaygı duyulur. Tıbbî açıdan gerekli desteği almayan aileler için doğum, belirsizliklerle doludur. Doğacak bebeğin sağlıklı doğması ve annenin sağlıklı bir doğum yapması arzu edilir. Bu noktada halk inançları içerisinde yer alan bir takım ritüeller, uygulamalar ortaya çıkmış ve benimsenmiştir (Eroğlu, 2017: 258). Bu sayede kaygılar hafifler. Bunun yanında doğumun gerçekleştiği toplumun kendine has kuralları vardır. Toplum tarafından dışlanmamak adına bu kurallara uymak önemlidir. Yeni doğan bebek, toplumsal kurallara uyulduğu ölçüde kabul görecektir. Buna bağlı olarak aile, bu sevinçli olayı kutlamak ve toplumsal uyumu sağlamak amacıyla kutlamalar, uygulamalar ve ritüeller icra eder (Güre, 2015: 5).

Halk arasında dinsel inançlardan hareketle, yeni doğan bebeğin, yaramaz olmaması, sağlıklı olması, iyi bir yaşam sürmesi, hastalanmaması, bahtının açık olması gibi bir dizi iyi niyet barındıran beklenti ve temennilerin yerine gelmesi adına, uygulamaya yönelik yaygın davranışlar halk inançlarının alanını oluşturur. Geçiş dönemlerinden birini oluşturan doğum olayında, görünmeyen varlıklara ve zarar vermesi muhtemel dış etkilere karşı, doğacak çocuğun ve doğum yapacak annenin korunmasına yönelik, dikkat edilmesi gereken hususlar ve uyulması gereken bir takım yasaklar söz konusudur. Bazı yasakları da kapsayan oldukça geniş bir yelpazede, doğuma ilişkin çok sayıda adet, hurafe yer almaktadır. Doğum öncesi ve sonrası neredeyse bu ritüeller ekseninde yerine getirilmektedir (Örnek, 1966: 55-56).

2.1.2. Erinlik ve Ergenlik

Bireyin hayatında geçiş dönemleri önemli bir yere sahiptir. Gelişimin, değişimin birçok yönden yaşandığı bu geçiş dönemleri bireysel ve toplumsal etkilere sahiptir. İnsanın geçiş dönemlerinin başında yer alan doğumla birlikte dünyaya merhaba diyen bebek için dış dünya tehlikelerle doludur. Bu yeni duruma uyum sağlamak amacıyla bir mücadele

kaçınılmazdır. Anne, baba, aile bireyleri ve çevresindekiler bu mücadelede bebeğin en yakın yardımcılarıdır. Bebeğin dış dünyadaki nesnelere duyu organlarıyla algılamaya başladığı o ilk anlardan itibaren, ortaya koyduğu davranışların her biri sevgiyle, ilgiyle izlenir. Değişik sesler çıkarması, görmeye başlaması, gülümsemesi, bir şeyleri tutma çabası, attığı ilk adım, aile tarafından sevinçle karşılaşılan gelişim süreçleridir. Doğal olarak yaratılış gereği insanlar doğumla birlikte dünyaya merhaba der. Sonraki süreç insan için sürekli bir gelişim olanağı sunar. Doğum, bebeklik, erinlik, ergenlik, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm bu sürecin kısa bir özetidir.

Bebeklik döneminin hemen ardından başlayan çocukluk döneminden yetişkinliğe geçişte meydana gelen birtakım fiziksel değişim ve gelişimler söz konusudur. Bu değişimleri kapsayan dönem erinlik olarak adlandırılır. Bu dönem, ergenlik dönemini oluşturan “ön ergenlik”, “orta ergenlik” ve “son ergenlik” dönemlerinden, ilki olan “ön ergenliğin” yaşandığı, değişimin hızlı olduğu, 11-12 yaş aralığıdır (Acar, 2017: 6-7). “Gelişim psikolojisinde” de ergenlik döneminin ilk safhası “erinlik” olarak ifade edilir. Cinsiyet özelliklerinin (Acar, 2017: 10) ve üreme özelliklerinin kazanıldığı, biyolojik değişimlerin gözlemlendiği dönemi ifade eder. Genel itibariyle de çocukluktan yetişkinliğe geçişte kız ve erkek çocukların büyümelerinde görülen, fiziksel değişimlerin yaşandığı dönemdir (Steinberg, 2007’den aktaran; Durdu, 2013: 8). Dönem itibariyle, kilonun artması, boyun uzaması, elde ve ayakta büyümenin meydana gelmesi, erkeklerde sakal, bıyık görülmesi, kızlarda göğüs ve kalçada fiziksel değişimler görülür. Erinlik döneminde görülen bu değişimleri etkileyen birtakım unsurlar vardır. Sosyal ve ekonomik şartlar, beslenme, sağlık, iklim gibi etmenler, ergenliğin başlangıcına etki eden başlıca unsurlardır (Karaköse, 2013: 18-19). Fiziksel anlamda kızlar erkeklere kıyasla daha önce erinliğe girmektedirler (Yavuzer, 2005: 20).

Erinlik dönemi geçişin yaşandığı bir dönem olması nedeniyle, birtakım sorunların yaşandığı dönemdir. Hızlı büyümeye bağlı olarak fiziksel ve psikolojik, sorunlar yaşanır. Karşı cinsle kaba davranma, güven duygusunda azalma, kıskançlık, sabırsız davranma, yalnız kalma, yorgunluk, hırçınlaşma, kavga etme, hayal kurma görülen sorunlar arasındadır (Karaköse, 2013: 19-20). Dönem itibariyle oldukça kısa süren erinlik döneminde hızlı yaşanan değişimlerin birey üzerinde bıraktığı etkiler fazladır (Başoğlu, 2007: 38). Erinin, aile içerisinde karşılaştığı tutum ve davranışlar, gelişimi üzerinde etkilidir. Erinin

sergilediği, olumsuz davranışlara karşılık, anlayışlı olunmadığı zaman, kalıcı davranışlar oluşabilir. Kişiliğin gelişiminde aile tarafından sergilenen tutumlar önemlidir. Bunun yanında erinlik dönemindeki fiziksel gelişimin ardından psikolojik gelişme takip eder (Karaköse, 2013: 20).

“Ön ergenlik” döneminin de içerisinde yer aldığı ergenlik dönemlerinde bir takım ritüeller görülmektedir. Bu ritüellerle amaçlanan, tehlikelerden, zararlı şeylerden korunması (Örnek, 2000: 131) kişinin uyum sağlama ve kabul edilmesi, eğitilmesi, dinsel ve mitsel bakımdan hazır hale getirilmesidir. Yazının kullanılmadığı ilk toplumlarda dinsel içerikli bazı zorlu testlerden geçme uygulamalarına rastlanmaktadır. Günümüz toplumlarında da bu törenler sembolik özelliktedir (Sümer, 2018: 62). Sünnet olma, okulların kapandığı yaz tatillerinde camiye gönderilen erine/ergene hatim yaptırma gibi yaygın uygulamalara da bu dönem içerisinde yer verilir.

Ergenlik dönemi, çok ciddi değişimlerin yaşandığı bireyin kimlik oluşumunun bina edildiği bir dönmedir. Ergenlik, cinsel kimliğin şekillenmesi, karşı cinsle ilişki, duygu yoğunluğu, kendini ispatlama, bireysel özgürlük gibi biyolojik, ruhsal, psikolojik ve sosyal alanlarda yaşanan zorlu bir süreçtir (Akdemir ve Çetin, 2008: 5). Toplumsal dinsel ve kültürel farklılıkların etkisiyle ergenlik dönemi bireyden bireye farklı tecrübeleri ifade etmektedir. Bu dönem uyumlu, sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde tamamlanırsa, davranışsal bozukluklara rastlanma oranı azalır ve sağlıklı bir toplumun temelleri böylelikle atılmış olur. Sağlam kimlik sahibi bireyler arasında gerçekleşecek olan ve geçiş dönemleri içerisinde yer alan evlilik böylelikle sağlıklı ve sorunsuz olacaktır. Toplumumuzda kutsal görülen aile bu evlilik sayesinde tesis edilir.

2.1.3. Evlilik

Toplumun en küçük birimini oluşturan aile, kültürümüzde oldukça önemli bir yere sahiptir. Aile kurmak, evlilik yoluyla iki insanın hayatlarını birleştirmesi ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda yeryüzünde yaşam süren diğer canlılarla insanı ayıran en temel faktörlerden birisi de evlilik yoluyla aile kurmaktır. Evlilik, insan yaşamının ikinci önemli geçiş dönemidir. Bekârlık safhasından yeni bir dönem olan evlilik safhasına geçiştir (Kalafat, 2009: 39). Geçiş dönemlerinin ilki olan doğumda bireyin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi, mutlu olması beklenir. Oysa evlilikte, doğumla dünyaya gelmiş iki insanın her anlamda uyum sağlaması beklenir. Zira mutlu bir evlilik, ancak uyumla mümkün

olmaktadır. Kültürel, töresel, psikolojik, farklılıklar içerisinde iki insanın mutlu olabilmesi için insanlar, her türlü çabayı, yardımı iyiliği ortaya koyma gayretini gösterirler. Tam da bu noktada evlilikle bağlantılı bir çok inanç, ritüel ve uygulama ortaya çıkmıştır (Eroğlu, 2017: 273). Toplumların tarihi geçmişleri, sosyo-kültürel yapıları, ekonomik durumları, gelenekleri, kültürleri, evlenme biçimlerindeki çeşitliliğe katkı sağlamaktadır. Toplum kendi yapısıyla örtüşen evlilikleri kabul ederken, farklılıkları da engellemeye çalışır (Örnek, 2000: 185). Kültürümüz, evlilik dışı gayri meşru ilişkileri hoş karşılamaz, dinî inancın bir gereği olarak da bu tarz ilişkileri aileyi ve toplumsal huzuru sağlamak ve neslin sağlıklı bir şekilde devamı amacıyla yasaklanmıştır. Buna karşılık evlilik özendirilmiş ve tavsiye edilmiştir. Evlilik, dini kurallar çerçevesinde sınırları belirlenmiş bir olgu olmanın yanında, hukuki yönden de çiftlere görev ve sorumluluk yüklenmektedir. Bünyesinde aynı zamanda kültürel formları da barındırmaktadır. Evlenme iradesinin ortaya çıkması ile başlayan evlilik sürecinde kız isteme, söz kesme, nişan, nikâh ve düğün merasimleri içerisinde çok zengin uygulamalar bulunmaktadır.

Dinlerde nikâh uygulamaları ile ilgili adetler farklılık gösterir. Örneğin, Hıristiyanlıkta kilisede din görevlisinin himayesinde nikâh merasimi tertip edilir. Bu merasiminde kilisede yapılması, din görevlisi tarafından nikâhın kıyılması, nikâhı dinsel bir sözleşme niteliğine büründürmektedir. İslam'a göre ibâdet mekânlarında ve din görevlisi tarafından nikâhın kıyılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Resmi nikâhı belediye görevlileri belediye başkanının kendisi ya da başkanın yetki verdiği bir nikâh memuru tarafından kıyılırken, herhangi bir yerde din görevlisi ya da bir başkası tarafından da kıyılabilmektedir. Resmi nikâh kıyma yetkisi Müftülere de yasayla sağlanmıştır.

Evlenme ile ilgili olarak toplumsal değişimin çok hızlı yaşandığı günümüz toplumlarında özellikle büyük şehirlerde kentlerde, geleneksel bir evlilik şekli olan görücü usulü yerine, tanışarak evlenme tercih edilmektedir. Geleneksel yapının hâkim olduğu yerlerde ise birbirinden farklı evlenme şekillerine rastlanmaktadır (Sezen, 2005: 186). Evlilik öncesi aileler hazırlıklara başlar. Kız çocuk sahibi anneleri için çeyiz hazırlama bu kapsamda değerlendirilebilir. Birçok konuda olduğu gibi çeyiz hazırlama konusu da modern zamanın karşısında ayakta kalma mücadelesi sürdürmektedir.

Evlilik ile ilgili inançlar içerisinde, evlenmeden önce başlayıp gerdek gecesine kadar devam eden sürede yer alan dinsel, büyüsel, ritüeller bulunmaktadır. Bütün bunlar,

mutlu bir evliliğin olması için yapılırken bir kısmı da “kara büyü” şeklinde yapılmaktadır. Gelin ve güveyin görevini yapmasını engellemek amacıyla da yapılır. Nikâhın kıyıldığı anda büyü yapılma ihtimalini ortadan kaldırmak ve tedbir almak amacıyla nikâhın kıyılacağı saat kimseyle paylaşılmaz. Nikâh kıyılırken, ip ya da mendile düğüm atmak, kilidi kilitlemek, bıçağın ağzını kapatmak, gibi eylemler, yapılan büyülere örnek gösterilebilir. Gelin ve güveyin bağlanma büyülerinden etkilenmemesi için nikâh kıyan din görevlisi mendile düğüm atar, nikâh kıyılınca çözer (Örnek, 2000: 202-205).

İleri yaşına gelmesine rağmen evlenemeyen kızlar için halk arasında, “evde kalmış” “kısmeti bağlı” gibi değerlendirmeler yapılır. Kısmet açmak amacıyla türbeler, yatırlar ziyaret edilerek dualar edilir. Kurban kesilerek ağaç dallarına bez bağlanır. Zaman zaman da muska yaptırılarak kısmetin açılacağına inanılır. Gelinin geldiği yeni evin bereketli olması, gelinin uyum sağlaması için, gelinin üzerine ayna tutmak, gelinin başından buğday, arpa, dökmek gibi uygulamalar görülmektedir (Eroğlu, 2017: 273-274). Geçiş dönemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan evlilik, her ne kadar iki insanın birbirini beğenerek bir araya gelmesi olayı olsa da dinsel, toplumsal, kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik yansımaların yaşandığı önemli bir olaydır. Bu denli önemli olan evliliğin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla, hem eşler hem de aileler tarafından, ortaya çıkan yaygın inançlar benimsenmekte ve bu inançların etrafında kümelenen birtakım uygulamalara rastlanmaktadır. Bu uygulamalar kırsal kesimde daha yaygın bir şekilde görülürken, yaşamının her geçen gün daha da zorlaştığı büyük kentlerde, şehir yaşamının getirdiği bunalımların da etkisiyle, kırsal kesime oranla daha az görülmektedir. Toplumların evlilik telâkkilerinde görülen farklılık, kültürel dinamiklerin toplumsal tezahürleridir. İnsan geçiş dönemleri içerisinde evlilik aşamasının ardından, toplumsal kültürün tesiri ve dinsel inancın gereği olarak kutsal yolculuk hazırlıklarına başlar. Kutsal yolculuk yaşam boyu bir kerede olsa mutlaka bireyin çıkmayı istediği dualarda yer bulan ve arzu edilen bir yolculuktur.

2.1.4. Kutsal Yolculuk

İnsanlık tarafından ortaya konan her gelişme, tarih tarafından kaydedilmektedir. İçerisinde bulunduğu mevcut durum ve imkândan daha iyiye ulaşma düşüncesi ve bu düşüncüyü gerçekleştirme adına yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıkan durum, bütün insanlığa fayda sağlamaktadır. Ortaya çıkan buluşlar insanlığın yararına kullanıldığı sürece elde edilen fayda artmaktadır.

İnsanların hayvanları ulaşım aracı olarak kullandığı, yolculuk yapmanın çok zor olduğu dönemlerde yolculuklar yapılmış, bir yerden bir yere göçler gerçekleştirilmiştir. Uzak mesafeleri daha kısa sürede kat etmek için icat edilen motorlu araçlar, gerek kara ve deniz ulaşımında; gerekse hava ulaşımında insanlara yolculuklarında kolaylık ve konfor sağlamış, uzak mekânları yakınlaştırmıştır.

Tarihin hangi döneminde olursa olsun, insanın yaşamında yolculuk ayrılmaz bir parçadır. Savaşlar, coğrafi keşifler, yeni yerleşim yeri bulma, geçim kaynaklarına ulaşma, sağlık, sevenlerine kavuşma gibi nedenlerle yolculuklar yapılmıştır. Yapılan bu yolculuklar içerisinde, insan inancı gereği yaratıcıyla buluşma, kutsal mekânda, dinî ritüelleri yerine getirme, kutsanma, yaratıcıya yakın olma amacıyla yapılan ve dinlerin genelinde görülen yolculuklar da yer alır. Bu yolculuklar, bağışlanma, arınma, adanma gibi içerisinde dinsel duyguların, beklentilerin, umutların, heyecanların yoğun bir şekilde yaşandığı duygu ve anlam yüklü yolculuklardır. Yapılan yolculuklar içerisinde en önemlisi olan ve dinlerde farklı adlarla anılmasına karşın, keyfiyet bakımından benzerlik gösteren hac, dünya ölçeğinde kutsallaştırma icrası şeklinde değerlendirilmekte olup, tabiatüstü bir varlık için yapılan kutsal yolculuğu ifade etmektedir (Erbaş, 2009: 71). Hac, basit bir yolculuk ve insanların toplanıp buluştuğu bir eylemden ziyade, zamanın ve mekânın birlikte kutsal kabul edilerek çeşitli ritüellerin icra edilmesi amacıyla yapılan kutsal bir yolculuktur. Günümüzde yapılan yolculuklar her ne kadar kolayda olsa, yolculuğa çıkarken duyulan heyecan, belirsizlik ve çıkması muhtemel sorunlar insanı düşündürmektedir. Yolculuğa çıkarken “gidip de dönmemek, gelip de görmemek var” diyerek helallik alınması bir yandan kültürümüzün naif örneklerini oluştururken diğer yandan belirsizliğin yansımasını ifade eder.

İslamiyet’te bu kutsal yolculuk ve hac ibadeti çok yönlüdür. Mali ve bedeni yönünün yanı sıra, toplumsal, bireysel, dünyevi, maddi ve ahiret boyutu olan bir ibadettir (Erul ve Keleş, 2012: 9). Haccın ruhunda, geçmişe yapılan bir yolculuğun yanında, gelecek içinde yapılan bir yolculuk vardır. Yolculuğu kutsal yapan ana unsur, yolculuğun kutsal bir mekâna yapılması ve inancın gereği olmasıdır. Dünyanın farklı bölgelerinden gelen dilleri, renkleri, kültürleri farklı insanlar, aynı kutsal mekânda icra ettikleri ritüeller sayesinde kaynaşır ve bütünleşir.

İnsanlar tarih boyu, belirli mekânları, kendilerine rahmetin, bağışlanmanın ilahi tecellinin zuhur ettiği inancıyla diğer mekânlardan üstün kabul etmişlerdir. Bu mekânlarda ilahi kudretin zamanda ve mekânda tecellisi o yerlerin kutsal kabul edilmesine sebep olmuştur (Kurşunluoğlu, 2013: 190). O mekânlara ulaşmak adına yolculuklar hep yapılmıştır. Dinlerin birçoğunda varlığını sürdüren hac kutsal kabul edilen mekânların belirlenen ritüellere göre ziyaret edilmesidir. Bu ziyaretler dini hayata yön vermektedir (Demir, 2014: 104). Dinlerin her ne kadar birbirinden ayrı gibi görünse de, kutsal mekân anlayışı haccın önemli bir unsurunu teşkil ederken, kutsal zaman anlayışı ise bazı dinlerde ortaktır. Buna karşın, İslamdaki kadar çizgileri net bir şekilde çizilmiş bir hac anlayışı mevcut değildir. İslam dışındaki diğer dinlerde hac, yılın her gününde yapılabilmektedir (Erbaş, 2002: 120).

Kutsal yolculukla hedeflenen, ilahi tecellinin yaşandığına inanılan ve bu nedenle de kutsallaştırılan/kutsal kabul edilen mekânlara ulaşmak, burada yapılacak ritüeller sayesinde maddi ve manevi kazanımlar elde ederek, sonsuz bir hayata kapı aralamaktır (Harman, 1996: 382). Halk inançları kapsamında hac yolculuğuna, geçiş aşaması olan yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde çıkılır. Hac toplum tarafından dinsel bir buyruk olması ve yerine getirildiğindeki kazanımları bakımından çok önem verilir. Kutsal yolculuğa çıkmadan önce başlayan, döndükten sonrada devam eden ritüeller halkın örf adet ve geleneklerinde yer bulmuştur. Günümüzde hacca başvuran hacı adaylarının sayısındaki artış nedeniyle, hacca gidecekler kura yöntemiyle belirlenmektedir. Genellikle kura sonuçlarına göre dört yıl beş yıl hacca gitmek için bekleyen hacılar çekilen her kurada daha bir heyecan yaşamaktadırlar. Bir sonraki yılda çekilecek kuraya kalan hacıların kutsal yolculuğa çıkma arzuları daha da artmakta ve sabırsızlıkla bir sonraki yıl çekilecek kurayı beklemektedirler. Bu bekleyiş kutsal yolculuğa çıkmayı daha da anlamlı hale getirmektedir. Halk inançları bağlamında hacca gitmeden önce umreye gitmenin daha uygun olacağı inancı yaygın bir inanç şeklidir. Umre kutsal yolculuk kapsamında ibadet amacıyla gidilen bir yolculuktur. Bunu yanında zaman zaman kutsal topraklara giderken, Eyüp Sultan'dan Hz. türbesinde dua edilerek, yolculuğa başlamak, ilk kible olan Mescid-i Aksaya yolculuk yapıp, ardından umre ya da hac ibadeti yapmak ta halk inançları noktasında görülen uygulamalardandır. Hacı adayı artık hac görevini yerine getirir ve kutsal yolculuktan döner. Böylelikle kazanılmış olan “hacı” sıfatını bir ömür koruma gayreti toplum tarafından takdirle karşılanır. Hacı, toplum tarafından örnek insan olarak gösterilir.

2.1.5. Kutsala Ada/n/ma

Kutsal kavramının açıklayan birçok tanım vardır. Birçok bilim dalı kutsal kavramını kullanmış, bilim adamları ise bu kavramı kendi bakış açılarıyla değerlendirmişler (Adam, 2017: 47-48). Demirci'nin yapmış olduğu ve kapsayıcı olduğunu düşündüğümüz tanıma göre kutsal:

Bir din içerisindeki unsurları birbirine bağlayarak o dinin bütünlüğünü sağlayan veya kuşatan en temel eleman olup, din bilimlerinin ana konularındandır. Din bilimlerinin genel tanımlarına göre kutsal, politeizmden monoteizme kadar bütün din biçimlerinin özünü oluşturur. Herhangi bir dinde inançlı kabul edilen kişiyi Tanrı'ya, ritüele, cemaate, doktrine ve ahlaka bağlayan, onun din çerçevesinde kalmasına katkıda bulunan temel tecrübe "kutsal duygusu"dur (Demirci, 2002: 495).

Tarihi perspektiften bakıldığında, yapılan birçok farklı tanımlamalarda kutsal ile kutsal olmayan şeklinde bir karşılaştırma yoluna gidildiği görülmektedir. Bu karşılaştırma yöntemine göre, kutsal olan kutsal olmayan (profan) ile tanımlanmaktadır. Bu genel bakış açısının ortaya koyduğu doğal sonuca göre kutsal, kutsal olmayanın zıddıdır (Cengil ve Tekin, 2016: 34). Kutsal insandan insana da değişen, her insanda farklı tezahür eden bir formdadır. Kutsal, din bilginlerince farklı, halk arasında farklı şekilde algılanır ve de yorumlanır (Eliade, 2003: 32). Kutsalın dışında kalan şeyler sıradan ve alelade bir özellik gösterirken, kutsal olan şeyler sıra dışı olağanüstü özellik sergilerler. Aşkın karakterleriyle bu olağanüstülük ve sıra dışılık insan yaşamında yön verici bir özellik arz eder. Öyle ki olağanüstü ve sıra dışı olan bu özellikler tartışma götürmez bir üstünlüğe sahiptir. İnsan kutsalı için her türlü fedakârlıkta bulunur. Bu fedakârlık zaman zaman canını vermeye kadar giden (Gündüz, 2009: 11-13) bir mücadeleyi içerisine alan adanmışlıklardır.

Kutsala ada/n/ma, kurban kesmenin yanı sıra kutsal olduğuna inanılan varlıklar için yapılan çeşitli ibadetler, ritüeller, ayinlerle de gerçekleştirilir. Kutsal zaman dilimlerinde, icra edilen dinî törenler, kutsal mekânlarda yapılan ibadetler, dinî ritüeller, kutsal eşyalara karşı duyulan ve gösterilen hürmet, kutsal varlıklara karşı beslenen saygı kutsala olan ad/n/mışlığın tezahürleridir. Halk inançlarında da oldukça geniş uygulama alanına sahiptir.

Aynı zamanda kendisinde kutsallık duygusu bulunan, canlılar içerisinde kutsal olanı en iyi şekilde idrak edebilme kabiliyetine sahip (Kirman ve Özbolat, 2017: 30) olan insan, gündelik yaşantısında dinî ritüelleri, ibadetleri icra ettiği, yerine getirdiği ölçüde, kutsalla olan bağı kuvvetlenmiş ve bu sayede kutsala ada/n/ma gerçekleşmiş olur. Yaşamında kutsalla olan adanmışlığı hangi boyutta olursa olsun insan, kutsal olana kavuşması, dönüşü, geçiş dönemlerinden sonuncusu olan, psikolojik ve sosyal etkileri olan ölümle sağlanmaktadır.

2.1.6. Ölüm

Geçiş dönemleri içerisinde yer alan, insan yaşamının son dönemini oluşturan ölüm, ürkütücü, korkutucu ve bir o kadar da endişe verici bir olaydır. Ölüm yaşanan dünyaya bir daha dönülmemek üzere çıkılan bir yolculuktur. Bu yolculukta insan, doğumla hayata gözlerini açtığı dünyadan, onun dünyaya gelmesine vesile olan anne ve babasından, hayatını paylaştığı eşinden, aynı anne karnında dünyaya geldiği kardeşlerinden, arkadaşlarından, sevenlerinden ayrılmış olur. Bu ayrılık ağır psikolojik etkilerinin yanı sıra, toplumsal etkileri olan bir olaydır.

İnsanın bilinçaltında ve toplumsal kültürde ölüm her zaman önemli bir olay olarak değerlendirilmiştir. Geleneksel kültürlerde ölüm, sürekli ve yeni bir yaşama geçiş olarak değerlendirilmiştir. İlkeller, ölümün kötü büyü nedeniyle olduğunu düşünürler. Ölüm kadar evrensel bir gerçeklik te insanın ölümsüz olma arzusudur. İnsan, bir gün öleceğini bilmesine karşın, içerisinde bulunan sürekli yaşama arzusu ve sevenlerinden ayrılmama isteği nedeniyle, ölümü hatırlamak istemez. Hatırlanmak istenmemesine rağmen, yaşamın acı gerçeği olan ölüm, “Her canlı ölümü tadacaktır...” (Al-i İmran, 3/185) buyruğu gereğince, bir gün mutlaka her canlının kapısını çalacaktır.

İnsan, ölen yakını hayatta iken, üzerine düşen görevleri yapmadığı için pişmanlık duyar. Bu pişmanlığın ortadan kalkmasını ve psikolojik olarak rahatlamayı isteyen kişi bu noktada bir takım davranışlara yönelir. Böylece ortaya farklı inanç ve uygulamalar çıkar (Eroğlu, 2017: 276). Aralarında her hangi bir ilişki olmayan toplumların ölümle ilgili uygulamalarında da benzerlikler görülmektedir. Ölen kişiyle toplum arasında adet, inanma, töre, ayin gibi davranışlar üç başlıkta ele alınabilir. İlki “Öte dünyaya gidişini” kolaylaştırarak “öte dünyada” ve yakınlarının nazarında saygın olmasını sağlamak amacıyla yapılanlar. İkincisi, Yakınlarına zarar vermemesi, ölenin geri dönüşüne mani olmak amacıyla yapılanlar. Sonuncusu ise geride kalan yakınların üzüntülerini gidererek onların

toplumla ilişkilerini sağlıklı yürütmeye yönelik uygulamalardır (Örnek, 2000: 207). Ölümle ilgili olarak ortaya çıkan davranışların temelinde yatan bir diğer neden ise ölüm korkusudur. İnsan için bu korku diğer mevcut tüm korkuların en üstünde yer almaktadır (Hökelekli, 1991: 156). Ölümün yaklaştığını anımsatan belirtilerin ortaya çıkışıyla başlayan halk inançları ve uygulamaları, defin işlemiyle devam edip, defin sonrası uygulamalarla son bulan ve hatta her yıl anma törenlerine sahne olan geniş bir yelpazede yapılmaktadır. Halk arasında “ahirete göç etti”, “ebedi âleme göç etti”, “sakladık”, “rahmet-i rahmana kavuştu”, “hakka yürüdü” şeklinde ölen kişi için sarf edilen ve halk kültüründe deyimleşen sözler inancın ifade bulduğu duygu yüklü anlatımlar olmasının yanı sıra ölen kişiye verilen değer, saygının bir göstergesidir.

Ölümün korkutucu yüzü ve her canlının yaşayacağı bir hakikat olması, insanı zaman zaman derin düşüncelere sevk eder. “Her canlı ölümü tadacaktır...” (Ali İmran, 3/185) buyruğunca nerde ve nasıl geleceği bilinmeyen ölüm ve sonrası hep merak konusu olmuştur. Ölüm anında kişide beliren fiziksel şartlar gözle görülebilmekte ve hatta tabipler hasta olan birisi için şu kadar ömrü kaldı gibi yargılarda bulunabilmektedirler. Ölen kişinin dinî kurallara göre defnedilmesi için gerekli hazırlıklar yapılır. Ölüm öncesinde başlayıp, ölüm sonrasında da devam eden dinî uygulamalar, mahiyeti merak konusu olan kabir ve ahiret âleminde ölünün karşılaşılabileceği sıkıntılı durumlardan kurtulmak için yapılmaktadır. Ölümün sıkıntılı bir şey olduğu, ruhun bedenden ayrılışının zor olduğu genel kabul gören bir inançtır. Yine hayatı dinî kurallara göre yaşayan insanların ölümlerinin rahat olduğuna dair yaygın bir inanç ta mevcuttur.

“Hanefî mezhebinde mükelleflik yaşına girdikten sonra ölen kimsenin mezarı başında telkin verilmesi meşru kabul edilir” (Apaydın, 2006: 368). İslami inanca göre, ölümden sonra ilk durak olan kabir kıyamete kadar ölüye ev sahipliği yapacak bir mekândır. Hanefî mezhebinde ve ehli-sünnet itikadına göre: “Münker ve Nekir isminde iki melek, kabre koyulan ölüye Rabbin kim? dinin ne? peygamberin kim? kitabın ne? şeklinde sorular yönelir, verilecek cevaplar ölüye nasıl davranılacağını belirler (Kılavuz, 95: 2006). Münker ve Nekir meleklerinin kabirde soru sorması, halk inançlarında “sorgu-sual” şeklinde ifade edilerek kabul görmüş, deyimleşmiş inançlardandır. Kabir azabının imkânı tartışmalı konular arasındadır. “Ehl-i Sünnet âlimleri kâfirlere ve bir kısım âsi müminlere, kabirde azap uygulandığını, itaatkâr müminlere ise nimetler verildiğini ilgili ayetlerin işaretlerine

dayanarak ittifakla kabul etmişlerdir” (Toprak, 2015: 38). Halk inançlarında “yerin altı var”, “bu dünyanın bir de altı var” şeklinde deyimleşerek kabul görmüş bu ifadeler, kabir azabının halk inançlarında deyimleşmiş formunu oluşturmaktadır.

Halk inançları bağlamında kabristanda definden sonra, cenazeye katılanlara pide, ayran gibi ikramlar yapılır. Artanlar mahalleye götürülerek komşulara ikram edilir. Ölünün “ruhuna gitsin” şeklinde ifade edilen ve deyimleşen inancın, dini açıdan uygun olmadığına dair görüş beyan eden din bilginleri bulunmaktadır. Her ne kadar hadislerle ve İslam geleneğine uygun düşmese de bu ikramlar halk arasında uygulama alanı bulmakta ve görülebilmektedir. DİB tarafından da bu uygulamanın doğru olmadığına dair açıklamalar yer almaktadır.

2.2. Sivil Dindarlık ve Kutsalın Zaman, Mekân ve Varlıktaki Akışı

Sivil dindarlığın daha iyi kavranabilmesi için dindarlık ve sivil din konusuna kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Dindarlık, dini kuralların bireysel ve toplumsal hayata aktarılmasıdır. Dini inançların birtakım davranış şekilleriyle bireyin gündelik yaşamına etki ettiğini söyleyebiliriz. Dinin, içerisinde yer alan inanç ve ibadet sistematığının etkisiyle farklı dindarlık tipolojileri ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle dindarlık dinamik bir sürece sahiptir. Birey için, dinin ortaya koyduğu ilkelere göre dindarlık farklılık arz edebilir. Bireyin dindarlığını etkileyen birden fazla unsur bulunmaktadır. Bunlar arasında kişilik, eğitim, cinsiyet, medeni hali, sosyal çevresi gibi unsurlar yer almaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 109). Bu unsurlarla birlikte bireyin dini yaşama çabası bizi dindarlık kavramına götürür.

Dindarlığın özünde, Tanrıya iman etme ve ona bağlılık vardır. Dindar, tanrının her şeyi yarattığını ve yegâne güç sahibi olduğunu kabul eder. Böylelikle dindar ile tanrı arasında görülen iletişim sayesinde, yapılması istenen dinsel davranışlar günlük yaşamda yerine getirilmiş olur (Köse ve Ayten, 2012: 110). Bu dinsel davranışlar kitabi din anlayışı ile sivil din anlayışında farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Sivil din denildiğinde kastedilen şeyin ne olduğu konusunda hala bir netlik bulunmamaktadır. Bir kısım düşünürler sivil din ve siyasi dini birlikte değerlendirirken, bir kısım düşünürler ise ayrı bir şekilde değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bellah tarafından ortaya atılan sivil dinin diğer dinlerde olduğu gibi sembolleri, ritüelleri, mitleri, kutsal mekânları, kutsal zamanları, kahramanları

vardır. Sivil dinde ritüeller kurumsal mabetler yerine siyasi ve toplumsal alanlarda icra edilir (Ataman, 2014: 58-60). Sivil din, özünde sivil ve de politik sisteme ilişkin, “sosyal”, “kültürel prensipler” ve “değerler” ile bir takım “ritüeller”i barındırır. Geleneksel dinler içerisinde yer alan dinî sembollerin meşruluğunu kazanması ve aşkın bir amaç elde etmek gayesiyle sivil hayata adapte etme, sivil dinin ortaya çıkmasında etkili bir unsurdur. Kutsal kabul edilen ve halk tarafından icra edilen ritüeller ve kullanılan semboller, sivil dinin kazanmış olduğu bu yeni dinî formun temelini teşkil etmektedir (Cristi, 2009’dan aktaran; Düzce, 2017: 284). Sivil din siyasal, ideolojik ve sosyolojik, kültürel olmak üzere iki boyutlu bir kavramdır. Durkheimci bir yaklaşım olan, sivil dini bütün olarak toplumun inanç ve değer yargılarını ifade ettiği ve ayrıca toplum tarafından ortaya koyulduğu (Düzce, 2017: 284) görüşünü benimseyen ikinci yaklaşımı çalışmamızın konusuyla bütünlük arz etmesi nedeniyle, sivil din kavramını bu perspektiften ele almanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Dindarlık kavramı, kitabî ve resmi din algısının yanında, halkın tasavvurunda “sivil din” şeklinde algılanmış ve uygulama alanı bulmuştur. Sivil din algısı beraberinde birtakım inançları, uygulamaları getirmektedir (Kandemir, 2016: 101). Resmi dinin halk tarafından algılanışı ve pratize edilişi olarak karşımıza çıkan halk dindarlığı (Kalafat, 1999: 88) ile bütünlük arz ettiğini düşündüğümüz sivil dindarlık, halk dindarlığının, sözlü kültürün hâkim olduğu yerel adetlerle süslenmiş mistik öğelerin yanı sıra, kitabî din öğelerin harmanlandığı, şehir merkezlerinden kırsal alanlara doğru gidildikçe daha da fazla karşılaşılan (Hökelekli, 2009: 241) bir olgudur.

Sivil dindarlık kavramı, halkın gündelik yaşantısında karşılaşılan kısmen kitabî, kısmen sivil, kısmen de kültürel formlar içeren; gün, hafta, ay, yıl, gibi zamana, üstün bir gücün bir mekâna tezahürünü içeren, yaygın kalıpları bulunmaktadır. Sivil dindarlık, sivil din olgusunun içerisinde yer alan kültürel ve dinsel içerikli unsurların, bireyin yaşamında görülme sıklığı ve bireyin bu unsurlara olan bağlılığını ifade eder. Genellikle kitabî dinin esasları arasında bulunmayan, halkın din olarak değerlendirdiği unsurlar ve halkın dini algılayışı, anlayışı ve kültürel unsurlar sivil dindarlığın omurgasını oluşturur. Sosyolojik bir bakış açısıyla ele alındığı zaman din, bireyin yaşantısına etki etmenin yanında toplumsal yaşantıya olan etkisinden de söz edebiliriz. Örnek olarak, namaz kılmak, oruç tutmak gibi dinin yapılmasını istediği uygulamalar, bireyin Allah’a olan kulluk borcunun yerine

getirilmesini ifade etme bakımından bireyseldir. Namazın cemaatle kılınması, oruç tutanların iftarını birlikte açmaları gibi uygulamalar, dini ritüellerin toplumsal boyutunu ifade eder. Gerek bireysel düzeyde gerekse toplumsal düzeyde olsun ritüellerin temel amacı, ritüelin icrası esnasında ortaya çıkan duygu yoğunluğunun günlük yaşamda aynı yoğunlukta olmasa da hissedilebilir olmasını sağlamaktır (Ataman, 2014: 43). Bu bağlamda bir bakıma kutsalın icrasını ifade eden ritüeller sayesinde her defasında canlanan ve hissedilen duygu yoğunluğu durağan değil akışkandır. Kutsalda da var olan bu durağan olmama hali kutsalın zamanda, mekânda ve varlıkta akışkanlığını ifade eder.

Tarihi süreçte yeryüzünün farklı yerlerine kutsalın tezahür ettiği anlar kutsal kabul edilmiş, kutsalın tezahür ettiği anın devamlılığını sağlama düşüncesi kutsal zamanı ortaya çıkarmıştır. Kutsalın tezahürü her yıl tekrar ettirilir (Cengil ve Tekin, 2016: 34). Kutsalın tezahür ettiği mekân artık kutsallık kazanmıştır (Eliade, 2005: 433). İnsan için iki türlü zaman söz konusudur. Kutsal olan ve kutsal olmayan sıradan zaman. Dindar insan için zaman kutsal kabul edilirken, dindar olmayan insan için zamanın ifade ettiği şey sıradan kutsallığı olmayan zaman şeklindedir. Kutsal zaman içerisinde ritüeller icra edilir. Ritüellerin icra edildiği ve kutsallık kazanmış zaman dilimleri içersin de belirli günler, geceler, aylar mevsimler yer alır. Kutsalın mekânda akışı, doğaüstü bir gücün yeryüzündeki bir noktaya, bir yere tezahürü şeklinde gerçekleşmektedir. Artık bu mekânlar halk tarafından özel bir şekilde korunma altına alınırken, bu mekânlara yapılacak herhangi bir temas bir takım ritüellerle gerçekleştirilir. Kutsal mekânlar dindar insan için huzur bulunan, güven duyulan yerlerdir (Adam, 2017: 64). Kutsal mekânların ziyareti kutsal zaman dilimlerinde de yapılmaktadır. Halkın coşkun dinî duygularının en üst noktada olduğu, hac ibadetinin yapıldığı yerler ile Kilise, Câmîî, Havra gibi mekânları ibadet yapılan yerler kapsamında kutsal mekâna örnek olarak gösterilebilir.

Kutsal varlıkların en başında Allah gelir. Doğaüstü özellik barındırdığına inanılan melek vb. varlıklar kutsal varlık kategorisinde ele alınır. Varlıklara bu kutsallığı veren uhrevi güçlerdir. Dindar insan görünmeyen varlıkların olduğuna inanma ve onlarla iletişim içinde olma fikrine sahiptir. Bu onun inancına uygun bir şeydir (Adam, 2017: 65).

2.2.1. Kutsalın Zamandaki Akışı

Zaman, dindar insan için ayrı, dindar olmayan insan için ayrı anlam ifade eder. Dindar insan için zaman, inanılan dinin gerektirdiği şekilde icra edilen, dinsel ritüeller,

ibadetler, ayinlerin icrasıyla kutsallık kazanır. Dindar olmayan insan için zaman sıradan bir özellik arz eder.

Geçmiş zamanın içerisinde vukuu bulmuş kronolojik bir şekilde ifade edilmiş zaman ile yine geçmiş zaman içerisinde vukuu bulmuş kutsal bir olayın ifade ettiği zaman, zaman bakımından farklıdır (Kurt, 2017: 138). Kutsalın ortaya çıktığı ilk anda ritüeller aracılığıyla icrası, oldukça eski bir zaman dilimine kadar gidebilir. Bu zaman dilimi ne kadar eski de olsa, şimdiki zamanda tekrar canlanabilir. Pazar günü icra edilen Hıristiyan ayinleri, daha önce yapılan pazar ayinlerine ve daha sonra yapılacak olan pazar ayinlerine referans olur. Bu ayinlerde ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüşmesi olayının ilk gerçekleştiği andan bu yana, ekmek şarap ayinlerinin devamı şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Hıristiyan inancına göre, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve burada duyduğu acı, ölümü, yeniden dirilmesi, şimdiki zamanda, canlandırılması da bu ayinin devamı olarak değerlendirilir (Eliade, 2005: 461-463). Hıristiyan inancında yer alan bu ayinde ve diğer başka ayinlerde icra edilen bu ve buna benzer birçok ritüel diğer dinlerde de yer almaktadır. İbrahim Peygamberin oğlu İsmail'i kurban edişinin her sene tekrarı mahiyetinde sembolize edilerek kurban kesilmesi de örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenle kutsalın, zaman içerisindeki bu sürekli tekrarlanması, zamandaki akışını ifade etmektedir. Aynı zamanda akış devam eden bir süreci ifade eder. Kutsal, bir zaman diliminde yerine getirilip son bulan bir ayin, bir ritüel, bir ibadet değildir. Kutsal olan herhangi bir şey, zamanın içerisinde her yıl tekrar edilen bir hac ibadeti, her yıl tutulan oruç, her gün kılınan beş vakit namaz, her yıl kesilen kurban, ölüm yıl dönümleri, tabiatın yeniden canlanışının kutlanması, bayramlar gibi şimdiki zamanda yapılan ritüellerdir. Dinsel bayramlar, manevi törenler, başlangıçta olmuş kutsal bir olayın tekrar ve yeniden güncel bir hal ile meydana gelmesi, tekrarlanabilir olması (Eliade, 1991: 48-49) kutsalın zamanda meydana getirdiği akışı ifade eder. Günlük, aylık, mevsimlik, yıllık, sezonluk olarak icra edilen ibadet ve uygulamalar, kutsalın zamanda akışının yansımalarıdır. Günlük olarak namaz, aylık olarak ramazan orucu, mevsimlik olarak Hıdırellez kutlamaları, sezonluk, umre ve hac ibadeti, yıllık olarak kurban ve ramazan bayramları örnek olarak gösterilebilir.

Semavi dinler için zaman, başlangıcı ve sonu olan doğrusal zamanı ifade eder. İnsanın doğumla başlayan dünyadaki zamanının başlangıcı, ölümle son bulmaktadır. Bu nedenle doğrusal bir zaman anlayışı hâkimdir. Bu anlayışta bir olay yalnız bir defa yaşanır.

Fakat kutsal zaman diliminde ilk defa yaşanan bir olay, ritüeller, ibadetler, ayinler aracılığıyla tekrarlanır.

Modern zamanlarda, sekülerizmin ortaya çıkardığı bir durum olan dine mesafeli durma, halk arasında da etkisini hissettirmektedir. Daha eski zamanlarda halkın dine olan bağlılığı, dindarlığı ile modern zamanların seküler atmosferinde halkın dine bağlılığında, dindarlığında farklılıklar görülebilmektedir. Ölen kişilerin arkasından 7 gün boyunca yapılan dua ritüellerinin, modern zamanda kişilerin para kazanmak amacıyla bir işte çalışmaları, gerekli zamanı ayıramamaları gibi nedenler yüzünden 3 güne ve ya 1 güne indirilmesi, kutsalın zaman içerisindeki akışını ve yaşanan değişimi göstermektedir. Önceki zamanlarda kutsal bir ibadet olan kurban ibadetini yerine getirmek için halkın küçükbaş hayvan kurban etme alışkanlığından uzaklaşıp, büyük baş hayvan kesimine yönelmesi, de kutsalın zamandaki akışıyla açıklanabilir.

2.2.1.1. Kutsal Zaman Tasavvuru

Kutsal, din kurucusu ve onunla bağlantılı olan mabetler, mekânlar, belirli bir olay, metinler, belirli bir zaman dilimini de içine alan bir kavramdır. Kutsalın zamanla olan ilişkisi dinlerin tamamında görülürken, kutsal zaman algısı toplumlarda ve dinlerde farklı şekillerde görülmektedir.

Yaşlı bir hayli ilerlemiş olan dünyamızda milyarlarca insanın yaşam sürdüğü bir yerdir. İnsanların üzerinde yaşamadığı bir dünya tahayyül edersek, dünyamız için zaman kavramının yaşadığı dünyada her şeyi anlamlandırma çabası içerisinde olan insan için bir şey ifade etmediğini anlarız. Bu nedenle insanların yaşamadığı bir dünyada da zamanın anlamsızlaşması gibi kutsalında anlam alanı daralacaktır. İnsan bir şeylere kutsallık atfetmesinde, yaratıcıya daha yakın olma, belirsizlikler karşısında kendini güvende hissetme, dinî inançlar gibi nedenler etkili olur. İnsanın kutsallık atfettiği bir başka şey de zamandır. Zamanla ilgili olarak gelişen kutsallık anlayışı bağlamında dinsel uygulamalara yer verilir.

Dünya coğrafyasında asırlar boyu yaşam süren insanoğlu, karşısına çıkan çevresel unsurlar, doğa olayları, dinsel inançlar, doğum ve ölüm olayları, ticaret, bilim gibi daha birçok unsurun etkisiyle zamanı algılayıp ölçeklendirme yoluna gitmiştir. Zaman, birden fazla bilim dalının çalışma alanına giren bir kavramdır. Coğrafya, tarih, felsefe, matematik, fizik, astronomi, uzay bilimleri gibi disiplinlerin yanı sıra dininde ilgi duyduğu bir

kavramdır. Bu denli ilgi gören bir kavram olan zaman, objektif ve sübjektif olarak iki kısımda değerlendirilmektedir.

Zaman insanın yaşamına göre anlam kazanır. Dindar bir insan için, zamanın anlamı dinsel unsurların yer aldığı bir şekli ifade ederken, dindar olmayan insan için ise zaman sıradan bir özellik arz eder. İnsan için zaman, doğumla başlayıp hiç duraksamadan ölümle son bulan bir süreci ifade etmesi, tekrarlanmaması, geri döndürülememesi gibi nedenlerle oldukça önemli ve değerlidir. Aynı zamanda gün, hafta, ay, yıl gibi dilimlere ayrılan zaman dinler açısından da önemlidir. Zamanın kutsalla olan bağı, dini ritüel, ayin ve ibadetlerin, zamansal bir an olan şimdiki zamanda yapılması ve kutsalın belirli bir zaman diliminde tezahüründen kaynaklanmaktadır.

Dinler açısından kutsal kavramı, birtakım unsurların etkisiyle, farklı başlıklar altında ele alınır. Bunlar, kutsal zaman, kutsal mekân ve kutsal varlıktır. Kutsal zaman, mekân ve varlıkta tezahür eder (Kurt, 2017: 139). Eliade, dindar olan insan açısından mekân ve zamanın sürekli ve aynı türden olmadığını, kutsal ve kutsal olmayan olarak iki şekilde olduğunu söyler. Kutsal olan zamanın, belirli bir zaman dilimini kapsadığını ve çevrimsel, telafi edilebilir özellikte olduğunu, dinî unsurlardan uzak zamanın da kutsal olmayan zaman olduğunu belirtir (Eliade, 1991: 48-49). Kutsal zamanda meydana gelen o ilk yaşanmışlık yoğun dinsel duygu her defasında zamanda tekrar etmekte böylelikle ilk anda yaşanan dinsel duygu yoğunluğu hissedilmektedir. Aslında kutsal, nesnenin varlığında olmayıp, o nesnenin kutsal olduğunu kabul eden insanın, zihnî dünyasında yaşadığı şeydir (Durkheim, 2005: 431).

Kutsal zaman ve kronolojik zamanın ifade ettiği şeyler birbirinden farklıdır. Zamanın isimleri sembolik anlam değerine sahiptir. İfade ettikleri gerçekliklerle tam bir ilişki içerisinde değildirler. Kutsal zaman rastlantısal özellik göstermesi nedeniyle ifade ettiği gerçeklik arasındaki ilişki, kutsal zamanın içerisinde meydana gelen olaydır. Kadir gecesinin ramazan ayının dışında başka bir ayda olması, kadir gecesinin taşıdığı kutsallığı ortadan kaldırmayacaktır (Kurt, 2017: 138).

Kutsal zaman iki bakımdan değerlidir. Topluma acı veren, üzüntü yaşatan büyük olayların yaşanması sonucu zihinlerde yer etmesi ve tanrının belirli bir zamanı işaret etmesiyledir. Yahudi inancında, “fısıh bayramı”, “haftalar”, “çardak günleri”; Hıristiyan inancında, çanların dinî ritüellerin zamanını bildirmek üzere çalması, İslam inancında ise

“Kadir gecesi”, “bayram günleri”, “arefe günü” “ramazan orucu”, “beş vakit kılınan namaz” gibi kutsallık kazanmış zaman dilimleri mevcuttur (Kaynak, 2016: 39).

Her din, kendi dinî inançları gereği ibadetlerini törenlerini, ritüellerini tayin edilen bir zaman diliminde gerçekleştirir. Bu zaman dilimlerinde yapılan tüm kutlamaların sistematik bir şekilde yerine getirmek amacıyla dinî inançlarını referans alarak zamanın başlangıcını ifade eden, zamanı kendi içerisinde parçalara ayıran takvimler oluşturmuşlardır. Bu noktada Yahudi geleneğine göre, takvim başlangıcı olarak ilk insanın yaratılışı, kutsal zamanın başlangıcı olarak, Mısır’dan sürgün edilmeleri kabul edilir. Hıristiyanlıkta kutsiyet Hz. İsa ile başlayıp diğer alanlara uzanır. Yahudilikte ise kutsalın referans alındığı varlık Tanrı’dır. Peygamberin kutsiyet dağıtma yetkisi yoktur. Kutsiyet tanrı aracılığıyla zamanda ve diğer varlıklarda gerçekleşir (Şeker, 2016: 42-46). Kutsal zamanlar ise Yahudilerin tarihlerinde önemli saydıkları hadiselerin olduğu zaman dilimleridir. Hıristiyanlar Hz. İsa’nın doğumunu, Müslümanlar, hicreti takvim başlangıcı olarak kabul ederler. Hıristiyanlar açısından zaman Hz. İsa’nın yaşamı üzerine kurulan bir forma sahiptir (Kurt, 2017: 138-139).

İslam inancında kutsal zaman, Yahudilik ve Hristiyanlıktan farklı olarak sadece Allah tarafından belirlenen bir olgudur. Bu dinlerin kutsal zaman algılarını dinsel ve toplumsal olayların oluşturduğunu söyleyebiliriz. İlkel zamanlarda kutsal zaman algısını altında yatan temel unsur, tabiat yaşantısıdır. Kutsal zaman kutlamalarının tabiat bayramları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Tabiat tanrının tezahür ettiği bir alan düşüncesi (Cengil ve Tekin, 2016: 35) ön plana çıkmaktadır. Kutsal, gerçekleşen olayın mahiyetine göre, zamanın içerisinde belirli bir anda, belirli bir günde, belirli bir haftada, belirli bir ay ve belirli bir sezonda tecelli eder. İnsanlar bu kutsalın tecelli edişlerini bir takvime bağlayarak sistematik bir şekilde kutlama imkânı elde etmişlerdir.

2.2.1.2. Kutsal An, Gün, Hafta, Ay, Sezon Tasavvuru

Her dinî gelenek, ilahî yaratıcıya boyun eğip, kutsal olanla münasebet kurma amacını kendine ilke edinmiştir. Bu doğrultuda dinlerde kutsal olanla münasebet kurmak amacıyla yerine getirilmesi istenen dinsel merasimler ve ritüeller bulunmaktadır (Apaydın, 2006: 220). Bu bakımdan İslam inancında kutsal olan tek varlık olan Allah ile bağ, ibadetlerle ve namazla sağlanmaktadır. İbadetler, günlük, haftalık, aylık, yıllık olarak belirli zamanlarda yerine getirilmektedir. Yaratıcıya en yakın olunan bu ibadet anları, belirli zaman

dilimlerinde yerine getirildiği için, o zaman dilimleri ayrı bir öneme sahip olmakta ve böylelikle kutsallık kazanmaktadır.

Kutsalın ortaya çıktığı, bireyin bu kutsalla karşılaştığı, kutsalı tecrübe ettiği zaman dilimi kutsal anı ifade eder. Kutsal zamanın içerisinde en önemli an kutsalın yaşandığı andır. Bir hadiste “Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın” (hadisci.com) denilmektedir. İnsanın secde ettiğiindeki o an, kutsal olan Allah’a en yakın olan anı, ifade etmektedir. Bu bakımdan ibadetlerde ve ritüellerde kutsalın en yoğun yaşandığı zaman dilimi kutsal andır. Bu secde anı olan kutsal an, her gün, belirli zamanlarda kılınan beş vakit namazın içinde, haftalık kılınan cuma namazında, her yıl kılınan bayram namazlarında ve de her yıl ramazan ayında kılınan teravih namazlarında olmaktadır. Bu kutsal an zamansal olarak, biraz daha az süreyi ihtiva eder. Hz. Peygamber’in bir hadisinde, cuma günü yapılan duaların geri çevrilmeyeceği “icabet saati” olarak ifade edilen, kutsal bir anın varlığı bildirilmektedir. Yahudi ve Hıristiyan inancında da cuma, haftalık ibadetin yapıldığı kutsal bir gün olarak kabul edilmişken, Yahudiler, cumartesi gününü, Hıristiyanlar pazar gününü haftalık ibadetlerin yerine getirildiği gün olarak kutsal kabul etmişler, sonrasında Müslümanlar için cuma günü tekrar kutsal bir gün olarak belirlenmiştir (Apaydın, 2006: 287). Cuma günü İslam inancına göre, toplu şekilde camide yapılan bir ibadet günüdür. “Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın” (Cuma, 62/9) emrini yerine getirmek amacıyla Müslümanlar hep birlikte cuma namazını yine öğle vaktinde kılarlar. Cuma günü bu yönüyle diğer günlerden farklı olarak, kutsal bir günü ifade eder. Bu kutsal günün içerisinde de kutsal bir anın olduğunu ve yapılan duaların bu kutsal anda yapıldığında kabul edileceği hadislerde belirtilmiştir. Cuma gününü diğer günlerden farklı kılan icabet saatinin bu gün içerisinde bulunmasıdır. Ayrıca cuma isminde bir surenin varlığı da bugüne ayrı bir kutsiyet kazandırmıştır. Hz. Âdem’in cuma günü yaratılması, cennette koyulması ve çıkarılması, iki cuma namazı arasında işlenen günahların bağışlanacağı inancı ayrıca cuma gününü farklı kılmaktadır (Sancaklı, 2017: 58-61).

Kutsal cuma günü için bedensel ve manevi bakımdan hazırlıklar perşembe gününden başlar. Boy abdesti alınır, güzel kokular sürülür, temiz elbiseler giyilir, Kur’an-ı Kerim okunur, dualar yapılır, akşam ve yatsı namazları camide cemaatle birlikte kılınır, hep birlikte

tövbe edilir ve nikâh tazeleme ritüeli icra edilir. Cuma günü, cuma saatinde ticaret yapılmaz cuma namazı camilerde cemaatle kılınır. Cuma günü için bu tarz hazırlıklar yapılmaktadır.

Yukarıda kutsal günlere örnek olarak verdiğimiz ve daha önceleri de diğer dinlerce kutsal kabul edilen cuma günü, Allah'ın tayin etmesiyle kutsallık kazanmıştır. Haftanın diğer günlerinde olmayan bir takım önemli özellikler bu gün için belirtilmiştir. Bu kutsal gün için, yapılan bir takım ön hazırlık ve o gün içerisinde icra edilen ritüeller o güne duyulan saygının ve hürmetin birer göstergesidir. İslami gelenekte namaz günlük ibadet kapsamında icra edilmektedir. "...beni anmak için namaz kıl" (Tâhâ, 20/14) şeklinde yaratıcı tarafından emredilmesi ve kulun bu emri yerine getirip namaz kılması, kulun Allah'a ulaşması, kavuşması için yerine getirilen bir ibadet olduğu, "Namaz müminin miracıdır" sözüyle pekiştirilmiştir. İşte namazı her gün beş vakit kılan bir Müslümanın namazda geçirdiği süre kutsal bir zaman dilimini ifade etmektedir.

İslami gelenekte muharrem ayı içerisinde yer alan /aşure günü de kutsal kabul edilen günler içerisinde yer almaktadır. Bu günde gerçekleştiğine inanılan ve dinî bakımdan önemi bulunan bir takım olaylar sebebiyle kutsal kabul edilmiştir. Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Nuh'un gemisinin dağa oturuşu, Hz. Musa ve İsrailoğulları'nın Firavundan kurtuluşu, Hz. Hüseyin'in şehit edilişi (Cengil ve Tekin, 2016: 42), Hz. Yunus'un balığın karnından kurtuluşu, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın doğumları, Hz. Muhammed'in hicreti, Hz. Süleyman'a mülk verilmesi (Kurt, 2017: 151) gibi tarihsel olayların bugünde olduğu inancı, nedeniyle Aşure günü kutsal kabul edilmiştir. Aşurenin, Yahudi ve cahiliye Araçlarında görülen bir adet olduğu görüşü de mevcuttur. Hz. Hüseyin'in ve ehli beyt'ten birçok insanın bu günde şehit edilmesi hadisesi, siyasi bir boyut kazanarak, Müslümanlar için çok üzücü bir olay, Şiiler açısından da Hz. Hüseyin'in öcünü alma ve matem günü olarak değerlendirilmiş, çeşitli anma merasimlerine dönüşmüştür (Kurt, 2017: 151-152).

Hac, "kasıt, yöneliş ve yürüyüş" gibi anlamları barındırması nedeniyle, kutsal kabul edilen özel mekânlar sayesinde yaratıcıya yürümek gibi bir mana yüklüdür. Ayrıca hac günlerinde yapılan törenlerin gerçekleştirildiği yer ve zamanlarla ilgili kullanılan, "haram aylar, belde-i haram, hurumâtullâh" gibi ifadeler, kutsiyet arz eden ifadelerdir (Yücel, 2006: 512). Bu hac günlerinde gerekli ritüelleri yerine getirenler için kul hakkı dışındaki günahlarının tamamından arınmış olma inancı vardır. Kutsal bir zaman diliminde gerçekleşen umre ibadeti ve hac ibadeti için "Bir umre, diğer umreye arada işlenenler için

kefarettir. Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz!" (hadisci.com) şeklinde verilen müjde içerisinde, hac ve umre ibadetlerinin yapıldığı zamanı dilimlerinin de bu kutsallığa ortak olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, Hz. Peygamber'in, "Allah katında ibadet edilecek günlerin en hayırlısı, zilhiccenin ilk on günüdür" hadisinde belirttiği on günlük kutsal zaman dilimi, hac ibadetinin ve bayram günlerinin olduğu günlerdir. İslam inancına göre umre ve hac ibadetini kutsal kabul edilen mekânlarda yapılan bir ibadettir. Bu ibadetlerin icra edildiği mekânlar gibi zamanlar da kutsaldır.

Arefe günü, zilhicce ayının dokuzuncu günüdür. Ayrıca hac ibadetinin içerisinde yer alan Arafat vakfesinin yapıldığı yere verilen addır. Halk arasında, kurban bayramından bir gün öncesi için kullanılan arefe tabiri, Ramazan bayramı, ya da belirli gün ve bayramlardan bir gün öncesini ifade etmek amacıyla da kullanılır (Kurt, 2017: 149). Bu günün kutsallık kazanmasında, Arafat vakfesinin yapılması, teşrik tekbirlerinin bugünde başlaması, bugünün cumaya denk gelmesi gibi durumlar söz konusudur. Arefe gününde oruç tutanlar için Hz. Peygamber, "Geçmiş bir senenin ve gelecek bir yılın günahlarına kefare" (hadisçi.com) olacağını belirtmiştir.

Ramazan ve Kurban bayramı kutsal günler içerisinde yer alan iki büyük bayramdır. Ramazan bayramı, ramazan ayının son üç gününde kutlanmaktadır. Bir ay süreyle tutulan orucun arkasından mükâfat mahiyetinde kutlanan bir bayramdır. Bu bayramdan önce fitre verildiği için fitir bayramı, halk arasında bu bayramda tatlı türü ikramların çokluğu nedeniyle de şeker bayramı da denilmektedir. Kurban bayramı zilhicce ayının onunda başlayıp dört gün süren bayram günleridir. Maddi imkânı yerinde olan her Müslüman Allah'a yaklaşmak niyetiyle kurban ibadetini yerine getirir. "Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları müjdele" (Hac, 22/37) ayetinde de vurgulandığı üzere kutsal olan yüce yaratıcıya kurban etleri değil, sadece takva ulaşır. Bu durum ise kurban ibadetindeki kutsiyeti ifade eder. Ramazan bayramı oruçla geçirilen kutsal bir ayın ardından yapılan bayramı ifade eder. Kurban bayramı ise, Hz. İbrahim'in yaşadığı bir imtihanı anımsamadır. İlahi emir gereği Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ortaya koyduğu teslimiyeti, Allah'ın kurban edilmek üzere gönderdiği kurbanın hatırası, her kurban günlerinde anımsanır.

Kutsal zaman aynı zamanda kültürel kodları da içerisinde barındırır. Bayramlarda yeme ve içme misafire kurban eti ikram etme önemli bir gelenektir. Geleneğimizde bayram törenleri kılınan bayram namazıyla başlar, küçükler büyüklerle bayramlaşır, harçlıklar verilir, kapıya gelen çocuklara çeşitli hediyeler taktim edilir. Bayramlık kıyafetler alınarak bayram ziyaretleri yapılır. Bayram günleri diğer zamanlardan daha bereketli, faziletli, kutsal sayılmış, bağışlanma ve arınmanın daha çok görüldüğü yüce yaratıcı tarafından belirlenen zaman dilimleri olarak Müslümanlara taktim edilmiştir. Hz. Muhammed'in bir hadisinde "Kulların amelleri günlük olarak sabah akşam Allah'a arz olunur. Haftalık olarak pazartesi ve perşembe günleri arz olunur" buyurmaktadır. Bu hadis bağlamında halk arasında bu günler kutsal kabul edilerek, dindar insanlar bu iki günü oruç tutarak ve faziletini Allah'tan bekleyerek geçirirler.

İslami gelenekte birtakım geceler de kutsal zamanlar arasında zikredilmektedir. Kutsal kabul edilen bu gecelerin, kandil geceleri ismiyle halk arasında anılması, II. Selim zamanında (1566-574) camilerin, minarelerinde yakılan kandillerle aydınlatılarak kutlanması geleneğiyle başlamıştır (Bozkurt, 2001: 300). Kandil geceleri, hicri takvim esas alınarak belirlenen, "Mevlit", "Regaip", "Miraç", "Beraat", ve "Kadir" geceleridir. Bu geceler, Hz. Muhammed'in sağlığında kutlanmamış, ancak vefatında daha sonraları değişik bölgelerde kutlanmaya başlamıştır (Kurt, 2017: 143). Halk tarafından ortaya çıkarılan bu kutlamalar, halk inançlarının güzel bir örneğini oluşturmaktadır. İslam bilgileri tarafından ihtilafli bir konu olmasının yanında, bu kutlamalarda yapılan ritüellerin sağladığı dini, bireysel ve toplumsal faydanın dikkate alınması gerekir.

Kandillerin içerisinde kutlanan ilk kandil mevlit kandilidir. Bu kandil Hz. Peygamber'in doğumuna hürmeten kutlanmaktadır. Mevlit kandili Hz. Muhammed'in sağlığında, vefatından sonra da dört halife döneminde kutlanmamıştır. Bu kutlamaların Fatımiler döneminde yapıldığı söylenmektedir (Bozkurt, 2001: 301). 1207 yılında Selçuklularda düzenli bir şekilde mevlit kandili kutlanmaya başlamıştır. Osmanlılarda mevlit kandili kutlamaları Ayasofya'da, Sultanahmet Caminde Padişah, Sadrazam, Müderrisler devlet adamları ve halkın katılımıyla yapılırdı (Kurt, 2017: 144-145). Ülkemizde ise bu kandil bütün camilerde kutlanmakta olup, büyük camilerde halkın katılımı ile yapılan kutlamalar ulusal yayın yapan televizyon kanalları, radyo kanalları ile internet yayınları aracılığıyla, resmi din hizmeti sunmakla görevli, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın

televizyon kanalında yayınlanmaktadır. İnsanlar kutlamaları kendi sosyal medya hesaplarından da canlı olarak paylaşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı mevlit programlarının tertip edilmesinde sesi güzel olan din görevlilerini görevlendirmektedir. Mevlit kandili kutlamaları esnasında ilahiler kasideler Kur'an tilavetleri Süleyman Çelebinin yazmış olduğu mevlit bahirleri okunmaktadır. Cemaate cami çıkışında ya da girerken özel yapılan ve mevlit şekeri adı verilen şekerlerin yanında gülsuyu ikram edilir. Zaman zaman da bisküvi tarzı yiyecekler ve meyve suyu ikram edilmektedir.

Regaip, üç aylar olarak isimlendirilen ayların başlangıcı olan recep ayının ilk cuma gecesidir. Müslümanlar bu geceyi ibadetle geçirip ayrı bir önem göstermişlerdir (Bozkurt, 2001: 301). Daha çok tasavvufi kültürle kaleme alınan eserlerde, Hz. Muhammed'in bu gecede ana rahmine düştüğü, mübarek kutsal bir gece olduğu, Regaip namazı kılmanın önemli olduğu, İsrâ ve Miracın bu gecede vukuu bulduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Kurt, 2017: 145). Miraç, recep ayı içerisinde kutlanan bir gecedir. İslam inancına göre bu gece kutsaldır. Hz. Muhammed, Kâbe'de iken, Cebrail ile birlikte gece vakti Kudüs'e Mescidi Aksaya, gelmiş, oradan da göklere yükselmiştir (Keskiöğlü, 2006: 63). Kur'an-ı Kerim'de bu olay şöyle ifade edilmektedir. "Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir" (İsrâ, 17/1). Hz. Muhammed Miraç'a çıkarken peygamberlerle görüştü ve kendisine burada üç şey verildi. Bakara suresinin son iki ayeti, Allah'a ortak koşmayanların affedileceği, beş vakit namaz (Yücel, 2002: 84). Peygamber'e verilen bu üç hediye aslında Müslümanlara verilmiş olup, bu gecenin Müslümanlar açısından kutsallığını ve bu geceye verilen değerlerin bir göstergesi olan kutlamaların önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca beş vakit namazla birlikte, belirli zaman dilimlerinin yaratıcı tarafından kutsal zaman dilimleri haline getirildiğini de anlıyoruz. Buradan hareketle yaratıcı tarafından normal bir zaman diliminin kutsallaştırıldığını söyleyebiliriz.

Beraat gecesi, Şaban ayının on beşinci gecesi kutlanmaktadır. Bu gece de yaratıcıdan büyük bir bağışlanma, kurtulma beklendiği için bu ad verilmiştir. Kutsal kabul edilen bu gece de kible Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrildiğine ilişkin bilgiler geceyi daha da kutsallaştırmaktadır. Tatlı dağıtılması âdetinin, Selçuklular zamanında olduğu nakledilir. Diğer Müslüman ülkelerde de bu gece çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır (Kurt, 2017: 146).

İslam âleminde kutlanmakta olan kutsal geceler içerisinde Kadir Gecesi'nin ayrı bir yeri vardır. Kadir Gecesi denildiği zaman akla ilk gelen şey Kur'an-ı Kerim'in bu gecede indirilmesi ve bin aydan daha hayırlı bir ay olduğudur. Bu gecenin kutsallığı aynı zamanda kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'de de belirtilmiştir. “Şüphesiz, biz Kur'an-ı Kadir gecesinde indirdik. Bilir misin nedir Kadir gecesi? Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Cebrail o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir” (Kadir, 97/1-5). Bu geceyi ibadetle geçirenlerin affolunacağına (hadisçi.com) dair hadisi de gecenin kutsallaşmasında etkili olmuştur.

Bu kutsal gecelerin dindeki yeri, din bilginleri arasında tartışılmalıdır. Hz. Peygamber zamanında olmayan bu kandil kutlamaları birtakım din bilginlerine göre dînen uygun değildir. Diğer bir grup din bilginlerine göre ise her ne kadar bu kandiller dinin aslında olmasa da ibadet dua gibi dini ritüellerin yerine getirilmesi bakımından halk arasında dini duyguların yeşermesine katkı sağladığı için kutlanmasında bir engel görülmediği düşüncesindedirler. Kandil geceleri ve özel gün ve geceler halk dindarlığının daha yoğun yaşandığı kutsal zaman dilimleridir. Büyüklerinden gördükleri kutlama ve uygulamalarla yetişen insanlar bu kutlamaları icra etmekle, kendinden sonraki nesillere taşıma misyonunu da yerine getirmektedir.

Kutsal ayları haram aylar ve üç aylar diye iki kısımda değerlendirebiliriz. İslami gelenekte haram aylar, şeklinde ifade edilen dört kutsal ay “Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep” aylarıdır. Savaş yapmanın Allah tarafından yasaklandığı aylardır. Bu aylarda sevaplar da günahlar da ziyadesiyle karşılık bulmaktadır (Algül, 1997: 105) bu nedenle diğer aylardan ayrılarak kutsallık kazanmıştır. Haram aylara karşı saygı duyulması (Maide, 5/2), gerektiği, bu aylarda savaş yapılmaması gerektiği (Bakara, 2/217), ayların sayısının on iki olduğu, dördünün ise haram aylar olduğu (Tevbe, 9/36) belirtilmiştir. Hac günleri haram aylar için kutsallık arz eden zaman dilimlerini oluşturur. Bu ayların haram kılınması hac için Mekke'ye gelen hacıların rahat ibadet yapabilmelerinin sağlanması içindir. Halk arasında yerleşen yaygın bir inanca göre iki bayram arasında yer alan zilkade ayında nikâh kıymak doğru değildir (Kurt, 2017: 140).

Halk inançları içerisinde “üç aylar” olarak bilinen Recep, Şaban ve Ramazan ayları kutsal kabul edilerek bu ayların tamamını, resmi dinde bir dayanağı olmamasına karşılık oruçlu olarak geçiren Müslümanlar günümüzde de mevcuttur. Halk arasında bereketli,

mübarek, kutsal kabul edilen bu aylardan halk arasında çeşitli kutlamalar yoluyla manevi olarak istifade edilmeye çalışılmaktadır. Üç ayların birincisi Recep ayıdır. Halk arasında kandil olarak kutlanan Regaip ve Miraç kandilleri bu ayda yer almaktadır. Şaban ayı, içerisinde beraat kandili halk arasında kutlanmaktadır. Halk arasında ‘üç aylar’ şeklinde bilinen ve tutulan oruçların halk inançları kapsamında olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber üç ayların diye bir oruç tutmamıştır (Kurt, 2017: 142). Ramazan ayı ise Kur’an-ı Kerim’de ismine yer verilen tek aydır. Senenin diğer aylarından daha kutsal kabul edilmiştir. Bu ayın insanlar için doğru yolu gösterdiği, eğriyle doğruyu birbirinden ayıran Kur’an-ı Kerim’in bu ayda nazil olduğu, bu aya ulaşanların ise oruç tutmasının gerektiği Kur’an da bildirilmiştir (Bakara, 2/185). Hz peygamber, “Ramazan ayıyla birlikte şeytanların zincire vurulduğunu, cennet kapılarının açılıp, cehennem kapılarının kapandığını” (hadisçi.com), inanıp karşılığını yalnızca Allah’tan bekleyerek ramazan orucunu tutan kimsenin bütün geçmiş günahlarının affedileceğini” (hadisçi.com) belirtmiştir. Ramazan ayının kutsallık kazanmasında diğer aylarda olmayan özelliklerin bu ayda var olması, etkili olmuştur. Kur’an-ı Kerim’in indiği ay olması (Bakara, 2/185), Kadir gecesi ki bin aydan daha hayırlıdır, bu ayda yer alması (Kadr, 97/3), bu ayda oruç tutulması (Bakara, 2/183-185), mükâfatı çok olan teravîh namazının bu ayda kılınması, Ramazanın son on gününde itikâfa girilmesi, Mukabele okunması, fitre ve zekâtın bu ayda verilmesi gibi nedenler bu aya ayrı bir kutsallık kazandırmıştır.

Halk arasında on bir ayın sultanı olarak ta ifade edilen bu ayda, sevinçle coşkuyla karşılanır. Ramazan gelmeden ihtiyaçlar görülür, iftar sofraları ayrı bir özenle hazırlanır, eş dost iftara çağrılır. Camiler kandillerle aydınlatılır, hatimle teravîh namazları kılınır, sabah öğle ya da ikindi namazlarından önce ya da sonrasında mukabeleler okunur, sahura kaldırmak için davullar çalınır, maniler söylenir. Halkın sosyal ve dini yaşantısında önemli bir hareketlilik yaşanır. Popüler dindarlık uygulamalarının görüldüğü bir ay olan ramazanda yazılı ve görsel basında dinsel içerikli yazılar programlar çokça yer alır.

Sezon tasavvuru kapsamında Nevruz ve Hıdırellez bulunmaktadır. Türkler, İslam’ı kabul ettikten sonra, kutladıkları milli bayramlarını dinsel motiflerle süsleyerek kutlamaya devam etmişlerdir. Nevruz ve Hıdırellez kutlanan bayramlar içerisinde halkın rağbet gösterdiği bayramlardır. Kutsal zamanların insan için değeri, doğuşun ve yaratılışın simgesel ifadesidir. İranlılar ve Türklerin kutlamış olduğu ve milli bayram özelliği bulunan nevruz

kutlamalarında, her ne kadar benzerlik bulunsa da temel anlamda iki önemli farkın varlığından söz edebiliriz. Bu iki fark ateşle ilgilidir. Ateş, İranlılarda tapınma, Türklerde temizlenme unsuru olarak, kullanılmaktadır (Kurt, 2017: 153-154). Baharın gelişinin kutlandığı bu bayramlar, tabiatta meydana gelen canlanmanın sevinçle karşılandığı, halkın ilgiyle karşıladığı, Türk dünyasında halkların yaygın olarak kutladığı bayramlardır. Nevruz kutlamalarında üç dönemde değerlendirebiliriz. İslamiyet öncesi, İslamiyet sonrası ve günümüzdeki kutlamalar (Artun, 1999: 2). Fars dilinde “yeni gün” manasına gelen nevrüz, Türk tarihinde kutlanan en eski bayramdır. Doğu kültüründen izler taşımaktadır. 21 Martta Orta Asya, Orta Doğu ile balkanlarda halkın kutladığı bir bayramdır İslamiyet’ten önce İran’da kutlanan nevrüzün muhteviyatında, milli unsurlar ile dinsel unsurlar yer almaktadır. (Gündüz, 2007: 60). Hunlar milattan önce 21 Mart günü baharın gelişini kutladıklarını, günümüzdeki kutlama kültürünün o zamanki kutlamalarla benzeşmekte olup benzer kutlamalar Uygurlarda da görülmüştür (Mustafayev, 2013: 61). İslamiyet’in kabulü ile birlikte, dinî öğretiye muhalif olmamak amacıyla, “sürgün avı”, “şölen”, gibi adetler şeklinde devam etmiştir. Günümüzde ise toprağın yeniden canlanması hayat bulması gibi manalar içeren Nevruz, Türk dünyasınca kutlanmaktadır (Şengül, 2006: 162). Türk dünyasına yapılan nevrüz kutlamalarına temel teşkil eden birtakım olayların olduğuna inanılmaktadır. Bu olaylar, Hz. Ali’nin doğumu, Hz. Musa’nın kızıl denizi yardığı, Hz. Yunus’un balığın karnından kurtulduğu, Hz. Yusuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atıldığı, Hz. Âdem’in yaratıldığı, Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın Arafat’ta bir araya geldiğı, Hz. İbrahim’in ateşte yakılmak istendiğı, gece ile gündüzün eşit olduğu, baharın ve yeni yılın başladığı, Ergenekon’dan çıkışın anısının kutlandığı (Şengül, 2006: 166) gün olduğu düşüncesi, İslamiyet’in kabulü ile beraber, nevrüze dinsel bir forma sokarak kutsallık kazandırmış, halk arasında bayram olarak kutlanmasında da etkili olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz ve nevrüz gününde gerçekleştiğine inanılan olayların doğruluğunun kanıtlanması mümkün değildir. Bu bakımdan halk inançlarında ve halk kültüründe önemli bir yeri bulunan nevrüz kutlamalarının yine halk inançları bağlamında değerlendirilmesinin doğru olacağını düşünmekteyiz.

Selçuklu ve Anadolu beyliklerinde yılbaşı, nevrüz günü olarak kabul edilmiştir. Halk ve saray nevrüz kutlamalarını devam ettirmiştir. Selçuklularda vergiler nevrüzün ilk günü toplanmıştır. Osmanlı devletinde görülen bir uygulamadır. Ülkemizde Mart ayının mali yılbaşı olarak kutlanması, 1985 yılına kadar devam etmiştir (Mustafayev, 2013: 64).

Selçuklularda şenlikler esnasında bugüne özel yemeklerin yapılarak hediyelerin dağıtıldığı bilinmektedir. Osmanlıda padişahlar halk ile birlikte bu kutlamalara katılır, kutlamaların heyecanına ortak olurlardı. Şeyhülislamdan kutlamaların dinen uygun olduğuna dair fetva dahi alınmıştır (Şengül, 2006: 166). Osmanlıda bahar bayramı, yılbaşı olarak kutlanan nevrüz, halk içerisinde ‘mart dokuzu’ şeklinde ifade edilmektedir. Farklı yörelerde değişik adlarla da anılmaktadır. Su ve ateşin Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Ateş “arıtma”, “temizleme”, “bolluk” ve “bereketi” ifade ederken su “arıtma”, “temizlik”, “canlılık”, “dirlik” ifade eder. Nevruz kutlamalarında hâkim olan iki unsur ateş ve sudur. Meydanlarda yakılan ateşin üzerinden atlanır, bazı yerlerde ise erken saatlerde su üzerinden atlanarak kutlamalar yapılır. Bu kutlamaların altında, kötülüklerden arınma, uğursuzluklardan korunma duygusu yatmaktadır (Kurt, 2017: 155-156). Kutlamalarda doğa, ateş, atalar, kültlerine ait izlere rastlamak mümkündür. Kurban kesilir bugünde ayrıca, sofrta kurulur. “s” harfiyle başlayan yedi farklı unsurdan oluşan yemekler hazırlanır. (Artun, 1999: 3). Yedi sayısı ile ilişkili olarak günümüzde de yedi çeşit tahılla hazırlanan yemekler bu âdetin halen devam ettiğini göstermektedir (Kurt, 2017: 156). Yakılan ateş etrafında dönme üzerinden atlama gibi ritüeller de görülür. Nevruz kutlamalarına, yapılan hazırlıklarla başlanır. Devamında mezarlık ziyaretleri, kır gezileri, ateş ve su ile ilgili pratikler, eğlenceler düzenlenir. Nevruzun şifa, bereket, bolluk getirdiğine, kısmet açtığına inanılır, geleceği anlama ve yönlendirme niyetiyle de bir takım uygulamalar yer alır. Bütün bu inanç ve uygulamalarda, mitolojik unsurların, gelenek ve göreneklerin, adetlerin, efsanelerin izlerini görmek mümkündür (Artın, 1999: 4-6). Baharın gelişi ve doğanın yeniden uyanışının kutlandığı nevrüz bayramının özünde dinsel ya da seküler özellik barındırması bu kutlamaların, toplumu bir arada tutma, oluşan değerler etrafında birleştirme görevini yerine getirmesinde bir sorun oluşturmaz. Kardeşliğin dostluğun icra edildiği, Türk dünyasında heyecanla kutlanmakta olan nevrüz, milli duyguları coşturan, toplumu kenetleyen bir fonksiyon icra eder. Geçmiş kültürel, izlerin gelecek nesillere aktarılmasında köprü görevi üstlenen sezon tasavvuru kapsamında değerlendirebileceğimiz bir bayramdır.

Bir başka sezon tasavvuru kapsamında değerlendirebileceğimiz halk bayramı “Hıdırellez”dir. Genellikle batı Türkleri arasında kutlanan “Rûz-i Hızır” olarak isimlendirilen, halk inançlarında Hızır ve İlyas peygamberlerin buluştukları günün anısına kutlanan bir bayramdır. Hızır ve İlyas isimlerinin halk içerisinde ifade edilmiş biçimi olan Hıdırellez, 6 Mayıs tarihinde kutlanmaktadır. Müslümanlar tarafından “Hızır” Hıristiyanlar

tarafından ise “Aziz Yorgi” isimleri üzerinden kutlamaların yapılmasına karşılık, doğrudan İslam ve Hıristiyan akidesinde yer alan bir şey değildir. Buna rağmen Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman ve Hıristiyan halklarca kutlanan, yazın geldiğini ifade eden bir bayramdır (Kurt, 2017: 157). Bu bayramın ilk kutlandığı yerlerin nereler olduğu inceleme konusu olmuş ve İlkçağ Anadolu Mezopotamya ve Orta Asya coğrafyalarında kutlamalara ilişkin bulgular araştırılmıştır. Türklerin Anadolu coğrafyasındaki topraklara yerleştikten sonra, Hızır ve İlyas, dinsel bir boyut kazanmış, belirli bir dönem sonra Hızır-İlyas inançları şeklinde bütünleşmiş, Hıristiyan ve Müslüman kültürün bir araya gelmesiyle, Aziz Yorgi ve Hızır İlyas kültürünün birbirleriyle etkileşimi sayesinde, 6 Mayıs tarihinde kutlanmaya başlanmıştır (Ocak, 1998: 314).

Kur’an-ı Kerim’de İlyas peygamberin adı açıkça zikredilmektedir. “Zekeriya’yı, Yahya’yı, İsa’yı, İlyas’ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerden idi.” (Enam, 6/85). “Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi. "İlyas’a selâm olsun!" Sonradan gelenler içerisinde ona güzel bir ad bıraktık” (Saffat, 37/123-129,130). Hızır adı Kur’an-ı Kerim’de geçmemesine rağmen, kutlamalarda Hızır ön plandadır. Yine Kur’an-ı Kerim’de “Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik” (Kehf, 18/65) şeklinde geçen bu ifade, İslam kültüründe Hızır olarak yorumlanmıştır. Hızır’la ilgili olarak İslam kaynaklarında yer edinmiş olan hususlar, zaman içerisinde hurafeler ve mitolojik unsurların etkisinde kalmış, genişleyen İslam coğrafyasında karşılaşılan yerel kültürün etkisiyle de İslami inançla çelişen durumlar ortaya çıkmıştır (Kurt, 2017: 158).

Hızır mana olarak, “yeşil” veya “yeşillik” anlamlarına gelir. Hızır bir kısım İslam bilginlerince bir peygamber, diğer bir kısmına göre veli, diğer bir kısmına göre ise melektir. Bir rivayette, Hızır ve İlyas, ab-ı hayat içerek, ölümsüzleşmişler, Hızır karada, İlyas denizde, darda ve zorda kalan insanlara yardım ederler ve 6 Mayıs tarihinde yılda bir kez bir araya gelerek buluşurlar ve bu sayede yeryüzü canlanır (Turan, 1990: 13). Hıdırellez kutlamaların da Hızır motifi ön plana çıkmıştır. Mevsimsel geçiş döneminde kutlanan Hıdırellez’de icra edilen ritüellerin merkezinde yer alan Hızır, kültleri kutlanan doğaüstü varlıkların tüm özelliklerini kendisinde barındırmaktadır (Ocak, 1998: 313). Bu kutlamalarda önemli bir yer tutan türbeler, atalar kültürünün zamanımızdaki yansımaları oluşturur. Bu kültürte ölen kişilerin, ruhlarının insanlarla olan ilişkilerini devam ettirip, onları koruyacağı inancı yer alır. Hızır

türbeleri yüksek noktalara inşa edilir. Burada dağ kültürünün etkisinden söz edebiliriz. Türbenin etrafında bulunan suyun kutsal ve şifalı olduğuna inanılır. Bu inançta da su kültürünün etkisinden söz edebiliriz. Ayazma ismi bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Anadolu’da da görülen ayazma, Ortadoks Hıristiyanların kutsal kabul ettikleri sulara, pınarlara verdikleri addır (Döğüş, 2015: 88). Osmanlı zamanında Hıdırellez kutlamalarının dinî boyutu tartışmalı bir konudur. Bu uygulamalarda yer alan birtakım unsurların (su ve yeşillik) İslam’ın yasakladığı putperest temaları barındırmaktadır. Bu konu ile ilgili şeyhülislamdan alınan fetva “kutsallığına inanmadan eğlenmek amacıyla kutlamanın yapılabileceği” şeklindedir (Ocak, 1998: 314).

Halk inançlarında önemli bir yere sahip olan Hızır, hiç olmadık bir anda, insanların en zor anlarında yardıma gelmektedir. Savaş zamanlarında beyaz kıyafeti, yeşil sarığı ile Müslümanlara yardımcı olduğu ile ilgili anlatılanlar, Hızır’ın halkın zihinlerinde bıraktığı etkiyi göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Hızır, halkın nazarında insanları zorluklardan kurtaran bir rol üstlenmektedir (Döğüş, 2015: 89). Halk arasında veli olarak kabul edilen insanların, Hızır ile perşembe akşamları mana âleminde görüştikleri anlatılmaktadır. Yine Hızır’ın ortaya çıkan birtakım özelliklerinin olduğuna inanılmaktadır. Şehadet ve orta parmaklarının aynı boyda olduğuna, yeşil sarıklı olduğuna inanılmaktadır. Zaman zaman insanları denediği, bu amaçla insanların karşısına, elbisesi eski, düşkün, yardıma ihtiyacı olan, bakıldığında tiksinti uyandıran sadaka ve yardım isteyen bir karakterle çıktığına inanılmaktadır. İnsanlar yaptıkları yardımlar karşılığında, ya da verdikleri sadakalar karşılığında Hızırdan alacakları bir duanın, maddi ve manevi olarak sağlayacağına, beddua ettiğın de ise sıkıntılı bir yaşam süreceğine inanılır (Kurt, 2017: 158). Hızır’la karşılaşmanın ortaya çıkaracağı olumlu sonuçlara inanan her insan, Hızır ile karşılaşmayı istemektedir. Halkın Hızır inancı, atasözlerine ve deyimlere de yansımıştır. “Kul daralmayınca Hızır yetişmez”, “Her geceyi Kadir her gördüğünü Hızır bil”, “Hızır gibi yetişti” şeklinde söylenen ifadeler Hızır’ın halk inançlarındaki yerini göstermektedir. “Yetiş ya Ali yetiş ya Hızır”, “Ali kardeşin Hızır yoldaşın olsun” deyimleri, Alevi- Bektaşî inançlarında da Hızır inancının olduğunu göstermektedir.

Sezon tasavvuru içerisinde değerlendirebileceğimiz Hıdırellez kutlamaları, kapsamında oldukça zengin uygulamalar, adetler görülmektedir. Hıdırellez gelmeden, evler temizlenir, giysiler ve eşyalar yıkanır. Çeşitli yiyecekler yapılarak kutlamalara hazırlık

yapılmış olur (Eşmeli, 2015: 47). Bu kutlamaları dört ana başlıkta ele alınmaktadır. 1. Sağlıkla ilgili olanlar. Bugünde toplanan çiçeklerin kaynatılıp suyu içilirse şifa vereceği, o gece suya giren kişinin bağışıklık direncinin arttığına inanılır. 2. Uğur, bereket, bolluk beklentisi ile ilgili olanlar. Hızır'ın her yerde dolaştığına inanılır, dokunduğu her şeye bereket getirdiğine inanılır. Bu nedenle evlerdeki yiyeceklerin ağzı örtülmez (Ocak, 1998: 314). 3. Mal, servet, makam beklentisi. Evi olmayan insanların deniz kenarında bulunan kumlara ev resmi çizdiğinde eve sahip olacağına inanır. 4. Kısmet, talih açmaya beklentisi. Şenlikler esnasında genç kızların “niyet çıkarma”, “martaval”, “mani çekme” gibi isimlendirilen, törenler yapılır. Bekâr kızlar, maniler söyler, dilek tutarlar (Kurt, 2017: 159).

Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı yerlere “Hıdırlık”, “Hıdırlık Tepesi” adı verilir. Bu yerler genelde su kenarları ve yeşil alanların olduğu yerler tercih edilir. Hızır ve İlyas'ın buluşacağına inanılan yerlerin de bu özellikte olduğuna inanılır. Kıra çıkmaktaki amaç Hızır ve İlyas'ın buluşma anına şahit olma ve gerçekleşecek bereketten istifade etme amaçlanır. Hıdırlıkların yakınında yer alan türbeler ise beklentilerin isteklerin karşılanma ümidi taşıdığı yerler (Gürçayır Teke, 2016: 46) olarak halk inançları bağlamında kutsal mekân anlayışı içerisinde ele alınır. Bu kutlamalara katılımın artırılması amacıyla halk arasında bir takım inançlar da yer alır. Güneş doğmadan kalkılmalıdır. Aksi halde işler yolunda gitmez. Bugünde işe gitmek uğursuzluk getirir. Hamile kadınlar bugün her hangi bir işle uğraşırlarsa çocuklarının özürlü doğacağına inanılır (Kurt, 2017: 160). Sezon tasavvuru içerisinde değerlendirebileceğimiz, bir yönüyle de geçiş ritüelleri arasında da gösterebileceğimiz, halk inançları içerisinde önemli bir yer tutan Nevruz ve Hıdırellez, oldukça uzun süreler kutlanmakta olan mevsimsel bayramlardır. İçerisinde birçok kültürün, inancın izleri görülen bu kutlamalar, halkın kutsala olan bağlılığının birer göstergesidir.

Köy hayırları, toplumsal birlikteliğin, yardımlaşmanın, infakın, birlikte hareket etmenin, en güzel örneklerinin sergilendiği, uygulamalardır. Köy hayırları dinî boyutun yanında kültürel kodların bir arada olduğu bir form içerisinde, sezon anlayışını barındıran faaliyetlerdir. Ekseriyetle her yıl mayıs ayı içerisinde yapılan köy hayırları, Bandırma ve çevresinde heyecanla, istekle düzenlenmektedir. Köyler arasında belirli bir sıra gözetmek, aynı güne bir başka köyün, köy hayrının yapılmamasına dikkat etmek en temel unsurlar arasındadır. Bu köy hayırlarına çevre köyler ve Bandırma merkezde bulunan kamu kurumları için (Kaymakam, Müftü, siyasi parti temsilcileri ve Millet Vekilleri vb.) davetiye

bastırılır. Halkın doğal olarak davetli olduğu hayırlara, cuma günleri camilerden hutbe de ya da vaaz esnasında programın günü ve saati hakkında bilgilendirmeler yapılır. Cami minarelerinden Belediye anons sisteminden gerekli duyurular yapılır. Bunun yanında bu köklü kutlamalara modern iletişim araçlarından olan Sosyal medya ve WhatsApp aracılığı ile davetler yapılmaktadır.

Köy hayırları oldukça geniş katılımlı organizasyonlardır. Hazırlık aşaması günlerce devam eder. Genel itibariyle her köyün kutlamaları yapacağı hafta belirlenmiştir. Kutlamalarda görev alacak bir ekip oluşturulur. Bunlar, kutlamanın başından sonuna kadar bütün detaylardan sorumludurlar. Gönüllü olarak herkes bu kutlamalar için imkân ölçüsünde bir şeyler ortaya koyar. Masraflar paylaşılır. Koyunlar, keçiler, büyük baş hayvanlar, yemek için verilir. Et yemekleri, patates, çorba, pirinç pilavı, ayran, keşkek, tulumba, zerde, “hoşmerim” gibi tatlılar ikram edilir. Yemek hazırlıkları bir gece önceden başlar. Büyük kazanlarda aşçılar tarafından hazırlanan yemekler gelen davetlilere ikram edilir. İkram yapılacak alan daha ziyade cami’ye yakın ve gölgelik olmasına dikkat edilerek belirlenir. İkramlar yardımlaşma içerisinde kusursuz bir şekilde yerine getirilir. Gençler ellerinde yemek tencereleri ile gelen misafirleri bekler ve yemekler misafirlerin oturduğu masalara götürülür. Yemekten önce program çevre ilçelerden gelen Müftü, vaiz gibi konuşmacılar tarafından yapılan vaaz ile başlar. Akabinde hayra davet edilen, bölgenin ya da ülkenin, önde gelen hafızları, mevlithanları tarafından Müftülüğün özel görevlendirdiği din görevlileri, tarafından mevlit okunur ve dualar edilir. Öğle namazından sonra yemek ikramına geçilir. Misafirler programdan “Allah kabul etsin, hayrınız kabul olsun, Allah yeniye de nasip etsin” gibi temennilerle ayrılırlar.

Köy hayırları, Hz. Peygamberin, doğumuna hürmeten, yapılmaktadır. Zaman zamanda Hıdırellez kutlamalarıyla birleştirildiği de görülmektedir. Yapılan bu hayırların değerlendirdiğimizde “hayır” kavramı ekseninde şekillendiğini görmekteyiz. Yöre insanı ekonomik durumuna göre dinsel bir forma sahip olan hayır kavramına karşı beslediği saygı ve hayır karşısında Allah rızasına kavuşma ve sevap kazanma düşüncesi, hayır icrası esnasında halkı motive edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy hayrının temel anlamda iki kısma ayırabiliriz. İlki mevlit, dua, namaz gibi dinsel forma sahip, diğeri ise yemek ikramı gibi yarı dünyevi yarı da dinsel forma sahip olan kısım. Köy hayırlarının sosyal ve toplumsal dinamizme etkileri de bulunmaktadır. Çevre köyler yapılan köy

hayırlarından etkilenecek köy hayrı yapmayan köyleri de buna zorlamaktadır. Bu durum “bizim o köyden ne eksikimiz var, onlar yaptı biz yapamayacak mıyız, el ne der!” şeklinde rekabete yol açmaktadır. Burada yatan temel sorun, rekabetin, köy hayırlarının yapılış ruhuna aykırı sonuçlar doğurması ve hayırların rekabet edilme alanına dönüşmesidir. Verilen yemeklerin diğer köylere karşı prestij unsuru olarak algılanması hayırların ruhuna ters olan hususlardandır. Bir dönem DİB tarafından resmi olarak yapılan kutlamaları kapsayacak şekilde ulusal ölçekte programlar düzenlenmekteydi ve bu hafta “Kutlu Doğum Haftası” olarak isimlendirilmekteydi. 15 Temmuz 2016 yılında yapılan darbe girişiminin ardından bu isim artık kullanılmamaktadır.

2.2.2. Kutsalın Mekândaki Akışı

Mekân, Arapça bir kelime olup, “kevn” kökünden türemiştir. “Kevn” ise olmak anlamındadır. Mekân, “ortam, içerisinde yaşanan yer, bulunulan çevre” gibi anlamları da barındırmaktadır (Ergül, 2015: 433). Gerçekleşen tüm olaylar, mekân olarak adlandırılan bir zeminde meydana gelir. Fiziksel anlamda görünen bütün hadiseler mekân kavramının içerisinde ele alınır. Nesnelere var olup, bilinmesi mekân aracılığıyla olmaktadır. Bunun yanında mekânın dışında var olan varlıklar da bulunmaktadır. Bunlar için mekân gerekli değildir. Nesnelere varlıkları ve bilinirlikleri için mekânsal bir ortama ihtiyaç duymazlar. Mekân dediğimiz kavram, somut bir hakikati ifade etmekle birlikte fiziksel bir sürekliliği de zorunlu kılmaktadır (Kahveci, 2017: 101 -108). Mekân, insanın içerisinde yaşadığı, ulaşabildiği, görebildiği algılayabildiği fiziksel özellik gösteren yerlerdir. Diğer mekânlardan ayrıldığı nokta, buralara kutsalın tecelli etmesidir. Kutsalın tezahür ettiği mekânlar artık soyut bir anlamı, aşkın bir hakikati sembolize eder (Yavuz, 2006: 390).

Yaşamını devam ettirdiği bir yer olması bakımından mekân, insan için önem arz etmektedir. İnsanın hatırlandıkça mutlu olunan, insana haz veren olaylar olduğu gibi, hatırlanmak istenmeyen üzüntü verici olaylar da yer alır. Bir kilisede ibadet ederken, terör saldırısı sonucu babasını kaybeden bir çocuk için olayın gerçekleştiği mekân, her zaman üzüntüyle hatırlanan bir yer iken, kilisede hayatlarını birleştiren iki insan için ise her zaman sevinçle hatırlanan bir mekândır. Dindar insan için de benzer bir durum söz konusudur. Bu bağlamda mekânlar türdeş olmayıp, birbirinden farklı özelliğe sahiptir. İbadetlerin gerçekleştirildiği, duaların, yapıldığı kısaca dinî ritüellere ortam hazırlaması bakımından, dindar insan için mekânın kutsallığı önemlidir. Kutsallaşan mekân artık, kutsalla karşılaşma,

ilişki kurma yerine dönüşür. Kutsal mekân, ibadetin yapıldığı bir yer, belki bir mezarlık, bir ağaç, taş, su, dağ, mağara, gibi nesnelere ve yerlerdir. Dindar insan dinsel tecrübelerini bu kutsal mekânlarda huzurla yaşar. Bir mekânın kutsal olduğunu ortaya koyan bir takım belirtiler vardır. Tanrısal bir işaretin bulunması, bir yerin tanrı için ayrılmış olması, tanrının bir mekânda görünmesi ya da gücünü göstermesi, bir mekânın insanlarca kutsal olduğuna inanılması (Güç, 1998: 349-351).

Kutsalın tezahürüyle mekânda bir ayrılık söz konusu olmaktadır. Kutsallık kazanan yeri içerisine alan yer diğer yerlerden farklılaşmaktadır. Bir yerin bir mekânın kutsal oluşunu kesinlikle insan belirlemez. Kutsal mekân insan tarafından keşfedilir. Kutsal mekânın kendisini hissettirmesi, belirginleşmesi yalnızca hiyerofaniden başka şekilde de olabilir. Kutsallık kazanan mekânlar yalnızca ibadet edilen yerler değildir. Bir ev, hayvan, ermişlerin yaşayıp defnedildikleri yerler, sonradan kutsallık kazanabilirler (Eliade, 2003: 356-358). Her hangi bir mekân bir defa kutsallık kazandığında tekrar eden bir kutsallık söz konusudur. Kutsalın bir mekâna tezahür edişi, o mekânın kutsallık kazanmasının yanı sıra, kutsalın o mekânda devamlılığını yerine getirir. Bu durum kutsallık kazanan mekânı insanlar için bir çekim ve kutsallık merkezi haline getirir (Eliade, 2000: 145). Kutsalın bu sürekliliği mekânda gerçekleştirdiği akışı ifade eder. Kutsal mekânlarda insanlar dinî inançları gereği bireysel ya da cemaat şeklinde aynı ideal uğrunda bir araya gelerek ibadet edebilirler. Kutsal mekânlar içerisinde insanların ibadet kastiyle kullandığı mağaralarda yer almaktadır. Hıristiyan azizlerin kullandığı barınak ve ibadet görevi üstlenmiş mağaralar, kutsal mekânlara örnek verilebilir (Sarıçioğlu, 2002: 68). Kur'an-ı Kerim'de "Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz yıl da ilâve ettiler" (Kehf, 18/25) şeklinde yer verilen bir mağaradan bahsedilmektedir. Mağara ismi verilen surede (Kehf) yedi uyurlardan bahsedilmiş, sekizincilerinin ise "köpekleri" olduğu belirtilmiştir (Kehf, 18/22). Bu kıssada ifade edilen kutsal mağara ve Kur'an-ı Kerim'de adına yer verilen ve onları yıllarca bekleyen köpekleri Kıtımir'in adı, halk inançları kapsamında yazılan muskalarda bereket getirmesi amacıyla yer almaktadır (Schimmel, 2004: 74). İslam inancına göre kutsal kabul edilen ve vahyin ilk geldiği, Hira mağarası (Sarıçam, 2017: 97) ziyaretçilerin ilgisini çeken kutsalın tezahür ettiği inanan bir mekândır. Normal ve sıradan bir mağara iken, ilk vahyin gelişiyse kutsalın tezahürüne tanıklık etmesi onu diğer mekânlardan farklı kılmıştır. Hicret esansında yol arkadaşıyla birlikte sığındıkları bir başka mekân olan Sevr mağarası (Sarıçam, 2003: 143) halk inançları bakımından kutsal kabul edilen mekânlar arasındadır. Bazı

yerlerin “mübarek” (A’raf, 7/137-İsra, 17/1-Enbiya, 21/71, 81) bazı yerlerin “mukaddes” (Maide,5/5- Taha, 20/12) olarak ifade edilmesi bu mekânların diğer mekânlardan farklı ve kutsal olduğunu bize göstermektedir. Musa’ya, “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın” (Taha, 20/12) emri, bize mekânların kutsal ve anlam yüklü olabileceği gibi kutsallaştırılmamış mekânlarında bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, “kutsiyet kazanmış yer, normal yerlerden farklı olup o yerlerden kopmuştur” (Eliade, 1991: 1-8).

İslam inancında Allah mekândan tenzih edilmiştir. Fakat kutsal kabul edilen ve coşkuyla ibadet edilen mekânlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi hac ibadetinin yerine getirildiği Kâbe’dir. Hz. İbrahim’in Kâbe’yi inşa ederken, yaptığı duada bu mekânın kutsallığına (Bakara, 2/125-126) işaret edilmiştir. Ayrıca bir başka ayette de “ Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.” “Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.” “Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısını, senin kutsal evinin (Kâbe’nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler.” (İbrahim, 14/35-37) şeklinde yapılan dua, bize mekânların nasıl kutsiyet kazandığının güzel örneklerindedir. Kudüs’ün, Hz. Peygamber’in Miraç esnasında uğradığı mekân olması ve Kur’an-ı Kerim’de geçmesi (İsra, 17/1) kutsiyet kazanmasında önemlidir. Bir mekânın kutsal kabul edilmesinde ata ruhlarının, doğaüstü güçlerin yer aldığı alanlar kutsallaştırılırken, insanların sonradan inşa ettikleri mekânlar da kutsal mekân içerisinde değerlendirilmektedir (Gültekin, 2004: 63). Kutsal kabul edilen, ibadet mekânlarının belirlenmesinde dinî değerlendirmeler esas alınır. Bu değerlendirmeler neticesinde kutsal olarak, ırmak, toprak parçası, ormanlık alan ibadet mekânı olarak seçilebilir (Herman, 1961’ den aktaran; Örnek, 1988: 79).

Kutsal mekânlara girmeden önce yerine getirilmesi gereken ve kutsala hazırlık anlamı taşıyan ritüeller icra edilmektedir. Ayakkabıları çıkarma, abdest alma, Müslüman olmayanların Kâbe’ye girmesinin yasak olması, camilerde Kâbe’ye yönelerek namaz kılma kutsal mekânda uyulması gereken kuralları oluşturmaktadır. Ayrıca kutsal mekânlar özel

dinsel davranışların sergilendiği, kutsala yakın olmak için dini ritüellerin yerine getirildiği alanlardır.

Ölüler kültürünün yaşandığı yerler olarak mezarlıklar, farkı dinlerce kutsal kabul edilen mekânlar arasında yer almaktadır. Eski Yunan’da Yahudi ve Hıristiyan inancında kutsal kabul edilmiştir. Ölü, farklı inançlara göre, tehlikeli bir biçimde insanlara etki etmektedir. Bundan etkilenmemek amacıyla Çinliler, kurban keserler (Sarıkçıoğlu, 2002: 66). İslam’ın ilk zamanlarında, cahiliye inançlarının sergilenmesi nedeniyle yasaklanan kabir ziyaretlerine, İslami geleneğin yerleşmesiyle sonraki dönemlerde ölümü hatırlatması ibret alınması gibi nedenlerle izin verilmiştir (Tanyu, 1967: 309). Medine de Cennetü’l Bâki, İslam’ın ilk zamanlarından beri Müslümanların defnedildiği, Hz. Peygamber’in eşleri, çocukları ve daha birçok sahabenin bulunduğu bir mezarlıktır (Keleş, 2010: 108). Müslümanlar bu mezarlığı ziyaret eder ve burada yatanların için dua ederler.

Günümüzde evliya mezarları, şehitlikler yine kutsal kabul edilen mekânlar arasındadır. Buralar insanların ziyaret edip, dua ettikleri yerlerdir. Kutsal Mekânlarda ayrı bir öneme sahip olan eşik, kutsal olan ile kutsal olmayanı ayıran bir sınır görevi görmektedir.

2.2.2.1. “Evde Olma Hissi”: Ocak, Ev, Mabet ve Yurt

Ocak, sözlükte çok çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu anlamlardan bazıları şöyledir.

1. Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer. 2. Odalarda duvar kenarlarında tuğla veya taştan yapılmış, bacası olan yer, şömine.
3. Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer. 4. Kahvelerde kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer.
5. Ev aile soy (Türkçe Sözlük 2, 1998: 1668- 1699).

Ocak, içerisinde oldukça zengin, mitolojik unsurları barındıran ve halk inançlarında kutsal kabul edilen anlayışlardandır. Ocak kültüründe atalar ve ateş kültürünün etkileri görülmektedir. Şamanlar ayinlerinde ateşi kullanmalarında “aile ocağı kültürü” ve “ateş kültürünün” bütünlük arz etmesinin etkisi büyüktür. Şaman dualarında “atamızın yaktığı ocak” ifadesi yer almaktadır (İnan, 1976: 44). Türklerde ateş ocağın kutsal sayılmasında etkilidir. Buradaki ateş, evde ocak içerisinde yakılan ateşi ifade etmektedir. Ayrıca “aile ocağını” temsil etmektedir (Ekici ve Öger, 2007: 1359).

Ocak, sembolik anlamda aileyi, neslin devamını ifade eder ve “soy”, “sülale” anlamlarında da kullanılmıştır. Türklerde aile kavramı hayati öneme sahip sosyal bir olgudur. Bu bakımdan ocak Türklerde ve halk inançlarında sahip olduğu önemi artırmaktadır (İnan, 1987: 638). Ayrıca biryandan ocak denildiği zaman “ev”, “yurt” diğer yandan ise “soy” anlaşılmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 321). İstiklal marşımızda da ifade edildiği şekliyle “sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak” ocak aileyi ifade etmek için kullanılmıştır. “ocağın tütmesi” deyimini o evde bir yaşamın olduğunu ve neslin devam ettiğini ifade etmektedir. Ölen ataların soylarının devam ettiğini anlamada ocak ayrı bir görev yerine getirir. Ocağa atılan yiyeceklerin çıkarmış olduğu kokuyu hisseden ruhlar soyun devam ettiğini anlamış olur. Bahar konuyla ilgili olarak yaşadığı bir olayı şöyle aktarmaktadır.

1970’lerin sonu Ebemle (Babaannemle) kardeşlerim ocakta yemek yapmak için ocakta yağ eritmektedirler, o sırada Ebem tavadaki eriyen yağdan bir kaşık alıp ocaktaki ateşe serpeler. Kardeşlerim Ebemin davranışa anlam veremedikleri için, onun ateşe neden yağı serptiğini sorarlar. O da, ölenlerimiz cuma günü evlerinizi ziyaret edip ocaklarında yemek pişiyor mu pişmiyor mu? diye merak edip bacayı kontrol ederler, ben de babamızın yemek kokusunu duyup evimde evlatlarım yemek yapıyorlar, diyerek sevinmesi için, yemek kokusunu duymasını istediğimden ateşe yağ serptim der (Bahar, 2019).

Yukarıda verdiğimiz örnekte de görüldüğü üzere, halk inançları içerisinde ocak, aynı zamanda ölülerin de ilgi gösterdiğine inanılan bir mekândır. Halkın inançları bağlamında kültürümüzde ocak farklı deyim, deyişlere konu olmuştur. Halk arasında eğer birisine beddua edilecekse “ocağın sönsün, ocağın batsın” denilmektedir. Yine halk arasında kullanılan “ocağına incir ağacı dikmek” gibi deyimlerin temelinde ocak kültü ve ocağın neslin devamını sağlama misyonunun olduğunu ifade edebiliriz. “Ocağın” ayrıca “baba ocağı” şeklinde bir kullanımı da vardır. “baba ocağına dönmek”, “baba ocağında yaşamak” gibi deyimlerde kullanılmaktadır. Aslında kullanılan bu deyimler, kişinin doğup büyüdüğü mekânı anlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

İnsanın hayatını sürdürdüğü ortam, “yurt/ocak/ev” ve evin orta yerinde yanan bir ateş vardır. Bu ateş “ocak” denen yerde yanmaktadır. Üst kısımda yer alan açık kısım ise

simgesel olarak tanrıya varmada bir yol kabul edilir. “Ocak” tarafından gökyüzüne açılan yol, dünyanın merkezinin bir imgesi ve ortasında bu ocağın olduğu “yurt”, makro kozmik âlemin mikro kozmik bir örneği şeklinde gösterebiliyorsak, “ocak”la aynı değere sahip olan diğer varlıklar da (dağ, ağaç, taş/kaya, su gibi) “merkez”in birer imgesidir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 254).

Türk kültüründe “ocak” kavramı, geleneksel Türk dinlerinde görülmekte olup, halk hekimliğinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Herhangi bir hastalığı farklı teknikler kullanarak tedavi ettiğine inanılan aileler için de “ocak” kullanılmaktadır. Hastalık tedavi etme “el alma” denilen bir yöntemle bir başkasına verilir. Ocaklı olan her kişi, “el alma” “el verme” silsilesine uyar. Bu işlem birtakım ritüellerle yapılmaktadır. El verilen hastalığın ismi söylenerek sana el verdim der (Eşmeli, 2015: 123). Halk inançları arasında tedavi edici özelliği olduğuna inanılan ve her hastalığın adıyla birlikte anılan ocaklar, halka şifa dağıttığına inanılan mekânları oluşturmaktadır. Kurşun dökme ocağı, siğil ocağı, kısırlık ocağı bunlardan birkaçıdır (Kılıç, 2017: 317). Ateş, ocak kültürüyle bağlantılıdır. Ocak kültürü de evden ayrı düşünülemez.

Ev, Anadolu kültüründe ve halk inançlarında, sadece barınma ihtiyacını karşılayan dört duvarla çevrili üstü kapalı bir yapı değildir. Ev, ailenin içerisinde yaşamını devam ettirdiği, aileyi bir arada tuttuğu, aile bireylerinin birbiriyle olan bağlarını kuvvetlendirdiği, acıların kederlerin, mutlulukların bir arada yaşandığı bir mekândır. İnsan hayata gözlerini açtıktan sonra ailesiyle birlikte yaşamını bu çatının altında sürdürür. Bu nedenle insan, evinden ayrı geçirdiği zaman dilimlerinde evde olma hissi ile dolar. Evde olma hissi insana rahatlık güven huzur gibi duyguları yaşatır. Halk inançları bağlamında ev ile ilgili birtakım inanç ve pratikler yer almaktadır. Evin temeli atılırken kurban kesme, biten evin çatısına bayrak dikme örnek olarak gösterilebilir. Geçiş dönemlerinin birçoğuna şahitlik yapan ayrıca ev, halk inançlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Doğum, erinlik, evlilik ve hatta ölüme kadar olan süreçte ev, insanı barındıran koruyan ve birçok şeye şahit olan bir yapıdır.

İnsanın yetiştiği bir mekân olma özelliğine sahip olan ev, aynı zamanda kutsallığın tezahür ettiği mekânlar arasında yer almaktadır. Evler, velilerin ya da kutsallığa kaynaklık teşkil eden başka unsurlar vasıtasıyla da kutsallık kazanır. Hz. Peygamber’in Mekke’de Benî Hâşim mahallesinde dünyaya geldiği ev (Sarıçam, 2017: 70) halen Mekke’ye umre ve hac ibadeti yapmak amacıyla giden Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilmekte ve ziyaret

edilmektedir. Orhun kitabelerinde, “ev-bark” tabiri kullanılmaktadır. “Bark” ulu insanların yattığı yerleri anlatmada kullanılırken, “ev” ile birlikte kullanıldığı zaman ailenin yaşadığı evin kutsallığını ifade eder. Ayrıca makam türbelerinde ulu insanlara atfen söylenmiş manevi yerler olup bir mezar olması gerekmez (Arık, 2017: 76). Halk arasında “Allah dostu” diye adlandırılan kişilerin yaşadığı evler bir bereket kaynağı olarak algılanarak kutsal kabul edilir ve ayrıca ziyaret edilir (Arık, 2017: 82). Evin ibadet edilen yer olma özelliği de bulunmaktadır. Bu bakımdan İslam inancında mabet olarak da algılanmaktadır. İslam’ın ilk yıllarında yaşanan baskılar sebebiyle, Müslümanlar evlerini mabet gibi kullanmışlardır. Daru’l- Erkam’ın evinde bir araya gelen Müslümanlar birlikte bu evde ibadet etmişlerdir (Oral, 2018: 15). İnsanlar günümüzde de evlerinde bir araya gelip sohbet edip, cemaatle namaz kıılıp evlerini birer mabede çevirebilmektedirler. İslam inancına göre “Beytullah” şeklinde adlandırılan Allah’ın evi manasına gelen, insanların güvende olduğu duygusunu yaşadığı mekân Kâbe’dir. Allah’ın evi olarak kabul edilen, Müslümanlarca kutsal sayılan ve namaz kıılırken, insanın yönünü döndüğü yerdir. Kur’an-ı Kerim’de “Allah’ın adı anılan, sabah akşam tespih edilip namaz kılınan evler” (Nûr, 24/36) ayetinde geçen evden kasıt mabetlerdir. İnsanın yaşamını sürdürdüğü evler, aynı zamanda dinsel karakteri yansıtan birer mabet olma özelliğine sahiptir. İnancının gereği ibadetlerini yapmak üzere inşa ettikleri ve dinsel inançların kültürel, coğrafi faktörlerin yansıtıldığı kendine has mimari tarzı bulunan mabetler, içerisinde kutsalın tezahür ettiği önemli mekânlardır. Kitabî dinde mabet yapmak övülmüş, bu nedenle halk, gücü nispetinde ibadet mekânları yapmaya gayret göstermektedir.

Evin kutsallığı kadar eşiginde kutsal olduğu düşüncesi vardır. Kutsal olmayanla kutsal olanı birbirinden ayırması bakımından önemlidir. Bu bakımdan eşige basmadan eve adım atmak halk inançları içerisinde kendine yer bulmuştur. Bazı toplumlarda gelin kucakta eşige basmadan eve girmesi sağlanır, eşikte kurban kesmeyle amaçlanan ise kutsallığını artırmaktır (Taeschner, 1979’dan aktaran; Schimmel, 2004: 77). Bazı inançlara göre derviş eşikten kurban kesmeden geçemez. Kanı kapıya sürülmelidir. Eşikten içeri geçmek isteyen eşigi öpmesi gerekir. Türbe kapıları bu inancının bir yansıması olarak dar ve alçak şekilde tasarlanmıştır. Amaç saygı duyarak eğilip geçmektir (Sarıkçıoğlu, 2002: 69).

2.2.2.2. Sivil Mekânın Kutsal İfadeleri: Yatır, Hıdırlık, Türbe, vb.leri

Türk halk inançlarında veli, eren, yatır, dede, ermiş, tekke hıdırlık gibi adlarla anılan yerlerde yatan kişilerin, halk inançları bağlamında olağanüstü bir takım özelliklerinin

olduğuna inanılmaktadır. Ülkemizde halk inançları kapsamında ele alınan, kaynağı oldukça eski zamanlara kadar uzanan, günümüzde de halk tarafından “veli”, “Allah dostu”, “ermiş”, vb. adlarla ifade edilen insanlar ve bu insanlar öldükten sonra da defnedildiği mezarlar ve bu mezarların etrafında oluşturulmuş türbe adı verilen yapılar bulunmaktadır. Hayatta iken diğer insanlardan farklı olduğuna inanılan üstün meziyetlere sahip olan, veli kabul edilen, gösterdiği kerametlerle halk arasında hürmete daha layık olan varlığına inanılan saygınlığı pekiştirilmiş olan bu insanların duasını almak halk arasında önemli bir meziyettir. Ayrıca bu insanların hayatta iken yaşadıkları takva ve züht hayatı onları Allah katında diğer insanlardan daha değerli kılmaktadır. Halkın bu insanların yaptığı duaların kabul edileceğine olan inancı, insanları dua almaya yöneltmiştir. Alınan bu dua sayesinde işlerin yolunda gideceği düşüncesi, kötülüklerden korunma inancı, oldukça yaygındır. Eilade’ye göre, ermişlerin velilerin Allah dostları gibi insanların hayatını geçirdiği, dua ettiği yerler de kutsanırlar (Eliade, 2003: 357). Bu kişilerden öldükten sonra da benzer beklentiler içerisine giren halk tarafından defnedildikleri mezarlar ve mezarları da içine alan türbeler, halk nazarında kutsallık kazanmış mekânlardır. Bu mekânlara ve içerisinde yatan ölümlere karşı insanlar hayattayken gösterdikleri ilgiyi göstermektedir. Bu nedenle insanlar buraları ziyaret ederler. Oluşan bu ilginin altında yatan birkaç unsur bulunmaktadır. Öncelikle bu yerlere karşı derin bir saygı duyulmaktadır. Beklenti içerisinde olan insanlar da burada yatanların hürmetine, dualarının kabul edileceğine inanmaktadır. Evi, arabası, çocuğu olmayanlar, oğluna iş arayanalar, hayırlı kısmet bekleyenler, sağlığına kavuşmak isteyenler, sınavlarının iyi geçmesini isteyenler gibi dünyevi ihtiyaçların karşılanması amacıyla bu kutsal mekânları ziyaret edenler olduğu gibi, günahlarının bağışlanması, cennete girebilmek gibi uhrevi beklentiyle de ziyaret edenler bulunmaktadır. Bu ziyaretler esnasında yapılan duaların kabul edilmesi için adaklar adanmakta ve kurbanlar da kesilmektedir. Şehitlerin kabirleri ziyaret edilerek dua edilen yerler arasındadır. İslami gelenekte şehit olarak Allah yolunda öldürülenlerin diri olduğu (Bakara, 2/154) ve şehitliğin büyük bir mertebe olduğu inancı, şehitlere ve şehitliklere olan hürmeti artırmıştır. Ayrıca bu yerler tâzim gören mekânlardır. Şehit ve evliya mezarlarının üzerine inşa edilen binanın kapı ve pencere kısımları adak adanan yer olarak kabul görür. Kendiliğinden gelişen bir olay olarak çevrede yer alan ağaçlar ziyaretçiler tarafından bağlanan çaputlarla dolar. Asıl amaç orada yatan evliyanın bereketinden istifade etmektir. Türbede evliyanın cesedi de bulunmaya bilir o zaman orası “makam” olarak adlandırılır (Sarıkçioğlu, 2002: 66).

Ülkemizde dinî bakımdan önemli bir konumda olan ve halk tarafından da kabul görmüş insanların mezarlarına, türbelerine olan ilgi oraların ziyaret edilmesi, oralarda dua edilmesi, çaput bağlanması, kurban kesilmesi, adak adanması, mum yakılması gibi birtakım ritüellerin icra edilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Her ne kadar kitabî din bu ritüelleri kabul etmese de, içerisinde Şamanizm, Budizm, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi farklı dinsel inançları (Parladır, 2010: 188-189) barındıran bu uygulamalar halk dindarlığında önemli bir yer tutmaktadır. Halk inançları bağlamında, uzun süre halk tarafından ziyaret edilip adak adanan ve türbe olarak kabul görmüş yerlerden bazılarının aslında boş olduğu da karşılaşılan bir durumdur. Yakın bir zamanda Batman’da Çayüstü köyünde bulunan halk arasında “Abuzer Gaffari Türbesi” olarak bilinen ve yüzlerce adak adanan türbenin, baraj projesi nedeniyle su altında kalacak olmasından dolayı, yerinin taşınması kapsamında İl Kültür Turizm Müdürlüğü tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde herhangi bir kalıntıya rastlanılmaması halk arasında şaşkınlıkla karşılanmıştır (haberler.com). Halkın aslında içeriğini tam anlamdan ve kesin bir bilgiye sahip olmadan büyüklerinden görerek yapmış olduğu dinsel ritüelle ve inançların kaynağı araştırılmadan, sorgulanmadan halk tarafından kabulüne güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu olay, kutsalın sivil mekânda yansımalarına halkın bakışının ifadesidir.

Tarihi ve efsanevi bakımdan bir bilgiye ulaşılamayan ya da hakkında her hangi bir bilgi olmayan, Anadolu’nun ilk dönemlerinde efsane kahramanları ile din büyükleri için kullanılan ayrıca ziyaret mekânlarına da konu olan “eren”, “evliya”, “dede” şeklinde isimlendirilen lakaplardır. Türk toplumlarında halka yol gösteren, bilge insanlar için kullanılan ata ve baba gibi sözcüklerle de aynı anlamı içeren “dede” olarak adlandırılan, ziyaret yerleri de halk inançlarına kaynak teşkil etmektedir. Yatırlar, olağanüstü güçleri ile insanlara yardım ettiğine inanılan, halk tarafından hürmet edilen kişilerin mezarlarıdır. Tekkelerde şeyh, veli, gibi tarikat mensubu olan ve önemli manevi kademelere ulaşmış insanların mezarlarının olduğu yerlerdir. Halk inançlarında pir, sultan, baba, dede gibi, insanların mezarları (Arık, 2017: 76) da kutsal sayılarak halk inançlarında kabul görmüştür.

Hıdırlık, İslami gelenekte şehirlere ana unsurunu oluşturmaktadır. Hızır-İlyas kültü hıdırlıklar için anlamlıdır. İnsanların sorunlarına çözüm aradığı hıdırlıklar, düzenlenen merasimlerle, şenliklerle dualarla, ibadetlerle kutsal mekânlar haline gelmektedir. Her yıl 6

Mayıs tarihinde Hızır'ın görüldüğüne inanılan bu alanlar Hıdırlık şeklinde isimlendirilmiştir (Sezikli: 2013: 32-33). Buralar çok renkli kutlamalara sahne olmaktadır.

2.2.3. Kutsalın Varlıktaki Akışı

Varlık, felsefenin yanında doğal bilimlerinde incelediği bir konudur. İnsan aklının kavradığı en genel kavram olan varlık, düşünmeden akılla anlaşıldığı için herhangi bir tanımı yapılamaz (Kaya, 2013: 139). Genel manada varlık “gerçek” ve “düşünsel” olarak iki kısma ayrılabilir. Gerçek varlıkta gerçeklik, birtakım nesnelere, hadiseler ve kişilerle ilgili iken, düşünsel varlıkta ise varlık, zaman-uzay dışı, duyu organlarıyla algılanmayan, elle hissedilebilen tutulan bir gerçekliği bulunmayan şeylerdir (Akarsu, 1975: 177). Gerçek varlık başlığı altında ev, taş, ağaç, vb. nesnelere, düşünsel varlık başlığı altında ise rakamlar, sayılar, doğaüstü varlıklar vb. örnek olarak verebiliriz. Hangi coğrafyada olursa olsun, hangi dinî gelenekte, hangi zaman diliminde yer alırsa alsın varlık, dinin ve felsefe ile diğer bilimlerin inceleme kapsamına dâhil olan bütün çabalar, varlığı kavramaya anlamaya yöneliktir (Kılıç, 2004: 41).

Varlık ister gerçek isterse düşünsel özellikte olsun, kutsalla münasebeti her zaman söz konusudur. Her dinî öğretilerde varlık ve kutsal ilişkisi görülmekte olup, bu ilişki kutsal varlık kavramı ile açıklanabilir. Bu bakımdan kutsal varlık en başta yaratıcı olmak üzere, doğaüstü olduğuna inanılan varlık türleri ile birlikte insanlar ve diğer canlılar da kutsal varlık kategorisinde değerlendirilir. Polat'a göre kutsal varlıklar, kutsal oluşlarını “uhrevi” güçler sayesinde kazanırlar (Polat, 2017: 105).

Dünya üzerinde yaşayan insan topluluklarının oluşturduğu toplumlarda, olağanüstü güç taşıdıklarına inanılan nesnelere de yer almaktadır. Bunlar arasında taşlar, kıyafetler, yüzükler, asalar vb. olmak üzere birçok nesne bulunmaktadır. Bu nesnelere dokunmak için insanlar birtakım ritüeller icra eder (Polat, 2017: 105). Eliade'ye göre, dinsel ya da büyüsel bir unsur barındırıp, belirli bir simgesellik göstermeyen hiçbir olgu yoktur. Yine Eliade, taşlarla ilgili olarak, ataların ruhlarının bu taşlarda canlanması inancı taşıdıkları ya da kutsal ifade etmeleri, dinî bir olaya tanıklık etmeleri nedeniyle kutsallık kazanırlar (Eliade, 2013: 416). Kutsal, her zaman kendisini doğal olan gerçeklerden farklı bir şekilde göstermekte olup, diğer kutsal olmayan varlıklardan farklıdır ve onlardan ayrılır. Kutsal, zamanda, mekânda tezahür ettiği gibi, varlıkta ve nesnelere de tezahür eder açığa çıkar. Kutsalın varlıkta açığa çıkması durumunda, varlığa bir tapınmadan bahsedemeyiz. Kutsalın varlıkta

meydana getirdiği akış, varlığın özünde bir değişim meydana getirmez. Taş kutsalın tezahürü ile taş olmaya devam ederken özelliğini yitirmeden, aynı zamanda doğaüstü bir gerçekliğe bürünür. Netice olarak doğadaki varlıkların tamamında kozmik kutsallık şeklinde açığa çıkma durumu yaşanabilir (Eliade, 1991: VII-X). Dindar insan için genelde evrenin bütününde, özeldede ise varlıkta kutsalın akışına şahit oluruz.

2.2.3.1. Kozmik Varlıklar ve Halk Dindarlığı: Su-Yağmur, Ateş, Toprak, Ağaç-Orman

Evrenin ve dünyanın yaratılması konusunda toplumlarda çeşitli inançlar mevcuttur. Yaratılışa kaynaklık eden temel unsur su hayatın varlığının bir delilidir. Bugün marsta canlı yaşamının olup olmadığı araştırılırken incelenen şey, marsın yüzeyinde suyun olup olmadığıdır. Su yaşamın tamda kendisidir. Su “Anasır-ı Erbea” içerisinde yer almaktadır. Varoluşun ve kozmik tezahürün kaynağı, tohumların taşıyan, bütün dertlere ilaç olan, dünyanın ayakta tutan, bütün biçimlere kaynak olan ilk özü simgeler. Suya dokunmak yenilenmek anlamına gelir. Bütün kültürlerde su “mitlerde”, “kozmogonide”, “ritüellerde”, sürekli aynı fonksiyonu yerine getiren yaşamın devamını sağlayan bir şeydir (Eliade, 2003: 196).

Geleneksel Türk inançlarında “Yer-Sub” ya da “Yer-Su” kültüründe “Iduk”tur. Su’dan kastedilen kozmolojide yer alan ırmaklar, pınarlar, göller, ve de suyun olduğu doğa olaylarıdır. Türkler suyu kuvvet alınan bir güç ve etrafa bereket sağlayan hayat kaynağı olarak değerlendirirler (Yıldırım, 2016’ dan aktaran; Yıldırım, 2017: 241). Geleneksel Türk inançlarına göre, her şeyin bir ruhu olduğu gibi, denizlerin, ırmakların göllerin ve suyunda bir ruhu olduğuna inanılır ve mukaddes mübarek kabul edilirdi (Doğrusöz, 2005: 53-55). Su kutsallığın yanında, ölümsüzlüğü de vurgulamaktadır. Bu ise “hayat suyu” şeklinde ifade edilir. Su yaşam, güç, sonsuzluk anlamına gelmektedir. Bu özellikleri barındıran su, herkesin ulaşabileceği bir su değildir. Su parçalama ve özümseme özelliğiyle kötülükleri temizler. Geçmişte meydana gelmiş her şey, suya battıktan sonra temizlenir. Suçu ortadan kaldırır, dinî ayinlerde suyun arındırıcı özelliği kullanılır (Eliade, 2003: 201-203).

Kur’an-ı Kerim’de “inkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?” (Enbiya, 21/30) ayeti bize yüce yaratıcının varlıkların başlangıcının su ile olduğunu ifade etmektedir. Yine tabiata hayat veren canlılık katan yağmur sularıdır. Kur’an-ı Kerim’de “O,

gökten su indirendir. İşte biz onun ile her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden üst üste binmiş taneler, hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar, üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız...(En'âm, 6/99) ayeti bizlere yağmur aracılığıyla bir canlanma bir yaşam ve insanlığın hayata tutunmasını sağlayan besinlerin meydana getirildiğini ifade ederken, aslında suyun ne denli yaşamsal fonksiyonlar icra ettiğini de ortaya koymaktadır. Yaratıcının rahmetinin tecellisi olarak, yeryüzüne yağmur yağdırması sayesinde yeryüzüne canlılık, rahmet, bereket kazandırdığı gibi, yine yağmur yağmasıyla da gazabının bir tecellisi olarak cezayı hak eden insanları cezalandırarak, suyun altında bırakma vardır. Tufan inançlarında da yer alan bu düşünce yeni insanlarla, yeni bir dönemin başlangıcını ifade eder (Eliade, 2003: 2015-2016). Kur'an-ı Kerim'de yağmurun aynı zamanda bir cezalandırma aracı (Şu'ara, 26/173) olduğu ifade edilmektedir. Yağışın fazla olması nedeniyle ağaçlara ekinlere zarar vermesi ilâhî cezanın bir şeklidir. Bu bağlamda Nuh tufanını örnek gösterebiliriz.

İslami gelenekte eski dönemlerden beri var olan, yerin kırk iki metre altından çıkan zemzem, hac ibadeti için kutsal topraklara gelen hacıların içtiği kutsal kabul edilen bir sudur (Schimmel, 2004: 25). Hac ibadetinden sonra, yaşadıkları coğrafyaya dönen hacılar, beraberlerinde kutsal zemzem suyunu götürerek, sevenlerinin de bu kutsallığın lezzetini yaşamaları amacıyla zemzem ikram ederler. Zemzemin şifa verici bir özelliğinin olduğuna inanılır. Bir takım ritüellerle içilen bu esnada duaların kabul edildiğine, yıkanıldığı zamanda vücuda şifa verdiğine inanılan bir sudur.

Cenaze törenlerinde kullanıldığı için de su kutsaldır. Ölen kişinin susuzluğunu giderir. Sıcak bölgelerde yaşayan ve ölümler susuz kalması nedeniyle acı çektiğine inanılan toplumlarda ölüm anında ortaya çıkan acıyı dindirmek için su verilir (Eliade, 2003: 205). Halk dindarlığı kapsamında değerlendirilen ve yağmurun yağmadığı dönemlerde kuraklığın ortaya çıkaracağı sıkıntıları gidermek amacıyla birtakım ritüeller icra edilerek topluca yağmur duası yapılmaktadır. Halk dindarlığı kapsamında nisan ayında yağın yağmurların, insan vücuduna oldukça yararlı olduğuna inanılır. Nisan yağmurunu içenlerin iç hastalıklarına şifa bulacağına, yıkananların cilt sorunlarının kalmayacağına, kız çocuklarının saçını yıkandığında, saçlarının gür ve güzel olacağına inanılır. Nisan yağmurlarının şifalı olduğuna inanıldığı için, yağmur sularını biriktirmek için, özel kaplar hazırlanır ve belirli yerlere bırakılır. Nisan yağmurunun çok yağdığı yıllarda halk arasında mahsullerin bire bin

vereceği ve evlerde bereket olacağına inanılır (Eşmeli, 2015: 133-134). Suyun insan için önemi o denli büyüktür ki cennetin özellikleri tasvir edilirken “altından ırmaklar akan” (Ankebut, 29/58) şeklinde ifade edilmiştir. Halk dindarlığı bağlamında insanların günlük yaşamında temizleyici arındırıcı hayat verici gibi özellikler barındıran su ve yağmurla ilgili birçok inanç ve uygulama bulunmaktadır.

Ateş, zaman zaman manevi temizlik vasıtası; zaman zaman da ceza verme aracı olarak dinsel inançların ortaya koyduğu farklılıklara göre şekil alan bir nesnedir (Tanyu, 1991: 53). İnsan için ateş maddi anlamda ısınma, yemek pişirmede kullanma gibi fonksiyonlar icra etmektedir. Ateş sayesinde insanlar, yiyecekleri pişirmiş, eritici gücüyle de madenlere şekil vermiş, ısıtıcı etkisiyle de soğuktan korunmuşlardır. Ateşin bu faydalı özelliklerinin yanında, yakıcı ve yok edici etkisi, insanları her daim ürkütmüş ve endişelendirmiştir. Uhrevi bir ceza verme aracı olarak ateş aynı zamanda dinsel bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Türkler çok eskiden beri ateşe saygı duymaktaydılar. Bu saygının ana kaynağı ateşi temizleyici ve kutsal görmelerinden kaynaklanmaktaydı. Ateşin Türk kültüründe gökten indiği inancı yaygındır. Ateşin kutsal ve temizleyici özelliğine inanmanın bir gereği olarak hastaların ve ölülerin evi tütsülenir (Günay ve Güngör, 2003: 77). 6. yy. Batı Göktürklerle hakanın huzuruna çıkarılmadan önce, Bizans elçisi “Zamerkos” ve beraberindeki heyet, kötülüklerden temizlenmek amacıyla ateşin etrafında döndürülmüştür (Güngör ve Köylü, 2017: 91-92). Taş devrinde bulunan ateşe Türkler, çok fazla değer verir, “od-ot” şeklinde ifade ederlerdi. Ateşin temizleyici bir gücünün olduğuna inanıyorlardı. İlk olarak yakılanı bilinmeyen ateşin gökten indirildiğine “Bay Ülgen” veya Türk ünvanı taşıyan biri tarafından yakıldığına inanılmaktadır (Güngör ve Köylü, 2017: 87-88). Ateşin tanrı kabul edildiği inançlarda bulunmaktadır. Hindistan’da ateş ilahına “Agni” adı verilmiştir. İran’da ateş ilahı “Atar”dır. İlahi dinlerde ise ateş tanrısı gibi bir inancı yer almaz (Tanyu, 1991: 53-54). Eski Türklerde cesetlerin yakılmasında yatan inancın kaynağında, ateşte bulunan temizleme özelliği ile ruhların arınacağına, kötülüklerden uzaklaşacağına inancı bulunmaktadır. Ateşe bıçak koyma, odun bekletme gibi cezayı gerektiren durumlarda, insanlar bu suçlardan arınmak için, bütün eşyaları ile birlikte kendileri de ateşten geçirilirdi (Kalafat, 1990: 52). Ateşin de bir ruh taşıdığı, kötü ruhların verebileceği zararlara karşı, ateşle yok edilerek arınma inancı Türkler arasında yaygındır (Maraşlıoğlu, 2018: 25). Eski Türk inançlarında

ateşi su ile söndürmek, tükürmek, kötü söz söylemek, ateşi sert cisimlerle karıştırarak incitmek yasaktır (Ögel, 1995: 519-520). Eğer ateş ocakta yakılmış ise su ile söndürülmez, zorunlu bir durum karşısında söndürmek gerekirse “destur” denilerek söndürülür. Cenazeyi yıkamada kullanılacak suyu ısıtmak amacıyla yakılan ateş ise, su ile söndürülebilmektedir (Güngör ve Köylü, 2017: 92).

Türklerin inançlarında ateş, ocak kavramıyla bağlantılıdır. Bu tür kültler tanrı yerine geçmemiş ya da tanrı olarak algılanmamış, tanrının bir tecellisi olarak değerlendirilmiştir (Maraşlıoğlu, 2018: 10). Ateşin yanmasıyla meydana gelen ısı ve ışık, güneşin doğuşunu ve batışını temsil eden simgesel nesne, büyü ve kötü ruhların, cinlerin olumsuz etkilerinden koruyan bir güçtür. İnsanlar, ateşin bu gücüne kavuşması için üzerinden atlayarak ve dans ederek kazanılacağına inanırlardı (Sarıkçioğlu, 2002: 24-25). Kırgız Türkleri, ateş iyesinde sınırsız bir gücün var olduğuna inanır, saygıda kusur etmezler, eğer bir yangın çıktıysa bunun ateş iyesinin kızmış olacağı ile açıklarlardı (Kalafat, 1990: 51). Yakılan ateşin ortaya çıkardığı ışık karanlıkları aydınlatır. İnsanları karanlığın kötülüklerinden muhafaza eder. Ateş güvenlik sağlama aracıdır. Yırtıcı hayvanlar gece yakılan ateşin ışığı sayesinde yaklaşamaz. Aynı zamanda ateşin ortaya çıkardığı ışık, mum aracılığıyla ayinlerde ritüellerin icra edilmesinde kullanılmaktadır. Kabir karanlığını aydınlığa dönüştürmek, aynı zamanda ölünün mezarda rahat uyumasını sağlamak, mezarda sorgusunun rahat bir şekilde geçmesi amacıyla mumlar yakılır. Halk arasında, “ışıklar içinde uyusun” şeklinde deyimleşerek ifade edilen temennilerin kaynağında da bu duygu yatmaktadır.

Yılın bazı zamanlarında yakılan ateşe bakılarak gelecekle ilgili bir takım öngörüler de bulunur, kurbanlar kesilir, dualar okunurdu. Ateşin alevinde görülen renklere göre farklı yorumlar yapılırdı. Eğer alev yeşil renkli ise berekete, kırmızı renkli ise hastalıklara, siyah renkli ise hakanın ölümüne, delalet ettiğine inanılırdı (Sarıkçioğlu, 2002: 25). Ateş Türkler tarafından kâhinlerin kullandığı bir araçtır. Atalar kültü ile yakından ilgili olan ateş kültü, Türklerde “aile ocağı” şeklinde karşılık bulan önemli bir unsurdur. Ateş, en başından beri insanın hayatında vaz geçilmez bir unsur olarak yer etmiştir. Isınma, aydınlanma, korunma, tapınma gibi daha birçok alanda insanla beraber olan ateş, kültürlerin pratiklerinde, ritüellerinde, inançlarında farklı şekillerde karşımıza çıksa da ateş üzerine kurulu bir yaşam insanın dünyasında hep var olacaktır.

Işık ateşle bağlantılı olan kutsal nesnelere birdir. Din dilinde çok zikredilen insan yaşamının bir semboldür. Işıkla ilgili deyimlerin bazıları Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Eski Ahitte Tanrı'nın sembolü olarak kullanılır. İslam'da ise ışık sembolü anlatımlarda kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de, Allah yer ve göğün ışığıdır (Nur, 24/25), Hz. Peygamber için insanları karanlıktan aydınlığa çıkartan aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik (Ahzap, 33/46) derken lambaya benzetilmiştir (Sarıkçıoğlu, 2002: 34-35)

Dinlerde ve inançlarda kozmosun temelini oluşturan yer hakkında oldukça fazla simge ve inancı vardır. Toprak "var olduğu", insanlar için ürünlerin yetiştirildiği, her şeyi kabul ettiği, için önemlidir. Bazı inançlarda toprağın "yeryüzü ana", "yer tanrıçaları", "yer ruhları" şeklinde yer bulduğu görülmektedir (Eliade, 2013: 244). Toprak hakkında yaratılan ilk insandan bu tarafa geçen sürede üzerinde durulan bir konudur. Yaratılışında toprak bulunan insanın yeryüzünde sürdürdüğü yaşamın ardından yine dönüş yaptığı yer olan toprak, insana yaşamını sürdürebilmesi için oldukça fazla ürün sunan adeta bir anne gibi şefkatli merhametli olan kozmik bir varlıktır (Ateş, 1969: 201).

Eski dönemlerdeki toplumlardan, günümüzün en modern toplumlarına kadar insanlar toprak üzerinde yaşamışlar, büyük medeniyetler inşa etmişlerdir. Adeta toprak, dünya üzerinde hüküm sürmüş toplulukların, medeniyetlerin, imparatorlukların sahne aldığı bir mekândır. Üzerinde devletlerin kurulduğu, kanlı savaşların yapıldığı, peygamberlerin gönderildiği, yeni kutsal kitapların indirildiği, çeşitli kültürlerin din ve inançların yaşandığı, acı ve tatlı birçok olayın yaşandığı toprak insan için vaz geçilmez bir ihtiyaçtır.

Eski Türklerde yerüstünü koruyan iyelerin varlığının yanında, kötülüklerin yaratıcısı olan iyelerin yaşadığına inancı hâkimdir. Bundan başka "Yir Ana" iyesi inancı eski Türklerde görülmektedir. Bu inanca göre "Yir Ana" yerin ve toprağın sahibi konumundadır (Kalafat, 1990: 42). "Anamaygıl" Ötükeni korumayan bir ruh idi. İnanışa göre toprak sahipleri savaştığı esnada yardıma gelen görünmeyen güçler ve ata ruhları da savaşarak yardım ederlerdi. Kalafat bu inancın, günümüzde de görüldüğünü, "yeşil sarıklılar" diye adlandırılan inançla benzerlik gösterdiğini, Kore ve İstiklal savaşlarında daha önce yaşamış ulu insanların savaştığı inancı "Anamaygıl" inancının hala varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir (Ögel, 1971'den aktaran; Yaşar, 2012: 49). İslam inancında da görünmeyen varlıklar tarafından çeşitli savaşlarda yaratıcının emriyle inananlara yardım edildiği yer almaktadır (Enfal, 8/ 9-13).

Halk arasında “yerin kulağı vardır” şeklinde kullanılan deyim, her şeyin söylenmemesi gerektiği, konuşulması sakıncalı olan, başkası tarafından duyulmasının istenmediği konular hakkında konuşulurken, hiç kimse olmasa da “yerin kulağı” ile konuşulanlar etrafa yayılabilir şeklinde bir inanç yer alır. Halk arasında kullanılan bir başka deyim de “toprak aldı sakladı” şeklindedir. Bu inanca göre de toprağın saklama özelliğinin olduğuna inanılmaktadır (Yaşar, 2012: 50-51). Daha birçok deyimde halk inançlarının yansımalarını görmek olasıdır. Ölen bir insanın cesedi ile ilgili olarak, farklı inanç sistemlerinde dinî ritüeller icra edilerek ortaya konan farklı uygulamalar vardır. Bazı inançlara göre, ölenin cesedi yakılarak akar bir suya külleri atılırken, diğer bazı inançlara göre de toprağa gömülür. Toprağa gömülen ölünün ardından yakınlarına, taziye ve başsağlığı dilenirken “toprağı bol olsun”, “Allah yerinde dinlendirsin” şeklinde deyimleşen temenniler söylenir.

Ölen kişinin defnedildiği toprağın insana ağırlık verdiğine eğer uyuyan birini üzerine atılırsa uyanmakta zorlanacağı inancı halk arasında “ölü toprağı serpilmek” şeklinde deyimleşmiştir (Yaşar, 2012: 53). Isısız bir yere girilmeden önce “destur” denilirse o yerin, toprağın iyisi kimse ondan izin alınmış olur. Böylece yaşanacak bir olumsuzluğun önüne geçildiğine inanılır (Kalafat, 1990: 24). Tarım toplumlarından olan Yunan ve Roma’da ekili toprak parçalarını rahme, tarımı da doğuma benzetmişlerdir. Doğal olarak bu durum pek çok dinî ritüel, ayin ve uygulamayı ortaya çıkarmıştır (Eliade, 2013: 260). İslami gelenekte de kadın ekinliğe (tarlaya-toprağa) benzetilmiştir (Bakara, 2/223).

İnsanlık tarihi boyunca ağaç insan için vaz geçilmez bir niteliktedir. Isınma, gölgelenme, ev ve barınak yapımı, kâğıt üretimi gibi kullanımlarının yanında, insanın beslenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Ağacın bu ve benzeri özellikleri insan hayatındaki kuşatıcılığı sebebiyle bir ilgi uyandırmıştır (Kıyak, 2011: 92). İnsan için sağladığı faydanın yanında kozmolojik yapıda da birçok faydası bulunan ağaç, tabiatta yaşayan canlılar için doğal bir barınak, oksijen üretmesi bakımından da dünyanın ciğerleridir. Görünen bu dış faydanın yanında ağacın bünyesinde barındırdığı bir güç ve kudret olduğuna inanılmıştır. Bu inanç ise ağaca olan saygıyı artırmış ve ağaç insanlar için kutsal bir değer haline gelmiştir (Tanyu, 1988: 456).

Eliade’ ye göre, yerel hiyerofanilerin olduğu gibi, evrensel değer taşıyan ya da daha sonradan evrensellik kazanmış hiyerofaniler de mevcuttur. Hintlilerin kutsal saydığı aşvatta

adında bir ağaçları vardır. Sadece Hintliler açısından, önem taşıyan bu ağaç, kutsalın bu bitkide tecelli edişidir. Hintliler için aşvatta'nın taşıdığı anlam bir ağaç olmaktan öte hiyerofani olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan bu ağaç, eski çağın kültürlerinde ortaya çıkan kozmik hayat ağacıyla da bağlantılı olması sebebiyle de evrenselidir. Aşvatta Hindular için yerel özelliكتedir, inançlar noktasında evrenselidir. Bütün mitolojilerde, kozmik ağaçların temsil etmiş olduğu evreni somutlaştırması temsil etmesi onu evrensel kılar (Eliade, 2003: 29).

Eski dinsel inançlarda ağacın kutsallaştırılması ile ilgili ortaya çıkan uygulamalar günümüz toplumlarında da görülmektedir. Ağaçta görülen mevsimsel değişimler, yenilenmeler, yeşermeler, ölüme karşı bir duruş şeklinde anlaşılmış, bu nedenle ağaç ve ormanlar kutsal mekânlar olarak telakki edilmiştir. Eliade'ye göre, ağacın dinsel bir özellik sergilemesi ağacın özü ve biçimi ile kutsalın o ağaçta tezahürü ile ilgilidir. Bu nedenle hiçbir ağaç bizatihi kendisine tapınılan bir nesne değildir (Eliade, 2003: 269). Farklı kültürlerde görülen ağaç ve kutsalla ilişkilendirme olayını günümüzde de yaşatmaya çalışan ve Avustralya'da yaşayan toplulukların bazılarında ağaçta olan kutsal bir gücün var olduğuna inanılır ve bu güçten istifade etmeye çalışanlar bulunmaktadır. Eski Yunan'da ağaç perilerinin doğup öldüğüne, Mısır'da firavun inciri adı verilen ağacın tanrılara ev sahipliği yaptığına inanılmaktaydı (Tanyu, 1988: 457). Ağaç ve ormanla ilgili oluşan inançlarda inanılan dinin etkisini görmek mümkündür. Bu dinlerde kutsal kabul edilen ağaçlar bir takım adlarla birlikte anılır ve bunlara farklı kutsallıklar atfedilir. Bunlar içerisinde, "hayat ağacı", "kayın ağacı" (Dıngıl, 2012: 122-125) kutsal kabul edilmiş, selvi ağacına "hayat ağacı", nar ağacına ise "ebediyet" ve "cennet" manaları yüklenmiştir. Eliade hayat ağacı için, yukardan aşağıya doğru uzanan ve her şeyi aydınlattığına inanılan "güneş" (Eliade, 2003: 275) ifadesini kullanmıştır. Ayrıca çam ağacına, kutsal gece ve Noel ağacı gibi anlamlar yüklenmiştir (Kıyak, 2011: 92). Ağacın dalları da kutsal kabul edilmiştir. Eski Roma'da, defne ağacının dalı zaferi, zeytin ağacının dalı, barışı, meşe ağacının yaprakları ise gücü sembolize etmektedir (Tanyu, 1988: 457).

İbraniler içinde yeşil ağaçlar önemlidir. Yahudi geleneğinde, bilgi ve hayat ağacı fikri vardır. Bilgi ağacı Hz. Âdem'in cennette gördüğü ağaçtır. Hayat ağacı farklı mitolojilerde, insanın dünyaya ondan geldiği ve ölünce de ona döneleceği inancı yer almaktadır. Hristiyan geleneğinde de Hz. İsa'nın Kudüs'e girişi anısına dallar

kutsanmaktadır. Yine Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ağaç, ölüleri diriltme özelliği olduğuna inanılan hayat ağacıdır (Tanyu, 1988: 457). İslami gelenekte de ağaçla ilgili bir takım bilgiler yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ismi açıkça zikredilen incir, zeytin, hurma, nar gibi ağaçlar bulunmakta olup, incir ve zeytin ağacı için yemin edilmektedir (Tin, 95/1). Yine Kur'an-ı Kerim'de ağacın yaratıcı tarafından, insana bahşedilen bir nimet olduğu, Allah'ın kudretinin tecellisi ile yaratıldığı, kozmosda yaşam süren canlılar için önemli olduğu hakkında bilgiler verilmektedir (Nahl, 16/10-11; Neml, 27/60). İslami geleneğe göre mezarlara ağaç dikilmesinin ölülerin kabir azabını hafifleteceği inancının yanında, ağaç dikmek her zaman özendirilmiştir. Mezarlılardan ağaç dallarının koparılması halk inançları içerisinde iyi karşılanan bir durum değildir. Yine cennet tasvirlerinde de ağaçlara yer verilmiştir. Sarıkçioğlu, "Sûfilerin şecerelerinin Hz. Peygamber'e uzanan tarikat silsilelerini ağaç dalları ile sembolize edildiğini, ağaç belirli şekil ve yerde ise ona dokunanlara ve dalları arasından geçenlere bereketinin geçeceğine inanıldığını ve zeytin dalının barış işareti kabul edildiğini" bildirilmektedir (Sarıkçioğlu, 2002: 38).

İçerisinde her daim toprağın bağrından yetişen ağaç ve orman hakkında, Anadolu halk inançları içerisinde değişik uygulamalara rastlanmaktadır. Anadolu dışında yer alan farklı kültür ve inançlarda da ağaç ve orman kültü etrafında şekillenen farklı inançlar bulunmaktadır (Frazer, 1991: 57-85). Ağacın kuru bir halden yeşile dönmesi, tomurcuklanıp meyve vermesi ölüm ve yeniden dirilişi ifade ettiği şeklinde algı, ağaç ve ormanın kült halini almasında rol oynamıştır. Efsanelerin haricinde günlük yaşamda da ağaçla ilgili olarak var olan bir takım inançlar da mevcuttur. Bunlar arasında yeni doğan çocuk için bir ağaç dikme bunlardan biridir. Orman tanrıları ormanlık bölgelerde yaşayan ilkellerin inançlarında etkili olmuştur. Yaşlı ve büyük ağaçlar ilkeller için daha ilgi çekicidir. İncir ve hurma ağaçları kutsal olduğuna inanılan ağaçlardandır (Örnek, 1988: 103).

Ağaç ve orman inancının geleneksel Türk dininde önemli bir yer edinmesinde Ötüken Dağın'da ormanların yer alması ve bu ormanların da kutsal sayılmasının etkisi büyüktür. Ağaç Türklerin yer-su inancı ile ilintili (Dıngıl, 2012: 113) bir objedir. Eski Türk topluluklarında önem verilen ağaçların yanında, kutsallığına inanılan ormanlarda bulunmaktaydı. Kayın ağacına çok fazla önem verilir, "Altaylı", "Şor", gibi boylar ayinlerinde bu ağacın olmasına önem verirlerdi. Kamların çalgılarında yer alan resimlerde kayın ağacınının de bulunurdu. Kayın ağacına kurban sunarak tapındıkları kutsal bir varlık

olarak görürlerdi (İnan, 1986: 64). Çınar ağacı uzun ömürlü ihtişamlı bir görünümü olması medeniyetimizin sembolü olması ve fethedilen yerlere dikilerek o yeri sahiplenme benlenme, tasavvuru nedeniyle önemli bir ağaçtır. Asırlar boyu yaşaması nedeniyle, dikildiği döneme ilişkin bir bilgi vermesinin yanında toprakların sahiplenilmesinin, vatan duygusunun oluşumuna da katkı sağlayan bir ağaçtır. Halk inançlarında doğumla ilgili olarak uygulamalar görülmektedir. Doğan çocuğun uzun ömürlü olması için adını çınar koymak, çınar ağacının altından geçirmek bu uygulamalar arasında gösterilebilir.

Türklerde, orman yerine tek olan ağaçların ön plana çıktığı da görülmektedir. Tek ağaçların ortaya çıkardığı görüntü ormandaki ağaçların görüntüsünden daha esrarengiz ve etkileyicidir. Ağacın, sürekli dirilen hayat, taşıyıcısı olduğu inancı, Anadolu mezarlarına ağaç dikilmesi geleneğinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Oymak, 2011: 61). Mezar taşlarında görülen ağaç motiflerinin işlenmesinin nedeni mezarda yatan kişinin kabrinde rahat uyuması içindir. Ağaçlar ve ormanın kutsal kabul edilmesi inancı daha ziyade alevi topluluklarında görülmektedir. Bunun yanında Tahtacılar ve Yörüklerde kutsal ağaç inançlarına rastlanmaktadır (Işık, 2004: 101). Eski Türklerde ağacın yanında ormanlarda kutsal kabul edilmiştir. Göktürkler ve Uygurlar için Ötüken ormanları kutsal özelliktedir. Altaylar kurbanlarını belirledikleri bir ağaç altında keserlerdi. Özbekistan'da dinî ayın sonrası ağaçlara bez bağlayarak dua ederlerdi. Başkurtlar için ardıç ağacının kendisi ile dalları, Kazan Türkleri için kayın ağacı kutsaldır (Tanyu, 1976: 132-136). Tek başına yetişmiş bir çınar ya da başka bir ağaç kutsal kabul edilip dallarına bir dilek ve bir beklentinin yerine gelmesi için çaput bağlanarak medet ummak halk inançları arasında görülen uygulamalardır. Bu dünyevî beklentilerinin karşılanması için başvuru olan bir yöntemdir. Bunun yanında dindar birey için kutsal ve kutsalla ilişki kurma düşüncesi de önemlidir. Bu kapsamda dindar birey kutsalın tezahür ettiğine inanılan nesnelere dokunarak bu düşüncesini pratiğe dönüştürmektedir. Tabu haline dönüşen ağaçlar artık kutsal sayılır. Kutsalla ilişki kurmak farklı ritüeller aracılığıyla gerçekleştirilir.

2.2.3.2. Hayvan Kültleri ve Halk İnançları

Tarihsel süreçte hayvanlar, dinsel anlamda ibadetin bir parçası olarak değerlendirilmiş, ya da kült olarak kabul görmüştür. Haklarında çok sayıda efsane bulunan hayvanlarla ilgili ortak bir tasvir yapmak mümkün görünmemektedir. Eski zamanlardan beri var olan hayvanlara, dinsel bir nitelik kazandırmak, hayvan türlerinin birden fazla inançla

ilişkilendirilmesi, bu tasviri zorlaştıran nedenlerdir (Demirci,1998: 81). Toplumu oluşturan unsurlar arsında yer alan inanç, kültür, coğrafya, iklim gibi etmenler birlikte halk inançlarının ortaya çıkmasında etkili iki unsurdur. Bu unsurlara yaşanan coğrafyanın fiziksel ve iklimsel özellikleri de eklenince ortaya çok zengin kültürler ve halk inançları çıkmaktadır. Bir kısmı zamanla değişen bu ya da tamamen unutulmuş kültürler ve halk inançlarının yanı sıra günümüzde de varlığını devam ettiren kültürler ve halk inançları yer almaktadır.

Hayvanlar hakkında yer alan bir takım dinsel inançlar çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Tabiatüstü güç taşıdıkları ile ilgili inançlarda bunlar arasında yer almaktadır. İnsanların yaşam biçimlerinin avcılık olduğu dönemlerde hayvanlarla kurulan yakın münasebet sonucunda, hayvanın kanında olduğu düşünülen bir ruhun var olduğu inancı yer almaktadır. Kan, bazı topluluklarda kutsaldır. Çünkü ruhun hayat verme özelliği sayesinde kutsal olduğuna inanılır. Dinsel uğur dışında kan akıtmak yasaktır. Yeni bir bina inşa edilince kan akıtmanın kaynağında uğur getirmesi ve hayat kazanması inancı yatmaktadır. Kanlı kurban inancının oluşmasında kanın hayat verdiği inancı önemli bir rol üstlenmiştir (Demirci, 1998: 81). Günümüzde de yeni bir araç alındığında kaza ve beladan uzak durmak amacıyla bir kurban kesilerek kan akıtılır, bu kan arabanın plakasına, tekerine, kaputuna ya da uygun olan değişik yerlere sürülmektedir. Çocukların alınlarına yanaklarına da sürülmektedir. Bu uygulamada kanın hayat verdiği inancının bir etkisinin olduğunu düşünmekteyiz.

Eski dönemlerde hayvan hareketlerine bakılarak birtakım olayların gerçekleşmesiyle ilgili kehanette bulunma, ya da hayvanların iç organları aracılığıyla gelecekte haber verme şeklinde falcılıkta kullanılan inançlar yer almaktadır. Kabilenin yaşayabilmesi adına hayvanları totem haline getirip, bu hayvanların gücüne ulaşmak için hareketleri taklit edilerek yapılan danslarda görülmektedir. Hayvan inançları farklı coğrafyalar da benzerlik gösterirken. Aynı coğrafyada bulunan hayvan inançları benzerlik göstermeyebilir (Demirci, 1998: 82).

Boğa güçlü yapısı nedeniyle Sümerler, Asur ve Babil’de Hititlerde önemli ve kutsal bir figürdür. Tanrı olarak kabul edildiği gibi gücün bereketin ve döllemenin sembolü olarak da görülmektedir. Yılan Mezopotamya’da deri değiştirme özelliği nedeniyle, sonsuz hayatı ve bilgeliği temsil ettiğine inanılır. Mısır’da firavunların simgesidir. Deve, sabrı ve iradeyi

temsil ettiğine inanılırken, kurban amacıyla da kullanılır. Kedi şehveti egoizmi sembolize eder. Maymun Mısır'da insan dilini anladığına inanıldığı için kutsal kabul edilmiştir. Kartal hâkimiyeti, güvercin saflığı temsil eder. Ayrıca timsah, inek, karga, keçi, geyik balık gibi havada karada su da yaşayan muhtelif hayvanlar ya kutsal sayılmış ya da bir kütle özdeş kılınmıştır. Bir hayvana farklı toplumlarda farklı anlamlar yüklenebilir. Köpeğin eski Çin'de kötü cinlerden koruduğu inanılırken, güney ve batı Çin'de uğurlu bir hayvan olarak kabul edilmektedir (Demirci, 1988: 82-83).

Türkler gibi göçebe toplumlarda görülen en önemli özellik temel geçim kaynaklarının hayvancılık olmasıdır. Göçebe hayat tarımsal faaliyetlerin yapılmasında olumsuz bir durum oluşturduğundan avcılık bu toplumların yaşam unsuru haline gelmektedir. Ayrıca savaşçı bir toplum olan Türkler için at vaz geçilmez bir gerekliliktir. Hayvanların derilerini de giysi olarak kullanmış olan Türkler için hayvan sürüleri beslemek ekonomik bir gelir elde etmede tarımdan daha önde gelmektedir (Mandaloğlu, 2014: 75-77).

Yaygın bir şekilde kullanılan hayvanlarla ilgili semboller, Türkler için vazgeçilmez bir özellik taşır. Dinî inançların sembollerin üzerinde etkilidir. Özellikle İslam inancı, sembolleri en fazla etki altına alan dindir. Türklerde görülen hayvan sembollerinde, İslam öncesi inançların tesirini görmek mümkündür. Bazı hayvan sembolleri gücü, hâkimiyeti, hükümdarlık gibi olumlu özellikleri ifade ederken, bazı hayvan sembollerinde ise olumsuz özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir (Çatalbaş, 201: 49). Eski Türk inançlarında hayvan ve insan arasında farklılık oldukça azdır. Kozmolojik algıda insanlarla hayvanların bir birlerine dönüşme inancı yer alır. Aynı zamanda rehber olma gibi bir fonksiyon icra eden hayvanlar arasında kurt, kartal ve geyik göç esnasında gidilen coğrafyaya doğru kılavuzluk ederler (Demirci, 1988: 83).

Türk toplumlarında hayvanlarla birlikte iç içe uzun yıllar süren bir yaşam, doğal olarak hayvanlarla ilgili inançların oluşmasında ve hayvan kültürünün ortaya çıkmasında etkili rol oynamıştır. Türklerin tarihinde önemli bir yer tutan Oğuz Kağan destanında, hayvanların avlandığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Bang ve Rahmeti, 1936: 11-13). İslam'ın kabulüyle birlikte hayvanlarla ilgili halk inançlarında İslami geleneğin izleri görülmeye başlanmıştır. İslam öncesi yazılan şiirlerde hayvanların sembol olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Baykuş ölümü, horoz cömertliği, kertenkele ihaneti, aslan cesareti, deve, at koyun, bereketi, kedi, köpek uğursuzluğu ifade ettiğine inanılırdı. Ölen birisi baykuş

şeklinde tekrar dünyaya gelir, kötü insanlar ise fare ve kertenkele şeklinde dünyaya geldiğine inanılırdı (Demirci, 1988: 84).

Yahudi ve Hıristiyan dininde hayvanlarla ilgili inançlar üzerinde farklı uygulamalar yer almaktadır. Yahudilikte, eti yenen ve yenmeyen hayvanların hangileri olduğuyla ilgili hükümler yer almaktadır. Her hayvanın etinin yenmesine izin verilmemiştir. Hıristiyan inancında hayvanların sembolik bir değeri vardır. Hayvanlarla kültlerinin oluşmasında eski kültürlerin dini inançlar ile coğrafyanın etkili olduğunu ifade etmiştik. Genel bir çerçeveden bakıldığında, hayvan inançlarında dinin etkisi önemli bir şekilde hissedilmektedir. Türklerin yerleşik yaşama geçtikten sonra hayvanlarla olan münasebetlerinde bir önceki döneme göre yaşanan değişim, İslam dinini kabulüyle birlikte daha da artmıştır. Hayvanların içerisinde cesareti ile bilinen türler sembol olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu hayvanlarla ilgili birçok inanç ortaya çıkmıştır.

Günümüzde var olan hayvanlarla ilgili halk inançları incelendiğinde kedi ilk olarak karşımıza çıkmaktadır. Evcil bir hayvan olması nedeniyle kedinin öldürülmesi, eziyet edilmesi hoş karşılanmaz. Bunu yapanın hayatında sıkıntı çekeceğine inanılır. Kara kediler uğursuz sayıldığı için pek sevilmez. Bu nedenle insan, önünden kara kedi geçmesine izin vermez. Akşam görülen kara kedi cin ve şeytan olduğu, gören kişinin dua okuyarak uzaklaşması gerektiğine inanılır. Kedi, hem olumlu hem de olumsuz inançlara konu olmuştur (Eşmeli, 2015: 101). İşleri yolunda giden için, “dört ayağı üzerine düştü” deyimini kullanılırken, “dostların arasının bozulmaması için de “aranıza kara kedi girmesin” şeklinde bir temenni de bulunulur. Köpek halk arasında oldukça sadık olarak bilinen bir hayvandır. İnsanları, evleri, sürüleri, koruyan bir hayvan olan köpek bu özelliği bakımından insanın en sadık dostudur. Ezan okunurken uzunca uluyan köpeklerin, uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Köpeğin ulumasının depreme, kötü bir şeyler olacağına ilişkin inançlar yaygındır (Eşmeli, 2015: 102). Tavuk, eğer horoz gibi öterse hemen kesilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Halk inançlarında öten tavuk uğursuzluk getirmektedir. Baykuş uğursuzluk getirdiğine inanılan bir başka hayvandır. Hangi evin çatısında öterse o evden cenaze çıkacağına inanılır. Yılan halk inançları içerisinde uğursuz sayılan bir başka hayvandır. Zaman zaman da yılan görmenin işleri kolay olacağına yorumlanır. Karayılan işlerin ters gideceğine işarettir. Karıncaların yuvasını dağıtmanın günah olduğuna ve bozan kişinin başına kötülükler geleceği, kendi yuvasının dağılacağına inanılır (Eşmeli, 2015: 104-105).

Hız. Muhammedin hicret sırasında Sevr mağarasının girişine örümceklerin ağ yapması ve güvercinlerinde yuva yapması (Keskiöğlü, 2006: 77) nedeniyle halk arasında kutsal kabul edilir. Bu nedenle güvercin avlayıp etini yiyen kişinin mutlu olamayacağına inanılmaktadır. Cennet böceği olduğuna inanılan uğur böceği bir kimsenin eline konarsa o kimse iyi şeylerle karşılaşacağına ve hacca gideceğine inanılmaktadır. Bir kimsenin parmaklarından uçarsa o kişinin cennetlik olacağına inanılmaktadır (Keskiöğlü, 2015: 108-109).

Hayvan inançlarının toplumlar üzerinde özellikle Türklere önemli etkileri görölmektedir. Türklere etkileşim içerisinde olduğru toplumlardan aldıkları kültürel ve folklorik izlerle birlikte coğrafî unsurların etkisiyle bir hayvan kültü oluşmuştur. İslam'ın kabulüyle birlikte hayvanlarla olan münasebetleri, İslam dininin ortaya koymuş olduğru çizgi doğrultusunda şekillenmiştir. Tamamen eski inançlardan bir kopuş olmamış İslam dininin kabul ettiği kültürel ve yöresel inançlarda devam etmiştir. Hayvan kültü üzerinde de bu mozaik günümüzde varlığını göstermektedir.

2.2.3.3. Eşyalar ve Halk İnançları

Yahudi, Hıristiyan ve İslam inancında birtakım eşyalar dinsel simgeleri ifade etmektedir. Yahudi inancına göre "ahit sandığı", "yedi kollu şamdan", "mezuzâ"(kapı pervazı), "şofar" (müzik aleti), "tallit"(cübbe), "kipâ"(başlık), "tefilin" (Polat, 2017: 106-109) Süleyman Mâbedi içerisinde yer alan eşyalar, Hıristiyan inancına göre "kutsal kâse", "Azizlerin kalıntıları", "haç" (Polat, 2017: 111-117), İslam inancına göre ise, Hız. Musa'nın asası, Haceru'l-Esved dinî anlamalar yüklü olan simgelerdir. Yahudi inancına göre bir şeyin kutsal olması tanrı ile olan ilişkilendirmeden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan kutsal olarak kabul edilmiş olan eşyalar, yapısal anlamda diğer eşyalardan farklı değildir. Tanrı birtakım eşyalara lütufta bulunarak kutsiyet vermiştir. Hıristiyanlıkta da tanrı kutsalın kutsalı kabul edilir. Tanrı'nın kutsallığına muhatap olan eşyalarda kutsallık kazanır (Taşpınar, 2017: 93-94). İslam inancına göre kutsallığın kaynağı ve merkezi yüce yaratıcıdır. İnsanlar zaman zaman kutsal olan şeye karşı hürmet yerini çok fazla bir yüceltmeye bırakabilmekte, itikat noktasında problemler oluşturabilmektedir (Musahan, 2015: 121-124).

Yavuz'a göre kutsalın tecelli etmiş olduğru eşyalar, zaman ve mekân isimleri gibi rastlantısal olup, Hız. Musa'nın asası yerine bir başka eşyanın tercih edilebileceğini ve kutsalı yansıtmada aynı işlevi görmesinde bir sorun oluşturmayacağına (Yavuz, 2006: 400) ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, Hız. Âdem'e eşyanın isimlerinin öğretildiği (Bakara,2/31)

belirtilmektedir. Bu ayetten hareketle eşyaların isimlerinin bilgisini veren, öğreten yüce yaratıcı kutsalın kaynağıdır. O halde eşyaların isimlerinin bilgisi kutsalın kaynağı ve her şeyin yaratıcısı olan Allah tarafından verilmesi bizi bu eşyaların kutsalla bağının olduğu şeklinde bir değerlendirmeye götürmektedir. İslam’da ibadet mekânlarında yer alan mihrap, minber gibi eşyalarda sıradan birer varlık değillerdir. Konu ile ilgili Hz. Peygamber, “Evimle minberim arası cennet bahçelerinden” (hadisci.com) buyurmaktadır.

Peygamberlerin, din büyüklerinin kullanmış olduğu eşyalarda diğer eşyalara göre daha farklıdır ve kutsal kabul edilirler (Kirman ve Özbolat 2017: 37). Hz. Peygamber’in ve yakın ailesinin kullanmış olduğu ve günümüze kadar ulaşan hırkalar, kıyafetler ve diğer eşyalar “Kutsal Emanetler” olarak adlandırılmakta olup Topkapı Sarayında belirli zaman dilimlerinde halkın ziyaretine açılmaktadır. Hz. Peygamber’in “sakalı şerifi” de kutsal kabul edilmekte ve ülkemizde ve diğer İslam ülkelerinde halkın ziyaretine sunulmaktadır. Sakalı Şerif ziyaretleri çeşitli dinî merasimler eşliğine halk tarafından yerine getirilmektedir. Kur’an-ı Kerim, halk arasında kutsal kabul edilmekte, belden yukarı taşınmakta, abdestsiz dokunulmamaktadır. Kutsal emanetler başka toplumlarda da görülen bir olgudur. Bunun temelinde yatan asıl neden Polat’a göre kutsal kabul edilen kişilerin kutsallığının kullanmış oldukları ve onlara ait olan eşyalar vasıtasıyla, başkalarına sirayet edeceği düşüncesidir (Polat, 2017: 119). Tabiatüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan, asalar, taşlar, kutular, elbiseler ve yüzükler gibi çeşitli nesnelere, birçok kültürde ve inancı da kutsal sayılmıştır (Demirci, 2002: 496). Bu eşyalara dokunmak, bakmak, sıradan eşyalara bakmak ve dokunmak gibi olmayıp, kendine has ritüeller sayesinde belirli zamanlarda sivil alanda düzenlenen merasimler aracılığıyla sergilenmektedir. Halk inançlarına konu olan eşyalarında kutsalla direk bir bağlantısının olması gerekir. Ya da halkın bahse konu eşyayı kutsal kabul etmesi gerekir. Kutsallık göstermeyen eşyaları halk inançları kapsamında değerlendirmenin doğru olmayacağını düşünmekteyiz.

Eski Türkler cansız varlıkların bir ruhunun olduğu inancı eşyaların canlı olarak kabul edilmesi inancını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle cansız olan eşyaların kullanımında özen gösterilmiş, ayrıca bu eşyaların insanlara uğur, uğursuzluk, iyilik, kötülük gibi durumları yaşatabileceğine inanılmaktadır (Kabak, 2011: 110). Günümüzde de halk inançları kapsamında, eşyalarla ilgili birçok inanç görülmektedir. Kutsallık kavramının eşyalarla birlikte algılanışı insan için kutsala erişmede bir araç, hayatına olumlu anlamda

katkı sağlayacağı gibi düşünceler, insan ve eşya arasında yakın bir ilişkinin ortaya çıkmasında ana unsur olarak görülebilir. Yaşadığımız şu zaman diliminde, teknolojide meydana gelen baş döndüren gelişmeler, iletişimin yanı sıra etkileşimi de artırmıştır. Toplumlarda görülen kültürel etkileşimi de bu bağlamda zikredebiliriz. Birçok alanda görülen etkileşim toplumsal sınırları ortadan kaldırmıştır. Binlerce yıllık kültürün birer mirası olan halk inançları da bu kültürel etkileşimin yaşandığı alanlardandır.

2.2.3.4. Kutsallık ve Renkler

Dini inançlarda kutsal kapsamında değerlendirilen konular arasında renklerde gelmektedir. Milli dinlerde ve Uzakdoğu dinlerinde renklerin icra ettiği kutsal fonksiyon önemli ölçüde hissedilmektedir. Geçiş dönemleri boyunca renklerin hâkimiyetinden söz edebiliriz. Birçok dinî simge, obje renklerle ilintili olarak karşımıza çıkmaktadır. Renklere yüklenen bu dinsel anlamlar renklerin kutsal birer fenomen olduğunu ortaya koymaktadır (Albayrak, 2008: 40-41). Renklerin taşıdığı bu dinsel anlamların, kodları geçmişte aranmalıdır. Siyahın ifade ettiği anlam dünyasının arka planında yatan unsurun ne olduğuna bakılmalıdır. Renklere yüklenen kutsallıkta, toplumların gelenekleri, kültürleri etkili olmuştur. Renklerin kutsallığını doğru bir şekilde anlayabilmek, toplumun devlet geleneğinin, dinsel inançlarının dikkate alınmasını gerektirir (Kütük, 2014: 135). Beyaz renk temel kutsal renk olarak kabul edilir. Kefen beyazdır, ihram beyazdır. Kırmızı ikinci derecede kutsal kabul edilir. Gelinin beline bağlanan kırmızı renkli kurdele saflığı, temizliği simgeler. Mavi nazardan koruduğuna inanılır, nazar boncukları bu nedenle mavidir. Yeşil peygamber soyunun rengidir. Hz. Peygamber'in sancağının rengi yeşildir. Safran Yahudiliği simgeler ve aynı zamanda zayıflığında simgesidir. Siyah, büyü ve ölümün rengidir. Şeytan ve ruhlar bu renkle tasvir edilir (Sarıkcıoğlu 2002: 62-63).

2.2.3.5. Kutsallık ve Sayılar

Kutsallık bağlamında bütün dinlerde sayılarla ilişkili motifler bulunmaktadır. Genel manada sayılar Tanrının yaratıcılık özelliği ile ilgili kabul edilir. Bu nedenle Tanrı tarafından yaratıldığına inanılan sayılara dinsel anlamlar yüklenmiştir. Evrendeki bütün her şeyin sayılardan oluştuğu bu nedenle evrende bulunan her şey üzerinde sayıların belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Bu kapsamda dinlerde sayılar önemli bir fonksiyon icra eder (Yücel, 2011: 11-12).

İslam coğrafyasında 10. yy. da sayılarla ilgili olarak ilginin arttığı, İsmâîlî gruplarla İhvânu-s-Safa'da görülür. Evrendeki sayısal düzenin farkına vararak bir ve tekil sayıların uğur getirdiğine inanmışlardır (Sarıkcıoğlu, 2002: 83). Bunun yanında İslam'da sayı sembolizmi tevhit inancı ekseninde oluşmuştur. Allah tektir. Bu bakımdan teklik yani 1 sembolik anlamda önemlidir. Tavafın yedi şafttan oluşması Safa ve Merve tepeleri arasında yedi defa say yapılması, şeytan taşlarken yedi taş kullanılması, bunun ise üç kez yapılması namazın beş vakit olması, dört halifenin oluşu, dört kitap, dört hak mezhebin oluşu, Allah'ın sıfatlarının doksan dokuz olması nedeniyle doksan dokuz sayısı şeklinde örnekler verebiliriz. Bunun yanında sayıların farklı sembolik anlamlar içerdiğini görmekteyiz. Örneğin kırk sayısında; Hz. Muhammed'e kırk yaşında peygamberliğin gelmesi nedeniyle sembolik bir anlam taşımaktadır.

Sayılarla ilgili olarak halk inançları çok zengin bir kaynağa sahiptir. Bu kapsamda öne çıkan sayılar “üç, yedi, dokuz ve kırk” tır. Mitler, tanrı, ruh ve yaratılış, tufan ve kıyamet, kahramanların yaşamları sayılarla ilgili sembollerin bulunduğu alanlardır (Küçük, 2017: 421-424). Geçiş dönemleri içerisinde doğumla ilgili inançlarda üç, yedi, dokuz ve bilhassa kırk sayıları önemlidir. Halk inançları ekseninde eskiden beri “üç” sayısı merkezinde birtakım anlamlar yüklenerek, bu anlamlar gündelik ve dini hayatta pratiğe dönüşmüştür. Ziyaret fenomeninde türbe ve yatır etrafında üç kez dönmek, duaları üç kez okuyup üflemek, aksilik yaşamamak için üç kez tahta gibi cisimlere vurmak, duaların kabulü noktasında üç İhlas bir Fatiha okumak, vb. (Coşkun, 2010: 74).

Yedi sayısı, ilahi ve ruhsal olan üç ve dünyevi ve maddi olan dördün toplamından oluştuğu için, bütün kültürlerce kutsal kabul edilmiştir. Arkeik toplumlarda dinsel uygulamaların ritüeller yedi defa tekrar edilir. Halk inançları bağlamında geçiş dönemlerinde, ölünün yedinci günde anılması, çocuğun yedi kırkının çıkması, çocuğun yaşaması için yedi evden alınan gümüşle koruma yapılması gelenekleri vb. yedi sayısının kutsal algısını oluşturur (Önal Kılıç, 2018: 114-118). “Yedi sayısı ile ilgili sembolizmin kökeninde eskiden yedi gezegen olduğuna inanılır. Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Ay ve Güneş'in onun etrafında döndüğüne inanılır” (Altunay, 2016: 99).

Kırk sayısı bazı ritüellere ad olarak verilmiştir. Doğum sonrası kırk günlük sürede anne ve baba kırklı kabul edilir. “Alkarısı” lohusa olan kadınlara ve çocuklara musallat olduğu, zaman zaman da öldürdüğü düşüncesi, “kırk basması”, “alanası” olarak adlandırılır.

Bu öldürücü cinin lohusaya zarar vermemesi için lohusa yalnız bırakılmaz (Örnek, 2002: 144). Bunun yanında farklı dinsel uygulamalarla korunma çabaları görülür. Kırk çıkarma, doğumdan sonraki kırk günün ardından “kırk dökme” eylemi ile gerçekleştirilir. Bu eylemlerde çocuk ilk defa yıkanır. Suyun içine koyulan buğday, arpa vb. ile altın tarım ve ticaret kültürünün yansımaları şeklinde değerlendirilebilir (Karakaş, 2013: 69-71) Bunun ardından anne için yalnız kalmanın bir sorun oluşturmayacağına inanılır. Özellikle kırk sayısı olgunluk ifade eder. Hz. Muhammed’e peygamberliğin kırk yaşında gelmesi, kırk atlı kahramanlar, bir kahvenin kırk yıl hatırı olması gibi, kırk sayısının kutsal kabul edilmesinde etkilidir (Sarıkcıoğlu, 2002: 92). Genel anlamda sayılar, geçiş dönemi pratiklerine konu olmuştur. Bu bağlamda 1, 3, 7, 9, 40, 52 sayılarının etrafında şekillenen çok sayıda inanışa kaynak teşkil etmektedir. Günümüzde Japon kültüründe ölen kişinin arkasından yedinci gününde tapınakta toplanılması, Budistlerce dualar edilmesi (Şahin, 2013: 41) sayılarla ilgili oluşan inançların evrensel olduğunu göstermektedir.

Yaşam serüveni doğumla başlayan ve ölümle sona eren bir süreçtir. İnsanın biyolojik gelişimine uygun olarak bu süreçte, bir çok inanç adet, gelenek, görenek, örf, ritüel, ayin uygulama bulunmaktadır. Halk inançları ve geçiş ritüelleri kapsamında ele alınan uygulamaların bir bölümünde resmi dinin kodları ile sivil dinin kodları görülmektedir. Bu uygulamaların temelinde kutsal olanla münasebet kurma çabası yatmaktadır. Kutsal zaman, mekân ve varlıkta tezahür eder. Geçiş dönemleri esnasında yaşanan sıkıntılı durumlardan kurtulmak için düzenlenen ritüeller bu dönemin vaz geçilmez unsurlarıdır.

Halk inançları ve geçiş ritüelleri ekseninde ortaya çıkan uygulamalar içerisinde kitabî dine aykırı düşen uygulamalar yer alır. Bu uygulamaların doğruluğuna, dine uygunluğuna pek fazla bakılmadan halk tarafından dinin bir unsuru şeklinde algılanarak yerleşip yaygınlaşmıştır. Günümüzde bazı inançların uygulama alanında daralmalar görülmektedir. Bunun nedenleri modern zamanların etkilerinde aranmalıdır. Toplumsal yapıdaki gelişmelerin yanında yaşanan teknolojik gelişmeler, şehir hayatının insan üzerinde oluşturduğu yoğun gündemler, halk inançlarının uygulama alanlarının önceki zamanlara göre azalmasında etki eden faktörlerdir. Kırsalın bu konudaki üstünlüğü tartışma götürmez bir gerçektir. Halk inançları ve geçiş ritüelleri kapsamında kitabî din bilgisine sahip, eğitim düzeyi yüksek insanlar arasında da uygulama örneklerine rastlanmaktadır. Toplum bir arada tutma kaynaşmayı sağlama gibi sosyal sonuçları da olan ve toplumun her kesiminde

görülen, kuşaktan kuşağa icrası ile kültürel aktarımın sağlandığı bu uygulamaların, dinin akidesine uygun bir şekilde icra edilmesi daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

Büyüklerin hafızalarında tatlı bir anı olarak yerini alan, gelenek, görenek, örf ve adet içerisinde yer aldığı halk inançları, teknoloji karşısında oldukça zor zamanlar geçirmektedir. Yeni yetişen genç neslin teknoloji bağımlılığı, onları halk inançları ve uygulamalarından habersiz bir şekilde yaşamın içerisine itmektedir. Yeni nesiller tarafından birçoğu bilinmemesine karşın, hala ayakta kalma mücadelesi veren yaşadığımız toplumun kültürünü yansıtmaya, geçmişini günümüze taşımada köprü görevi görmesi bakımından daha bir önem arz eden halk inançlarının tarihi geçmişe sahip olan Bandırma İlçesindeki pratikleri ve uygulamalarını araştırdığımız bölüm çalışmamızın üçüncü ve son kısmını oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTSAL, GEÇİŞ RİTÜELLERİ VE HALK İNANÇLARI: BANDIRMA ÖRNEĞİ

Bu bölümde geçmişi oldukça eskilere dayanan Bandırma'nın tarihi, coğrafi durumu, topografik yapısı, sosyo- manevî ve sosyo-maddî faktörleri, süreç kronolojisi, senkronik durumu ve dini-kültürel yapısını ele alacağız.

3.1. Tarihi Topografik Panorama

Bandırma, tarihsel süreçte eski medeniyetlerin yerleşim yerlerinden birisidir. Kuruluş tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmayan Bandırma, oldukça zengin ve eskiye dayanan tarihi ile Marmara Bölgesi'nin en önemli yerleşim yerlerinden birisi olma özelliğine sahiptir. İlk Çağ'da Bandırma'nın da içerisinde yer alan Güney Marmara "Mysia" adıyla anılmaktadır. Bandırma Antik Yunan'da "İonlar" tarafından "güvenilir liman" anlamına gelen "Panormos" adıyla anılmıştır. Bandırma, tarihsel süreçte, "Panormos", "Pandermit", "Panderma" ve Osmanlı'nın son dönemlerinde ise "Banderma" şeklinde değişik adlarla da anılmıştır (<https://www.turkcebilgi.com/panormos>).

Bandırma ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda ve araştırmalar neticesinde bölgede M.Ö. 6. bin yılının ortalarına kadar uzanan Neolitik ve 5. bin yılının sonlarına doğru Kalkolitik yerleşmelere rastlanmıştır (Cumhuriyetin 80.Yıl Anısına Bandırma, 2003: 6). Kalkolitik çağın sona ermesiyle bölgede yoğun bir şekilde yerleşim yerlerinin sayısında artış yaşanmıştır. M.Ö. 4 bin yılında ise bölgeye has "Yortan" kültürünün izlerine rastlanmaktadır. "Yortan" kültürü ile birlikte, "Troia" kültürü ile benzerlik gösteren yerleşimlerin olduğu da çalışmalar neticesinde ulaşılan bilgiler arasında yer almaktadır. M.Ö. 2 binde sebebi belirlenemeyen nedenlerle bölge yerleşiminde azalma yaşanmıştır (Eski Fotoğraflarla Bandırma, 1999: 15). Demir Çağ (M.Ö. 1200-525) dönemi ile beraber başlayan göçlerin etkisiyle bölge farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Yazının kullanılmasıyla birlikte bölgeyle ilgili olarak daha fazla yazılı belgeye ve bilgiye ulaşma olanağı elde edilmiştir (Bakır, 2018: 28). M.Ö 2. bin yılının sonları ile Osmanlı Devletinin kuruluşuna kadar geçen zaman zarfında, bölgede yaşayan birçok kültürün izlerine rastlanmıştır. Bunlar içerisinde "Firigler", "Mysia'lılar", "Traklar", "Persler", "Mekadonlar", "Romalılar" ve

“Bizanslılar”ın yaşamış olmaları, bölgeye kültürel anlamda bir zenginlik katmış, bu durum bölgeyi tarihsel ve kültürel bakımdan önemli bir merkez haline getirmiştir (Eski Fotoğraflarla Bandırma, 1999: 15).

M.Ö. 334 tarihinde Büyük İskender tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Bandırma bölgesi, kalıcı bir değişim yaşamıştır. Sonrasında yaşanan istilalarla birlikte bölge Roma ve Bizans’ın hâkimiyetine girmiştir. Türklerin bölgeye gelişleri, Anadolu’da kurulmuş olan ilk Türk devleti dönemine rastlayan, Kutalmışoğlu Süleyman Bey idaresinde gerçekleşmiştir. 1076 yılında Kyzikos, Aydıncık ve Bandırma Kutalmışoğlu Süleyman Bey, tarafından ele geçirilmiştir. 1106 yılında Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan’ın ölümüyle, bölge Bizans hâkimiyetine geçmiştir. 13. yy. başlarında Selçuklunun uç beyliği olan Karesi Beyliği’nin kontrolü altına giren Bandırma bölgesi, Osmanlı döneminde, 1345 yılında Orhan Gazi tarafından fethedilmiştir (<http://www.bandirma.gov.tr/tarihce>). Bu dönemlerde Bandırma balıkçılıkla geçinen bir köy özelliği taşımaktadır. Orhan Gazi, bölgenin yönetimini oğlu Süleyman Paşa’ya bırakmıştır. Bir dönem eski adıyla Aydıncık (şimdiki Edincik mahallesi), ve Hüdavendigar’a (Bursa’ya) bağlı olarak kalmıştır. 16. Yüzyılın 2. yarısında ise “Galata” kazası “Kapıdağ” nahiyesine bağlı bir köy durumundadır (<http://www.bandirma.gov.tr/tarihce>). Evliya Çelebi, Seyahatnamenin V. cildinde Bandırma ve çevresiyle ilgili izlenimlerine yer vermiştir. Hz. Süleyman’ın hanımı Belkıs’ın zaman zaman Bandırma’da zaman zaman da Aydıncık şehrinde oturduğunu, Kyzikos harabeleri içinde Belkıs tahtı kalıntılarının yer aldığı hakkında da bilgi vermektedir (Çelik, 2012: 71-80).

Bandırma 1830 yılında Erdek İlçesine bağlı nahiye olan Kapıdağ’a bağlanmıştır. Tanzimat’a kadar voyvodalıkla idare edilmiş, Tanzimat’tan sonra da Erdek ilçesine bağlı (<https://www.nkfu.com/bandirmanin-tarihi/>) bir bucak olmuştur. 1874 yılında çıkan yangınla Bandırma’nın büyük bir bölümü harap olmuştur. <http://www.balikesir.com.tr/tr/ilceler/bandirma>).

Resim 3.1: Bandırma'nın Bilinen En Eski Fotoğrafı

Milli Kütüphane gazete arşivinden, Servet-i Fünun Gazetesi'nin 19 Teşrin-i Sani 1308 (01 Aralık 1892) tarihli sayısında yayımlanan bir fotoğraf (Ülker, 2019: 25) yukarıda yer almaktadır.

Bandırma'nın gelişmesinde önemli katkılar sağlayan Dergâh-ı Ali çavuşlarından Haydar Çavuş'un, adına yaptırdığı ve günümüzde merkez Camîi olarak işlevini sürdüren Haydar Çavuş Camîi ve yine yaptırmış olduğu medrese, hamam, ev ve dükkânları vakfettiği, bu yapılar Bandırma halkına hizmet etmenin yanında gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır (Cumhuriyetin 80.Yıl Anısına Bandırma, 2003: 7). 1874 yılında çıkan yangın Bandırma için zor günlerin başlangıcı olmuş, ama halk bu sıkıntılı ve zor süreci kısa bir sürede atlattığı, şehri onararak yangının izlerini silmeyi başarmıştır. Osmanlı- Rus harbi (1876-1878) sırasında Kırım ve Romanya'dan Bandırma'ya getirilen tatarlar şehirde bir canlanmaya neden olurken nüfusun artışında da katkı sağlamışlardır. Nüfusta meydana gelen artışın da etkisiyle Bandırma, 1878 yılında Karesi sancağına bağlanarak bir ilçe haline getirilmiş, 1881 yılında idari yapısı belediye olarak teşekkül ettirilmiştir (Çabuk, 1998: 2).

Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı için doğurduğu olumsuz sonuçlar Bandırma'da yaşayan halk tarafından da hissedilmiştir. Gayri Müslüm nüfusun Müslüman nüfusa oranının da etkisiyle bölgenin işgali, sıranın Bandırma'ya geleceğinin habercisi olmuştur. Bu nedenle Bandırma'da yaşayan Rumların ve Ermenilerin, olası bir işgal durumunda yapacakları taşkınlıklardan ve işgalden korunmak gayesiyle "Cemiyet-i İslamiye" ismiyle bir örgüt teşekkül ettirilmiştir. Yeterli başarıyı sağlayamayan bu örgüt, 15 Mayıs 1918 tarihinde

Kuvayı Milliye teşkilatı ile birleşerek düşmana karşı mücadelesini ve faaliyetlerini sürdürmüştür (<http://www.bandirma.gov.tr/tarihce>).

Bandırma, Çanakkale savaşları sırasında kurulan teşkilatlar, ordunun savunma gücüne sağladığı destekler, kurtuluş mücadelelerinde önemli başarıların kazanılmasında kilit rol oynamış, kurulan merkezlerde savaşta yaralanan askerlerin tedavisi yapılmıştır (Ülker, 2019: 71-76).

Resim 3.2: 1915 Yılında Çanakkale Cephesine Malzeme Götüren Askerler

Uğur Yeğin'in arşivinde yer alan fotoğrafta Bandırma'da faaliyet gösteren 5. Menzil Müfettişliği 10 Numaralı Teçhizat Ambarından cepheye malzeme taşıyan askerler (Ülker, 2019: 71).

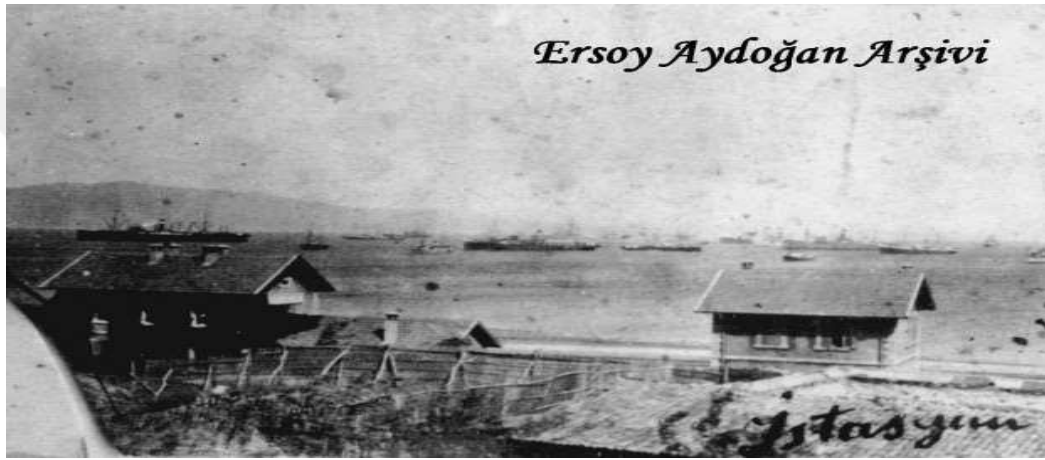
Resim 3.3: 1915 Çanakkale'de Yaralanan Askerlerimizin Tedavi Edildiği Hastane

Ersoy Aydoğan'ın arşivinden alınan bu fotoğrafta Bandırma'da kurulan Menzil Hastanesinde Çanakkale cephesinde yaralanan askerlerimizle onları tedavi eden doktorlar görülmektedir. Bu bina günümüzde, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi olarak eğitim alanında hizmet vermektedir (Ülker, 2019: 76).

Bandırma, İngilizler, Anzavurlar ve Yunanlılar tarafından işgale uğramış, (Ülker, 2019: 19) işgalin yıkıcı ve ağır sonuçlarını her alanda ve her anlamda yaşamıştır.

Resim 3.4: Bandırma'yı İşgal Amacıyla Gelen Gemiler

<https://www.bandirmaninsesi.com/iscalden-once-bandirma-fotograf-lari-261.html/5-iscgal-zamani-bandirmasi-iscgal-gemileri#sol>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).

Resim 3.5: Yunan Kralı Aleksandros'un Bandırma'ya Gelişi

Kaynak: (Ülker, 2019: 118)

Akillas Milas'ın arşivinde yer alan ve işgal yıllarında çekilen bu fotoğrafta, Bandırma'ya gelen, Yunan Kralı, Amerikan, Yunan, İngiliz ve Fransız bayraklarıyla

karşılanmaktadır. Üzerinde namaz kılınan halılar, Haydar Çavuş Caminden alınmış ve işgalcilerin ayakları altına serilmiştir. Aynı zamanda bu fotoğraf, işgalcilerin kutsala, halkın inançlarına saygı göstermediklerinin tarihi bir vesikasını oluşturmaktadır. Ayrıca işgal, halk üzerinde, sosyo-maddi ve sosyo-manevi boyutta yol açtığı tahribatlar, kısa sürede giderilememiştir. İşgal yıllarında yaşanan acıların, gerek belgesellerde gerekse işgale tanık olanlar tarafından anlatılıyor oluşu bunun zihinlerde canlılığını koruduğunun bir kanıtıdır.

Resim 3.6: İşgalcilerin Kaçarken Harap Ettikleri Bandırma

Kaynak: (Ülker, 2019: 138).

Nukhet Kozluoğlu'nun arşivinden alınan fotoğrafta, Osmanlıca olarak “Yunan vahşeti ve mezaliminden / Yunanlılar tarafından tahrip edilen Bandırma Kasabası” yazmaktadır. İşgali en ağır şekilde yaşamıştır. Bandırma yağmalanmış, yakılmış, yıkılmış, acılar, hüznler, yürekleri dağlamıştır.

İşgale uğrayan Anadolu'nun diğer yerlerinden gelen zafer haberleri, Yunanlıları endişelendirmiş, daha fazla Bandırma'da kalamayacakları düşüncesine kapılmışlardır. Yunan işgal kuvvetlerince Mamun bahçelerinden topladıkları erkek ve çocukları toplu halde yürüterek, Haydar Çavuş Camine getirip, kapılarını üzerlerine kilitleyerek hapsedmiş, bombalarla havaya uçurmayı planlayarak, toplu bir katliam yapmak istemişlerdir. Son anda caminin kapıları açılarak, içerdeki halk kurtulmuştur. Patlamayla birlikte camii harabeye dönmüştür (Ekim, 2018: 473). Halk arasında var olan inanca göre caminin kapıları manevi olarak gelen yardım sayesinde açılmıştır. Tekke Cami haziresinde metfun bulunan Hacı Ali Rıza El-Bezzaz tarafından açıldığına dair rivayetler zaman zaman anlatılmaktadır.

Resim 3.7: Haydar Çavuş Camine Katledilmek Amacıyla Götürülen Halk

<https://www.bandirmaninsesi.com/isgalden-once-bandirma-fotograflari-261.html/9-havaya-ucurulmak-uzere-haydar-cavus-camiine-kapatilmaya-goturulen-bandirma-halki#sol>
(Erişim Tarihi: 16.08.2019).

İşgal kuvvetleri, verilen mücadeleler ve Türk ordusunun Anadolu topraklarında kazanmış olduğu zafer haberlerinin de etkisiyle daha fazla kalamayarak, Erdek kıyılarında bulunan gemilere binerek kaçmak için hareket etmişlerdir. Askerlerimizle Ayyıldız Tepe de Yunanlılar arasında çıkan şiddetli çatışmada 61. Alay Komutanı Vecihi Bey, Hücum Taburu Komutanı olan, Binbaşı Süleyman Bey ve 80 vatan evladı kahramanca çarpışarak şehit düşmüştür. 17 Eylül 1922 de Bandırma düşman işgalinden kurtarılmıştır. 18 Eylülde ise, Edincik düşman işgalinden kurtarılmıştır (Arıcan, 2004: 456; <http://www.bandirma.gov.tr/tarihce>). Erdek ve Bandırma bölgesinde gizlenen Yunanlılar, Türk birliklerine karşı son olarak direniş göstermişlerdir. Milli mücadelede 18 Eylül 1922’de son kurşunun atıldığı tepeye sonraki süreçte “Ayyıldız Tepe” adı verilmiştir (Çevik,2018: 459). Savaş nedeniyle yakılan, yıkılan şehir, yeniden onarılmaya başlanmış, Cumhuriyetin ilanından sonra da, Bandırma Balıkesir’e bağlanmıştır. Çatışmanın olduğu ve 80 şehit verdiğimiz bu tepeye aziz şehitlerimizin hatırasını yaşatmak üzere bir anıt inşa edilmiştir. Her yıl 17 Eylül tarihine bu şehitlikte anma programı düzenlenmektedir.

Resim 3.8: Ayyıldız Tepede Şehit Düşen Askerlerimizin Adlarının Yazıldığı Anıt

Resim 3.9: Anma Töreninin Yapıldığı Son Kurşun Anıtı

Bandırma, Marmara bölgesinin güneyinde, Balıkesir'in kuzeyinde yer alır. Balıkesir'e bağlı bir ilçe olan Bandırma Balıkesir il merkezine 98 km uzaklıktadır.

Resim 3.10: Bandırma Ve Çevresini Gösteren Balıkesir İl Haritası

<https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65991/balikesir-il-haritasi.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).

Bandırma'nın doğusunda Karacabey, batısında Gönen, kuzeyinde Erdek, (Kapıdağ), güneyinde Manyas ve Kuş Gölü bulunmaktadır. $40^{\circ} 21' 30''$ kuzey enlemi, $27^{\circ} 48' 59''$ doğu boylamının kesişimi üzerinde bulunan Bandırma'nın yüzölçümü 690 km^2 dir. Denizden yüksekliği en fazla 764 metreye kadar ulaşmaktadır. Bandırma körfezinin uzunluğu 31 kilometredir. İzmir, İstanbul ve Bursa gibi şehirlere yaklaşık 2 saat mesafede olması Bandırma'yı önemli kılan hususlar arasındadır. Bandırma'nın arazi özelliği, kuzeyden güneye doğru yer yer dağlık ve engebeldir. Kıyı kesimlerinde hafif bir şekilde yükseklik artarken, güney kısma doğru azalma gösterir (Yurt Ansiklopedisi, 1982: 1181). Genel olarak Bandırma ovalık bir alanda yer alır. En yüksek dağı, doğusunda yer alan 764 metre yüksekliğindeki Karadağ'dır. Bandırma'nın kuzeyinde yer alan Kapıdağ ise, Bandırma ve Erdek körfezleriyle çevrilmiş bir yarımada'dır (<http://balikesir.com/ilceler/>). Aynı zamanda Bandırma birinci derecede deprem bölgesinde yer almaktadır (<http://www.imo.org.tr>).

Resim 3.11: Bandırma İlçesinin Genel Görünümü

Bandırma'nın akarsuları içerisinde en uzununu Eğridere'dir. Beyderesi, Çayırdere, Eski Sığırcı Deresi, Anıkaltı Deresi, Bozdere, Değirmendere Bandırma'nın diğer akarsularıdır. Bandırma Körfezi'nin 15 km güneyinde yer alan Kuş Gölü 192 km²'lik bir alana sahiptir (Çabuk, 1998: 4). 1959 yılında milli park ilan edilen göl, tepeli pelikan, karabatak, yaban ördeği, balıkçıl, ak pelikan, ötücüler gibi binlerce kuşun uğrak yeridir. Aynı zamanda bu kuşların sazlıklara yaptığı kuluçka kolonilerine ev sahipliği yapmaktadır.

Resim 3.12: Kuş Cenneti Milli Parkı

1976 yılında Kuş Cenneti Milli Parkı, Avrupa Konseyince, "A sınıfı" diploma ödülü verilmiştir (<http://kuscenneti.tabiat.gov.tr/>). Her yıl düzenlenen festival kapsamında yapılan

programlarla bölge de kültürel faaliyetler hızlanmakta, bu kapsamda Bandırma, yerli ve yabancı ziyaretçilere ev sahipliği yapmaktadır. Bandırma ulaşım noktasında kara, hava, deniz, demiryolu taşımacılığının yapıldığı bir yerdir. İstanbul, Bursa, İzmir'e sınırı vardır. Kapıdağ'ın varlığı Bandırma limanını korunaklı olmasında önemli rol oynarken, bu durum deniz ulaşımının önemini artırmıştır (Çabuk, 1998: 4).

Resim 3.13: Kapıdağ Yarımadasının Görünümü

Antik dönemlerden beri yerleşimin olduğu ifade edilen Kapıdağ Yarımadası, büyük oranda ormanlarla kaplıdır. Günümüzde yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olan yarımadayı Bandırma'ya bağlayan alan, sazlıkların olduğu bir bölgedir. Yeterli düzenlemelerle bölge yerli ve yabancı ziyaretçilerin daha çok geldiği bir yer haline getirilerek bölge ekonomisine katkı sağlayabilir.

3.1.1. Süje / Halk

Bandırma konumu gereği bir cazibe merkezi niteliğindedir. Bu nedenle sürekli gelişen bir yerleşim yeridir. Kültürel anlamda kozmopolit bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin her yöresinden insan yaşamaktadır. Bandırma'da Manavlar ve Yörükler en eski yaşayan gruplarıdır. Kırımdan göçen Tatarlar, Balkanlar'dan gelen Muhacirler, Pomaklar ve Arnavutlar ile Kafkasya'dan göç eden Çerkezler, Gürcüler, çalışmak amacıyla değişik yörelerden gelerek yerleşenler, Bandırma'da uyum içerisinde yaşayan ve Bandırma'nın yapısını teşekkül ettiren halk kitleleridir. Romanlar, Bandırma'ya kültürel zenginlik katan bir diğer halk grubudur. Suriye ve Irak ülkelerinden savaş nedeniyle gelen göçmenler

bulunmaktadır (<http://www.bandirma.gov.tr/sosyal-yapi>). Üniversite eğitimi için farklı ülkelerden Bandırma'ya gelen yabancı uyruklu öğrenciler de Bandırma demografisine uluslararası bir zenginlik kazandırmaktadır.

Araştırmalarımız neticesinde Bandırma ile ilgili olarak, Köy ve Mahalle bazında mevcut demografik yapı ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlamadık. Bu kapsamda kendisi de Bandırma doğumlu olan, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Metehan YILGÖR ile konu üzerine yaptığımız mülakatta edindiğimiz bilgiler şu şekildedir: Bandırma'nın nüfus artış oranı % 1'ler düzeyinde seyretmektedir. Köy nüfusu 1950 ve 1960 yılları arasında daha yoğun iken 1970'lerden sonra Bandırma'ya, Köyden göç hareketliliği ivme kazanmıştır. Bandırma demografyasında, etnik köken olarak birden fazla grubun olduğunu görmekteyiz. Bu gruplar içerisinde: Tatarlar, Manavlar, Muhacirler, Yörükler, Çerkezler, Kürtler, Pomaklar, Romanlar, Lazlar ağırlıktadır. Bandırma merkezde bulunan mahallelerde etnik ayırımı çok fazla rastlanmamaktadır. Yani bir mahalle için tamamı Pomaklardan ya da Romanlardan oluşur diyemeyiz. Bandırma merkezde iç içe geçmiş demografik bir panoroma mevcuttur. Kırsal yerleşim yeri olan köyler, Bandırma merkeze oranla daha belirgin çizgilerle örülü bir demografik yapıya sahiptir. Etnik köken incelendiğinde kırsal yerleşim yerlerinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir: "Pomak" nüfusun olduğu yerler, Gölyaka, Bereketli, Dutlimanı, Sahilyenice, Doğanpınar, Külefli, Doğruca, Kuşcenneti'dir. "Tatar" nüfusun olduğu yerler, Orhaniye, Çarıkköy, Bezirci, Çinge, Çepni, Edincik kayalı mahallesi, Bereketli, Doğruca, Bezircidir. "Manav" nüfusun olduğu yerler, Çepni, Külefli, Bezirci, Doğruca, Akçapınar, Yeşilçomlu, Eski Ziraatli, Dedeobası, Erikli, Çakıl, Mahbubeler, Hıdır, Musakçadır. "Yörük" nüfusun olduğu yer Eriklidir. Çerkezler, Yeniziraatli, Emre, Yenistöğür, (kabartaylar yoğun), Karaçallık bölgelerinde sıkça görülmektedir. "Muhacir" nüfus, Dedeobası, Erikli, Çakıl, Mahbubeler, Kuşcenneti, Doğanpınar ve Bezirci'dir. Bandırma merkezde "Kürt" ve "Laz" nüfusun ağırlıklı olarak bulunduğu mahalleler, Marmara ve Yüzüncüyıldır. Tatar nüfusu Sunullah mahallesinde yoğunluktadır (KK: 65). Bandırma kırsalında yer alan köyler mahalle statüsüne alınarak Bandırma'ya bağlanmıştır. Bandırma'nın demografik yapısında öne çıkan ana unsur, hiçbir etnik grubun bir yerleşim yerine tamamen hâkim olmayışıdır. Ekonomik ve sosyal nedenlerin etkisiyle (evlilik) demografik hareketlik yaşanmaktadır. Etnik olarak iç içe geçen demografik bir doku hâkim unsur olarak kendini göstermektedir. Bandırma'nın etnik unsurlarından olan Çerkezler oldukça fazla bir şekilde kült koruma duygusuna sahiptirler. Antropolojik bakımdan geleneğine ve tarihine düşkün gruplar arasında

gösterebiliriz. Tatarlar ve Muhacirlerde de görülen bu durum, modern zamanların seyri içerisinde kendi yerini koruma çabası olarak ifade etmek mümkündür.

3.1.2. Saha/n- Topografya

Bandırma Marmara Denizi'nin güney kısmında yer alan ve denize kıyısı bulunan, Balıkesir iline bağlı ilçelerdendir. Bandırma körfezi 31 km uzunluğa sahiptir. Bandırma'nın topografyası, kuzeyden güneye doğru engebeli ve dağlık bir yapıya sahiptir. Bandırma'da merkezde 20 mahalle, kırsalda da 34 olmak üzere toplam 54 mahalle bulunmaktadır.

3.1.3. Sosyo-Manevi (Kültürel) Faktörler

Anne, baba ve çocukların bir araya gelerek oluşturdukları yapıya aile adı verilmektedir. Ailelerin belirli bir coğrafyada bir araya gelerek sosyal bir grup halinde yaşamaları toplumsal yapıları ortaya çıkarmaktadır. Bu toplumsal yapılar tarafından oluşturulan, önceki nesillerden öğrenilerek sonraki nesillere aktarılan kültür bu aktarım sayesinde süreklilik arz etmektedir. Kültürün aktarımını sağlayan en önemli araç, toplum tarafından ortaya konan gelenek, görenek, örf, adet, din, ahlak, inançlar, ideolojiler, normlar, vb. unsurların oluşturduğu manevi faktörler ile teknolojik ve bilimsel ürünler, fabrikalar, binalar, giysiler, okullar, nüfus, yerleşim yerleri, tarım ve zirai ürünler vb. unsurların oluşturduğu maddi faktörlerdir.

Maddi ve manevi faktörler her toplumda görülmektedir. Maddi faktörlerin değişim hızı manevi faktörlere oranla daha fazladır. Maddi ve manevi faktörleri oluşturan unsurların önceliği toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bir kültürde evlenme adetlerine göre eşyaların tamamını kız evi alırken başka bir kültürde oğlan evi alabilmektedir. Sınırları belirgin bir şekilde ayrılmayan bu faktörlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Bandırma'ya özgü sosyo-manevi faktörler kapsamında değerlendirebileceğimiz unsurlar şu şekildedir.

Bandırma, konumu itibariyle sürekli ilgi gören bir merkezdir. İlçe de kozmopolit bir yapının varlığı aynı zamanda kültürel anlamda da bir zenginliği ortaya çıkarmıştır. Dışardan göç alan bir yerleşim yeri olması nedeniyle, gelen insanlar kendi kültürel yaşamlarını sergilemektedirler. Daha çok dinî yaşam gelenek görenek ve kulaktan duyma bilgilerin bir arada olduğu bir formdan beslenmektedir. Önemli günlerde gecelerde bir cenaze töreninde evlenme merasiminde sünnet düğününde kısacası geçiş dönemlerinde gelenek görenek örf adet ve dinsel unsurlar belirleyici faktörlerdir. Dinî yaşama yön veren faktörlerden bir diğeri Cami ve Kur'an Kurslarıdır. Bandırma'da Müslüman halkın topluca ibadet etme ihtiyacına

yönelik 87 Cami 27 Kur'an Kursu bulunmaktadır (<https://www.bansesgazetesi.com>). Önemli dini günlerde camilerde ya da halka açık alanlarda Bandırma Müftülüğü tarafından halkın dinî ve manevi yönüne dönük yaygın din hizmeti sunulmaktadır. Ramazan ayında evlerde bir araya gelerek okunana mukabeleler, kılınan teravîh namazları, cenazenin arkasından bayanların tevhit çekmesi ya da 7 gün boyunca Kur'an-ı Kerim okunması, halkın inançlarının yansıtmaktadır.

Bandırma'da Aleviler için hizmet veren bir adet cem evi bulunmaktadır. Araştırmalarımız çerçevesinde Bandırma'da aktif din hizmetinde kullanılan kilise bulunmamaktadır. Daha önceki dönemlerde farklı inançlara ait ibadethaneler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Rum vatandaşlara ait olan bir manastırdır.

Resim 3.14: 1906 Sainte Trinite Manastırı Rumlar Kutsal Günlerini Kutlarken

Akilas Millas'ın arşivinden alınan fotoğrafta 29 Haziran 1906 günü Aziz Petrus ve Aziz Pavlus Bayramını kutlayan Rumlar ve kutlamaya katılan Müslümanlar görülmekte (Ülker, 2019: 44). Bu fotoğraf o tarihlerde Bandırma'nın dinî farklılıkların toplumsal birliktelik açısından bir sorun oluşturmadığı farklı inanç gruplarının da bir arada dostça yaşayabildiği bir kent olduğunu göstermektedir. Ama aynı dostça ortamdan işgal günlerinde bahsetmek pek te mümkün değildir.

Bölgenin M.Ö. ye uzanan kadim geçmişiyle farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Yapılan kazılarda ortaya çıkartılan bu medeniyetlere ait kalıntıların sergilendiği

Arkeoloji Müzesi, kültürel anlamda Bandırma için yerli ve yabancı turistlerin uğrak mekânıdır (<http://www.bandirmasehirrehberi.com>).

3.1.4. Sosyo- Maddi (Medeni) Faktörler

Bandırma ekonomik yapısı ele alındığında içerisinde bulunduğu bölgenin önemli kentleri arasında yer almaktadır. Bandırma’da yer alan sanayi tesisleri merkeze yakın yerlerde kurulmuşken, kırsal alanlarda tarımsal faaliyetler ön plandadır. Sanayinin kuruluş tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu dönemde sanayi faaliyetleri normal bir seyir halinde iken, Bandırma Limanı’nın hizmete geçmesiyle birlikte 1970’li yılların başında sanayi kuruluşlarında önemli bir artış yaşanmıştır. Sanayi kuruluşlarının sayısındaki artış, üretimin artmasını da sağlamıştır (<http://www.bandirmasehirrehberi.com>).

Resim 3.15: 1905 Yılında Liman İnşaatı

Ersoy Aydoğan arşivinden alınan fotoğrafta 1905 yılında ki imkânlar ölçüsünde rıhtım için yapılan çalışma görülmektedir (Ülker, 2019: 43). Resimde sol üst köşede “Bandırma rıhtım inşaatı” sağ alt köşe de ise “İnşaat İdare-i Fenniyesi Erzurumhan 28/29/30 İstanbul” yazısı yer almaktadır.

Bandırma, sanayi geçmişi bakımından da önemli bir yerdir. 1800 yıllarda liman inşa edilmiştir. 1927 yılı salnamelerin de yer aldığına göre tahin ve susam fabrikası mevcuttur. Cumhuriyetin ilan edildiği ilk dönemlerinde tarım ürünleri ile ilgili fabrikalara, daha sonraki dönemlerde tekstil makinaları ilave edilmiştir. Ticaret Odası 1926 Ticaret Borsası 1940 yılında kurulmuştur. 1960 yılında Etibank ve Bağfaş kurulmuştur. 1973 yılında yeni bir

liman yapılmıştır. 1980 yılında yapılan teşviklerle ekonomi canlanmıştır. Beyaz et sektörü önemli bir konuma gelmiştir. Bitkisel yağ, un, yumurta, civciv, salça, ve gıda sektöründe önemli gelişmeler olmuştur (<https://www.bandirma.bel.tr>).

Hızlı bir şekilde sanayileşmesini sürdüren kentin bu noktada önemli aşamalardan geçtiğini söyleyebiliriz. 1905 yılında mendirek ve 1912 yılında demiryolu, 1960 yılında limanın yapılması, sanayileşmenin önünü açan gelişmelerdir. Bandırma'nın maddi sosyal kalkınmasında önemli görevler üstlenen ve Türkiye'nin en eski Ticaret Odaları arasında bulunan Bandırma Ticaret Odası 1926 yılında kurularak (Cumhuriyetin 80.Yıl Anısına Bandırma, 2003: 22) faaliyetlerini günümüzde de sürdürmektedir. Bandırma limanı konumu itibariyle Bandırma'nın ekonomik kalkınmasında katkı sağlamaktadır. Yıllık ticaret hacmi 800 milyon dolar civarındadır. Ro-Ro taşımacılığı da yapılmaktadır (<https://www.bandirma.bel.tr>).

Okuma yazma oranının yüksek oluşu Bandırma'da kültürel yaşama canlılık kazandırmaktadır. Bandırma'da tüm yıl düzenlenen sergi, panel, konferans, konser, gösteri gibi kültürel faaliyetleri izleme olanağına sahiptirler. İlçe olmasına rağmen 2015 yılında kurulan Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından yapılan kültürel faaliyetler, Bandırma'nın tanıtımına katkı sağladığı gibi, bu bölgeye olan ilginin artmasına neden olmuştur. Kültürel anlamda eğitim kurumlarında öğrenciler tarafından yapılan birçok faaliyet halk tarafından beğenilmekte olup, ilgiyle izlenmektedir. Her yıl düzenli bir şekilde kutlanan Bandırma Kuşçenneti Kültür ve Turizm Festivali, kültürel manada Bandırma'ya kazanç sağlamaktadır.

Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerin insan hayatına sağlamış olduğu kolaylıklar, nüfusun kırsal alanlara yönelmesinde etkili olmuştur. Ulaşım olanaklarının her geçen gün artması kırsal ve kentsel mesafeyi kısaltmış, bunun yanında iş nedeniyle kent hayatında yaşamak zorunda olan insanlar kentin stresli aynı zamanda yoğun ve yıpratıcı ortamında yaşamının getirdiği sorunlardan uzaklaşmak amacıyla, kırsal yaşam alanlarına yerleşmek için eğilim göstermektedir. Bandırma'da teknolojide yaşanan gelişmelerin insana sunduğu olanaklar kent ve kırsal yaşamda belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bandırma'da 2018 yılı nüfusuna bakıldığında, 77.986 Erkek, 76.373 Kadın olmak üzere toplam 154.359 kişi bulunmaktadır (<https://www.nufusu.com>).

Bandırma, farklı iklim özelliklerinin bir arada yaşandığı bir yerdir. Marmara ikliminin karakteristik özellikleri hakîm olsa da, Karadeniz, Akdeniz, Ege bölgelerinin ve

Balkanlar'dan gelen karasal iklimin geçiş alanı içerisinde yer almaktadır. Yaklaşık 52 yıllık rasat ortalamalarında Bandırma için kaydedilen en düşük sıcaklık -14.6° ile 15 Ocak 1954 yılında, en yüksek sıcaklık, 42.4° ile 9 Temmuz 2000 yılında kaydedilmiştir. Bandırma'nın yıllık bazda sıcaklık ortalaması 14° dir. İlçe'de en soğuk ay ocak iken en sıcak ay ise ağustos ayıdır. Rüzgâr yönü kuzeydoğudur. Bandırma kar yağışının çok görüldüğü bir yer değildir. 33 yıllık rasat değerleri incelendiğinde yıllık bazda toplamda karın toprak üzerinde kaldığı gün sayısı 5 ila 6'dır. Yağışın en fazla olduğu aylar aralık-ocak en az olduğu aylar ise Temmuz-Ağustos aylarıdır. Nem ortalamasının en çok olduğu aylar aralık-ocak'tır. Yıllık nispi nem ortalaması ise %73'tür. (Balıkçı ve Pesen: 2011: 19-20).

Bandırma'da eğitim-öğretim II. Selim'in sürgün olarak gönderdiği Haydar Çavuş'un yaptırdığı caminin yanında yapılan medrese ile başlamıştır (Tuğlacı, 1985: 46). Bandırma ile simgeleşen Bandırma Ortaokulu'nun, ilçenin eğitim-öğretim alanında önemli bir yeri vardır. Şuanda ilçede eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı Anaokulu sayısı 14, İlkokul sayısı 23, Ortaokul sayısı 22, Lise sayısı 23, Özel eğitim Okulu Sayısı 3, Diğer kurumlar 5'dir. Derslik başına düşen öğrenci sayısı 961, ders veren öğretmen sayısı, 1.621 öğrenci sayısı ise, 24.635'dir (<http://bandirma.meb.gov.tr/>). 2015 yılında Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi adıyla kurulan bir Üniversite bulunmaktadır. 13.000 civarında öğrencisi (<https://www.bandirma.edu.tr/>) bulunan Üniversite Bandırma'nın maddi ve manevi bakımından kalkınmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Üniversite eğitimi için şehre gelen yerli ve yabancı öğrenciler, kültürel bir zenginlik oluştururken aynı zamanda Bandırma'yı dünyaya tanıtan kültür elçileridir.

Ekilebilir tarım arazilerinin büyük çoğunluğunu, tarlada yetiştirilen ürünler oluşturur. İklim özelliği sayesinde, narenciye dışında, bütün bitkiler yetiştirilebilir. Tarla bitkileri içerisinde, hububat ve sanayi bitkilerinin önemi büyüktür. Buğday, mısır, nohut, arpa, bakla, çeltik, şeker pancarı, fiğ, pamuk, ayçiçeği, ekilen ürünlerdendir. Kavun, karpuz, domates, gibi sebzelerde yetiştirilmektedir. Zeytincilik, erik, kiraz, yetiştiriciliği de önemlidir (Balıkçı ve Pesen: 2011: 21). Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık kırsal bölgelerde geçim kaynağıdır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği İlçe için önemlidir. Bu kapsamda Marmara Hayvancılık Araştırma Enstitüsünde (merinos çiftliği) küçükbaş hayvan ırklarının ıslahı çalışmaları yapılmaktadır. Denize kıyısı olması nedeniyle balıkçılık sektörü de Bandırma ekonomisine katkı sağlayan faktörler arasındadır.

Modern zamanların ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı olumsuzluklar, bağıcılık ve ipek böcekçiliğini kırsal kesimde olumsuz etkilemiş, tavukçuluk sektörü eski ihtişamlı günlerini arar olmuştur. Bu durum halkı farklı ve alternatif ekonomik arayışlara yöneltmiştir.

Geçmişin izlerini bugünlere taşıyan, tarihi özelliği bulunan ve halen farklı şekillerde hizmet veren birçok yapı bulunmaktadır. Bu yapılar içerisinde “Haydarçavuş Cami ve çeşmesi”, “Öğretmenevi”, “Sağlık Bilimleri Fakültesi”, “Nikâh Salonu”, “Kütüphane Binası”, “Hükümet Konağı”, “Santral Kültür Merkezi”, “Son Kurşun Anıtı”, “Edincik Ulu Cami, Emirsultan ve Buhye Camileri” (<https://www.bandirma.bel.tr/>) halen zamana karşı koyarken bir taraftan da halka hizmet etmektedirler.

3.1.5. Süre/ç- Kronolojisi

Bandırma'nın kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. M.Ö. 334 yılında Bandırma bölgesini Büyük İskender fethetmiştir. Sonraki dönemlerde bölge Roma ve Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir. 1706 Kutalmışoğlu Süleyman Bey Bandırma'yı fethetmiştir. 1106 yılında Bizans tekrar bölgeye hakim olmuştur. 1345 yılında Orhan Gazi döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1830 yılında Kapıdağ bucağına bağlanmış, Tanzimat'ın ilanından sonra Erdek'e bağlanmıştır. 1879 yılında Karesi sancağına bağlı ilçe yapılmıştır. 1. Dünya savaşında konumu gereği lojistik destek sağlamada önemli görevler icra etmiştir. Bu durum nüfusun artışı hızlandırmıştır (<https://www.bandirma.edu.tr>).

2 Temmuz 1920 yılında başlayan Yunan işgali 17 Eylül 1922 senesinde işgalden kurtulmuştur. 2 yıl 2 ay 15 gün işgal altında kalmıştır. 1924 yılında beton iskele, 1925 yılında eski postane binası (17 Eylül Polis Karakolu), 1926 yılında eski iskele binası (Nikâh Salonu), 1928 yılında elektrik binası (santral kültür binası), 1932 yılında Pertevniyal Hastanesi, 1933 yılında Hükümet Konağı, 1936 yılında tatlı su şebekesi, 1938 yılında Bandırma-İstanbul deniz taşımacılığı, halkın hizmetine sunulmuştur. Sanayileşme sürecinde 1968 yılında Etibank, 1970 yılında Bağfaş, 1972 yılında Etibank, 1997 yılında Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. 1998 yılında İDO Deniz Seferleri başlamıştır. Rüzgâr enerji santralleri ile doğal gaz çevrim santralleri kurulmuştur. 2010 yılında Devlet Hastanesi 2012 yılında Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi, 2010 yılında Oto Terminal, 2011 yılında Belediye Binası, Liman AVM, 2012 yılında tır parkı, 2013 yılında galericiler sitesi hizmet vermeye başlamıştır. 2014 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca büyük bir alan Organize Sanayi Bölgesi olarak belirlenmiştir. Aynı yıl Balıkesir büyük şehir yapılmış, Bandırma, büyük şehir ilçe

belediyesi yapılmıştır. (Ülker, 2019: 20-22). Bandırma halen birçok alanda gelişmesini sürdüren bir kenttir.

3.1.6. Senkronik Durum

Bandırma, nüfusu 2018 yılı itibariyle 154.359 olan bir ilçe olmasına rağmen, Bandırma bölge açısından kültür ve sanat etkinliklerinin yapıldığı bir kültür şehri kimliğine haizdir. Bu kapsamda faaliyet gösteren kültür ve sanat merkezi sanatsal ve kültürel faaliyetlerle birlikte çalışma atölyeleriyle Bandırma halkına hizmet vermektedir.

Tiyatro, konser, söyleşi, panel, toplantı gibi programların yanı sıra, resmi kurum ve kuruluşlar tarafından ve de STK'lar tarafından farklı alanlarda kültürel bilimsel ve sanatsal programlar düzenlenmektedir. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından panel sergi sempozyum gibi ulusal ölçekte faaliyetlerin yanında, uluslararası alanda bir çok bilimsel etkinlik düzenlenmiştir. 2018 yılı içerisinde 23 uluslararası kongre ve sempozyum (<http://www.bandirmamanset.com>) düzenlenmiştir. Bandırma belediyesi tarafından organize edilen halk oyunları topluluğu Anadolu'nun farklı kültürlerinin yansıtıldığı halk oyunlarını ulusal ve uluslararası düzeyde sahneleyerek kültürel etkinlikler kapsamında Bandırma'nın adından söz ettirmektedir.

Ramazan etkinlikleri kapsamında Ramazan ayında her gün farklı kültürel etkinlikler yapılarak Bandırma Halkı'nın kutsal ayı dolu dolu yaşaması sağlanmaktadır. İlçe Müftülüğü tarafından din görevlilerinin katkı sağladığı etkinliklere halk ailecek iştirak etmektedir. Bu kapsamda konserler, söyleşiler, Kadir gecesini programı, şiir dinletisi, eski ramazanların anlatıldığı film gösterilerinin içerisinde yer aldığı etkinlikler, halkın birlik beraberlik içerisinde kutsal ayın manevi iklimini yaşatmak amacıyla geleneksel olarak her sene düzenlenmektedir.

2011 yılı içerisinde ekonomik anlamda, ticaret hanelerin bir arada bulunduğu AVM açılmıştır (<http://www.limanavm.com>). Bandırma halkının AVM ile tanışması birçok sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlar içerisinde tüketici, esnaf, ulusal ve yerel ekonomik unsurlar yer almaktadır. Halkın alışveriş kültüründe bir değişim sağlamıştır. Bu yıla kadar yerel ve küçük esnafla alışveriş yapan halkın ilgisi, AVM'nin hizmete girmesiyle buraya yönelmiştir. Halkın ilgisinin bu denli fazla olmasında AVM'nin sağladığı bir takım imkânlar etkili olmuştur. Özellikle kış aylarında kapalı bir mekânda alışveriş yapılması, ulusal markaların belirli dönemlerde ciddi oranlarda indirim yapması, halkın ihtiyaç duyduğu bütün ürünlerin burada bir arada bulunması, kapalı otoparkı, çocuklar için sunulan oyun

alanları, restoranları ve sinema salonları gibi imkânlar, halkı alışveriş tercihini bu mekânlarda kullanmasında etkili olmuştur. Türkiye'nin en seçkin markalarına ulaşma imkânı veren Liman AVM halkın alışveriş kültüründe bir değişim yaşatmıştır. Çevre ilçelerden de alışveriş amacıyla buraya gelinmesi ekonomik anlamda bir canlanma sağlamıştır.

2015 yılında Santral Kültür Merkezi, 2016 yılında Kapalı Pazar Yeri, 2017 yılında General Balcı Çamlığı, 2018 yılında da Hobi Bahçeleri Bandırma halkının hizmetine sunulmuştur (Ülker, 2019: 22). Her geçen gün dışardan göç alan Bandırma, yerel kültürle ulusal kültürün etkileşim içerisinde bulunduğu bir kenttir. Ulusal ve yerel kültürün etkileşimi sosyal değişimi de beraberinde getirmektedir. İş ve üniversite eğitimi için şehre gelen insanlar sosyal değişime katkı sağlamaktadır. Bandırma, bugün ki kozmopolit yapısına 1590 lı yıllarda kavuşmuştur. Bandırma tarihinde önemli bir yere sahip Haydar Çavuş'un yaptırdığı dükkânlar, cami, çeşme ve vakıf Müslüman tebaanın da deniz kenarında iskân etmesinde önemli katkı sağlamıştır. Liman'ın önem kazanması kentin göç almasına neden olmuştur. Rumlar, Ermeniler, bölgeye yerleşmişlerdir. Atık Bandırma, Müslümanların, Yahudilerin, Ermenilerin ve Rum nüfusunun sayısının artarak bir arada yaşadığı bir kenttir. Lozan mübadelesi ile birlikte Rumeli'den gelen muhacirler kentin demografik yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Ülker, 2019: 17-20).

Bandırma ile özdeşleşen adeta simgesi haline gelmiş olan Bandırma vapuru 1878 yılında İskoçya da inşa edilerek, İngiltere'de ilk defa kullanılmıştır. 1894 yılında Osmanlı tarafından kullanılmaya başlayan vapura Panderma adı verildi. Marmara denizinde yolcu ve yük taşımacılığında kullanılan vapur 1910 yılında adı Bandırma olarak değiştirilmiş ve posta taşımacılığında kullanılmıştır (<https://malzemebilimi.net>). Milli mücadele döneminde 1919 yılında Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları milli mücadelenin fitilini ateşlemek üzere Bandırma Vapuru ile Samsuna gitmişlerdir. Vapur 1925 yılında parçalara ayrılmıştır. Bandırma Vapurunun üstlenmiş olduğu bu tarihi misyonu genç kuşaklara aktarmak amacıyla 2001 yılında aslına uygun bir şekilde yapılarak, 2003 yılında müze haline getirilmiştir. Milli mücadele döneminde üzerine düşen tarihi sorumluluğu yerine getiren vapur hem milli mücadelenin hem de Bandırma'nın önemli simgelerindedir. Bu özelliği nedeniyle yapılan birçok panel, toplantı, konferans gibi etkinliklerde sunum yapan misafirlere, katılımcılara vapurun maketi taktim edilmektedir.

Resim 3.16: Bandırma Vapuru Maketinin Hediye Edilişi

<https://www.bandirma.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 21.08.2019).

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü tarafından programa sonrası Bandırma Vapuru maketi hediye edilirken.

Bandırma halkının genel siyasi eğilimi CHP' dir. En son yapılan 31 Mart 2019 yerel mahalli seçimlerinde Bandırma belediye başkanı olarak, CHP belediye başkan adayı Av. Tolga TOSUN seçilmiştir.

3.2. Dinî- Kültürel Panorama

Din ve kültür etkileşim içerisinde bulunan iki olgudur. Din, ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda kültürün oluşmasında etkili bir rol oynarken, kültür de imkân ve değerlere uygun bir şekilde dine yaşam alanı sunmaktadır (Tanrıverdi, 2018: 595). Dinî yaşantı toplumun kültürüne göre şekillenebilmektedir. Dinlerde muhataplarının yaşamış olduğu bölgede var olan kültürden etkilenmektedirler.

Bir bölgede yer alan geçiş dönemi uygulamaları, giyim, yapılar, müzik, sanat, vb. unsurlar o yerin dini ve kültürel panoraması hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Kilise de yapılan bir düğünde gelin ve damadın Hıristiyan kültüründe yetişmiş olduğunu anlayabiliriz. İbadet etmek amacıyla camiye giden birinin de Müslüman bir kültürde yetişmiş olduğunu anlayabiliriz. Yeni doğan bebeklere verilen isimlerden mezar taşlarına varıncaya kadar hayatın her anına ve her alanına nüfus eden din ve kültür etkileşimi toplumlar açısından temel nitelik arz etmektedir.

Ülkemizde toplumsal farklılıklara rağmen insanlar doğum, evlenme, ölüm, gibi geçiş dönemlerinde dini formlarla birlikte kültürel öğelere de önem vermektedir. Gerek dinî

formlar gerekse kültürel öğeler etrafında halk inançları teşekkül etmiştir. Kaynağında yüzlerce yıllık bir birikim bulunduran din ve kültür, etrafında oluşan birçok uygulama ve inancı her toplumda görülen olgulardır. Aynı zamanda kültürel bir zenginlik kaynağı olan bu uygulama ve inançlar Bandırma ilçesinde yaşayan halk arasında da görülmektedir.

3.3. İnsan Toplum İle İlgili Halk İnançları

Bir arada yaşama özelliğine sahip olan insan, toplumsal bir takım kurallar çerçevesinde hayatını sürdürmek durumundadır. Toplum insan davranışlarına yön veren bir yapıdır. Toplumun oluşturan maddi ve manevi faktörler yön vermede etkili unsurlardır. Halk inançları da topluma yöne veren unsurlar arasında yer alır. Halk inançları bağlamında insan ve toplum arasında cereyan eden bir takım inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu inanç ve uygulamalar “geçiş dönemi” olarak ifade edilen dönemde, bireyin ve doğal olarak toplumun benimsediği, içerisinde kültürel, dinsel, mitolojik vb. birçok kod barındıran kişiye, geçiş dönemlerinde yaşadığı sorunlar karşısında destek sağlayan uygulamalardır.

Geçiş dönemleri etrafında var olan pratikler, yaşanan coğrafyanın, kültürünün, demografyanın yansımalarını ifade eder. Coğrafya ve kültürün farklılık gösterdiği durumlarda bile aslında geçiş dönemlerinde yaşanan o duygu yoğunluğu ortak bir unsur olarak hep var olacaktır. Çalışmamızı oluşturan Bandırma’da da bu duygu yoğunluğu içerisinde, insan ve toplum ile ilgili, geçiş dönemlerinin de içerisinde yer aldığı halk inançlarından belirleyebildiklerimiz şu şekildedir.

3.3.1. Doğum İle İlgili Halk İnançları

İnsan neslinin devamını sağlayan doğum, her zaman beklenen gerçekleşmesi halinde de anne ve babayı olduğu kadar yakın çevredeki insanları da mutlu eden bir olaydır. Toplum için de doğum önemlidir. “Çocuk, ailede ocağı tütürür” şeklinde toplumumuzun zihninde yer bulan ifade, toplumun doğuma verdiği önemi yansıması bakımından önemlidir. Ayrıca doğum anne ve babaya toplumsal statülerinde bir yükseliş sağlar. İslami gelenek toplumu oluşturan aile kurumuna çok önem vermiş, aileyi korumak, için toplumsal ve bireysel kurallar koymanın yanında, evlenme, evliliğin kolaylaştırılması çocuk sahibi olma, neslin devamının sağlanması özendirilmiştir. Doğum kontrol yöntemleri eşlerin rızasına bırakılmış, bunun dışında yer alan çocuk düşürme, mevcut gebeliği sona erdirmeye, kısırlaştırma, uygun görülmemiştir (Bardakoğlu, 2006: 134-137).

Hamile olan anne için, sağlıklı bir bebek dünyaya getirme düşüncesi zihninde hep tazeliğini korur. Doğum olana kadar anne baba ve diğer yakınları için süreç oldukça meraklı ve bir o kadarda kaygı dolu geçmektedir. Bu bağlamda koruyucu olduğuna inanılan bir takım davranış ve hareketler sergilenmektedir. Her muhtemel doğum, anne ve bebek için risk içermektedir. Gebeliğin ve doğumun sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için halk arasında başvurulan farklı birtakım uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamaların altında yatan düşünce riski ve kaygıyı minimize etmektir. Bu kapsamda, çocuk sahibi olma düşüncesi ile başlayan ve doğum sonrasını da kapsayan süreçte, birçok adet, gelenek, uygulama ve inanç karşımıza çıkmaktadır. İkinci bölümde teorik olarak ele aldığımız doğum inançlarını doğum öncesi, doğum esnasında ve doğum sonrası şeklinde ele alacağız.

3.3.1.1. Doğum Öncesi Halk İnançları

Türklerin yaşadığı kültürel coğrafyada olduğu gibi Bandırma’da da doğum öncesi ile ilgili birtakım inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar içerisinde doğum öncesi sürecin içerisinde yer alan, bayanın hamile kalmasına yönelik inanç ve uygulamalar, dikkat çekicidir. Her ne kadar uygulama oranı eskiye oranla azalmış olsa da, Bandırma’da halen çocuk sahibi olmak amacıyla türbe, yatır, mezar, evliya, gibi yerlerin ziyaret edildiği ve ziyaret kültürünün canlılığını koruduğunu görmekteyiz.

Ülkemiz genelinde özellikle de kırsal bölgelerde gelin doğurganlığı ölçüsünde değerli ve saygındır. Evlenen her çiftten çocuk sahibi olmaları beklenir. Bu beklenti zamanla çocuk sahibi olma süresi uzadıkça bir baskıya dönüşebilmektedir. Doğum, kadındaki saygınlığı artırdığı gibi babanın da saygınlığını artırır. Saygınlık kazandırması, neslin devamını sağlaması gibi nedenlerle evlenen her çift çocuk sahibi olmak ister. Zaman zaman bazı çiftlerin bu isteklerinin gerçekleşmediği de olur. Bu noktada çocuk sahibi olmak için bir arayış içine giren çiftler, modern tıbbın yanında zaman zaman halk inançlarına da başvurur. Tıbbî açıdan çocuk sahibi olmaları mümkün görülmeyen ve tıbbî tedavi için yeterince parası olmayan aileler de alternatif arayışlar içerisine girerler. Böylece tıbbi çözümlerin yanında halk inançları kapsamında yer alan uygulamalar çocuk sahibi olmak isteyen insanlar için umut olmaya devam etmektedir. Doğum öncesi, doğacak bebek için kıyafetlerin satın alınması ya da dikilmesi, kundak hazırlanması, beşik satın alınması gibi doğum öncesinde doğuma hazırlık kapsamında yapılan işler, anne ve baba için unutulmaz anlardır.

Doğum öncesi inançlar içerisinde; gebe kalma, doğumun meydana gelmesi, çocuğun cinsiyetinin doğumdan önce belirlenmesi, ileriki yaşlarda nasıl bir insan olacağı, gibi konular yer almaktadır. Kırsal kesimlerde ve erkek egemen toplumlarda kadın gebe kalamıyorsa sorunun kaynağında kadın olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle erkekler ikinci bir kadınla evlenebilmektedir. Örnek'e göre çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin karşısına çıkan sorunlar üç temel çözüm yoluyla giderilmeye çalışılır. Dinsel ve büyüsel çözümler, halk hekimliği çözümleri ve tıbbi çözümler (Örnek, 2000: 132).

Bandırma'da çocuk sahibi olamayan çiftler tıbbi çözüm yollarının yanında, türbe, yatır gibi yerlere giderek orada dua ederler, adak adarlar. Bu uygulamalar sayesinde çocuk sahibi olacağına inanılır. Ayrıca cami hocalarına gidilerek onlardan dua etmesi istenir. Çocuk sahibi olmak için dua mahiyetinde bir kâğıda bir şeyler yazılması istenir (KK: 47). Bandırma'da Tekke Cami avlusunda yer alan Hacı Ali Rıza el Bezzaz Hz. ait türbe, Bandırma ve çevre illerden gelen insanlar tarafından bu amaçla ziyaret edilmektedir. Camide 2005 yılından beri İmam Hatip olarak görev yapan Âdem Turan, çocuğu olmayan ailelerin bu kabristanlığı ziyaret ederek başında dua edip, sonrasında çocuk sahibi olan ailelere şahit olduğunu ve başından geçen olayları mülakatımız sırasında bize şöyle anlatmaktadır.

Ben burada görev yaptığım sırada birçok şeye şahit oldum. Camimizin inşaatında çalışan Ümit adında İranlı bir hattat vardı. Bir cuma günü cuma namazından sonra yanıma geldi. Cuma'yı kalabalık olduğu ve yer bulamadığı için caminin avlusunda kıldığını ve bu sırada Ali Rıza el Bezzaz efendinin kabrinden bir el çıktığını ve bu elin bir bebek fırlattığını, o bebeği de kendisinin tuttuğunu anlattı. Ümit'e çocuğunun olup olmadığını sordum. Çocuğum olmuyor dedi. Kabrin başında çocuğunun olması için dua ettiğini söyledi. Ben de Ümit'e yaşadığı olayın çocuğunun olacağına işaret olduğunu söyledim. Ümit yaklaşık iki ay sonra yanıma gelerek hanımının hamile olduğu müjdesini verdi." Başından geçen bir başka olayı ise şöyle anlatmaktadır. "Cami inşaatında çalışan Niğdeli Ömer adında bir kalfanın da çocuğu olmuyordu. Kabrin başında dua etti ve inşaatın bitimine yakın eşinin hamile olduğunu öğrendi (KK: 45).

Evliya kültü, atalar kültünün bir uzantısı olduğunu düşündüğümüz bu uygulamalar, halk inançları bağlamında canlılığını muhafaza etmektedir. Tıbbî çarelerin yanında bu tarz yöntemlere başvurmanın arka planında yer aldığını düşündüğümüz duygu, kutsal olanla bir yakınlık ya da aracı kılmak ve bu sayede arzu edilene ulaşmaktır. Bu ve benzeri uygulamaların imkânı meselesi ve gerçekliği tartışılabilir. Fakat halk bu inançlar doğrultusunda yaptığı duaların kabul edilmesinin hakikatini yapmış olduğu kabir ziyaretinde

ya da kabirde yaptığı duada aramaktadır. Yine İmam Hatip Âdem Turan yaşadığı bir başka olayı ise bize şöyle anlatmaktadır:

Kabristanda tadilat yapılırken bir gün İstanbul'dan bir aile geldi. Bu akşam bir otelde kalmak istiyoruz kalabileceğimiz bir otel var mı diye sordu. Caminin hemen yanında oturan Şaban adında bir amcamız vardı. Zaman zaman kalmak için yer arayan kimseleri ona yönlendiririm, o da misafir ederdi. Bende o iki kişiyi Şaban amcanın evine gönderdim. Sabah geldiler, dualarını yaptılar giderken bana, Hocam telefon numaramı alabilir miyiz dediler, biraz da camiye yardım ettiler ve Bandırma'dan ayrıldılar. Bir zaman sonra erkek olan bey beni telefonla arayıp kabristanın borcunu sordu. Ben de yavaş yavaş ödemeye çalışıyoruz dedim. Yarın Bandırma'ya geleceğini ve yardım edeceğini söyledi. Mermerci İsmail abiyi aradım yarın sana para vereceğiz dedim. Ertesi gün gelen kişi toplam borcumuz olan 13.000 TL'yi mermerci İsmail abiye verdi. Ayrılacağı sırada başından geçen bir şey varsa benimle paylaşabilirsin dedim. O da Şaban amcaların evinde misafir olduğumuz gece, hanım bir rüya görmüş, aynı rüyayı ben de gördüm. Rüyamızda bize bu kabristanda dua ettiğimiz takdirde çocuğumuzun olacağı söylendi. Hocam, biz tüp bebek için çok paralar harcadık tıp sorunumuza çare olamadı. Biz de kabristanın tadilatı için yardım etmeye geldik, artık gidiyoruz dediler. Bu kabristanda yaptıkları dua sayesinde çocukları oldu ve her sene buraya ziyarete gelirler (KK: 45).

Kabrin ya da bir türbenin başında çocuk sahibi olmak için yapılan duanın temelinde o mekân ya da o kabristanlıkta yatan kişinin ruhaniyetinden istifade etme düşüncesi bulunmaktadır. Bir dileği bir duayı yalnızca Allah'ın kabul ettiğine inanılır. Ancak Allah'ın duaları onların hürmetine kabul ettiği inancı hâkimdir. Bu kapsamda onları vesile kılarak dualar edilir. Yine böyle bir yer Çınarlı mahallesinde bulunan Abdülbaki Dede türbesidir. Levent mahallesinde bulunan Kerpiç Baba'nın mezarına gidilerek çocuk sahibi olamayan çiftler dua eder. Duadan sonra çocuk olacağına inanılır (KK: 18-23).

Tıbbî yöntemler sayesinde, gebelik sırasında oldukça merak konusu olan çocuğun cinsiyetinin tespiti yapılabilmektedir. Bunun yanında doğum öncesi halk inançları içerisinde çocuğun cinsiyetinin belirlenmesine yönelik yorumlar, inançlar, uygulamalar da gelişmiştir. Cinsiyet belirleme düşüncesiyle oluşmuş pratikler arasında şunlar görülmektedir. Hamile bayan bir odaya alınır, daha önceden yastığın birinin altına makas diğer bir yastığın altına da bıçak koyulur. Hamile olan bayana bu yastıklardan birine oturması söylenir. Eğer makaslı yastığa oturursa doğacak çocuğun kız, bıçaklı yastığa oturacak olursa doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır. Yine hamile bayan tatlı yerse doğacak çocuğun erkek, ekşisi yerse kız olacağına inanılır (KK: 19-22-35-52). Bir yüzüğe ip bağlayıp kişinin başında çevrildiği

zaman çocuğun cinsiyeti hakkında yorum yapılır. Bir bayanın hamile olduğu göz bebeğinin parlak olmasından ve büyümesinden anlaşılır. Hamile bayan canı çektiği, meyveye göre de cinsiyet belirlenmektedir (KK: 34). Halk arasında yer bulan bu inanç “ye tatlıyı doğur atlıyı ye ekşiyi doğur Ayşe'yi” şeklinde deyimleşmiştir (KK: 36). Hamile bayan tatlı olan şeylere aşerirse bebeğin kız olacağına, ekşi olan şeylere aşerirse erkek olacağına inanılır (KK: 21). Hamile kadın gizli olarak bir yerden bir şey alır onu üzerinde saklarsa, sakladığı yerde iz bırakır. Hamile bayanın karnı sivri olursa erkek, yuvarlak bir şekilde olursa kız çocuk olacağına, kadının hamilelik sırasında yüzü çirkin olursa kız, yüzü güzel olursa erkek çocuk olacağına inanılır (KK: 15-56). Anne karnında bebek ilk hareket ettiği esnada anne kime bakarsa çocuk bakılan kişiye benzeyeceğine, çirkin birine bakan annenin çocuğunun çirkin olacağına, çileğe bakıldığında çocuğun vücudunda çilek şeklinde bir iz olacağına, hamile bayan et keserken etin suyu eline değerse, çocukta doğum lekesi olacağına inanılır (KK:15-50). Hamile bayan saçını boyatmanın çocuğa zarar vereceğine inanılır (KK: 55). Hamilelik süresince kadınların kendilerini koruması gerektiğine inanılır. Hamile bayanın ağır kaldırmaması, üşütmemesi, stresli olmaması, üzülmemesi gerekir. Bunlara dikkat edilmezse doğacak olan çocuğa olumsuzluklar yansır. Hamilelik süresince sakız çiğneyen annenin çocuğu “ahlaksız” olacağına, hamile bayan kendisini muhafaza etmez “el uzunluğu” yaparsa doğacak çocuklarının da “elinin uzun” olacağına annenin hamilelik süresince yapacağı hataların çocukta olumsuz sonuçlar doğuracağına inanılır (KK: 17-29-30-31-51). Doğum öncesi hamile bayan saçını keserse, doğacak olan çocuğun hırçın olacağına inanılır. Cuma günü hamile bayan tırnağını keserse, çamaşır yıkarsa doğacak olan çocuğa olumsuz etkiler doğuracağına inanılır. Hamile bayan eğer kapı eşiğine oturursa cinlerin musallat olacağına inanılır (KK: 18). Hamile bayan ağır bir şey kaldırırca çocuğun düşeceğine inanılır (KK: 12). Hamile bayan gizli saklı bir şekilde bir şeyler yerse yediği şeyin şekli vücudunda iz olarak belireceğine inanılır. Kaynak Kişi 31 bunu destekler bir ifadeyle “Annem kayınvalidesinden gizli olarak köfte yediği için benim vücudumda da köfte izi oluşmuştu. Annem yine bana hamileyken karnı kaşındığı için benim vücudumda iz çıktı” (KK: 31) tecrübe ettiği durumu anlatmaktadır. Hamilelik dönemi stresli sıkıntılı geçen annenin doğumu oldukça zor olur, eğer çilek, balık yerse anne çocuğun zeki olacağına inanılır (KK: 32). Hamile bayan aşerdiği dönemde canı bir şey ister de onu yemezse o eksiklik çocuğuna etki edeceğine, çocuğun şaşık ve kör olacağına, hamilelik lekesi bırakacağına, yine hamile bayan, “haram lokma” yerse çocuğuna sirayet edeceğine, hamile bayan saçını geriye doğru tararsa çocuğunda saçının geriye doğru yatık olarak doğacağına inanılır (KK: 37-40-43-51).

3.3.1.2. Doğum Esnasındaki Halk İnançları

Doğum hamilelik sürecinin bitişini ve yeni bir başlangıcı ifade eder. Aile için önemli bir andır. Çocuk ve annenin sağlıklı bir şekilde doğum olayını geçirmeleri, zor olan doğum olayının sıkıntılarının hafifletilmesi amacıyla, tıbbi önlemlerle birlikte dua gibi manevi önlemlerde alınmaya çalışılır. Genellikle önceleri ebeler tarafından evde yaptırılan doğum, günümüzde daha ziyade hastanelerde yaptırılmaktadır. Gebeliğin riskine göre doğum cerrahi bir müdahaleyi gerektiriyorsa doktor tarafından yaptırılır. Doğumla ilgili bir risk görülüyorsa normal doğum yöntemi tercih edilir.

Doğum zor bir olay olması nedeniyle, doğumun sıkıntılarını azaltmaya yönelik halk arasında bir takım uygulamalar yer almaktadır. Doğum sancısı tutan bayanın doğuma gittiği kimseye söylenmez eğer doğuma gidileceği söylenirse doğum sancısının geri gideceğine inanılır (KK: 17). Hamile bayan çok yürürse, doğumu kolay olacağına inanılır (KK: 51). Doğum sırasında birtakım dualar okunur, ayrıca doğumu bekleyen kayın valideler tarafından dualar edilir (KK: 18). Doğum sancısı başlayan hamile bayan, hastaneye gitmeden önce “Fatma anamızın eli” adı verilen bitkiyi suya koyulur. Bu bitkinin suda açılma özelliği bulunmaktadır. Bitki suyun içinde açıldıkça doğum kanallarının da açılacağı ve doğumun kolay olacağına inanılır. Doğum sancısı tutan hamile bayan zaman kaybetmeden hastaneye götürülerek doğuma alınır. Doğumun kolay olması için saç örgüleri açılır. Kilitli kapılar ve pencereler açılırsa doğumun kolay olacağına inanılır. Doğumu yaptıran ebe, bebeği alarak öncelikle babasına dedesine ve yakınlarına vererek bu mutlu anlarında onlardan bahşiş alır (KK: 57-58-59).

3.3.1.3. Doğum Sonrası Halk İnançları

Doğum ve sonrası, aile bireyleri açısından çok farklı bir dönemin başlangıcını oluşturur. Artık eve yeni bir birey dâhil olmuştur. Yapılacak bütün planlar buna göre yapılır hale gelir. Doğum sonrası anne ve bebek için dikkat edilmesi gereken bir dönemi de ifade eder. Bu dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi için halk arasında koruyucu mahiyette uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Doğum sonrası anne ve bebek eve gelir. Özenle hazırlanmış yatağa yatarlar. Komşular hayırlı olsun diye hediyelerle birlikte ziyarete gelirler. “bebek görme” olarak adlandırılan bu ziyaretler de gelen misafirler, anne için faydalı olacak yiyecekler getirirler. Doğum ardından anne ve bebek açısından tehlikeli durumların olduğuna inanılır. Bunların başında halk arasında deyimleşerek “al basması”, “uğramaca” olarak ifade edilen şeytan veya cinler tarafından rahatsız edildiğine inanılır (KK: 58). Lohusa

bayan bu nedenle kırk gün yalnız bırakılmaz ve dışarı çıkartılmaz. Yeni doğan bebek de kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Bırakılırsa şeytan veya cin'in musallat olacağına inanılır. Ayrıca yeni doğan bebeğe çok özenle bakılır hasta olmaması için dikkat edilir. Yastığına iğne takıldığında, yalnız kaldığında ise kocasının kıyafetini üzerine alırsa, Kur'an-ı Kerim, cevşen başının yanına koyulursa al basması, cin uğramayacağına inanılır. Yanında mutlaka bir kişi bırakılmaya çalışılır, yalnız kalırsa cinlerin musallat olacağına inanılır. Yine cinlerden korunmak amacıyla, ev süpürgesi loğusa bayanın yanına bırakılır. Ya da kapı arkasına koyulur. Bu durum ise "uğrak" olarak adlandırılır. İki lohusa bayan bir yerde karşılaşır birbirlerinin bebeklerini emzirirler sütkardeşi olurlar. Lohusa şerbeti yapılır. Dereotu, maydanoz ve diğer yeşilliklerin Annenin sütünün çoğalttığına inanılır. Loğusa olan bayanın kaldığı odaya kötü bakışlardan ve nazardan korunmak amacıyla nazar boncuğu takılır (KK:12-16-17-30-31-32-40-43-50-54-57-58-59-62). Nazar ve kötülüklerden korunmak amacıyla kapı ve kolları sirke ile silinir (KK: 60). Yeni doğan bebek şeytanlar tarafından rahatsız edilmesin diye, evde saban demiri, normal demir ya da metal makas şeklinde bir cisim bulundurulur. İlkindi zamanından sonra yeni doğan bebeğin çamaşırları asılmaz, doğum yapan bayanın saçları kesilecekse lavaboya ve çöpe atılmaz, toprağa gömülür (KK: 32-60).

Resim 3.17: Halk İnançlarına Göre Kırk Günlük Bebeğin Yıkanması

Doğum sonrası inançlardan bir diğeri de kırklamadır. Lohusa bayan yirmi gün sonra içerisine taş, altın yüzük koyulan suyla banyo yaptırılır buna "yarı kırk" denilir. Kırk suları

her yere dökülmez. Kırkıncı gün ise “koca kırk” uygulaması yapılır. Burda bebek ve anne yıkanır, bebeğin suyuna ömrü bereketli olsun diye pirinç, zengin olması ve altın gibi kıymetli olması için altın, zorluklara karşı dayanabilmesi için taş, bütün kapıları açması için anahtar, dinine bağlı olması için tespih, göze gelmesin diye nazar boncuğu, sorunsuz bir evlilik yapması için yüzük, hayatı başarılı olsun diye de zeytin yaprağı koyulur (KK: 52-53). Kırklama uygulaması bebeğin ve annenin kırkını tamamladığını artık normal bir sürecin başladığını ifade eder. Artık kırkı çıkan çocuk için “kırk uçurma” denen uygulama yapılır. Çocuk başka bir şehre başka bir yere götürülür. Amaç çocuğu gezdirmek ve dışarı çıkarmaktır. Eğer yakın komşulara gidilecekse ilk önce sağ tarafta oturan komşudan başlanır. Gidilen evden ev sahibi tarafından çocuğa hediye verilmeden gönderilmez. Hediye bir takım beklentiler içerisinde verilir. Hediyeler içerisinde yumurta verilirken, yumurta gibi güzel olacağına, ekmek verilirken eli ekmek tutması iş sahibi olacağına, para verilirken, maddi sıkıntı çekmeyeceğine, mendil verilirken hayatı boyunca temiz olacağına, kâğıt ve kalem verilirken ise çocuğun okuyup büyük insan olacağına inanılır (KK: 29-30-31-51).

Doğum yapan kadının odasına, süpürge, soğan, iğne, çuvaldız ve Kur'an-ı Kerim koyulursa, “al karısı” olarak halk arasında bilinen cinin zarar veremeyeceğine inanılır (KK: 32). Doğumdan sonra yaklaşık bir ay içerisinde çocuğun saçları kesilir (KK: 18). Kırkı çıkmadan çocuğun tırnakları kesilmez eğer kesilirse, çocuk haylaz olur (KK: 57). Emziren anne gittiği bir yerde görüp canının çektiği bir şeyi yiyemezse göğsünün şişeceğine inanılır. Bunun önüne geçmek içinse o yerden bir elbezini göğsüne sürerse şişmesini önlemiş olur (KK: 57-59). Doğumdan sonra sarılık olan çocuk tedavi amacıyla doktora götürülse de sarı bir tülbent çocuğa sarılık olmasın diye örtülür, tülbentin sarı renkli olması önemlidir. Zira çocuğun sarılık olmasına engel olmada sarı renk etkilidir (KK: 57-59).

Çocuğun boyu metreyle ölçülürse ömrünün kısa olacağına inanılır (KK: 57). Çocuğun, göbek bağıyla ilgili birtakım inançlar da bulunmaktadır. Çocuğun göbeği muhtelif yerlere gömülür. Gömülecek yerler beklentiye göre değişiklik gösterir. Burada yatan düşünce gömülen yerin özelliğine göre çocuğun hayatının şekillenmesi inancıdır. Çocuğunun göbeğini Emir Sultan Caminin bahçesine gömen Reşat Tekin, böyle yapmakla çocuğunun dinine bağlı olacağına, camiye düşkün biri olacağına, namaz kılan bir insan olacağına inandığı için yaptığını ifade etmektedir (KK: 43). Yine okusun diye okulun bahçesine, eve bağlı olsun diye evin yakınına, göbek bağına gömme uygulamasına rastlanmaktadır (KK: 57). Doğum sonrasında bebek daha sağlıklı olması amacıyla

Bandırma’da tuzlama uygulaması yer almaktadır. Göbek bağı düşen bebek, kırk gün içerisinde tuzlu suyla yıkanır. Böylece yaraların daha çabuk iyileşeceğine, terlediği zaman ter kokmayacağına inanılır (KK: 53-55).

Doğumdan kısa bir süre sonra bebeğe isim koyma geleneği yeni doğan bebek için yapılmaktadır. Halk arasında doğum esnasında, bebeğin göbeği kesilirken söylenen isim “göbek adı” olarak bilinir. Asıl isim koyma işlemi ise ailenin büyüğü tarafından ya da Cami İmamı tarafından yapılmaktadır. Sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okunur ve dua edilir. Böylece bebeğe isim koyma işlemi yapılmış olur (KK:10). İsim koyarken Kur’an-ı Kerim’de geçmesi, peygamber ismi olması, mübarek ayların isimleri olması tercih edildiği gibi, anne ve babanın isimlerinin yaşatılması amacıyla dedenin anneannenin isimleri de verilir. İsim verilirken dikkat edilen unsur, çocuğun verilen isimle müsemma olma inancıdır. Halk inançlarında yer bulan isim koyma uygulamasının kökleri asırlar öncesine kadar uzanmaktadır. İslam dinin inanç ve patiklerinden beslenen uygulama, günümüzde halk inançları içerisinde pratiği oldukça yaygın olan bir uygulamadır.

3.3.2. Erinlik ve Ergenlik İle İlgili Halk İnançları

Bireyin hayatında geçiş dönemleri önemli bir yere sahiptir. Gelişimin, değişimin birçok yönden yaşandığı bu geçiş dönemleri bireysel ve toplumsal etkilere sahiptir. İnsanın geçiş dönemlerinin başında yer alan doğumla birlikte dünyaya merhaba diyen bebek için dış dünya öğrenilmesi gerekenlerle birlikte oldukça yabancı ve tehlikelerle doludur. Bu yeni duruma uyum sağlamak amacıyla bir mücadele kaçınılmazdır. Anne, baba, aile bireyleri ve çevresindekiler bu mücadelede bebeğin en yakın yardımcılarıdır. Bebeğin dış dünyadaki nesnelere duyu organlarıyla algılamaya başladığı o ilk anlardan itibaren, ortaya koyduğu davranışların her biri sevgiyle, ilgiyle izlenir. Değişik sesler çıkarması, görmeye başlaması, gülümsemesi, bir şeyleri tutma çabası, attığı ilk adım, aile tarafından sevinçle karşılaşılan gelişim süreçleridir. Doğal olarak yaratılış gereği insanlar doğumla birlikte dünyaya merhaba der. Sonraki süreç insan için sürekli bir gelişim olanağı sunar. Doğum, bebeklik, erinlik, ergenlik, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm bu sürecin kısa bir özetidir.

Bebeklik dönemin hemen ardından başlayan çocukluk döneminden yetişkinliğe geçişte meydana gelen bir takım fiziksel değişim ve gelişimler söz konusudur. Bu değişimleri kapsayan dönem erinlik olarak adlandırılır. Bu dönem, ergenlik dönemini oluşturan “ön ergenlik”, “orta ergenlik”, ve “son ergenlik” dönemlerinden, ilki olan, “ön ergenliğin” yaşandığı, değişimin hızlı olduğu, 11-12 yaş aralığıdır (Acar, 2017: 6-7).

“Gelişim psikolojisinde” de ergenlik döneminin ilk safhası “erinlik” olarak ifade edilir. Cinsiyet özelliklerinin (Acar, 2017: 10) ve üreme özelliklerinin kazanıldığı, biyolojik değişimlerin gözlemlendiği dönemi ifade eder. Genel itibariyle de çocukluktan yetişkinliğe geçişte kız ve erkek çocukların büyümelerinde görülen, fiziksel değişimlerin yaşandığı dönemdir (Steinberg, 2007’den aktaran; Durdu, 2013: 8). Dönem itibariyle, kilonun artması boyun uzaması, elde ve ayakta büyümenin meydana gelmesi, erkeklerde sakal, bıyık görülmesi, kızlarda göğüs ve kalçada değişimler görülür. Erinlik döneminde görülen bu değişimleri etkileyen unsurlar vardır. Sosyal ve ekonomik şartlar, beslenme, sağlık, iklim gibi etmenler, ergenliğin başlangıcına etki eden başlıca unsurlardır (Karaköse, 2013: 18-19). Fiziksel anlamda kızlar erkeklere kıyasla daha önce erinliğe girmektedirler (Yavuzer, 2005: 20).

Erinlik dönemi geçişin yaşandığı bir dönem olması nedeniyle, birtakım sorunların da yaşandığı dönemdir. Hızlı büyümeye bağlı olarak fiziksel ve psikolojik, sorunlar yaşanır. Karşı cinse kaba davranma, güven duygusunda azalma, kıskançlık, sabırsız davranma, yalnız kalma, yorgunluk, hırçınlaşma, kavga etme, hayal kurma görülen sorunlar arasındadır (Karaköse, 2013: 19-20). Dönem itibari ile oldukça kısa süren erinlik döneminde hızlı yaşanan değişimler birey üzerinde bıraktığı etkiler fazladır (Başoğlu, 2007: 38). Erinin, aile içerisinde karşılaştığı tutum ve davranışlar, gelişimi üzerinde etkilidir. Erinin sergilediği, olumsuz davranışlara karşılık, anlayışlı olunmadığı zaman, kalıcı davranışlar oluşabilir. Kişiliğin gelişiminde aile tarafından sergilenen tutumlar önemlidir. Bunun yanında erinlik döneminde ki fiziksel gelişimin ardından psikolojik gelişme takip eder (Karaköse, 2013: 20).

“Ön ergenlik” döneminin de içerisinde yer aldığı ergenlik dönemlerinde bir takım ritüeller görülmektedir. Bu ritüellerle amaçlanan, tehlikelerden, zararlı şeylerden korunması (Örnek, 2000: 131) kişinin topluma uyumu ve kabulü noktasında, eğitilmesi, dinsel ve mitsel bakımdan hazır hale getirilmesidir. Yazının kullanılmadığı ilk toplumlarda dinsel, ilkelerde bazı zorlu testlerden geçme uygulamalarına rastlanmaktadır. Günümüz toplumlarında da bu törenler sembolik özelliktedir (Sümer, 2018: 62). İsim koyma, sünnet olma, okulların kapandığı yaz tatillerinde camiye gönderilen erine/ergene hatim yaptırma gibi yaygın uygulamalara da bu dönem içerisinde yer verilir.

Ergenlik dönemi, çok ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bireyin kimlik oluşumunun bina edildiği bir dönemdir. Ergenlik, cinsel kimliğin şekillenmesi, karşı cinsel ilişki, duygu yoğunluğu, kendini ispatlama, bireysel özgürlük gibi biyolojik, ruhsal,

psikolojik, sosyal alanlarda yaşanan zorlu bir süreçtir (Akdemir ve Çetin, 2008: 5). Ergenlik dönemi fiziksel anlamda kız ve erkek de bir değişimin gözleendiği dönmedir. Kızlar da erkeklere göre farklı değişimler görülür. Göğüsler büyür, vücutta kıllanmalar görülür, akıntı, adet görmeye başlanılır, ciltte yağlanma, sivilce ve siyah noktalar oluşur. Duygusal yoğunluğun yaşandığı durumlarda görülür. Duygusal olurlar, kendilerini farklı göstermeye çalışırlar. Gergin ve sinirli olurlar. Yeni durumlarına uyum sağlamda zorlanırlar. Derslerde başarısızlık görülebilir (KK: 57-59). Erkeklerde ergenlik döneminde görülen fiziksel değişimlere testislerin büyümesi, ses kalınlaşması, boy uzamasını örnek olarak gösterilebilir. Sivilceler çıkar, kıllanmalar görülür. Rüyada ihtilam olmalar görülür. Ruhsal olarak kaygılı bir dönem geçirirler (KK: 64). Toplumsal dinsel ve kültürel farklılıkların etkisiyle ergenlik dönemi bireyden bireye farklı tecrübeleri ifade etmektedir. Bu dönem uyumlu ve sağlıklı ve sorunsuz bir şekilde tamamlanırsa, davranışsal bozukluklara rastlanma oranı azalır ve sağlıklı bir toplumun temelleri böylelikle atılmış olur. Sağlam kimlik sahibi bireyler arasında gerçekleşecek olan ve geçiş dönemleri içerisinde yer alan evlilik böylelikle sağlıklı ve sorunsuz olacaktır. Toplumumuzda kutsal görülen aile bu evlilik sayesinde tesis edilir. Yaşam döngüsünde ortaya çıkan ergenlik süreci, toplum ve kültürlerde farklılıklar gösterir. Bazılarına göre ergenlik fazla sorun oluşturmazken, bazılarına göre ise sorunların yaşandığı bir dönemdir. Aile, arkadaş ve okul çevresi, ekonomik yapı görsel ve yazılı medya internet gibi etkenler ergen üzerinde etki eden unsurlardır.

3.3.2.1. Sünnet ile İlgili Halk İnançları

Toplumumuzda doğan her erkek çocuk için sünnet, önemli ve yaygın bir uygulamadır. Halk arasında erkeklige adım atmanın ön şartı olarak kabul görmektedir. Sünneti, her anne ve baba yerine getirilmesi gereken bir görev kabul eder. Birtakım nedenlerle sünnet olamamış kişiler askerlik sırasında sünnet ettirilir. Sünnet, toplumsal etkileri olan her kesim tarafından kabul gören oldukça eski dönemlere uzanan güçlü ve törenle kutlamalarla yerine getirilen bir uygulamadır.

Dinlerde farklı uygulama örneklerinin yer aldığı sünnet Yahudilikte kurala bağlanmıştır. İslam ve Yahudilik dışında kalan birçok dinde uygulamaları bulunan sünnet, ülkemizde dinsel, toplumsal, sağlık, temizlik ve de cinsel boyutu olan bir uygulamadır (Örnek, 2000: 174). İslam dininde ibadetlerin temel şartlarından biriside temiz olmaktır. İbadet yerinin ve ibadet edecek kişinin temizliği mühimdir. Sünnet olan bir kimsenin de bu temizliğin bir kısmını yerine getirdiğine inanılır. Sünnet olmayan birey toplumsal baskıyla

karşılaşmaması kaçınılmazdır. İslam dininde dinsel bir görev kabul edilen ve yapılması istenen sünnettın halk inançları bağlamında algılanışı, yansıması, karşılık bulması, kabul görmesi nedeniyle günümüzde heyecanla dinsel motiflerle birlikte icra edilir. Sünnet icrasının içerisinde mevlit, tekbirler, ikramlar dualar yer alır. Bu dinsel formun yanında kültürel unsurları da barındıran sünnet uygulamaları, çocuğun üzerinde bir ömür boyu sürecek etkiler bırakan önemli bir geçiş dönemi uygulamasıdır.

Eskiden sünnetler “sünnetçi” olarak ifade edilen kişilerce yapılırken, günümüzde daha ziyade hastanelerde bir cerrah tarafından yapılmaktadır. Sünnet, gerek evde sünnetçi tarafından, gerekse hastanede bir cerrah tarafından yapılmış olsun, anne ve baba için çocuğun “mürüvvetinin” görüldüğü inancının yer aldığı bir uygulamadır (KK: 10-12). Aile sünneti bir düğün havasında yapmak için gayret gösterir. Ne kadar büyük gösterişli şatafatlı bir sünnet düğünü yapılırsa toplum içerisinde saygınlığın artacağı inanılır. Bunun yanında ekonomik durumu iyi olmayan aileler daha mütevazı bir sünnet düğünü yapar. Zaman zaman belediye, vakıf, sivil toplum kuruluşları tarafından dar gelirli aileler, öksüz ve yetim çocuklar için, toplu sünnet merasimleri düzenlenmektedir (KK: 12-13).

Çocuk daha önceki dönemlerde yaptığı yaramazlıklar nedeniyle sürekli sünnetçiyle korkutulduğu ve gerekli ve doğru bilgilendirmeler yapılmadığı için sünnet olmak çocuk açısından davranışsal, geçici nörotik bozukluklara yol açabilmektedir (Öztürk, 1973'ten aktaran; Yavuz vd. 2012: 68). Bu tarz bir sorunla karşılaşmak istemeyen aileler doğumdan kısa bir süre sonra ya da çocuk daha küçükken sünnet ettirmektedirler (KK: 10-13-18).

3.3.2.2. Sünnet Öncesi Halk İnançları

Kültürümüzde normal şartlarda genellikle 7-8 yaşlarına gelen çocuk sünnet ettirilir. Sünnet genellikle Bandırma'da yaz aylarında okulların tatil olduğu dönemlerde yapılır. Bu dönem içerisinde davetlilerin rahatlıkla katılım sağlaması için hafta sonları tercih edilir. Sünnet öncesi hazırlıklar kapsamında “davetiye” ayrı bir öneme sahiptir. Günümüzde iletişim araçları gelişse de davetiye hazırlanması önemsenir. Sünnete davet edilecek davetlilerin listesi hazırlanır. Davetli listesi hazırlanırken, daha önce gidilen ve hediye götürülen, takı takılan ailelerin çağrılmasına özen gösterilir. Davetiyeler ya dağıtım işi yapan kişiler tarafından sünnet sahibinin kendisi tarafından dağıtılırken, bir kısmı da posta yoluyla gönderilir. Davetiye ile ilgili teknolojik imkânlarda kullanılır. Bunlar içerisinde sosyal medya hesapları, WhatsApp gibi programlar aracılığı ile davetlilere ulaşılır (KK:10-12-13-18-19). Eğer salonda bir program tertip edilecekse aylar öncesinden salon kiralanır. Sünnet

için alışverişler yapılır. Sünnet yapacak aile ev eşyalarını bazen de evini değiştirir. Evini baştan sona boyatır. Anne baba varsa diğer kardeşler sünnet düğününde giyilmek üzere yeni kıyafetler alırlar. Bu denli yapılan harcama gelen misafirlere karşı daha iyi düğün yapıldığı izlenimi verme düşüncesi taşımaktadır (KK: 10-12-13-51-52).

Sünnete gelenlere ikram edilecek yemeğin hazırlıkları sünnetin önemli bir kısmını oluşturur. Şehir merkezinde sünnet yemekleri daha ziyade yemek firmalarına yaptırılır. Kenar mahallelerde ise geleneksel yemekler kazanlarla yapılarak misafirlere ikram edilir. Yemekler mahallede düğün yemeği yapan ve tanınan bayanlar tarafından hazırlanır. Bunun için komşular gecedan bir araya gelerek yemek hazırlıklarına başlar, büyük bir yardımlaşma örneği gösterirler. Gençler kazanda sırayla keşkek döverler. Bunlara birer mendil hediye edilir. Yemek hazırlıkları tamamlanınca kiralanan masalara gelen misafirlere yine o mahallenin gençleri tarafından yemek ikramları yapılır. Sünnet olmadan önce sünnet karyolası süslenerek hazırlanır. Komşular karyola süslemeye yardım etmek için gelirler. Süsleme esnasında hem eğlenilir hem de bir şeyler yenilir. Sünnet esnasında çocuk korkmasın diye, ona destek olmak amacıyla “sağdıç” diye tabir edilen çocukların babaları gelir (KK: 10-12-13-18-44-50-51-55).

“Sağdıçlık” geleneği özünde, iki samimi arkadaşın dostlukları, kendi çocukları arasında da devam ettirilme düşüncesi yatmaktadır. Sağdıçlık kavramına halk arasında her şeyini paylaştığı, derdi ile dertlendiği, acısıyla acı duyulan, çok samimi iki dost anlamları yüklenmiştir. Sağdıç kavuşması yapılır. Bu kavuşma çocuğun emsali olan bir arkadaşı ile sünnet olacak çocuk arasında gerçekleşir. Karşılıklı olarak birbirlerine buğday, şeker atarlar. Sağdıçlara aileler tarafından gömlek gönderilir. Davetiyenin içerisine bir fincan kahve koyulur. Davullar, zurnalar çalar. Bayrak açılır. İstiklal marşı söylenir. Tatlı sinisi hazırlanır, kırmızı jelatinlerle süslenir, kırmızı kurdele bağlanır, ekmek verilir. Sağdıçlar hep birlikte sünnet çocuğunun evine gider. Oyunlar oynanır. Mendil ya da tülbentin içerisine bir avuç şeker, fıstık, elma, bozuk para koyulur ve birbirlerine atarlar. Mendili yakalamak için çocuklar birbirleriyle yarışır, daha sonra sağdıçlar sarılarak birbirlerine kavuşmuş olur. Bu kavuşma sayesinde bereketin olacağına inanılır. Sünnet olacak çocuğun eline silah şeklinde kına yakılır (KK: 15-18-22-29-30-31-50-51-53-54-55).

Resim 3.18: Sağdıç Kavuşması

3.3.2.3. Sünnet Esansındaki Halk İnançları

Sünnet olacağı gün genellikle öğle namazından sonra evde mevlit okutulur. Mevlit okutulurken çocuk konvoylarla sünnetin stresini atсын diye gezdirilir. Böylece çocuğun korkusunu yenmesi ve cesaretlendirilmesi sağlanır. “Erkek olacaksın, sünnet olduktan sonra sözün dinlenecek” şeklinde telkinlerde bulunulur. Konvoydaki araçların sol dikiz aynalarına havlu bağlanır. Sünnet çocuğunun ayakkabısı alınır, çocuğun babasından para alınmadan ayakkabı verilemez ve arabadan indirilmez (KK: 62). Konvoyun gezintisi bitince çocuk kendisi için hazırlanmış olan karyolaya yatırılır. Bacakları iki yana açılır. Kollarından sıkıca bastırılarak hareket etmesi engellenir. Çocuğun ilgisi başka tarafa çekilmeye çalışılır. Bu esnada çocuğa sünnet sırasında acımayacağına dair sözlerle cesaretlendirici ifadeler söylenir. Sünnet işleminden önce mevlit okumaya gelen bir din görevlisi tarafından ya da orada bulunanlarca üç defa tekbir getirilir. Sünnet işleminden sonra çocuk süslenmiş olan sünnet yatağına yatırılır. Bu arada dışarda bekleyen, mevlit dinleyen misafirlere sünnet işleminin bittiğini bildirmek için tekbir getirilir. Bu tekbir misafirlerin sünnet olan çocuğa hediyelerini vermelerinin zamanın geldiği mesajını verir. Bir fotoğrafçı ya da kameraman kiralanarak bu mutlu an ölümsüzleştirilir (KK: 10-12-15-16-18-20-21-22-24-26-50-60-61).

Resim 3.19: At Üzerinde ve Mehter Eşliğinde Sünnet Çocuğunun Gezdirilmesi

Ailenin çocuğu tek ise, sünnet esnasında bir tane horoz kesilir, kesilen horozun kanı sünnet olan çocuğun anlına sürülür. Kötülüklerden koruyacağına, çocuğun acısının azalacağına ve sünnet olan çocuğun erkek kardeşinin olacağına inanılır. Kesilen horozun eti dul bir bayana ya da fakirlere verilir. Çocuğun canı acımasın diye annesi tarafından oklava ovalaması, çevirmesi yapılır (KK: 16-29-30-31-36-38-41-42-43-54-56).

3.3.2.4. Sünnet Sonrasındaki Halk İnançları

Sünnet işlemi bitince davetliler tarafından geçmiş olsun dileğini iletmek ve çocuğa harçlık vermek amacıyla yatağın içerisinde bulunan sünnet şapkasına para atılır. Ayrıca hediyeler için bir kutu hazırlandığı da görülmektedir. Misafirler hediyeler için hazırlanan bu kutuya zarf içerisinde para atarlar. Zaman zaman babanın cebine de zarf koyulur. Para ve altın dışında hediye olarak mutfak eşyası da verilir. Altın takacaklar çocuğun yastığına ya da elbisesine takarlar. Adeta takı merasimi yapılır. Takılar sünnet yapan aileye yardım düşüncesiyle takıldığı gibi, daha önce sünnet, düğün gibi cemiyetlerde takılan takılara karşılık olması amacıyla da takıldığı görülmektedir. Aile bu güzel günde tebrik edilir. Dedeler anne ve babalar, davetliler tarafından, “Allah büyük mürüvvetini göstereyin inşallah” diye temennilerde bulunulur (KK: 10-12-13-18-26-34-37-38-40). Sünnet olan çocuk, sünnet yeri rahatsız olmasın diye sıcak yerde tutulur (KK: 32).

Sünnet çocuğunun anne ve babası genellikle beyaz giyinir. Akşam ise sünnet evinin önünde ya da salonda müzik eşliğinde erkekler, bayanlar ve çocuklar bir arada kutlama yapır

eğlenirler. Böylelikle sünnnet hazırlıklarında oluşan yorgunluk bir nebzedede olsa bu eğlence sırasında giderilmeye çalışılır. Kahve içmek sünnnet sonrası yapılan uygulamalar içerisinde yer alır (KK: 15-51-52-55-62).

Resim 3.20: Sünnnet Sonrası Hediye Taktimi ve Tebrik

3.3.4. Evlilik İle İlgili Halk İnançları

Evlilik ilk çağlardan günümüze kadar devam toplumsal bir olgudur. Bir kadın ve bir erkeğin, yeni bir aile kurmak amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları ilişkiyi ifade eder. Evlenme, doğumdan sonra önemli bir geçiş aşamasıdır. Değişik kültür ve toplumlar için farklı algılanan evlenme, toplumumuzda teşvik edilen bir uygulamadır. Toplumsal özellik gösteren evliliğin (Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1997: 20) olabilmesi için “kısmetin açılması” gerektiğine inanılır (Eroğlu, 2017: 273). İslam dininde evlenme özendirilmiş ve teşvik edilmiştir (Nisa, 4/3; Nahl, 16/72). Kur’ân-ı Kerim’de “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır” (Rûm, 30/21) ayeti aile bağının sevgi ve şefkat üzerine bina edilmesinin ifade edildiğini görmekteyiz. Dinin teşvik etmiş olduğu bir uygulama olan evlilik halkın kabullerinde kültüründe halk inançlarında çeşitli şekillerde icra edilmektedir. Din tarafından teşvik edilen evlenme sırasında dinin çizmiş olduğu çerçevenin dışında uygulamalara da rastlanmaktadır. Aile saadetinin devamı huzuru bakımından belirlenen

çizgilere dikkat edilmesinin doğru olacağını düşünmekteyiz. Dinsel ve toplumsal boyutu olan ve çok önem verilen aile kurulurken kültürel kodlarla örülü birtakım hazırlıklar yer alır. Bunun başında anne ve babalar, çocuklarının huzurlu mutlu bir yuva kurmaları için dua ederler. Çocukları için uygun bir eş ararken kendi aile yapılarına uygun bir ailenin çocuğu olmasına da dikkat edilir. Eğitim hayatına devam eden çocuklar genellikle eğitimlerini bitirdikten sonra evlenirler. Bunun yanı sıra kaçarak evleneme bölgede görülen evlenme biçimleri arasındadır (KK: 32). İkinci bölümde teorik olarak vermeye çalıştığımız evliliği, evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası olmak üzere üç başlıkta ele alacağız.

3.3.4.1. Evlilik Öncesi Halk İnançları

Evlenme çağına gelen çocuklar, evlenme isteğini anne ve babalarına doğrudan söyleyemez. Bu isteklerini dolaylı olarak ifade etmeye anlatmaya çalışırlar. Evlenmek isteyen çocuk babasının ayakkabısını eşiğe çiviler ya da ayakkabısını ters çevir (KK: 42-43). Bandırma'da daha önceleri anne ve babanın bulduğu kızla evlenilirdi. Evlenmek isteyen kız ve erkek bir yerlerde buluşup, görüşemezdi. Gece karanlık çökünce kimselere görünmemek için pencereden konuşulurdu. Konuşmak ayıplanırdı (KK: 16-44). Günümüzde sıradan bir hale gelen konuşma olayını toplumsal baskının ve toplumun bireyin hareketlerine getirdiği kısıtın, otokontrolün ne denli etkili bir unsur olduğunu yansıttığını düşünmekteyiz. Değişim, dönüşüm, sürekli olarak devam etmektedir.

Akraba evliliklerine pek sıcak bakılmaz doğacak çocuğun sakat olacağına inanılır (KK: 21). Bir diğer evlenme şekli kaçarak evlenmedir (KK: 58-60). Günümüzde genellikle Bandırma'da görücü usulü evlilik yaygındır. Görücü usulü ile evliliklerde, akrabalar ya da tanıdık eş dost aracılığıyla yakın çevreden uygun görülen bir kız gösterilir, erkek bu kızı beğenirse kız istenir ve aileler arasında söz kesilir. Tavsiye niteliği taşıyan bir uygulamadır. (KK: 10-12-13). Birbirini seven kız ve erkeğin evlenmelerine de rastlanır. Kız ve erkek birbirlerini sevdiyse, ailelerine durum haber verilir. Aile büyükleri kızı istemeye gider. Kabul edilirse düğün hazırlıkları başlar.

Kız istemeye gitmek için genellikle perşembe ya da pazar akşamları tercih edilir. Kız istemeye gidilecek günün kesinleşmesine "mendil alma" denir. Bazı kız istemelerde damat dışarda bekler. Kızın verildiğine dair haber damada yakın arkadaşları tarafından verilir. Bu müjdeli haber üzerine arkadaşları damattan gömlek, pantolon gibi hediyeler ister (KK: 39).

Resim 3.21: Oğlan Evinin Kız İstemeye Çiçek ve Çikolata İle Gelişi

Bandırma da genellikle kız isteme adetleri şu şekildedir. Kız ve erkek daha önce konuşup anlaşmış ve ailelerde durumdan haberdar olmuşlarsa isteme işi usulen yerine getirilmiş olur. Eğer daha önceden bir görüşme anlaşma yoksa kız istemede gelin dikkatlice izlenir. Davranışları, evin temizliği, tuvalet temizliği kız istemeye gidenler tarafından dikkatlice incelenen konular arasındadır. Oğlan tarafı giderken çiçek, çikolata, şeker, gibi hediyeler götürür. Yine bohça içerisinde koyulmuş hediyeler verilir. Bohçanın içerisinde çorap, iç çamaşır, mendil, parfüm yer alır. Biraz oturulduktan sonra “sebebi ziyaretimiz malum, Allah’ın emri peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuzu istiyoruz” şeklinde bir isteme yapılır. Kız evi kızını verdiyse, Allah hayırlı etsin denilir ve dua edilir. Hazırlanan bohçalar hediye olarak verilir (KK: 17-24).

Kahve içme bu evlilik öncesinde önemli bir uygulamadır. Kız verildikten sonra, kız kahve yapar kahvenin içerisinde damadın sabrını ölçmek kıza bağlılığını eve bağlılığını sınamak için tuz, şeker koyulur. Damat bu kahveyi sabırla içerse evine eşine sahip çıkacağına inanılır. Bir de zaman zaman yapılan bir uygulamada da kız damadı beğendiye kahvenin içerisinde bir şey koymaz, eğer tuz koyduysa damadı istemediğine, suyun içerisinde bal şeker koyarsa gönlün olduğuna şekilde inançlarda bulunmaktadır (KK: 24).

Resim 3.22: Kız Tarafından Tuzlu Kahve İkram Edilirken

Genellikle kız ve erkek anlaştığı zamanlarda kız isteme ve söz birlikte yapılır. Kız tarafının hazırladığı yiyecekler hep birlikte yenir. Sonra söz yüzüğü takılarak evliliğin hayırlı bir şekilde sonlanması için dualar edilir (KK: 34-58).

Resim 3.23: Sözde, Kız Tarafının Hazırladığı İkramlar

Sözden belirli bir süre sonra oğlan evi nişan merasimi için kız evine, hazırladıkları bir bohça ile giderler. Nişan için genelde yakın akrabalar çağrılır. Burada özenle hazırlanmış pastalar, kurabiyeler vb. yiyecek ve içecek ikram edilir. Nişan yüzükleri takılır. Makasla

yüzüğün kurdelesini kesilir. Oğlan evi giderken de kız evi bir bohça hediye eder. Bohçalara nazar boncuğu takılır ki nişan göze gelmesin atılmasın diye. Yine bohçaya kırmızı kurdele bağlanır (KK: 57-58).

Resim 3.24: Kız ve Erkek Tarafının Hazırladıkları Bohçalar

Resim 3.25: Aile Büyüğü Tarafından Takılan Yüzükler

3.3.4.2. Evlilik Esnasındaki Halk İnançları

Düğün için bir gün belirlenir. Salonda yapılacaksa salon kiralanır. Evin önünde yapılacaksa masa sandalye ve müzisyenler ayarlanır. Düğün kartı bastırılır ve dağıtımı yapılır. Düğün için “düğün alışverişi” yapılır.

Bandırma’da genellikle kenar mahallelerde kazanlarla düğün yemekleri yapılır. Sünnet yemekleri ile aynı uygulamalara yer verilir. Gelin başka şehirden geliyorsa damat tıraşına oturtulur. Bu tıraş damadın arkadaşları ile birlikte oldukça eğlenceli bir şekilde yapılır. Damadın iç çamaşırları bu sırada birbirine dikilir. Gelin gelene kadar damat tıraşı bitirilir. Gelin almak için konvoy düzenlenir. Kız evi “ahiretlik” olarak tabir edilen yakın arkadaşları ile kına yakar şarkılar söylenir, oyunlar oynanır, eğlenceler yapılır. Kına gelinin kocasına sağdık olması için yakılır. Gelinin beline kırmızı kurdele gelinin babası ya da amcası tarafından sıkı ve birden fazla düğüm atılarak bağlanır. Damadın gelinin kurdelesini çözerken zorlanması amaçlanır. Gelin arabaya binerken başından buğday atılınca bereket olacağına ve gelinin doğurgan olacağına inanılır (KK: 35-36-37-43).

Resim 3.26: Düğün İçin Hazırlanan Yemekler ve Keşkek Dövülürken

Gelinin arkadaşları çeyiz sandığına oturur. Çeyiz sandığından para karşılığında kalkılır. “Gelin alıcı” şeklinde tabir edilen uygulamada oğlan evi gelini evinden almaya gelir. Damat gelini baba evinden davullar ve çalgılarla alarak gelin arabasına kadar getirir. Gelin, evden çıkarken tekbirler getirilir, bayrağın altından geçer. Omuzunda Kur’an-ı Kerimle ve başında ki kırmızı örtü ile kapıdan çıkar bu esnada dua edilir (KK: 30-31-36-57-58).

Resim 3.27: Gelin, Doğup Büyüdüğü Baba Evinden Ayrılırken

Gelin arabasının arkasından su dökülür. Konvoyun önü mahalledeki çocuklar tarafından kesilir gelin ya da damat para olan zarfı arabanın camından çocuklara atar. Gelin arabasının önü damadın sağdıçları tarafından kesilir. Gelinin ayakkabısı alınır. Gelinin geldiğini ayakkabıyı göstererek haber verir. Bir bakıma gelinin gelişini müjdeler. Damat gelini arabadan indirebilmek için ayakkabıyı para vererek sağdıçlarından alır. Gelin, damadın babasından bir şeylerin sözünü almadan arabadan inmez. Yine gelin inmediğinde damat hediyeler vererek gelini arabadan inmeye ikna eder. Gelin ayakkabısının altına bekâr olan arkadaşlarının adının yazar. Adı ilk silinen arkadaşın evleneceğine inanılır. Daha çok kırsal mahallelerde damadın arkadaşları gelin aracını eve yakın bir yerde durdurarak masa kurup çalgılar eşliğinde şarkılar söyleyerek eğlenirler, mangallar yakılır. Bu arada alkol de alınır. Bir müddet eğlendikten sonra masayı birkaç metre ileri taşırlar. Bu eğlenme iki saate kadar devam eder. Gelin arabasının içinden bu sürede inmez (KK: 30-31-36). Bereket getirdiğine inanıldığı için gelin eve gireceği zaman başından buğday, şeker ve para atılır (KK: 34). Yine eve gireceği zaman kapının önünde testi kırılır. Böylelikle karı ve kocanın arasının iyi olacağına, eve mutluluk huzur bereket, bolluk getireceğine inanılır (KK: 35-36-37).

Gelin geldikten sonra akşam, salonda ya da evin önünde eğlence yapılır. Kına gecesi olarak adlandırılır. Kınalar yakılır. Önce bayanlar müzik eşliğinde oynarlar. İlerleyen saatlerde erkekler oynar. Eğlence bittiği zaman gerdeğe girilmeden dini nikâh kıyılır. Eğlenceden önce dini nikâh kıyılmaz eğer kıyılırsa nikâhın olmayacağına inanılır. O nedenle gerdeğe girmeden önce nikâh kıyılır. Dini nikâh gelin alıcı gelini eve getirdikten sonra da

kıyılabilir. Dini nikâh kıyılırken çok fazla kimseye haber verilmez. Nikâh kıyılma esnasında düğüm atılırsa nikâhın sağlam olacağına inanılır. İki bayram arasında nikâh kıyılmaz (KK: 37).

Düğün akşamı kız tarafı övme denen âdeti yerine getirir. Gerdeğe giren gelin ve damat birlikte dışarı çağırılırlar. Kızın arkadaşları ve akrabaları damadı övücü manileri hep birlikte eğlenceli bir şekilde söylerler. Damadın babasından bahşış alınır. En çok söylenen mâni ise şudur;

Haşlayalım haşlayalım,
Gül karanfil başlayalım,
İki gözüm Ahmet Abim,
Önce Senden başlayalım.

Alay değil alay değil,
Sinideki kalay değil
İki gözüm Ahmet Abim,
Damat olmak kolay değil.

Şekerim var ezilecek,
Tülbentlerden süzülecek,
Çok bekletme Ahmet Abim,
Çok yerim var gezilecek.

Evlerinin önü bakla,
Güvercinler atar takla,
İki gözüm Ahmet Abim
Kesenin cebeni yokla.

Aldım bahşişimi giderim,
Hayır, dualar ederim,
İki gözüm Ahmet Abim,
Çok teşekkür ederim (KK: 30-31-36).

Düğünlerde açılış manisi olarak söylenen mânilerden bazıları da şöyledir.

Mâni söylerim mâni
Mâni başlamasıdır
Kara gözlü sevdiğim
Fidan haşlamasıdır

Gitme oğlan o yana bu yana
Gel bu yana, bu yana
Sen gidersen o yana
Akşamlar olmaz bana

Bandırma'ya giderken
Edincik eklemesi
Tak parmağına yüzüğü
Kolaydır beklemesi

Ayağımda terlikler
Çiçek açmış erikler
Oğlan sana geliyorum
Hazır mı gelinlikler

Balıkesir, Bandırma
Baba beni kandırma
Vereceğin eloğlu
İlk yârimden ayırma

Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin

Aramızı bozanlar (KK: 1-18-36)

“Gelinin bacağına ilk geceden ayıracağını” diye bir tabir halk arasında deyimleşmiştir. Gelinin söz dinlemesi amacıyla evliliğin başında disiplinli davranmak gerektiğine inanılır (KK: 35-36). Damat gerdeğe arkadaşları tarafından yumruklarla sokulur.

Amaç damada eziyet etmek, mümkün olduğunca sıkıntıya sokmaktır. On dakika sonra damadı tekrar dışarı çağırırlar. Damada kahve yaptırılır. Bu kahve dışarda bekleyen arkadaşlarına ikram etmek üzere beyaz çoraplarla ayakkabısız, mutfak önlüğü giydirilerek servis yaptırılır. “Kahve tok karnına içilir oysa bizim karnımız aç” diyerek yemek istenir. Yemek ve kahveden sonra damattan tatlı istenir. Damada zorla fazlaca tatlı yedirilir. Damat kapının eşiğine bir kovayla su koydurur. Tam gerdeğe girerken ayağıyla kovaya vurarak sağdıçlarını ıslatır. Gerdeğe girmeden önce iki rekât namaz kılınır. Yenge, gerdek gecesi damadın kapısında bekler. Adet üzere çarşaf kızın bakire olmasının bir göstergesi olarak değerlendirilir ve kızı evine götürülür (KK: 16-30-31-36-38-56). Evlenme esnasında kız ve erkeğe büyükler tarafından evlilikle ilgili öğütler verilir (KK: 18). Evlendikten sonra gelin kırk gün yalnız başına kalmasına izin verilemez (KK: 53).

3.3.4.3. Evlilik Sonrası Halk İnançları

Düğün bittikten bir hafta sonra erkek evine ve kız evine yemeğe gidilir. Kız evi yemeğe geldiğinde damadın ayakkabısı saklanır. Bahşiş karşılığı ayakkabı verilir. Gelin ve damat kavga etseler de aynı yatakta yatmaları gerekir. Ayrı yatakta yatarsa aralarına soğukluk gireceğine inanılır (KK: 49-50).

Evlilik sonrası “kızarda” denilen yemek usulü vardır. Kız evi oğlan evini yemeğe çağırır. Daha sonra oğlan evi kız evini yemeğe çağırır (KK: 58). Evlendikten sonra gelin anne ve babasının elini öpmeye gider. Yeni geline komşular hediyelerle ziyaret etmek amacıyla evine gelirler (KK: 57-58-59). Böylece gelin yeni çevresiyle tanışmış olur.

3.3.5. Kutsala Ada/n/ma

Her toplumda, kutsalla münasebet kurmadan önce, hazırlık amacıyla bir takım ritüellerin ve temizlenme ayinlerinin icra edilmesi gerekli kabul edilir. Şayet bu hazırlıklar yapılmazsa, ayinlerin, ibadetlerin, ritüellerin kabul edilmeyeceği fikri hâkimdir. Kutsala yaklaşma olarak ifade edilebilen bu ayinler içerisinde temizlik ayinleri yer almaktadır. Yine din hizmeti sunan görevlilerin giydiği özel kıyafetler de bu kapsamdadır (Adam, 2017: 56).

Toplumsal bir özelliği olan kutsal, hayat ölçüsüdür. Toplumu oluşturan bireyler, toplumun kültüründe var olan kutsallarla daha çok alakadar olurlar. Böylelikle kutsal, bireyin hayatına etki eden bir özellik sergiler. Aynı zamanda toplumun davranışlarını tayin eden yazısız kuralları haline gelir ki bunlar, vatan, bayrak, adap ve görgü kurallarıdır (Adam, 2017: 55). Kutsalın özelde bireyin yaşantısında, genelde de toplumsal yaşantıda ortaya

koyduğu etkin rol, beraberinde kutsala adanmışlığı, kutsala ulaşmayı, kutsalla iletişim kurmayı da ortaya çıkarır.

Tabiatüstü güçle, kutsal olanla ilişki kurmanın, daha önceki münasebeti de devam ettirmenin, kutsala ulaşmanın, ada/n/manın bir yöntemini de kurban oluşturur (Güç, 2002: 434). Kurban bir kutsala adama olarak dinlerde görülen bir uygulamadır. İslamiyet gelmeden önce Arap yarım adasında hayvanlar, putlara kurban edilirdi. Kutsal görülen tanrısal varlıkların temsil edildiği putlar karşısında kurban kesilirdi (Gündüz, 2007: 217). İnsanı kurban etme de zaman zaman görülürdü (Arık, 2017: 217). İslam inancına göre ise Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban etme girişimi (Saffat, 37/100-113) ile Hz. Âdemin oğullarının Allah'a kurban sunmaları (Maide, 5/27) ayrıca ilahi dinlerde kurbanın hükmünün yer aldığı (Hac, 22/34) vurgulanmaktadır. Halk inançları içerisinde kendisine yer edinmiş olan “adak adama” uygulamasında da kurban kesme ritüelleri görülür. Olması talep edilen beklenen istenen bir şeyin gerçekleşmesi durumunda kesilen adak ta da kutsala adanmışlık söz konusudur. Ömrünü kutsal olana adayan insanlar, din hizmeti sunan din görevlileri, yaşamını kutsalın öngördüğü ölçütlerde dizayn etmeye çalışan insanlar da kendilerini kutsala adanmıştır.

3.3.5.1. Hıdırellez ile İlgili İnançlar

Bandırma'da ve farklı coğrafyalarda “Hıdırellez” yaygın bir şekilde kutlanmaktadır. Hıdırellez daha çok Anadolu ve Balkanlar'da ikamet eden Türkler arasında bilinir. Kutlamalar belirli bir zaman dilimi içerisinde (6 Mayıs-Rûmi 23 Nisan) yapılır. Hem Müslüman halkın, hem de Hıristiyan halkın kutladığı bir bayramdır. Zaman içerisinde Hızır ile ilgili İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve sünnette anlatılmış olan mevzular, farklı inanç ve kültürlerle girilen etkileşim sonucunda çelişki taşıyan mitolojik ve hurafe tarzı ifadeler ortaya çıkmıştır. İnsanların Hızır'a yüklemiş olduğu farklı anlamlar mevcuttur. En belirgin şekilde çaresiz kalınan anlarda yardım beklenen üstün güçlere sahip bir varlık olarak anlamlandırılmıştır. Kutlamalarda ise ortaya değişik formlarda ritüeller çıkmıştır. Deniz kenarına gidilip ihtiyaç duyulan şey ne ise (ev, araba, bebek, sağlık, vb) kumlara o şekil çizip, çizdiği şeye sahip olacağına inanarak dua etmek, böylece o şeylere sahip olma, bolluk ve bereket beklentisi, Hızır'ın o gece dokunmuş olduğu şeylerde bereketlenme inancı nedeniyle yiyeceklerin ve içeceklerin kapaklarını açık bırakma düşüncesi, Makam, servet, şöhret beklentisi, sabah dileklerin yazılı olduğu kâğıtları denize atarak isteklerine kavuşma beklentisi, Kısmet açma beklentisi, bekâr olan ve evlenmek

isteyen gençlerin evli çift resimleri çizmeleri şeklinde farklı inanç ve uygulamalar şeklinde görülmektedir. Halkı bu farklı ritüelleri yapmaya sevk eden ana unsur, öz, belirli bir zaman diliminde muhtaç durumda olan insanın, ihtiyaç duyduğu şeylere ulaşma, içerisinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulma inancı ve beklentisinin yanı sıra, kutsalla ilişki kurma çabasıdır. Bu bakımdan, eskiden beri Hıdırellez kutlamalarında yapılan uygulamalar da yardım beklentisi ve muhtaçlık duygusuyla yapılan işlemlerinin döngüsel tekrürüdür.

Hıdırellez, halk inançları arasında ayrı bir yeri olan, coşku ve heyecanla kutlanan bir bayramdır. Halk tarafından Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiği inancı etrafında ve kışın sona erip baharın gelmesiyle ilgili inanç ev pratikleri barındıran Hıdırellez, tabiatın canlanmasının kutlandığı bir bayramı ifade eder (Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 1997: 168). İkinci bölümde teorik açıdan ele aldığımız Hıdırellez Bandırma'da her yıl 6 Mayıs günü kutlanır. Bu kutlamalar etrafında oluşmuş birtakım inanç ve pratikler görülmektedir. Eskiye nazaran Hıdırellez kutlamaları günümüzde eski yoğunlukta kutlanmamaktadır (KK: 56).

Hıdırellez hazırlıklarına kutlamaların yapılacağı günün öncesinde başlanır. Ekonomik duruma göre keçi koyun verilir. Bunların etleri pişirilir kutlamalar esnasında yenir. İnsanların ekonomik gücüne göre yemekler yapılır. Bu yemekler içerisinde sarmalar, börekler, pilavlar, helvalar, sulu yemekler, et yemekleri vardır. Halı, kilim, tarzı şeyler kutlamalar esnasında yere sermek için hazırlanır (KK: 16-19-27). 6 Mayıs Hıdırellez kutlamalarının yapılacağı günün sabahında, bayanlar erkenden kalkarlar. Sabah namazı okunmadan deniz kenarına inilir. Halı kilim tarzı şeyler serilir. Kutlamaya katılanlar, taş toplarlar, kutlama yapılacak olan alana ailecek gidilir. Yapılan yemekler hep birlikte yenir, yemekten sonra çay ve kahve içilir. Livatya denilen deniz kenarına gidilerek, kumlara ihtiyaç duyulan nesne ve eşyaların resimleri çizilir. Bazen de ağaç ve orman tarzı yerlere gidilir. Ağaçlara çaput bağlanır. Kâğıtlara dilekler yazılarak denize atılırsa kabul olacağına inanılır. Akşama doğru ya da gündüz ateş yakılır, üzerinden atlanır. Yazın gelmesini ve bu sevinci simgelediğine inanıldığı için ateş yakılır. Daha önceleri yağlı güreşler yapılırdı. Kutlamalar tamamen şenlik havasında ve piknik şeklinde akşam karanlığına kadar devam eder (KK: 10-12-13-16-17-18-21-22-29-30-31-35-36-44-50-55).

Abdest alınarak sabah erkenden kutlamaların yapılacağı yere bereketli olacağına inanıldığı için genellikle yürüyerek gidilir. İhtiyaç duyulan şeylerin resimleri çizilir. Yasin, üç İhlas ve bir Fatıha okunur. Su dolu bir küpün içerisine, ailenin büyükleri tarafından yüzükler koyulur. Bu küpler, bahçede yer alan gülfidanlarının ya da saksıların içerisine

Hıdırellez gecesi gömülür. Ertesi sabah küp açılır ve yüzüklerde yazılı isimler ailenin büyüğü tarafından okunur. İsimleri okunanların kısmetinin açılacağına ve bu sene evleneceklerine inanılır. Hızır'ın kırmızı rengi sevdiğine inanıldığı için evlerin balkonlarına kırmızı kurdeleler bağlanır sabah ezanı öncesi dualar edilir. Hızır'ın insanları ziyaret ettiğine bu nedenle yapılan duaların ve dileklerin kabul olacağına inanılır (KK: 24).

Resim 3.28: Livatya'da Kumsala Şekil Çizen İnsanlar

Resim 3.29: Hıdırellez Sabahı Çizilen Şekiller

Gül ağacının altına para koyulur. Beyaz bir kâğıda en çok istenilen üç şeyin ismi yazılır, resmi çizilir ve gül ağacının altına koyulur. Genellikle bu akşam yapılır ve sabah ezanında alınır. Böylelikle isteklerin kabul olacağına inanılır. Balkon demirlerine kırmızı

kurdeleler bağlanır. Bir yıl boyunca bereket olacağına inanıldığı için evin bir noktasında nar patlatılır. Nar taneleri ne kadar çok yayılırsa yılın o kadar çok bereketli geçeceğine inanılır. (KK: 50). Bahçesi olanlar bahçesinde de ateş yakıp üzerinden atarlar (KK: 15). Camilerde mevlitler okunur (KK: 26-37). Yardımlaşma ve imece uygulamaları ile birlikte şenlik havası içerisinde kutlanır (KK: 27). Dilekler kâğıtlara yazılır, denize atılır (KK: 36). İhtiyaç duyulan nesnelere, eşyaların vb. resimleri sahilde kumlara çizilir ve o denizin suyu evin değişik yerlerine serpilir. Bir yıl boyunca bereket olacağına inanılır. Kutlamalar esnasında değişik ikramlar yapılır (KK: 32).

Kutlamalar değişik noktalarda yapılmaktadır. Bunlardan birisi de Edincik mahallesinde yapılanlardır. Edincik mahallesinde kutlamaların yapıldığı bölgeye yine sabah erkenden çıkılır. Hıdırellez kamçısı toplanır dilekler tutulur iki rekât namaz kılınır (KK: 34-61). Balkonlara kırmızı kurdele bağlanır. Kızlar yazmış oldukları dileklerini küçük torbaya koyup kırmızı kurdele ile ağzını bağlarlar. Cuma saati torba dilekler açılıp okunursa kabul olacağına inanılır (KK: 17).

Pencerelere kırmızı kurdele takılır. Hızır ve İlyas'ın kırmızı kurdeleyi bağlarken göreceğine bu esnada içinden geçirilen dileklerin kabul olacağına inanılır. Güllere yazılan dilekler bağlanırsa kabul olacağına inanılır. Deniz kenarında kırk adet taş toplanır, her bir taş okunarak denize atılır. Kırk birinci taş bir dahaki Hıdırelleze kadar saklanır. Evde bulunan baklagillerden torbalara koyularak, dışardaki ağaç dallarına asılırsa bereket olacağına inanılır (KK: 53). Çiçek toplanır. Gül saksılarına para koyulur. Dilekler tutulur. İhtiyaç duyulan şeylerin şekilleri çizilir. Ev, araba, bebek, vb. Kırmızı renkli hediyeler verilir. Denize karşı dilek tutulur taş atılır (KK: 20-60).

Hıdırellez kutlamalarında evde yapılan uygulamalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan bir uygulamada; tuz eritilip mutfak lavabosundan dökülüp, arkasından musluk suyu açılırsa bütün kötülüklerin gideceğine inanılır (KK: 60). Hıdırellez de tutulan dileklerin kabul olduğu ile ilgili, Kemal Tozlu başından geçen olayı şu şekilde aktarmaktadır.

Edincik mahallesinde Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı yerde bende, evim olması için ev şekli çizerek dilek tutmuş dua etmişim. Bu alana TOKİ tarafından konutlar yapıldı. Ben de şuan o konutlardan birinde oturuyorum. Allah Hıdırelleзде yaptığım duayı kabul etti ve ev sahibi oldum (KK: 40).

Hıdırellez akşamı define olan yerin yandığına, ateş çıktığına inanılır. Hıdırellezde Allah'ın yeryüzüne tecelli ettiğine, koyu rahmetin düştüğüne inanılır. Balıklar ağzını açar, bu rahmet balıkların ağzında inci mercana dönüştüğüne, arazide bulunan “yılan ve çıyanlar için zehir zıkkım” olduğuna inanılır. Eğlenceli ve şenlikli bir şekilde kutlamalar yapılır. Yaza girişin sevinci bu kutlamalarla yapılır. Kutlamalar su ve dere kenarlarında yapılır. Hızır'ın yılda bir kere bu günde yeryüzünde insanları dolaştığına inanılır. Adaklar adanır ve yemekler yenir (KK: 41-42-43-46).

Resim 3.30: Hıdırellez Kutlamalarında Yenen Yemek

Ağaçların diplerine dileklerini çizerler, zaman zaman dileklerini yazıp ağacın dibine gömerler. Sabah erkenden çiçekler toplanır. Yine çiğ damlaları bir araya getirilir, onlarla yoğurt mayalanır (KK: 52). Karınca yuvasından taş ve kum toplanır, bunlar denize atılır. Çocuğu olmayanlar deniz kenarında bebek resmi çizer (KK: 54).

3.3.5.2. Mevlit ile İlgili İnançlar

Mevlit okuma ve okutma tartışmalı konulardan birisidir. Tartışmanın ana nedeni mevlit okuma ve okutmanın bid'at olduğu ve bunun yerine Kur'an-ı Kerim okuma ve okutmanın daha doğru ve sevap olduğu düşüncesidir. Bu düşünceye kısmen haklı olmakla birlikte tamamen doğru değildir. Mevlit içerik olarak Hz. Peygamberi öven anlatan bahirlerin farklı makamlarla güzel sesli mevlithanlar tarafından okunmasının yanında, Kur-

ân-ı Kerim'den ayetlerin, duaların, tevhitlerin okunduğu dinî duygunun yoğun bir şekilde yaşandığı, toplumun dinî duygularının canlı tutulduğu, insanları bir araya getirdiği birbirlerinin acılarının ve sevinçlerinin (sünnet, ölüm, kandil gecelerinde vb.) paylaşıldığı, ritüellerdir. Mevlit, dinin bir hükmünün, uygulamasının yerine ikame edilmedikçe, mevlit ekseninde dine aykırı ritüeller, pratikler geliştirilmediği sürece toplumsal faydası da dikkate alındığında, her ne kadar bid'at gibi düşünülse de faydalı bir toplumsal görev icra ettiğini ve halk dindarlığı formunda olduğunu söyleyebiliriz.

Halk arasında “mevlit” olarak bilinen ama gerçek ismi “Vesîletü'n-Necât” “Kurtuluş Vesilesi” anlamına gelen bu mesnevi, Sultan Bayezid Han'ın Divan-ı Hümayun imamı olarak Bursa Ulu Caminin baş imamı Süleyman Çelebi tarafından yazılmıştır (Akdağ, 2008: 85). Eserin yazılma sebebi rivayete göre şöyledir:

O devirde Bursa'da bir vaiz, bir vaazında Bakara suresinin 285. ayetin de geçen “Allah'ın peygamberlerinden hiçbirinin arasını ayırmayız” kısmını tefsir ederken, bu ayete göre ben Hazret-i Muhammed'i, Hazret-i İsa'dan üstün görmem deyince dinleyenler arasından bir âlim, “Hay cahil! Sen tefsir ilmini bilmiyorsun. Ayetlerin nâsihinden mensûhundan, müteşâbihinden haberin yok. Peygamberler arasında fark yoktur demekten maksat peygamberlik vazifesi bakımındandır, üstünlük açısından değildir. Eğer ayet senin dediğin gibi tefsir edilse hiç Bakara suresinin 253. ayetinde ‘O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık’ denilir miydi?” diyerek vaizi susturur. Fakat orada bulunan bazı cahiller vaizin tarafında yer alır. Bu duruma çok üzülen Süleyman Çelebi, Allâhu Teâlâ'nın habibi peygamber efendimiz (s.a.v.) Muhammed Mustafa'nın faziletini bildirmek üzere Vesîletü'n-Necât'ı kaleme alır. (İlahi ve Kasidelerle Mevlid-i Şerif, 2015: 7-8).

Birçok dinde kurucuları ve büyükleri için ayinlere ve kutlamalara yer verilmiştir. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın doğumunu kutlarlar ve milat olarak adlandırırılar. İslami gelenekte mevlit, Hz. Muhammed'in doğumu yanında farklı kutlamalarda da icra edilmektedir (Akdağ, 2008: 89). Kandil gecelerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlendirdiği din görevlileri tarafından büyük camilerde okutulan mevlit ulusal yayın yapan televizyon kanalları tarafından da canlı olarak verilmektedir. Mevlit, birtakım dinî törenlerde okutulan, kişinin ruhunun rahatlama amacıyla yapılan bir uygulamadır. Bandırma'da mevlit geleneği halk arasında oldukça yaygındır. Doğumla başlayan ölümle sona eren insan hayatının birçok anında mevlit tertip edilmektedir. Ölen kişinin arkasından sevap kazanması amacıyla

okutulmaktadır. Bandırma’da mevlit etrafında birtakım inanç ve uygulamalar oluşmuştur. Mülakatlar sırasında belirleyebildiğimiz inanç ve uygulamalar şu şekildedir:

Mevlit, ölen kişinin arkasından, günahlarının affedileceğine ve ruhunun huzur bulacağına inanıldığı için, yedisinde, kırkında, elli ikisinde, Ramazan ayında, kandil gecelerinde geceyi daha iyi idrak etmek amacıyla, beklenen bir işin olduğunda, şükür anlamıyla, sünnetlerde, kutsal topraklara umre ve hac ibadetini ifa etmek amacıyla giderken ya da döndükten sonra sevap kazanmak kastıyla, bebek doğduktan sonra bebek mevlidi adıyla, bebeğin sağlıklı ve dininde bağlı olarak yetişmesi beklentisiyle, sünnetlerde, camilerde yaz Kur’an Kurslarında hatim yapan çocukların programlarında, ev, araba gibi yeni bir şey alındığında kazadan beladan korunmak amacıyla askere gidecek gençlerin kazasız belasız memleketlerine dönmeleri amacıyla, bir dileğin bir beklentinin yerine gelmesi amacıyla, din görevlileri, mevlithanlar tarafından okunur ve okutulur (KK: 10-15-16-19-20-21-28-29-30-31-32-34-35-36-37-40-42-43-56-60-62).

Resim 3.31: Hatim Programı ve Eline Kına Yakan Öğrenci

Bandırma’da özellikle yaz Kur’an Kursu’na katılan öğrencilerden hatim yapanlar için coşkulu bir şekilde hatim programları düzenlenmekte olup, bu hatim programına çok önem verilmektedir. Katılımcılar davetiye bastırılarak, sosyal medya hesaplarından haber verilerek çağırılır. Hatim programına katılacak kız çocuklarına beyaz elbiseler giydirilir ve ellerine kına yakılır. Altın hediye edilir. Erkek çocukları en güzel elbiselerini giyerek programa katılır. Programda mevlit ve Kur’an’dan surelerin yanında öğrenciler tarafından öğrenmiş oldukları bilgilerin yer aldığı kısa bir sunum yapılır. Programdan sonra hatim

yapanlara altın ve para takılır. Hatim yaptıran hocaya da hediye olarak altın, para, ya da yiyecek verilir. Program sonunda yemek ikramı yapılır. 4-6 yaş grubuna yönelik bir program da düzenlenir. Program Müftülük tarafından da desteklenmektedir. Duaların ve ilahilerin okunduğu halkın davet edildiği bir program yapılır. Halk arasında oldukça yaygın olan bu programlar anne ve babalar için mutluluk kaynağı, çocuk içinse hatim yapmanın verdiği manevi bir duygu yoğunluğunun yaşandığı ve bir ömür bahsedilecek olan bir olaydır. Halk inançları bağlamında yapılan bu hatim programlarından (mevlit- hatim yapmak) övgüyle bahsedilirken, hatim yapanların dinî vecibelerin yerine getirilmesinde sonraki dönemlerde bazen, gerekli hassasiyeti sergilemediği de görülmektedir. Ne yazık ki hatimden sonra Kur'an-ı Kerim okumayı unutan insanlarda bulunmaktadır.

Mevlit okunurken bir takım ikramlar gelen dinleyicilere taktim edilir. Gül suyu, akide şekeri, bisküvi tarzı yiyecekler ve meyve suyu ikramı yapılır. Ayrıca tavuklu pilav, tatlı, ayran ikramları, ya da yemek ikramı yapılır. Mevlit esnasında ölen kişinin kabri aydınlık olsun diye kibrit dağıtılır, ayrıca buhur yakılır (KK: 18-30-31).

3.3.5.3. Aşure ile İlgili İnançlar

Bandırma'da yaptığımız mülakatlarda tespit edebildiğimiz aşure ile ilgili uygulamalar ve inançlar şu şekildedir. Birkaç gün önceden aşure malzemeleri alınır ve hazırlıklar yapılır. Kurban bayramında kurban kesen aileler, kesinlikle aşure pişirmeleri gerektiğine inanılır. Kurban kesmeyen ailelerde aşure pişirmeye gayret gösterirler. Komşulara ve mahalleye ikram edilir. Amaç Allah rızasını kazanmaktır (KK: 12-13-24-53). Muharrem ayının onunda pişirilir. Pişirilen aşure mutlaka komşulara fakirlere, ikram edilir, böylelikle sevap kazanılacağına, hayır hasenat olacağına ve bereketli bir yıl geçirileceğine inanılır dualar edilir (KK: 10-15-16-19-22-25-27-30-31-32-36-42-43-49-50-56).

Her evde pişirilmesi gerektiğine inanılır. Böylelikle bir sonraki aşure gününe kadar bir yıl boyunca evde bereket olacağına inanılır. İçerisine yedi çeşit malzeme koyulur, yanında pasta, poğaç, pilav ikramı da yapılabilir (KK:18-46-54). Aşure pişirip dağıtmak, bereketi, birliği, kardeşliği sağladığına inanılır (KK: 20-60). Aşure ayı girildiği zaman, bir günde eve on çeşit malzeme alınır, o yılın bolluk ve bereket içerisinde geçeceğine inanılır. Aşureyi ilk önce resmi kurum ve kuruluşlar halka program yaparak dağıtır. Daha sonra evlerde pişirilir ve komşulara dağıtılır. Aşure orucu tutulur. “Kurda, kuşa” ikram etmek gerektiğine inanılır (KK: 55).

Resim 3.32: Aşure İkramı

Durumu iyi olanlar büyük kazanlarda yaparlar, durumu iyi olmayanlar ise en azından cezvede yaparlar. Yedi ya da kırk çeşit malzemeden, hububattan pişirilir ve aşure pişirilirken yapılan duaların kabul olacağına inanılır. En az yedi komşuya dağıtılması gerektiğine, on üç komşuya ya da kırk komşuya kadar dağıtılmasının iyi olacağına inanılır. Aşurenin kokusunu herkese hissettirmenin ve ikram etmenin bereket getireceğine inanılır. Bu dağıtımda komşu sayısının tek sayı olmasına önem verilir. Kurban kesenler aşure pişirmeleri halinde kestikleri kurbanın kabul olacağına inanılır (KK: 24-35-36-53-55-61).

Aşure pişirmekle, Nuh Peygamberin tufandan kurtulduğu geminin karaya oturduğunda, herkesin elindeki yiyeceklerle yapıldığına inanılan çorbanın ve bu hatıranın sembolik anlamda yaşatıldığına ayrıca Nuh Peygamberin sünnetinin yerine getirildiğine inanılır ve kırk bir çeşit üründen pişirilerek komşulara dağıtılır (KK: 34-41-62). Pişirilen aşureye birazcık su ilave edilerek çoğalması sağlanır, bu şekilde ağaçların dibine dökülür, daha bereketli tane vereceğine inanılır (KK: 37).

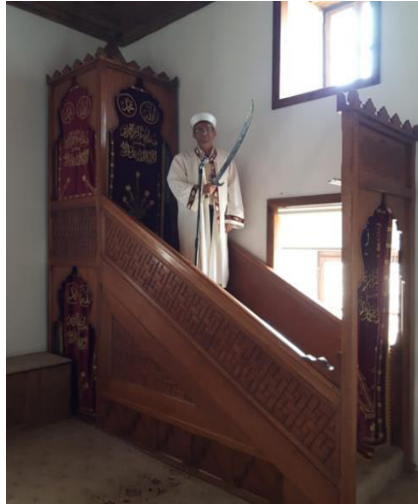
3.3.5.4. Dinî Günler

İslam'da ve Türk kalk inançlarında bazı günlere ayrı bir önem atfedilmiştir. Bugünler diğer günlere oranla halk inançlarında da karşılık bulmuş ve ayrı bir önem verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de oruç tutmak farz kılınmıştır (Bakara, 2/183-184). Hadislerde de oruç tutmak teşvik edilmiş karşılığının Allah tarafından bizzat verileceği beyan edilmiştir (hadisci.com). Cuma günü alışverişin bırakılıp Allah'ı zikretmek için camilere gitmek

emredilmiştir (Cuma, 62/ 9-11). Teravih Hz. Peygamber'in kıldığı ve "Ramazan ayını inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ihya eden kimsenin geçmiş günahları bağışlanır" (hadisçi.com) hadisiyle de kılınmasını teşvik ettiği bir namazdır. İftar vermek sahur yaptırmak hadislerde teşvik edilmiştir. Bu dinî emir ve teşviklerin halk tarafından algılanışı, kabulü ve uygulanışı noktasında Bandırma'da bir takım uygulamalar ve inançlar görülmektedir. İkinci bölümde teorik olarak yer verdiğimiz dinî günlerde Bandırma'da halk inançları kapsamında birtakım uygulamalar yer almaktadır.

Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmanın diğer günlerden daha sevap olduğuna inanılır. Perşembe günü yatsı namazından yirmi dakika önce minarelerden selalar okunur. Yatsı namazına kadar Yasin suresi okunur, yatsıdan sonra cemaatle birlikte tövbe istiğfar duası yapılır. Günahların bağışlanacağına, imanın ve nikâhın tazeleneyeceğine inanılır. (KK: 34). Cuma günü işe gitmenin ve temizlik yapmanın uygun olmadığına inanılır (KK: 57-58-59). Cuma akşamı camiye gidilerek akşam ve yatsı namazı camide kılınır. Ertesi gün cuma namazına boy abdesti alınarak gidilirse cuma gününün faziletine erileceğine, cuma günü hutbe okunurken yapılan duanın kabul olacağına inanılır (KK:3-4-38). Bandırma'da Emir Sultan Caminde halk arasında "kılıçlı cami" olarak da bilinen camide hutbeler kılıçla okunur. Fethedilen yerlerde hutbelerin kılıçla okunması geleneği bu camide yaşatılmaktadır.

Resim 3.33: Emir Sultan Caminde Hutbeler Kılıçla Okunmaktadır

İki bayram arasında dini nikâh kıyılmasının iyi olmadığına inanılır (KK: 37). Arefe günlerinde, Ramazan ve Kurban bayramı namazlarından sonra kabristanlıklara gidilerek

ölmüşlerin ruhuna, Kur'an-ı Kerim'den sureler okunur ve dualar edilir, bu günlerde duaların kabul edileceğine inanılır. Bu günleri ve geceleri ibadetle geçirenlerin daha çok sevap aldığına inanılır (KK: 37-38-40-62). Arefe günü ikindi namazından sonra camiden namaz kılan cemaat toplu olarak kabristanlığa giderek din görevlilerinin okuduğu Kur'an-ı Kerim ve dualara âmin derler. Bandırma'da Arafе günü şehitlik ziyareti resmi kurumlar tarafından halkın katılımıyla gerçekleştirilir (KK: 34).

Resim 3.34: Arefe Günü Şehitlik ve Kabir Ziyareti

Kandil günlerinde gündüzün oruç tutmanın sevap olduğuna inanılır. Gün içerisinde komşulara, ikramlarda bulunulur, çocuklara çikolata, bisküvi, meyve suyu gibi şeyler verilerek sevindirilir böylelikle ölmüşlerin ruhunun rahat edeceğine inanılır (KK: 1-3-37). Helva yapılır, kokusunun ölmüşlere ulaşacağına inanılır, helva komşulara dağıtılır, ölülerin “ruhuna gideceğine” inanılır. “Kandil Simidi” adı verilen küçük simitler insanlara ikram edilir. Bu gecelerde yapılan duaların kabul olduğuna inanıldığı için günahların bağışlanması için bol bol dua edilir. Genellikle bu kandil gecelerinde ölülerin ruhu için mevlit okutularak bağışlanması istenir (KK: 57-59).

Üç ayların tamamında oruç tutulmasının iyi olacağına inanılır. Üç ayların başında “üç aylar tespîhi” adı verilen zikirler, dualar, okumalar başlanarak Ramazan ayının sonuna kadar her gün belirli bir sayıda çekilerek tamamlanır (KK: 57-59). Ramazan ayında camilerde mukabele dinlemenin, akşamında yine camilerde teravih namazı kılmanın, kadir gecesinde tespîh namazı kılmanın iyi olduğuna inanılır. İftara fakirleri ve oruçluları çağırmanın bereketli ve çok sevap olduğuna inanılır. Kötü söz söylemenin kavga etmenin orucu bozacağına inanılır (KK: 34).

Bandırma’da kadir gecesinde özel kutlamalar yapılır. Müftülük ve hayırseverler tarafından şehir meydanında iftar sofrası kurulur. Camilerde mevlit okunur. Sahura kadar program, ilahiler ve sohbetlerle devam eder. Sahurda da Haydar çavuş camisinin avlusunda sahur programı düzenlenir. Mahalle iftarları verilir. Bu ayda yapılabilecek ibadetlerin ve iftar vermenin çok sevap olduğuna inanılır (KK: 34-57). Kurban bayramı Arefe günün, ölen büyüklerinin ruhu için “kabir kurbanı” olarak isimlendirilen bir kurban kesilerek ölüye bağışlanır ve ölünün ruhunun böylelikle rahat ettiğine inanılır (KK: 11-34).

Resim 3. 35: Kadir Gecesi İftar Programı

Sabah namazı buluşmaları son dönemlerde camilerde başlatılan bir uygulamadır. DİB tarafından tüm yurt çapındaki camilerde başlatılan bu uygulama Bandırma Müftülüğü tarafından her pazar bir camide yapılmaktadır. Cuma vaazında pazar buluşmasının yapılacağı cami duyurulur. Pazar sabahı aileleriyle birlikte gelen cemaate, müftülük tarafından görevlendirilen din görevlileri tarafından Kur’an-ı Kerim’den sureler, ilahiler, kasideler okunur ve sohbet ve dua yapılır. Program sonrası cemaate çorba ikramı yapılır. Birliğin, kardeşliğin, paylaşmanın güzel bir örneğini oluşturan sabah namazı buluşmaları halkın yoğun bir şekilde ilgisiyle yapılmaktadır. Bandırma’nın her mahallesinden katılımın sağlandığı buluşmalar manevi duyguların yoğun bir şekilde yaşandığı anlardır.

Resim 3.36: Sabah Namazı Buluşmaları ve Çorba İkrarı

3.3.6. Kutsal Yolculuk

Birçok dinî gelenekte ve de İslami gelenekte kutsal yolculuktan anlaşılan şey hacdır. Umre de İslami geleneğin içerisinde yer alan bir başka kutsal yolculuktur. Dinlerin tamamına yakınında var olan bu hac olgusu kimi zaman kutsal bir mekâna, yere, kimi zaman da kutsal bir kişinin defnedildiği mezara yapılır. Kutsal yolculuktan anlaşılanın hac olduğunu ifade etmek de aşağıda sıraladığımız yolculuklarında “Kutsal Yolculuk” bağlamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

- İslami inanca göre kutsal bir şehir olan Mekke’de yer alan ve yine kutsal bir yapı olan Mescid-i Haram’dan, üç büyük dini inançta kutsal olan Mescid-i Aksa’ya yapılan gece yolculuğu (İsra, 17/1- Necm, 53/18).
- Hz. Muhammed’in Hıristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlıkta da kutsal sayılan Mescid-i Aksa’dan gerçekleştirdiği Mi’rac yolculuğu.
- İslami inanca göre kutsal Mekke şehrinde Medine şehrine yapılan hicret yolculuğu (Nisa, 4/100). (Habeşistana yapılan hicret.)
- Hac ve umre ibadetini yerine getirmek gayesiyle çıkılan yolculuklar (Al-i İmran, 3/97- Hac, 22/27).
- Bir yerden bir yere ilim öğrenmek için yapılan yolculuklar
- Çoluk çocuğunun rızkını kazanmak için evinden uzak yerlere yapılan yolculuklar.

- Vatan savunması için ve dinsel formda yapılan seferler ile savaş zamanlarında cepheye yapılan yolculuklar.
- Bir rahatsızlık nedeniyle tedavi olmak amacıyla başka şehirlere yapılan yolculuklar.
- Türbelere ve yatırlara dua etmek amacıyla yapılan yolculuklar.

Yukarıda belirttiğimiz ve kutsal birer yolculuk olarak değerlendirdiğimiz yolculukların her birisi, halk tarafından da önemli kabul edilmektedir. İçerisinde dinsel semboller, ritüeller, kutsallaştırmalar barındıran her yolculuk için kutsal değerlendirmesini yapabiliriz.

3.3.6.1. Hac ve Umre İle İlgili İnançlar

Kutsala yolculuk bağlamında Hac ibadeti Kur'an-ı Kerim'de emredilmiş ve İslam'ın beş esası arasında yer almıştır. Umre ibadeti de ayrıca teşvik edilmiştir. Karşılığında alınacak mükâfat kazanılacak sevap belirtilmiştir (Al-i İmrân, 3/97; Hac, 22/27; hadisci.com). Dinin ortaya koymuş olduğu kuralların, istenen ibadetlerin halk arasında algılanışı ve pratiği kültürel kodlarla, dinî unsurların birlikte harmanlandığı yepyeni bir formda ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman uygulamalarda ve pratiklerde resmi dinin ana unsurlarına aykırılıklar görülse de özünde saflığın duruluğun ve teslimiyetin izlerinin yer aldığı halk dindarlığı bağlamında gelişen uygulamalar kutsala yolculuk bağlamında, Bandırma'da da canlılığını korumaktadır. İkinci bölümde teorik olarak değindiğimiz uygulamaların Bandırma'da yer alan pratikleri halk inançlarının en yoğun yaşandığı inançlardır.

İslam esaslarından birisi olan hac ibadeti, ülkemizde önemsendiği gibi Bandırma'da önemsenmektedir. Hacca gidebilmek için öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı il ve ilçe müftülükleri aracılığıyla başvuru yapılır. Hacca gitmek isteyen hacı adaylarının sayısının çok olması nedeniyle kura yöntemi uygulanmaktadır. Her kura dönemi heyecanlı bekleme sahnesine sahne olmaktadır. Zira üst üste, kurada adı çıkmayan hacı adaylarının hacca gitme arzusu katlanarak devam etmektedir. Hacca giderken kutsal topraklara gidip hacı olma özlemi, dönüş esnasında da, eş, dost ve vatan özlemi gibi duygu yoğunluğu ile birlikte, Bandırma'da bir takım uygulamalar ve inançlar bulunmaktadır.

Hac kurası sonucu hacca gitmeye hak kazanan hacı adayları için sevinçli ve bir o kadar da heyecanlı bir süreç başlar. Öncelikle hacca gideceğini öğrenen hacı adayı en sevdiği

yakınlarıyla bu sevincini paylaşır. Önceleri hediye olarak komşulara vermek üzere hacdan getirilen hediyelik eşyalar, Bandırma’da hac malzemesi satan yerlerden alınmaktadır. Hac da kullanılacak her türlü ihtiyaç için alışverişler yapılır (KK: 35-36-57). Bandırma’da hacca ve umreye uğurlama önemli bir olaydır. Bu kapsamda özel programlar tertip edilir. Gitmeden önce mevlit okutulur, yemek verilir (KK: 18-26-42-60). Hacca gitmeden önce sünnet olacaklar, ya da evlenecekler varsa düğünleri yapılır. Hacı olduktan sonra düğünlerde oynamanın doğru olmadığına hacılığın zarar verileceğine inanılır (KK: 57).

Bandırma Müftülüğü tarafından hacı adaylarına rahat ibadet etmelerini sağlamak ve bilgilendirmek amacıyla hac seminerleri düzenlenir (KK: 21). Hacdan önce umreye gitmenin daha iyi alacağına, böylelikle hacı daha iyi idrak edip ibadetleri şuurlu bir şekilde yerine getirme düşüncesi ve hac için kurada çıkmamanın zor olması gibi nedenlerle önce umreye gitmenin uygun olduğuna inanılır (KK: 21-58). Hacca gitmeden önce mevlit okutulur, yemek verilir, ikram yapılır. Uğurlama programı düzenlenir. Hacca gitmeden bir gece önce cami imamı tarafından cemaate, hacı adayının gideceği saat ilan edilir. Yatsı namazından sonra uğurlamaya katılamayacak olanlardan camide ya da dışarda helallik alınır. Helallik alınmadan kul hakkıyla gidildiğinde hac ibadetinin kabul olmayacağına inanılır (KK: 12-15-34-57). Hacca gideceklerin evine komşuları tarafından ziyaretler düzenlenir ve sembolik hediyeler götürülür. Hac dönüşü de hediyeleri getirenlere karşılık olarak hediyeler verilir (KK: 12-32-35-36-53-55-56). Hacca gitmeden önce, hac sırasında evde kalanların mağdur olmamaları için yiyecek ve diğer ihtiyaçları karşılanır. Dönünce de üç gün ziyaretçilere yemek ikramı yapılır (KK: 24-41).

Resim 3. 37: Kutsala Yolculuk Öncesi Yapılan Toplu Dua

Evinin önünde akrabaların ve komşuların katıldığı uğurlama programında cami imamı tarafından dua edilir. Orada da helallik alınır “gidip te dönmemek, gelip te bulmamak,” sözü söylenir (KK: 10-12-34-46-55-60). Bandırma’da kabile kabile ayrılan hacı adayları DİB ile gideceklerse kabilelerinin hareket gününe göre, Bandırma Müftülüğü tarafından bir uğurlama programı yapılır. Özel şirketlerle gidenler için de şirket görevlileri tarafından, bir uğurlama programı düzenlenir. İlahiler, kasideler, ezanlar, Kur’an-ı Kerim’den sureler okunur ve kısa bir konuşmanın ardından dua edilir (KK: 12-60). Araçlara Türk bayrağı asılır bu şekilde kutsala yolculuğa çıkanlar konvoylarla uğurlanır (KK: 13).

Helallik alınımdan hacca gidenin hacılığının kabul olmayacağına inanılır, Allah’ın kul hakkını affetmediği inancı bunda etkilidir (KK: 18-34-41-43-57-58). Hacdan gelenlerin bütün günahlarının temizlendiğine inanılır (KK: 41). Hacca “çağırılan gider” şeklinde deyimleşmiş bir inanç vardır. Nasip olmadan gidilmeyeceğine inanılır (KK: 39).

Hacdan en çok zenzem ve hurma getirilir. Bunun yanında tespih, takke, gümüş yüzük, esans, eşarp, seccade gelen ziyaretçilere hediye olarak verilir (KK: 15-24-32-46-56). Hac ve umre dönüşü eş dost ve akrabaya yemek ikram edilerek mevlit okutulur (KK: 12-18-39-46-61).

Resim 3.38: Hac Dönüşü Ziyaretçilere Hurma ve Zenzem ve Hediye İkrarı

Hacdan gelenlerin el içi öpülür. Ellerin “hacer-ül esvet” taşı olarak bilinen ve cennetten gönderildiğine inanılan ve bu nedenle çok değer verilen bu taş ve Kâbe’ye sürüldüğü için el içlerini öpmenin önemli olduğuna inanılır (KK:15). Hac dönüşü, hacı

arkadaşları on beş günde, ya da ayda bir defa sırayla, birinin evinde “okumalı” gün yaparlar. Bugünde Kur’an-ı Kerim okunur, daha önce okunan hatimler, çekilen tevhitlerin duası yapılarak ölmüşlere bağışlanır, böylelikle sevap kazanılacağına inanılır. Duadan sonra ikram yapılır. “Hacı sohbeti” olarak adlandırılan bu toplantılarda, kutsal topraklarda yaşanan manevi hatıralar anılır. Bu toplantılar her defasında bir başka kutsal yolcunun evinde sürekli bir şekilde yapılır (KK: 57-58-59).

3.3.6.2. Dinî Ziyaret Yerleri İle İlgili İnançlar

Sözlük anlamı bakımından “değer verilen birisini görmek amacıyla gitmek, bir yeri görmeye gitmek” anlamlarında mastar olan ziyaretin kökü, “zevı” de aynı anlamı taşımakta olup, ziyaret etmeyi ve ziyaret edeni ifade etmektedir (Kandemir, 2013: 496). Dinî ziyaret yerleri denildiğinde ülkemizde ve Bandırma’da ilk ve en yaygın şekliyle Kâbe ve Mescid-i Nebevi de yer alan Ravza-i Mutahhara Hz. Muhammedin kabri gelmektedir. Dinî ibadetin (Hac ve Umre) birer parçası olması nedeniyle bu yerler ziyaret edilmektedir. Hac, Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde yerine getirilmesi istenen, içerisinde ziyaret uygulamasını barındıran mali ve bedeni bir ibadettir. Kur’an-ı Kerim’de: “ Yoluna gücü yetenlerin evi (Kâbe) hac ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerine Allah’ın bir hakkıdır” (Âl-i İmrân) 3/97) buyurulmaktadır. Hz. Peygamber Haccı, İslam’ın beş esasından birisi olarak belirtmiştir. Hac ve umre ibadetinin mükâfatı hakkında İslam dininin kaynaklarında yer alan bilgilerin ve İslam dininin temel unsuru olarak değerlendirilmesi, günahların bağışlandığı inancı, halk arasında oldukça değer verilen bir konumda olmasında etkilidir. Bu bağlamda halk, hac ve umre gibi ziyaret yerlerinden elde edeceğini umduğu sevabın, karşılığın, mükâfatın etkisiyle de halk inançları bağlamında gelişen uygulamalara kapı aralamıştır.

Hac ve Umre ziyareti dışında, Türkiye’de ve Türk coğrafyasında ziyaret fenomeni bağlamında adak ve ziyaret yerleri halk inançları bakımından önemli yerlerdir. Genellikle bu yerler, şeyh, eren, evliya, dede, yatır vb. adlarla anılmaktadır. Bu yerler birtakım inanç ve menkıbelere kaynak teşkil etmektedir. İnsanların ihtiyaç duyduğu şeyleri talep etme, dileme, bu yerlerin ziyaret edilmesi sırasında ortaya çıkar (Arık, 2017: 7). Bandırma’da halk inançları bağlamında kutsal ziyaret yerleriyle ilgili inançlar önemli bir yere sahiptir. İnsanlar, hayata dair beklentilerini, arzularını, umutlarını, sürekli canlı tutmakta, bunların yerine gelmesi için hem çalışmakta hem de, dua ederek manevi bakımdan da ellerinden geleni yapmaktadırlar. İnsan ihtiyaçlarının sınırsızlığı da değerlendirildiğinde, beklentilere ulaşma duygusu, insanları farklı arayışlara yöneltmektedir. Bu arayışlar içerisinde ziyaret yerleri ile

İlgili oluşan uygulama ve inançların özünde, orada yatan ve Allah tarafından seçilmiş olduğuna inanılan kişileri vesile kılarak, onların hürmetine duaların ve taleplerin, Allah tarafından kabul edileceği inancı yer almaktadır.

İkinci bölümde teorik olarak vermeye çalıştığımız Bandırma’da dini ziyaret yerleriyle ilgili uygulama ve inançlar genellikle Hac, Umre, kabirler, türbeler etrafında şekillenmiştir. Edincik mahallesinde yer alan kız dedesi türbesi bunlardan biridir. Mustafa Özakan kız dedesi ve ağlayan dede (yürek dede) hakkında şunları anlatmaktadır:

Rivayete göre, Edincik mahallesinde bulunan “Kız Dedesi”ni yaptıran şahsın kızıyla, yine aynı yerde bulunan Ulu Camiyi yaptıran şahsın oğlu nişanlılarımış. Nişanlılardan erkek olan, o dönemde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’nda komutan olarak görevliyimış. Bir gün, sefer dönüşü, nişanlandığı kız ve arkadaşları dışarda top oynarken, arkadaşlarından birisi yavuklun geldi diye müjde verince, bu haberi duyan kızın heyecandan yüreği kalkmış ve oracıkta ölmüş. Nişanlısının öldüğü haberi erkeğe verilince, o da üzüntüsünden oracıkta yüreği kalkarak ölmüş, bundan sonra “yürek dedesi” olarak halk arasında isimlendirilmiştir (KK: 9).

Resim 3.39: Ulu Paşa Mescidi (Kız Dedesi / Yürek Dede Türbesi)

Yürek dedesine gelenler, üç İhlas ve bir Fatiha okur ve üç kere göğsünü mezara koyarsa şifa bulacağına inanılır. Yürek dedesine gelenler soğan, para bırakarak giderler. Eskiden bura da Belkıs’ın mezarının bulunduğu ya da, Ulu Paşa’ya ait mezarın olduğuna

inanılmaktadır. Savaş yıllarında cephanelik olarak kullanılmıştır (KK: 9). Kaynak kişi 61 “Kız Dedesi’nin başında mum yakıp dua ettiklerini” anlatmaktadır (KK: 61).

Resim 3.40: İltutan Oğlu Mustafa’nın Kabrini Ziyaret Eden Ziyaretçi

Edincik mahallesinde Ulu Cami haziresinde yer alan ve kitabesinde yer alan bilgiye göre, caminin banisi İltutan Bey’in 830 h. yılında şehit olan oğlu, Mustafa’nın meftun olduğu kabre gelen ziyaretçiler, dua eder ve dilekte bulunurlar (KK: 34).

Resim 3.41: Ulu Cami Haziresinde Yer Alan Ağlayan Dede

Ağlayan Dede olarak halk arasında bilinen bu kabre, çok ağlayan bebekler getirilerek mezarın üzerine yüzükoyun yatırılıp dua edildiğinde, çocuğun ağlamasının kesileceğine inanılır (KK: 22-42-43).

Resim 3.42: Pir Ali Dede Türbesi

Bandırma'da ziyaret yerlerinden birisi de, 1300 yıllarda Katalanların Edincik mahallesini yağmalarken emrindeki askerlerle birlikte şehit edilerek bugün ki yere defnedilen "Pir Ali"dir. (KK: 34-61). Halk arasında yaygın inanca göre Pir Ali Dede Türbesi'ne gidilip dua edilirse duaların kabul olacağına inanılır. Türbe, yol genişletme çalışmaları nedeniyle kaldırılmaya çalışılmış fakat her defasında çalışma yapan kepçe arızalandığı için kaldırılamamıştır (KK: 61).

Resim 3.43: Eskici Baba Türbesi

Bandırma’da halk inançları kapsamında ziyaret edilen bir başka türbe de “eskici baba” olarak bilinen, Abdullah Elten’nin kabridir. Burada yapılan duaların kabul edileceğine, veli ve salih kimselerin mezarını yaptıran kişilerin ev ve araba sahibi olacağına inanılır (KK: 34-45).

Resim 3.44: Emir Sultan Hz. Askerlerine Ait Kabirler

Resim 3.45: Emir Sultan Hz. Müridine Ait Kabir

Bandırma, Edincik kayalı mahallesinde bulunan ve ziyaret edilen, Emir Sultan Hz. müridinin metfun olduğu kabirle ilgili oluşan bir takım inançlar yer almaktadır. Bu inançlar içerisinde, duaların kabul edildiği inancı en başta yer alır. Ayrıca mum yakma, dilek tutma

da görülen uygulamalar arasındadır. Çeşitli nedenlerle kabri kaldırmak isteyenler başarılı olamadılar. Başarısızlığın altında yatan nedenin, orada yatan kişinin manevi gücü ve etkisi olduğuna inanılır (KK: 22). Anlatıldığına göre, 1974 senesinde Emir Sultan Camisinin yakınında bir evde oturan bir nine, sabaha karşı pencereden nal seslerini duyduğunu, çok sayıda atlı insanın toplandığını, içlerinden birisinin geç kaldık! “kümbet” gelmedi mi? diye konuştuğunu işittiği anlatılır (KK: 22). Halk arasında anlatılan başka bir olay ise şöyledir:

Emir Sultan Camisinde Rüstem adında bir amca, sabah namazından bir saat önce Cami İmam Hatibi Hafız Tahir’in okuduğu Kur’an-ı Kerim-i dinlemek için camiye gelir. Caminin içerisinde dikkatli bir şekilde yürüdüğünü fark eden imam, namaz sonrası neden böyle yürüdün cami boş değil miydi? diye sorunca, caminin içi insan doluydu, onlara basmamak için o şekilde yürüdüm dediği (KK: 11-22) anlatılır.

Resim 3.46: Hacı Ali Rıza El Bezzaz Hz. İle Tatlıcı Ali Efendi'nin Kabri

Bandırma’da oldukça yoğun bir şekilde rağbet gören, hürmet gösterilen ve ziyaret edilen bir başka kabir, Tekke Caminin avlusunda metfun olan, Hacı Ali Rıza El Bezzaz Hz. dir. Halk buraya gelerek dua eder ve dualarının orada yatanların yüzü suyu hürmetine kabul edileceğine inanılır. Çocuğu olmayanların buraya gelerek dua ettiği ve çocuk sahibi oldukları inancı vardır (KK: 24-45). Yine aynı yerde metfun bulunan ve hayatta iken Allah’ın sevgili kulu (evliya) olduğuna inanılan, birçok kerametine şahit olunan mübarek bir kimsedir. Aynı zamanda sağlığında oldukça mütevazi, ikramı bol bir şahsiyet olan,

tatlıcılıkla uğraşan ve bölgede çok sevilen bir kimsedir. Kabri sevenleri ve bir ihtiyacı, beklentisi olanlar tarafından ziyaret edilir. Ziyaretçiler tarafından kabrinde dua edilir. Tatlıcı Ali Efendi'nin hürmetine duaların kabul olacağına inanılır. Çünkü Tatlıcı Ali Efendi Allah'ın sevdiği bir kuldür (KK: 34).

Resim 3.47: Sarı Dedenin Kabri

Bandırma'da bir başka ziyaret edilen yatır, Edincik mahallesinde yer alan ve Sarı Dede olarak bilinen mezarlıktır. Burada da diğer mezarlıklarda uygulama örneklerinde olduğu gibi halk dualarının kabul edileceğine inanır ve dilek dilerler (KK: 22).

Resim 3.48: Kümbet Dede Türbesinin İç ve Dış Görünümü

Yine bir başka türbe ise yine Edincik mahallesinde Kümbet Camisinin karşısında yer alan Halk arasında “Kümbet Dede” olarak bilinen türbedir. Burada halk inançları bağlamında oluşan uygulamalar şunlardır. Dua edilmesi, mum yakılması, dilek tutulmasıdır. Anlatıldığına göre “Kümbet Dede” gece abdest alıp namaz kılar ve bunu görenlerin olduğu söylenir. Bu nedenle ibrikle su, havlu ve seccade türbenin içerisine bırakılır. Suyun azaldığı ve abdest alıp namaz kıldığı inancı bölgede yaygındır (KK: 11-43-61).

Resim 3.49: Abdalbaki Dede Türbesinin Dış ve İç Görünümü

Bandırma’da Abdalbaki Dede Türbesi halk inançlarına konu olan bir diğer ziyaret yeridir. Abdalbaki Dede hakkında, halk arasında kabul gören ve çokça anlatılan bir takım

inançlar yer almaktadır. Abdalbaki Dede hakkında Tanju Çavuş, Anneannesinden, Behzat adında bir arkadaşından ve bir büyüğünden dinlediklerini şöyle aktarmaktadır:

Anneannem rüyasında, Abdalbaki dedeyi görmüş. Abdalbaki dede kalk! ben savaştan geliyorum demiş. Başında altından bir şapkası varmış. Kafası ile bedeninin farklı yerlerde iken o şekilde şehit olduğunu görmüş. Abdalbaki Dede yine bir kişinin rüyasına girerek, bana daha kadınlar gelip mezarımda mum yakmasınlar, beni rahatsız etmesinler! demiş. Çınarlı mahallesinden rahmetli Selahattin amcanın oğlu Behzat Abdalbaki dede hakkında şunları anlattı: Türbenin yakınlarında bir evde, bir bayan sabah namazına kalktığı sırada, yastığına birinin bastığını fark etmiş, ne oluyor? Derken, yastığına basan kişinin Abdalbaki Dede olduğunu fark etmiş. Abdalbaki Dede sabah namazına giderken camiye oradan geçiyormuş. Yine bir büyüğüm, başından geçen bir olayı bana şöyle anlattı. Bir yaşlı amca benim önümde durdu. Bana bura da bir yatır var mı? diye sordu. Abdalbaki Dede adında bir yatır olduğunu söyledim. Neden sordun dedim. Abdalbaki Dede rüyasında kendisine benim yanımdan geçiyorsun ama bana dua etmiyorsun! demiş. Adamda dua etmek için bena Abdalbaki dedenin yerini sordu.

Abdalbaki Dede Türbesi, dua etmek ve bir dileğin yerine getirilmesi bir ihtiyacın karşılanması amacıyla ziyaret edilen türbelerdendir (KK:16).

Resim 3.50: Uyuşuk Dede

Erikli mahallesinde Uyuşuk Dede'ye, halk elleri, ayakları uyuşan çocukları bu dedenin mezarının üzerine yatırıp sürükler. Böylelikle şifaya kavuşacaklarına inanılır. Hayvanların girmesine izin verilmez (KK: 26).

Resim 3.51: Bağırtkan Dede

Erikli mahallesinde yer alan “Bağırtkan Dede” ağlayan çocukların getirildiği ve ağlamalarının kesildiğine inanılan bir yerdir. Uyuşuk dede ve Bağırtkan dede önceleri çok ziyaret edilirken artık eskisi gibi rağbet görmemektedir (KK: 26). Eskisi gibi rağbet görmemesinde, yetişen genç neslin eski inanç ve kültürün izlerini yaşama ve yaşatmada bir önceki kuşağa göre yetersiz ve ilgisiz olmasının yanında eğitim seviyesinde ki artışında etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Resim 3.52: Çullu Dede

Eskisi kadar raĒbet görmeyen ama günümüzde halk inançlarında ki yerini koruyan ‘Çullu Dede’ hakkında oluşan inanç ve uygulamaların benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Burada da yakın zamana kadar mum yakma dua etme uygulamaları devam eden pratiklerdir (KK: 43).

Resim 3.53: Garip Dede

Garip Dede olarak bilinen mezarlığa insanlar gelerek dua ederler dilek dilerler (KK: 46-48).

Resim 3.54: Aksakal Dede Türbesinin Dıştan ve İçten Görünümü

“Aksakal Dede” türbesi halkın rağbet ettiği ve ilgi gösterdiği, halk inançları bağlamında ortaya çıkan uygulamaların sık görüldüğü bir türbedir. Türbe ile ilgili oluşan uygulamalar diğer türbelerdeki ile benzerlik göstermekle birlikte ilk defa karşılaştığımız pratik ve uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamalar arasında şunlar yer almaktadır: Aksakal Dede Türbesine gelerek dua ederler, kurban keserler, dileklerini kâğıtlara yazarak türbenin içerisine bırakırlar. Böylelikle dileğinin yerine geleceğine inanılır. Sık sık ziyaret ederek dua edilir. Ziyaretçiler tarafından türbenin içerisinde su dolu bir ibrik bulundurulur. Ak Sakallı Dede’nin bu ibrikte ki su ile gece kalkıp abdest alıp namaz kıldığına inanılır. Suyu koyan kişinin, Ak Sakallı Dede’ye hizmet ettiğine inanılır. Bu hizmet karşılığında ise ve sevap kazanıldığı düşünülür. Türbeye bir takım şeyler bırakılmaktadır. Eğer başak bırakılırsa tarladaki mahsulün bereketli olacağına inanılır. Yardım amacıyla ve sevap kazanmak düşüncesiyle para bırakılır. Çocuk sahibi olmak isteyenler, çocuklarına hayırlı kısmet çıkmasını isteyenler buraya gelerek dua ettikten sonra dualarının kabul olacağına inanılır (KK: 46-47-48). Ak Sakal Cami İmam Hatibi, insanların dilek dilemek için türbeye bıraktıkları kâğıtları, başakları sık sık alıp temizlediğini anlatmaktadır (KK: 47).

Resim 3.55: Kerpiç Baba Türbesi

Kerpiç Baba Türbesi ile ilgili olarak, o bölgede İmam Hatip olarak görev yapan kaynak kişi 63'ün, Çınarlı mahallesinde ikamet etmekte olan, "Arap Süleyman" lakaplı, Süleyman Özmercan'dan aktardığı bilgiler şu şekildedir:

Yüz elli ya da ikiyüz sene önce yaşam Alevi dedesi olarak bilinir. Evi şuan ki mezarının olduğu yerde ve kerpiç malzemedен yapıldığı için, "kerpiç" lakabıyla anılmıştır. Sağlığında halk tarafından çok ilgi gören yardım sever kişiliği nedeniyle öldükten sonrada ziyaret edilen birisi olmuştur. Evinin yerine gömülmüştür. Zamanla çok ziyaret edilen bir yer haline gelen Türbeye insanlar tarafından adaklar adanır, kurbanlar kesilir, mumlar yakılır, çaputlar bağlanır hale gelmiştir. Yaygın inanca göre, daha sonraları çocuğu olmayanlar tarafından, "Kerpiç Babaya" adanan adaklar sayesinde çocuk sahibi oldukları anlatılmaktadır. Bu şekilde yayılan inançlar, uygulamalar kulaktan kulağa aktarım yoluyla yayılarak "Kerpiç Baba Türbesi"nin halk tarafından ilgi odağı olmasına zemin hazırlamış, ziyaret edilen bir yer haline getirmiştir. Türbe hazine olduğuna inanılan defneciler tarafından iki defa yıkılmış, tekrar onarılmıştır. Son olarak mezar şeklinde yapılmıştır. Çok rahatsız edildiği için, Kerpiç Babanın kemikleri üç yüz metre batı tarafına gömülmüştür. Türbede içki içmek için gelenlerin çarpıldığı inancı da hâkimdir. Kerpiç Baba Türbesi 6 Mayıs günü sünniler, 7 Mayıs günü, aleviler, 8 Mayıs'da romanlar tarafından ziyaret edilmektedir (KK: 63).

Bandırma’da ziyaret kapsamında ayrıca cumartesi ve perşembe günü kabirler ziyaret edilir, Kur’an-ı Kerimler okunur, dualar edilir (KK: 41). Kandillerde, bayramlarda kabirler ziyaret edilir. Ziyaret esnasında, “on bir İhlas”, “on iki” defa selam verilerek girilmesinin gerektiğine inanılır. Kabir ziyaretinde sırasında ölünün ayakucunda durup dua etmenin iyi olacağına inanılır. Kabirdekilerin ziyaretçileri gördüğüne inanılır (KK: 53). Kadınların cenaze sırasında kabristanlığa girmesinin iyi olamadığına inanılır. Kabir ziyaretleri sırasında mezarların üzerine su dökülür. Mezarlara ağaç dikmenin azabı hafifleteceğine inanılır (KK: 49-50). Veli kulların mezarının temizleyen kimselerin, işlerinin yolunda gideceğine inanılır (KK: 34-57).

Halk arasında türbelerle ilgili görülen rüyalar ve yaşanan tecrübelerin kulaktan kulağa aktararak yayılması halkın buralara olan ilgisini artırdığı bir gerçektir. Ziyaret kastyyla mezarlar ve türbeler halk inançları bağlamında canlı ve dinamik bir özellik arz etmektedir. Bu yerleri sık sık ziyaretler, İnsanlar ihtiyaçlarının karşılanması, beklentilerinin yerine gelmesi, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulma vb. düşünceler insanları kutsala ve kutsalın tezahür ettiği ve kutsala ulaştıracağına inandığı şeylere karşı yakınlık duymasına ve iletişim kurmasına neden olmaktadır. Bunların içerisinde dini ziyaret yerleri kapsamında değerlendirebileceğimiz türbe ve yatırlar yer almaktadır. Türbe ve yatır ekseninde şekillenen birçok uygulama günümüzde de devam etmektedir. Araştırmamız sırasında Bandırma’da dini ziyaret yerleri ile ilgili olarak tespit ettiğimiz önemli bir durum şudur. İbadet mekânları, bir cami haziresinde ya da yakınında yer alan türbe, yatır ve mezarlar halk tarafından yoğun bir şekilde rağbet görmektedir. Bunun aksine bir tepe de ya da bir mezarlıkta yer alan türbe, yatır, mezarlar tamamen unutulmasa da hafızalarda edindiği tazeliğini korumakta zorlanmaktadırlar.

3.3.6.3. Asker Uğurlama İle İlgili İnançlar

İslam inancında şehitlik en büyük mertebeler arasında yer almaktadır. Hadislerde vatan için nöbet tutanlar övülmüştür. Devlet olmanın bir gereği olarak ülkeyi ve sınırlarını yabancı güçlerden düşmanlardan korumak gerekir. Bu anlamda tarihi başarılarla dolu şanlı bir geçmişe sahip ordumuzda askerlik yapmak her Türk genci için bir onur ve şereftir. Fiziki anlamda sağlam olan her Türk “vatan görevi” olarak değerlendirilen “vatan borcu”nu ödemek için heyecan duyar. Özellikle ülkemizin, içerisinde geçtiği bu zor dönemlerde, ordumuzun yakın zamanda ülke güvenliğini için yapmış olduğu, “Fırat Kalkanı”, “Zeytin Dalı”, ve en son yaptığı “Barış Pınarı” harekâtları, gençlerimizin askerliğe olan ilgilerini

artırmıştır. “Vatan borcu namus borcu”, “Kalırsan gazi ölürsen şehit”, “Her Türk asker doğar” “Askerlik ocağı peygamber ocağı”, “askere gitmeyene kız bile verilmez” şeklinde halk arasında deyimleşen sözler askerliğe verilen değerlerin birer ifadesidir. Bu değer arkasında yatan inanç vatan sevgisi ve imanın bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bandırma’da askere gidecek olan gençler için bir takım uygulamalar bulunmaktadır.

Askerlik vazifesini yerine getirmek amacıyla ilk olarak askerlik şubesinden sülüsler alınır. Bandırma’da askere gidecek olan gençler için böylelikle heyecanlı bir şekilde birliklerine teslim olana kadar devam edecek bir süreç başlamış olur. Bu süreçte birtakım uygulama ve inançlar ortaya çıkmaktadır.

Hediye ve para verme asker adayı için çokça verilen hediyeler arasında yer almaktadır. Birkaç gün önceden askere gidecek olanların arkadaşları tarafından askere gidecek olanların aileleri yemeğe davet edilir. En son asker uğurlaması yapılır. Bir düğün havasında gerçekleştirilir. Askerin bindiği aracın kaputuna bayraklar asılır, kornalar çalınarak konvoy halinde arabalarla ve davul zurnalar eşliğinde otobüsün kalktığı otoparkta kadar uğurlama yapılır. Akşam camide askere aileleri tarafından mevlit okutulur. Asker uğurlarken evinin önünde dua yapılır, ayrıca askere gidene kına yakılır (KK:12-13-15-16-21).

Resim 3.56: Askere Dualarla Uğurlanan Gençler

Bandırma’da aileler, askere gönderecekleri çocukları için, bir araya gelerek camide mevlit okuttururlar. Mevlit okutturulunca sağlıklı bir şekilde kazasız belasız evine

döneceğine inanılmaktadır (KK:13-24-34-56). Askere gidecek olan gençler, gitmeden iki gün önce mahallede, düğün tarzı bir eğlence yaparlar. Askere gidecek gençlere moral olması amacıyla yapılır. Helallik alınır, büyüklerin ellerini öperler daha sonra dualarla gideceği yere uğurlanır (KK: 17-19-61).

Askere gidecekler beş altı kişilik bir grupsa, sırayla her akşam bir kişinin evinde yemekler hazırlanır ve orada yemekler yenir. Yakınları da yemeğe iştirak eder askere gideceklerin sayısı kadar bu yemek ikramları devam eder. Askere gitmeden yaklaşık bir önce bu yemekler organize edilir. Askerler için eğlenceli düğün yapılır, kına yakılır. Kına silah şeklinde silah tutulan parmaklara yakılır. Asker uğurlamaya gelenler, iç çamaşır hediye edilir, cebine harçlık babında para koyulur. Bayraklarla davul ve zurnalarla kutlamalar yapılır. Gençler askere gitmeyle ilgili cesaretlendirilir (KK: 18-32-41-42-43-46-53-60-61-54-55-62).

Kına yakma askere gidecek gençlerin eline yakılmaktadır. Bunun altında vatana kurban olma düşüncesi yer almaktadır (KK: 29-30-31). Askere gidecek gençler, davul ve zurnalar eşliğinde esnaflar dolaşarak harçlık isterler (KK: 21-35-36-52).

Askere gidecek gençler tüm akrabalarını dolaşarak “helallik alır”. Askere gidecek gençlere, mendil, çamaşır hediye edilerek harçlık verilir. Gece yemek ikramı yapılır. Askere gidecek gencin bindiği aracın arkasından su dökülür böylelikle kazasız belasız bir şekilde çabuk geri döneceğine inanılır (KK: 24). Askere gidecekler için uğurlama programı cami minaresinden ilan edilir. Bayrağın altından geçirilir, tekbirlerle dualarla yolcu edilir (KK: 26-27). Otobüs terminaline konvoylarla gelinir, asker bura da havaya fırlatılır, davullar zurnalar çalınır, “en büyük asker bizim asker” şeklinde tezahürat yapılır. Sırtına kırmızı renkli tülbent takılır. Omuzlarda gezdirilerek, otobüse bindirilir. Otobüs hareket ederken durdurulur, arkadaşları ve uğurlamaya gelenler tarafından hep birlikte istiklal marşını okunur (KK: 31-54).

3.3.7. Ölüm

Ölüm geçiş dönemleri içerisinde en korkutucu olanıdır. Bazı insanlar mutlaka öleceğini bildiği halde, ölümü hatırlamak dahi istemez. Bu insanlar için ölüm bir hayli ürkütücüdür, zira sürekli yaşama arzusu zihinlerinde hep vardır. Bazı insanlar için ise ölüm hayatın doğal bir gerçeği olarak telakki edilir. Ölüme karşı bu iki bakış açısı bireyin inanç boyutu ile ilgili olmasıyla açıklanabilir. Bu kapsamda ölümle ilgili inanç ve uygulamalar farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Halk kültüründe deyimleşmiş ölümle ilgili zikredilen

ifadeler de ilgi çekicidir. “Ölümün vakti saati olmaz”, “Ölüm hak miras helal”, “Ölenle ölünmez”, “Sırası gelen değil eceli gelen ölür”, “Ölüm geliyor demez”, “Dünya iki kapılı handır”. İslam inancına göre, ölümü her canlının tadacağı, öldükten sonra insanın yaratıcıya döndürüleceği (Ankebut, 29/57) ifade edilmektedir. Yine İslam inancına göre ölüm ebedi hayatın bir başlangıcıdır. Ölümle ilgili olarak ilmihal kitaplarında İslam nazariyesinin ortaya koyduğu bakış açısı verilmektedir. Ölüm öncesinden başlayıp, defin sonrasına kadar yapılması gerekenler belirtilmiştir. İlmihal bilgilerinin halk tarafından algılanışı, karşılığı “ilmihalk” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm inançlarında, Türk kültürü ve İslam inanç esaslarının izleri görülmekte olup, zaman zaman bunu dışında şaman inancın etkileri de görülmektedir. İkinci bölümde teorik olarak yer verdiğimiz Bandırma halk inançları bağlamında ölümle ilgili inançlar etrafında oluşan, pratik ve uygulamaları, ölüm öncesi, ölüm esnasında, ölüm sonrasında olmak üzere üç başlık altında ele alacağız.

3.3.7.1. Ölüm Öncesi Halk İnançları

Ölüm, insanı çok farklı şekillerde bulmaktadır. Kimi zaman bir trafik kazası, kalp krizi gibi bir anda, kimi zaman da iyileşme imkânı olmayan bir hastalıkta, ya da komada olduğu gibi bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Bu son durumda kişinin öleceği hakkında fikir yürütme imkânı bulunmaktadır. Bu noktada halk inançları bağlamında ölümü çağrıştıran bir takım olaylar bulunmaktadır. Bandırma halk inançlarında da görülen ölümü çağrıştıran bu sıra dışı gelişen olaylar, bazı hayvanların sesleri, rüyalar, hastalığı ileri aşamada olan insanlar vb. dir. Ölüm öncesi oluşan halk inançları içerisinde, öleceği belli olan kişinin vasiyetini yazdırması (KK: 24) komşulara haber verilip helallik isteme, kul hakkıyla ölen kişinin ceza çekeceği düşüncesi yer alır. Halk arasında “ölüm döşegi” olarak deyimleşen ve yaşamının sonunda olan kişiyi ifade etmek için kullanılan bir anlatım vardır. “Ölüm döşeginde” olan kişinin kısa bir süre sağlığına kavuşması “ölüm iyiliği” şeklinde ifade edilmektedir (KK: 29-30-31-63). Bandırma’da ölüm öncesi inançlar içerisinde yer edinen inanca göre “rüyada ölümün malum olacağına, ölmeden önce görülen varlıkların ölümü çağrıştırdığına” inanılır. Osman Turplu ile yaptığımız mülakatta babasının yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:

Babam son zamanlarında değişik rüyalar görmeye başlamıştı. Bir keresinde babam bana iki delikanlının yanına geldiğini söyledi. Ben kimsenin olmadığını söyleyince, ‘nasıl görmezsiniz !? Bak yanıma yatmaya çalıştılar’, dedi. Başka bir defa babam, yerde sofrası kurulu olduğunu, kendisini yere indirmemi söyledi. Yerde sofranın olmadığını biliyorum. Bana ‘dikkatli ol! Çorbalar devrilmesin!’ diye ikazda

bulunmuştu. Bu olaydan sonra babam vefat etti. Ölmeden önce babam bana, ‘oğlum anneni rüyada gördüm. Giyinip gelmiş. Bana ‘ne zaman geleceksin?’ diye sorduğunu anlattı (KK: 62).

Ölümü haber verdiği inanan bir başka inanca göre: Güneş ve ay tutulursa ölüm olacağına inanılır. Hayvanların bazılarının ölümü çağrıştırdığına inanılır. Baykuş bir evin bacasında geceleyin güler gibi öterse, o evden “cenaze çıkacağına”, inanılır. Köpek değişik bir şekilde havlarsa cenaze olacağına inanılır (KK: 15-22-57-58-59-62).

3.3.7.2. Ölüm Esnasındaki Halk İnançları

Ölüm anı, bir tarafta can vermek için uğraşan kişinin dünyaya veda edişine, diğer tarafta buna şahitlik eden yakınlarının duyduğu üzüntüye sahne olur. Ölüm esnasında yakınları için oldukça zor anlardır. Ölüm esnasında ruhun bedenden ayrılışı rahat olması amacıyla kişi ruhunu rahat teslim etsin diye, ortamla ilgili birtakım tedbirler alınır. Camların açılması, odadaki insanların çıkartılması ve konuşulmaması gibi tedbirlerle ölümün sıkıntısının azaltılacağına inanılır. Ölen kişinin yetmiş bin kılıç darbesi acı çektiğine inanılır (KK: 1-2-10-12). Ölmek üzere olan kişinin ağzına çay kaşığıyla 2-3 damla su damlatılır. Ağzının kurumaması ve ölümün hararetini biraz azaltacağına inanılır ve helallik alınmaya çalışılır. Baba ya da annenin ölümü esnasında helallik alınmazsa, lanetli bir şekilde yaşanacağına, işlerinin rast gitmeyeceğine inanılır. Yine ölüm esnasında ses çıkarılmaz ses çıkarılırsa ruhunu rahat teslim edemeyeceğine inanılır (KK: 16-23-24-26).

Ölmek üzere olan kişinin yanında Kur’an-ı Kerim ve ezan okunur. Yüzü kibleye çevrilmeye çalışılır. Kur’an-ı Kerim okumayı bilmeyen varsa, en yakın caminin hocası çağrılarak ona okutturulur. Kelime-i şهادet ve kelime-i tevhit söylettirilmeye çalışılır böylelikle, ruhunu teslim edecek kişinin ölüm acılarının azalacağına ve son nefesini imanlı bir şekilde vereceğine inanılır (KK: 1-2-7-12-13-15-21-24-56). Ölüm esnasında kişi imkân bulduğu ölçüce varsa vasiyetini yazdırır (KK:19).

3.3.7.3. Ölüm Sonrası Halk İnançları

Ölen kişinin çenesi ve ayakları ayak başparmakları bitişik olacak şekilde bağlanır. Cenazenin üzerindeki kıyafetler çıkartılır. Cenazenin karnına kadınsa makas, erkekse bıçak koyulur yere yatırılarak üzeri tamamen bir çarşafıla örtülür. Sabaha kadar cenazenin yanında beklenilir. Cenazenin yalnız bırakılmasının doğru olmayacağına inanılır. Cenazenin olduğu

oda da sürekli ışık yakılır. Cenaze morgda ise sabaha kadar morgun ışığı yanık bırakılır. Kırk gün cenaze evinde ışık söndürülmez. Cenazenin ışıklar içerisinde olacağına, kabrinin aydınlık olacağına inanılır. Işık yakmanın saygı gösterme anlamı taşıdığına inanılır. Havanın aşırı sıcak olduğu yaz günlerinde cenazeler, kokmaması için camilerde bulunan morglara koyulur. Kişi hastanede öldüyse yine hastanenin morguna koyulur. Ölen kişinin yüzüne bakılmasının iyi olmayacağına inanılır (KK: 3-4-5-15-16-17-20-22-24-60-61). Ölen kişinin ayakkabıları evinin kapsının önüne koyulur. Cenaze olduğunu belli etmek için yapılan bir uygulamadır. Bir cenaze olduğu zaman, sık aralıklarla mahallede beş cenaze olacağına inanılır (KK: 4-8-23-24).

Cenaze sahipleri tarafından birkaç camide selâ verilir. Şehir dışından gelecekler ve sevenlerinin yakınlarının cenazeye katılıp son görevlerini yapmalarına olanak sağlamak amacıyla Cenaze bir sonraki gün öğle namazına kadar bekletilebilir. Cenaze sahipleri tarafından camilerde selâ okutmak amacıyla selâ kâğıdı yazılarak cami görevlilerine verilir. İşe gitmeden insanların duyması için sabah erken saatlerde minarelerden selâ vermeye dikkat edilir. Bandırma’da insanlar cenazesi olduğunu anlatmak amacıyla ...öldü yerine “sakladık” şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Cenaze yıkanmak için camilerde bulunan gasil haneye getirilir. Ya da şehir kabristanlığında bulunan gasil haneye götürülür. Yıkama işlemi bitince cenazeyi son kez görmek isteyenler ve uzaktan gelen yakınları tasla cenazenin üzerinde gezdirerek su dökerler. Böylece helallik alındığına inanılır (KK: 5).

Günümüzde sosyal medyanın insan yaşamının vaz geçilmez bir parçası haline gelmesi ve iletişimin etkin ve hızlı bir şekilde bu kanal üzerinden yapılabiliyor olması, sosyal medyayı, kullanıcıları tarafından sevinçlerinin ve üzüntülerinin paylaşılmasında tercih edilen bir iletişim aracı haline dönüştürmüştür. Son zamanlarda, mahalle muhtarlıklarının, camilerin facebook hesaplarında ölen kişinin kim olduğu, ikamet ettiği yer, cenaze namazını kılınacağı cami, ne zaman defnedileceği ile ilgili selâ verilirken söylenen bilgiler paylaşılmaktadır. Bu paylaşım, günümüz teknolojisinin insanın inanç ve dinî boyuttaki uygulamalarına sunduğu alternatifte güzel bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda oluşturulan sosyal medya hesapları, grupları arasında yapılan paylaşımlarla daha çabuk bilgi akışı sağlanmakta olup, anlık gelişmeler hızlı bir şekilde insanlara haber verilmektedir.

Kefenleme sırasında cenazenin el yüz diz, alın ve ayaklarına pamuk koyulur. Cenaze güzel kokması için gülsuyu dökülür. Kafür, çörek otu böcekler gelmesin diye kefene dökülür. Kefenin ıslanmaması için cenaze iyice kurulur. Kefenlenip tabuta koyulan

cenazenin yıkama işlemi bitmiş olur. Yıkarken suyun ılık olmasına dikkat edilir cenazeye nazik davranılır, saygı gösterilerek cenaze işlemleri yerine getirilmesi sağlanır. Cenaze yıkama esnasında su ile doldurulan bir ibrik evde bayanlar tarafından okunur. O ibrik, tabutla birlikte bir kişi tarafından musallaya, oradan da defin işleminin ardından kabrin üzerine dökülür. Cenaze yıkanan yerde önceleri mum yakılırdı (KK: 5-6-7). Cenaze yıkma işlemi bittikten sonra kazan ters çevrilmesi gerekir yoksa mahalleden tekrar “cenaze çıkacağına” inanılır (KK: 58).

Yine cenaze yıkandıktan sonra evde Kur’ân’dan sûreler, hatimler, tevhitler, okunur. Defin sırasında yapılan duada ölünün ruhuna gitmesi için söylenir. Selâ verenlere, cenaze yıkayanlara, mezar kazanlara ve defin sırasında okuyuculara zarf içerisinde para ve/veya birtakım hediyeler taktim edilir. Hakları geçtiği için verilen bu hediyeler, ölünün kabrinde rahat yatması amacıyla. Fakirlere de zarfın içerisinde para verilir ölünün arkasından dua edilmesi istenir (KK: 5-24). Cenaze yıkanmadan Kur’an-ı Kerim okunmanın uygun olmayacağına inanılır (KK: 5). Yıkama işleminin ardından cenaze ev yakın ise tabuta koyulup omuzlarda, ev uzaksa cenaze aracıyla getirilerek evini önünde dua edilir, sevenlerinden helallik alınır. Yolda cenazeyi görenler oturuyorsa ayağa kalkmaları ve hürmet göstermelerinin iyi olduğuna inanılır. Yine son kez cenazeyi görmek isteyen için cami görevlisi tarafından tabut açılır. Tabutun üzerine cenaze erkek ise havlu bayan ise tülbent bağlanır (KK: 7). Evin önünde yapılan duanın ardından cenaze namazı kılmak için camiye getirilen cenaze, namazın ardından defin işlemleri için kabristanlığa götürülür. Yakınlarından iki kişi mezara iner sağ eller altta, sol eller üste olacak şekilde cenazeyi kabre indirirler. Bayan cenazesi ise kabre koyarken görünmesin diye üzerine bez tutularak kabre indirilir. Bayan cenazesinin kefenle görülmesinin cenazeye sıkıntı vereceğine inanılır. Sağ tarafına doğru yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır. Sırt kısmı toprakla desteklenir. Tahtalar dizildikten sonra toprak atılır. Okunmuş olan ibrikteki su kabrin üzerine dökülür. Bu suyun ölen kişinin ruhunun azaptan kurtulması için yapılır (KK: 5).

Defin sırasında kürek elden ele verilmesinin doğru olmadığına yere bırakıldıktan sonra yerden alınması gerektiğine inanılır. Ölen kişinin çocukları iyi bir şey yaparsa ruhunun rahatlayacağına, kötü bir şey yaparsa da ruhunun azap duyacağına inanılır. Bu maksatla “babanın-annenin, kemiklerini sızlatma” şeklinde bir söz bu inancın ifade edilışıdır. Mezarlıktan geçerken mezar parmakla işaret edilip gösterilirse ölünün incineceğine rahatsız olacağına inanılır. Ölülerin ziyaret için gelenleri gördüğüne inanılır. Mezarlıkta olan

ağaçların meyvelerinin yenmeyeceğine, koparılmayacağına, yatılmayacağına inanılır. Arefe günleri, bayram namazlarından sonra mezarlar ziyaret edilir (KK: 57).

Cenazenin fiziki durumundan hareketle birtakım inançlar ortaya çıkmıştır. Eğer dünyada iyi bir insan ve namazına dikkat eden bir kimsenin cenazesinin güzel olduğu, günahkâr birisinin ise cenazesinin çirkin olduğuna inanılır. Yaşantısı ölümüne yansıdığına inanılır. Cenaze siyahlaşmışsa cehennemlik, beyazlaşmışsa cennetlik olduğuna inanılır. Gözü açıksa dünyaya duymadığına inanılır (KK: 1-15).

Bandırma'da ölen kişinin tırnaklarının sakallarının saçının kesilmeyeceğine inanılır. Cuma geceleri evini ziyaret ettiğine inanılır. Annenin ya da babanın rüyada bir şeyler isterken gören, bir ihtiyaç sahibine ruhu için bir şeyler verir. Elbiseleri kıyafetleri fakirlere verilir. Kıyafetlerin yedi gün içerisinde evden çıkarılması gerekir, çıkarılmazsa kabirde çıplak kalacağına inanılır. Ölünün ruhu için hayır yapılır yemek ikram edilirse, ölen kişinin karnın tok olduğuna ruhunun rahat edeceğine inanılır (KK: 20-60).

Resim 3.57: Cenaze Namazı Kılınırken

Cenaze musallaya bırakıldıktan sonra, ezan okunana kadar camide ölüm hakkında sohbet edilir ya da ölenin arkasından Kur'an-ı Kerim'den sureler okunur. Bandırma'da genellikle ya öğle, ya da ikindi namazını müteakip cenaze namazı kılınır. Defın sırasında Kur'an-ı Kerim okunur ve dua edilir. Definden sonra, din görevlisi cenazenin sorgu suali kolay olması için telkin verir. Pide ve ayran cenazeye gelenlere dağıtılır. Bandırma'da mezarlıkta ikram son dönemlerde yaygınlık kazanan bir uygulama olup, dağıtılan pide ve

ayranın ölünün ruhuna gideceğine inanılır. İslami kurallarla bağdaşmayan bu uygulamanın doğru olmadığını düşünüyoruz.

Resim 3.58: Defin İşlemi. Sonrasın da Pide ve Ayran İkramı

Komşular cenaze evine yemek yaparak götürülürler, cenaze evinde yemek yapılmayacağı inancı oldukça yaygındır (KK: 5). Defin işleminin ardından, cenaze evine taziye amacıyla gidilir. Cenaze yakınlarına sabır tavsiye edilir, ölümün herkes içi olduğu söylenir, acıları paylaşılır (KK: 20-60).

Bandırma’da cenaze olduğu günün akşamında başlayan “tebareke”, “okuma” gibi adlarla ifade edilen bir uygulama vardır. Yedi akşam boyunca evi uygun olanlar evde, uygun olmayanlar ise yakın bir camide, ölünün ruhu için Yasin, Mülk, Nebe ve kısa sureler okunur, dualar edilir. Yedinci gün ikindi namazından sonra evde okuma olur, akşam da camide mevlit okutulur. Ya da bayanlar kendi aralarından evde “tevhit” yaparlar. Her akşam okuma bittikten sonra dinlemeye gelenlere ölünün kabri aydınlık olsun diye kibrit, verilir. Tütsü yakılır. Meyve suyu, bisküvi, çikolata ya da kek ikram edilir. Bu ikramların amacı ölünün ruhunun rahat etmesini sağlamaktır. Yedinci gün ikindi namazından sonra evde yapılan okumanın ardından, Bandırma’ya özgü lokma, lokmacı tarafından evin önünde yapılır. Bayanlar evde helva yapar. Lokmalarla birlikte helvaların yanına peynir, ayran, zeytin koyularak, okumaya gelenlere ikram edilir. Bu okuma işlemi mahallenin hocası tarafından icra edilir. İnsanların işleri ve meşakkatli olması nedeniyle okumalar üç gece ya da bir gece de bitirilir hale geldi. Yedinci gün akşam namazından sonra gelenlerin sayısının fazla olması

ve daha faziletli olması gibi nedenlerle camide mevlit okutulur. Gelenlere caminin kapısında şeker ve gülsuyu ikramı yapılır. Mevlit yatsı namazıyla biter, namazlar kılındıktan sonra kadın ve erkekler evlerine dağılırlar. Yedi gün boyunca okuma yapanlara para ve/veya başka hediyelerde verilir. “Kırkını sürmek” şeklinde tabir edilen kırk gün boyunca okuma devam eder. Kırkında tekrar bir mevlit ve ikram ve hediyeler verilir. Elli ikinci güne kadar okumalar devam eder. Elli ikisinde etin kemikten ayrıldığına inanılır. Bundan sonra “senesi” şeklinde ifade edilen, ölüm olayının gerçekleştiği her yıl okumalar mevlitler ikramlar yapılır. Ölü için yapılan bütün bu uygulamaların özünde, ölünün kabrinde rahat olması etinin kemiğinden ayrılırken acı çekmemesi kabrinin aydınlık olması, kabir de rahat uyuması, azap görmemesi gibi inançlar yatmaktadır (KK: 6-7-12-15-20-24-29-52-56-60). Daha önceleri ölen kişinin hayatta iken kılamadığı namazlar için yapılan “ıskat-devir“ uygulaması günümüzde pek yapılmamaktadır (KK: 7).

3.4. İnsan ve Tabiat İlişkisi İle ilgili Halk İnançları

Türkler, en eski dönemlerden beri, tabiatıta manevi bir takım güçlerin var olduğuna inanmışlardır. Bu inançlar, zamanla kutsallık kazanmıştır. Tabiatıta var olan, taş, ağaç, su gibi unsurların birer ruha sahip olduğuna inanan Türkler bu varlıkların kendisini kutsallaştırma yerine, arkasında var olduğuna inandığı güçlere karşı korku, şükran vb. duygular içerisinde olmuşlardır. Bu ve benzeri duygu ve inançlar “halk inançları” bağlamında günümüze kadar varlığını sürdürmüşlerdir (Yıldırım, 2017: 240). Bandırma’da da insan ve tabiat ilişkisi ile ilgili birtakım inançlar mevcuttur. Bunlar içerisinde tespit edebildiklerimiz şu şekildedir.

3.4.1. Yağmur ve Su ile İlgili İnançlar

Temizlik İslam nazariyesine göre ibadetin yapılabilmesi için en temel unsurlardan birisidir. Dinî bir gerekliliğin yanında sağlıklı bir şekilde yaşam sürmek içinde gerekli olan bir husustur. İslam fıkhında maddi temizlik su ile yerine getirilmektedir. Bu anlamda su dinî vecibelerin yerine getirilmesi bakımından da önemlidir (Bardakoğlu, 2006: 186) Kur’an-ı Kerim’de su ile ilgili olarak: İnsanın ve canlıların sudan yaratıldığı (Enbiya, 21/30; Nûr, 24/45; Furkan, 25/54) temizlik ve daha birçok husus için gökten temiz su indirdiği (Bakara, 2/22-164; Enfâl,8/11; Furkân, 25/48) ifade edilmektedir. Su ile alakalı olarak ehli sünnet Âlimleri tarafından bir çok fıkhi hüküm ortaya konulmuştur. Ayrıca suyun ibadetlere ve dinî birtakım ritüellere ön hazırlık aşamasını oluşturduğunu Kur’an-ı Kerim ve hadislerden anlıyoruz. Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi,

dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin...” (Mâide, 5/6). Bunun dışında birçok dinî ritüel abdestli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. İslam nazariyesinde zemzem kutsal kabul edilmektedir. Tarihi arka planının yanında Hz. Peygamber’in hadislerinde de yer bulmuştur. Zemzem suyunun sürekli akıyor oluşu, kaynağı, itibariyle mucize olarak halk nazarında karşılık bulmuş, Hz. Peygamber’in kalbinin zemzem suyu ile yıkanması, şifa ve bereketli olduğu inancı halk inançlarında önemli bir yer bulmuştur. Ehli Sünnet âlimleri tarafından zemzem suyu en hayırlı ve fazileti bol bir su olduğu görüşü hâkimdir (Ata, 2013: 375). Yağmur ve su hakkında Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde bilgilerin yer alması yağmur ve suyun halk inançları bağlamında yer edinmesinde etkili olmuştur. İkinci bölümde teorik açıdan ele aldığımız yağmur ve su ile ilgili oluşan inançlar Bandırma’da şu şekildedir:

Ağacın bol olduğu yerlerde yağmurun daha çok yağdığına inanılır (KK: 61). Yağmur yağarken “rahmet, bereket yağıyor” denilir ve öyle olduğuna inanılır (KK: 29-30-31). Nisan yağmurlarının daha bereketli olduğuna inanılır. Nisan yağmuru bir kapta toplanır ve onunla vücut yıkanır, hastalıkları varsa şifa olacağına, eve serpilirse bereket olacağına inanılır. Ayrıca nisan yağmurlarının saçlar için şifa olduğuna onları uzattığına inanılır (KK: 32-64). Evin büyük çocuğunun nisan yağmurunda ıslanmasının iyi olacağına inanılır (KK: 52). Yağmur yağacağına insan üzerinde oluşturduğu fiziksel nedenlerin halk arasında bulunduğu karşılık “dizleri sızlayan olursa yağmur yağacak” şeklindeki bir inanıştır. Hayvanlarında yağmur yağmadan önce yaptığı hareketlerden yağmurun yağacağına anlaşıldığına inanılır (KK: 59-64). Suyla ilgili olarak, görünmeyen varlıkların zarar vereceği ile ilgili oluşan bir inanç vardır. Bu inanca göre akşam vaktinde dışarıya sıcak su dökülmez, dökülürse cinlerin musallat olacağına inanılır (KK: 60). Arif Can sıcak suyla ilgili başından geçen bir olayı şöyle aktarmaktadır:

Ben sekiz yaşlarındaydım. Annem akşam namazından sonra dışarıya sıcak su döktükten bir müddet sonra beni çağırıyorlar! diye ağlamaya başladı. Ağlarken de bu çocuk benim düşmanım üzerimden yorganımı almaya çalışıyor gitsin yanımdan! diyerek çırpınıyordu. Bunu üzerine babaannemle babamı çağırdık. Babam durumu komşulara haber verdi. Komşular, hemen okumaya başladılar. Annemin surati bembeyaz oldu daha sonra rahatladı. Biz ve komşular, annemin dışarıya akşam saati sıcak su döktüğü için cinlerin rahatsız ettiğine inanıyoruz (KK: 20).

Su ile ilgili olarak bir başka inanç ise şu şekildedir. İnsanın yaşadığı yerde bulunan, dere, ırmak gibi yerlerden su içirilirse, o yerden başka bir yere gitmeyeceğine inanılır (KK: 29). Temiz olan suya küçük abdest yapmanın iyi olmayacağına inanılır (KK: 29-30). İnsan her gördüğü çeşmeden su içerse vücuda faydalı olacağına inanılır (KK: 32).

Resim 3.59: Şeytan Çeşmesi

Bandırma Edincik mahallesinde bulunan ve Roma dönemine ait olan resimdeki çeşmenin geceleyin cinlerin “uğrak yerleri” arasında olduğuna inanılır. Geceleyin o bölgede olağanüstü olayların yaşandığı, gece geçen bazı insanların taşlandığı anlatılır. Bu nedenle şeytanlar tarafından taş atıldığı şeklinde var olan inanç bu yerin Halk arasında şeytan çeşmesi olarak adlandırılmasında etkili olmuştur (KK: 33-61). Cinlerin musallat olduğu, rahatsız ettiği kişiye yedi farklı caminin çeşmesinden su alınır ve o suyla gusül abdesti alınır ve o sudan içilirse, cinlerin musallat olmasından, sıkıntı vermesinden kurtulacağına inanılır (KK: 34). Su ile ilgili olarak Bandırma halk inançları bağlamında tespit ettiğimiz bir durum şudur: Su temizleyici bir özelliktedir. Aynı zamanda görünmeyen varlıkların rahatsızlık vermesinde bir unsur olurken, yine rahatsızlık veren varlıklardan kurtulmak için suya müracaat edilmektedir.

Resim 3.60: Tekke Caminde Bulunan Tarihi eşme

Hakkında inançların oluştuğu, Tekke Caminde bulunan çeşmeden akan suya, çevre şehirlerden gelen ziyaretçiler tarafından ayrı bir önem verilmekte ve saygı duyulmaktadır. Suyu içerken “besmele çekerek” içilirse suyun şifa olacağına inanılır. Suyu içenler, zemzem tadı aldıklarını, suyu içerken zemzem içtiklerine inanırlar (KK: 62). Sularla ilgi inançlar içerisinde “Zemzem” ayrı bir yere sahiptir. Zemzem, kibleye dönülerek, dua edilerek, içilmesi gerektiğine bu şekilde duaların kabul olacağına inanılır (KK: 53). Zemzem içildikten sonra alkol içenin alkolü bırakması gerektiğine, bu nedenle alkol kullananların zemzem içmemesi gerektiğine inanılır (KK: 61). Zemzem suyu özenle saklanır, içilecek suların içerisine katılarak çoğaltılır. Banyo yapılırsa vücuda şifa vereceğine inanılır (KK: 1-34-57).

Resim 3.61: Işık Pınarı Çeşmesi

Edincik mahallesinde ışık pınarı çeşmesine, Hz. Süleyman'ın uğradığına inanılır (KK: 38-56).

3.4.2. Yağmur Duası İle İlgili İnançlar

Bandırma'da yağmurun az yağdığı kuraklık dönemlerinde yağmur duasına çıkılmaktadır. Son yıllarda yağışın yeterli olması nedeniyle yağmur duasına çıkılmasa da, kuraklığın ortaya çıkardığı olumsuz neticelerden etkilenmemek amacıyla ihtiyaç duyulan zamanlarda yağmur duasına çıkılmaktadır. Bandırma'da yağmur duasına çıkılırken ve yağmur duası sırasında yerine getirilen uygulama ve inançlar, dua esnasında belirleyici faktörlerdir. Genellikle ilkbahar ve yazın son zamanlarında bereket olsun diye yağmur duasına çıkılır. Mevsimin kurak geçtiği zamanlarda çıkılmaktadır (KK: 12-41-42-44).

Cami cemaati yaşlılar, kadınlar, çocuklar, hayvanlar, aklı dengesi yerinde olmayan kişiler, bir arazide toplanır. Dua ederler, zaman zaman cuma namazından sonra çıkılmasının daha doğru olduğuna inanılır. Ve yağmur yağardı (KK: 18-20-22-60-61).

Camide de yağmur duası yapılmaktadır. Arazide yapıldığı zaman, yağmur duası esnasında, taşlar toplanır, taşlara çeşitli dualar okunur, taşlara yine yetmiş bin tevhit çekilerek taş torbaların içerisine koyularak dereye atılır. Yağmur yağmaya başladığında o dereden taşlar alınmazsa, aşırı yağmur yağacağına ve sel tehlikesi olacağına inanılır.

Muhakkak yağmur yağarken dereden taşlar alınmalıdır. Öksüz ve yetimlere, fakirlere yemek ikramları yapılır. Böylece yağmur yağacağına inanılır (KK: 19-20-41-60-61).

Bazı uygulamalarda da taşlar toplanarak camide okunur, mevlitten bir gün önce dereye atılır. Taşlar belirli bir sayıdadır. Eğer yağmur çok yağarsa taşlar mutlaka dereden çıkarılması gerekmektedir. Yardım toplanır bu yardıma göre ya küçükbaş ya da büyük baş bir hayvan kesilir. Ertesi sabah yemekler hazırlanmaya başlanır. Dua sırasında parmaklar aşağıya doğru çevrilerek yağmur damlaları temsil edilir. Duadan sonra herkes hazırlanan yemeklerden yer (KK: 37-43).

Yağmur duası sırasında küs olanlar barıştırılır eğer barışma ihtimalleri yoksa yağmur duasına katılmasına izin verilmez, küskünler yüzünden yağmur duasının kabul olmayacağına inanılır (KK: 37). Yağmur duasından sonra, yedi ile kırk gün içerisinde yağmur yağacağına inanılmaktadır (KK: 24). Eyüp Özder, yağmur duası ile ilgili yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

Kurak geçen bir mevsimde, insanlar dere kenarına giderek, yağmur duası yapmışlar. Benimde yapılan bu yağmur duasından haberim olmadı. İnsanlar yağmur duasının yapıldığı alandan yağmur yağacak inancıyla ayrılmış, o esnada başlayan yağmurda ıslandım. Daha sonra yağmur duasının yapıldığını öğrendiğim (KK: 37).

Yağmur duasının kabul edilebilmesi için dua edenler arasında, hayvanların, günahsız çocukların, bir garibanın, bir düşkünün olması gerektiğine inanılır. Onlar yapılan duaya amin derlerse duanın kabul edileceğine inanılır (KK: 41). Osman Turplu, günahsız, mecnun, saf kalpli kişilerin duaların kabul edileceğine inanıldığını ve bir arkadaşının, böyle birinin yaptığı yağmur duası ile ilgili olarak tanık olduğu bir olayı ise şöyle anlatmaktadır:

Mevsimin kurak geçtiği bir dönemde, yağmur duası ile ilgili hazırlıklara başlandı. Küs olanlar barıştırıldı yemekler pişirildi, insanlar, hayvanlarını yağmur duası için alana getirdi. İnsanların alay ettiği deli olarak baktığı saf, temiz yürekli birisi yağmur duasına çağrıldı. Ve ona yağmur yağması için dua ettirildi. O da “Ey Allah’ım arşını kürsünü yıktırma” diye dua etti. Bu nasıl bir dua, böyle dua olmaz diye tepki gösterdik. Bir süre sonra hava karardı ve çok şiddetli bir yağmur yağdı. Yemek kazanları sular içerisinde kaldı. Dua eden mecnuna neden öyle dua ettiğini sorduk. O da Allah’ın arşı kürsüsü, insanların kalpleridir, eğer benim duam kabul olmasaydı, benimle alay edeceklerdi. Allah o yüzden duamı kabul etti ve yağmur yağdı diye cevap verdi (K.K: 62).

3.4.3. Ağaç ve Orman ile İlgili İnançlar

İslam inancına göre her canlı değerlidir. Bu kapsamda tabiata, doğaya, ağaca, ormana değer verilmiştir. Hadislerde ağaç dikmek teşvik edilmiş ve aynı zamanda ağaç dikmenin faziletli bir iş olduğu vurgulanmış, karşılığında sevap kazanılacağı belirtilmiştir (Kaya, 2009: 61-62). Hz. Peygamber bir hadiste “Bir Müslüman her hangi bir ağaç veya bitki dikerse, ondan yenilen şey kendisi için sadakadır, ondan çalınan şey kendisi için sadakadır, yabanî hayvanların yediği şeyler sadakadır, kuşların yedikleri sadakadır, bir kişinin ondan alıp eksilttiği şey de kendisi için sadakadır” (hadisci.com) buyurmaktadır. Ağaç ve ormanla ilgili halk inançlarının oluşmasında hadislerde yer alan bu bakış açısı da etkili olmuştur. Bandırma’da ağaçlarla ilgili halk inançlarında genellikle belirli ağaçların altında uyumanın uygun olmadığı ve bu ağaçların olduğu yerlerde cinlerin varlığı şeklinde oluşmuş inançlara rastlanmaktadır.

Bir ağacın dibine tuvaletini yapacak kişi üç defa destur derse cinlerin o ağacın altından uzaklaştırılması gerekir yoksa cinlerin çarpacağına, cinlerin genellikle incir ağacının altında yaşadıklarına inanılır (KK: 30-31). Ceviz ve incir ağacının altında yatan kişinin havasız kalacağına, ağırlık vereceğine uyku ve miskinliğe sebep olacağına yıldırım çekeceğine, selvi ağacının altında uyumanın insanı rahatlatacağına inanılır (KK: 39-42-43-62).

İncir ağacının kutsal olduğuna altında küçük tuvaletini yapan çocuğun ya da yetişkinin cinler tarafından çarpılacağına inanılır. Çınar ağacı uzun ömürlü olduğu için kutsal olduğuna inanılır. Çocuklar altından geçirilirse uzun ömürlü olacağına inanılır (KK: 21-30-31).

Selvi ağaçlarının uzun ömürlü olduğu için kutsal olduğuna inanılır. Edincik mahallesinde bulunan mezarlıkta beş yüz ya da bin yıllık olduğuna inanılan selvi ağaçları bulunmaktadır. Bu ağaçların yanından altından geçirilirse ömrün uzun olacağına inanılır. Ağaç dikmenin insana sevap kazandıracağına inanılır (KK: 24). Ağaçların altına tuvalet yapılmaz, yapılırsa cinlerin çarpacağına inanılır (KK: 35-36).

Resim 3.62: Süleyman Paşa'nın Atını Bağladığı Ağaç

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa Rumeli'ye geçerken atını bağladığı yemek yediği ve beraberindekilerle birlikte dinlendiği bilinmektedir. Yaklaşık altı yüz elli yıllık bir ağaçtır. Bu ağacın altından çocuklar geçirilirse uzun ömürlü olacağına inanılır (KK: 24-43). Ölen kişinin mezarına ağaç dikilirse azabının hafifleyeceğine inanılır (KK: 34).

3.4.4. Ateş ile İlgili İnançlar

Bandırma'da ateş ile ilgili oluşan halk inançları şu şekildedir. Ateşe tuvalet yapılmaz, ateşle oynandığı zaman gece altını ıslatacağına inanılır (KK: 30-31). Ateşe su döküldüğü zaman, meleklerin ayaklarının yanacağına, şeytanların, cinlerin musallat olacağına inanılır (KK: 32).

Resim 3.63: Nevruz Kutlamaları İçin Yakılan Nevruz Ateşi

Mumun üfleyerek söndürülmesinin iyi olmadığına inanılır (KK: 57). Mezarlıkta ateş yandığı görülürse, cinler tarafından yakıldığına inanılır. Gece ağacın dibinde yanan ateş cinler tarafından yakıldığına inanılır, iyi karşılanmaz (KK: 21). Yanan ateşe doğru süpürge yapılmaz, ocakta ateş yanarken gözler dalarsa misafir geleceğine inanılır (KK: 57).

3.4.5. Nazar ile İlgili İnançlar

Kur'an-ı Kerim'de Kalem sûresinde: “Şüphesiz inkâr edenler Zikri (Kur'an-ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) “Hiç şüphe yok o bir delidir” diyorlar.” (Kalem, 68/51) şeklinde yer alan ifadeleri İslam âlimleri “göz değmesi” ve “nazar” şeklinde anlamışlardır. Hadis rivayetlerinde nazar açık bir şekilde yer almakta olup, uygulamalar ve tavsiyeler yer almaktadır. Halk inançları bağlamında, insan hayvan, eşya ve nesnelere nazardan korumak için farklı objeler kullanılır. “mâşallah”, “bârekellah” yazılı künyeler taşınır, ev ve iş yerlerine Kalem sûresinin 51. Âyetini asılır, çeşitli dualar okunur. Nazardan korunmak için bir de eski Türklerden kalma şaman geleneğinin izlerini taşıyan bir adet olan kurşun dökme (Çelebi, 2006: 444-446) uygulaması görülmektedir. Kurşun dökme İslam'ın hoş karşılamadığı bir uygulamadır. Bu açıklamalardan sonra Bandırma'da nazar etrafında oluşan halk inançları şu şekildedir.

Nazarla ilgili olarak halk arasında yaygın bir şekilde kullanılan sözler bulunmaktadır. Bu sözlerden birisi de “Nazar, deveyi kazana, insanı mezara sokar” (KK: 41) şeklindedir. Nazarın ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Bandırma'da da

nazarla ilgili oluşan halk inançları arsında mülakatlar sırasında belirleyebildiklerimiz şu şekildedir. Ali Osman Topaloğlu adlı kişi başından geçen olayı şu şekilde anlatmaktadır:

Bir defasında bir kişiyle karşılaştım. Bana nazarının birçok insana değdiğini söyledi. Cebinden çıkardığı bir parça bezi yaktı ve dumanını bana koklattı. Bu şekilde nazarının değmeyeceğini söyledi (KK: 40).

Yine mülakatlar sırasında Kemal Tozlu ve Osman Turup'lu başından geçen olayı şu şekilde anlatmaktadır:

İnce Mehmet'in babası, ben baktığımda mandayı bile çatlatırım, nazarım çok değer diye söylerdi. Dikkatli baktığımda nazarım değer derdi. Bir defasında atın üzerindeki bir adama dikkatle bakmış, at tökezlemiş ve ikisi birlikte düşe yazmışlar (KK: 40-62).

Güzel insanlara nazar değdiğine inanılır (KK: 25). Nazara karşı evin kapısının kolları sirkeyle silinirse nazarın etki etmeyeceğine inanılır (KK: 60). Nazara değmesine karşı bir takım tedbirler alınır bunlar içerisinde kurşun döktürmek ve nazar boncuğu takmak en çok görülenlerdir. Bunların nazarı önlediğine inanılır (KK: 21-22-26-32-34-43-61). Ayrıca nazar değmemesini önlemek için evden çıkarken Felâk ve Nas sureleri, yedi kere Ayet-el Kürsî ve nazar duası okumanın, insanı koruyacağına inanılır (KK: 22-24-35-36-40-62).

Nazar değmesin diye nazar boncuğu insanların göreceği şekilde bir yere takılırsa, bakışlar da bulunan olumsuzlukları çekeceğine inanılır. Bebekler çok ağladığı zaman nazar değdiğine inanılır, bu nedenle suya dualar okunarak ağlayan bebeğin yüzüne serpilirse nazar değmesinden kurtulacağına inanılır (KK: 29-30). Anne ve baba çocuğunu çok fazla severse nazarlarının değeceğine inanılır. Felâk ve Nas sureleri okunur. Cevşen üzerine iğneyle ya da boynuna ipe asılarak taşınırsa nazardan korunulacağına inanılır (KK: 32). Yeşil olana nazarın daha çok değdiğine inanılır. Körpe olanlara daha çok nazar değdiğine inanılır. Maşallah demenin nazardan koruyacağına inanılır. Kapı üzerlerine evlerin girişlerine nal, nazar boncuğu, büyük baş hayvanların kafaları boynuzlarıyla birlikte asılırsa nazardan

koruyacağına inanılır (KK: 41-43). Nazar değmesin diye tahtaya vurulur (KK: 52). Ayrıca halk arasında nazardan korunmak amacıyla kırk bir tane çörek otuna bekâr olan bir kız tarafından kırk bir kere Fâtiha suresi okunarak, bezden yapılan küçük bir çıkına koyulur. Bu çıkın çocuğun üzerine takılırsa nazardan koruyacağına inanılır (KK: 66).

Resim 3.64: Nazardan Korunmak Amacıyla Asılan Üzerlik Tohumu

3.4.6. Hayvanlar ile İlgili İnançlar

Allah insanın hizmetine sunmuş, onlardan istifade etmeyi, helâl kılmış ve her mahlûkata, hayvanlara karşı iyi ve şefkatli davranılmasını emretmiştir. İslam geleneğinde hayvanlara karşı iyi davranılması yönünde oluşan nazariye “emir bi’l-ma’rûf” ekseninde şekillenmiştir (Bardakoğlu, 2006: 174). Bu kapsamda hayvanlara davranış noktasında Hz. Peygamber’den rivayet edilen birçok hadiste, hayvanlara iyi davranmak vurgulanmıştır. İslam’ın hayvanlara bakış açısı yukarıda kısaca ifade ettiğimiz çerçevede ele alınırken, Bandırma’da hayvanlarla ilgili oluşan halk inançları şu şekildedir.

İkinci bölümde teorik olarak ele aldığımız hayvanlarla ilgili inançlar Bandırma’da şu şekilde görülmektedir. Ezan okunurken köpek ulursa ve horoz erken öterse uğursuzluk getireceğine inanılır (KK: 56). Kur’an-ı Kerim ve ezan okunurken köpekler ulursa inen rahmeti, melekleri gördüğüne inanılır, ayrıca köpeklerin dua ettiğine inanılır (KK: 29-30-31). Kur’an-ı Kerim ya da ezan okunduğu esnada köpek ulursa başını ye denir (KK: 62). Bir evin bacasında baykuş öterse o evden “cenaze çıkacağına” ya da o eve uğursuzluk

getireceğine inanılır. Köpekler ezan okunduğu zaman ulursa Allah'a tevekkül ederek dua ettiğine inanılır (KK: 15-18-19-21-26-29-30-50-53-62).

Akşam namazından sonra bir evin bacasına baykuş konarsa o evden “cenaze çıkacağına” inanılır (KK: 34). Bacasında baykuş öten ev için “Allah hayırlara yazsın” diye temennide bulunmanın iyi olacağına aksi halde baykuş ötmesinin uğursuzluk getireceğine inanılır (KK: 26-29-30-31-32). Baykuş güler gibi öterse cenaze olacağına inanılır (KK: 22). Gece baykuş öterse hamile bir kadının doğum olayını ifade eder bu nedenle Allah kurtarsın denilir (KK: 60). Leyleği, havada uçarken görenin o sene çok gezeceğine inanılır ve gören kişi saçını tutar (KK: 29-30). Sünnet esnasında horoz kesilirse sünnet olan çocuğun canının yanmayacağına inanılır (KK: 16). Erken öten horozun başının kesilmesi gerektiğine, karganın iyi olmadığına, uğursuzluk getirdiğine inanılır (KK: 18-29-31-32-34). Karga ses çıkardığı zaman, başını ye demelidir, karganın sesinin iyi olmadığına inanılır (KK: 62). Horozun ötüşü sabah saatinin geldiğine, misafir geleceğine, melekleri gördüğüne inanılır (KK: 32-41-60). Eşeğin şeytanı gördüğüne anırdığına inanılır (KK: 41). Kara kedinin şeytan olduğuna uğursuzluk getireceğine inanılır (KK: 53). Kedi sürekli dört ayaküstüne düşmesinin, sırtının yere gelmemesinin nedeninin, Hz peygamberin kediyi çok sevmesiyle ilgili olduğuna inanılır (KK: 19-29-35-36-53).

Evde kedi, köpek beslenirse iyi olmayacağına, tek başına köpek beslenirse eve melek girmeyeceğine inanılır (KK: 53). Çekirgeye zarar verilmeyeceğine inanılır (KK: 30). Gelin Kadı, denen hayvana zarar verilmez, zarar verilirse, hayvan kapı deliğinden dahi olsa gelip zarar verenin ailesinden birine zarar vereceğine inanılır. Hayvanı zarar vermeden göndermek için, “fareler pilav dağıtıyor” denilmesi gerektiğine inanılır. Eğer bilmeden yavrusu öldürülürse, bilmeden öldürdüm diye ona söylenmesi gerektiğine, aksi halde yine zarar vereceğine inanılır (KK: 30). Evde örümcek ağı temizlenmesi gerektiğine inanılır (KK: 57). Kertenkele görülünce öldürülmesi gerektiğine inanılır (KK: 59). Yılanın öldürmenin iyi olmadığına, öldürülen yılanın gözünde öldüren insanın suretinin olacağına, yılanın eşi ölen yılanın gözünde o sureti görürse oç alacağına inanılır (KK: 57-59).

SONUÇ

Var olan her dinsel inanç ve eylem, tarihsel arka planı olan köklü geçmişe sahip birer fenomendir. Bu fenomen, geniş bir yelpazede dinamik, canlı yapısıyla tarihin her döneminde izleyicilerine sahne olanağı sunmaktadır. Bu sahnede ele alınan inanç konusunun bir tarafında, kutsal olan aşkın bir yaratıcı, diğer tarafında ise inanç ekseninde eylemlere konu olan, yaşadığı tabiat, topografya, demografya ve sonrasında ortaya çıkan tarihsel, kültürel kodları olan ve sivil olanla örülü, kuşatıcı aynı zamanda kapsayıcı bir yapıya muhatap olan insan yer alır. İnsanın kodlarında var olan “sosyal olma” hakikati meselenin ferdi cihetinin yanında toplumsal ve sosyal boyutunun da olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan ve toplum bir tekne de yoğrulmuş, mayası inanç olan tarihsel bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, inanç başlığı altında kendisine birçok alt başlıklar oluşturarak tezahür eder. Kolektif bilincin oluşumu bu alt başlıklarda yer alan ve anlam dünyasında tezahür eden inanç ve pratiklerin bir potada buluşmasıyla mümkündür. Bireyin meydana getirdiği toplum ve ulus hayatını ikame ettirebilmesi için temel bir takım dinamikleri bünyesinde barındırması gerekmektedir. Bu dinamiklerin içerisinde kolektif bilinçle birlikte maddi ve manevi unsurların senkronizasyonu ile vücut bulan pratikler önemli bir görev üstlenmektedir.

Ferdin ve toplumun inanç yapısını ele alan bilim dalları, ferdi ve toplumsal anlamda inanma ihtiyacının gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda birey kendisine, inandığı dinin nazariyesiyle birlikte farklı inanç ve kültürlerin esintisini harmanlayıp, bireysel ve kolektif inanç ve pratiklerin yer aldığı yeni birtakım inanç alanları oluşturmaktadır. Sivil olanın ortaya koyduğu direnç ve dinsel perspektif, resmi olana karşı “dip dalga”nın ortaya koyduğu direnç, farklı “kült”ler şeklinde biçimlenmektedir. Resmi olanın, oluşan bu yeni biçim ve forma karşı göstermiş olduğu tepkisel karşı koyuş farklı kültürlerin, farklı inançların, sosyo-kültürel, sosyo-maddi faktörlerin zaman zaman baskın unsur olarak ortaya çıkması nedeniyle, insanın geçiş dönemlerinde ve gündelik hayatında zayıflamış bir formda yer alır. İnsanlar dini anlayışının yanında bazen âdet, gelenek, göreneklerin etkisi ve atalarından kalan “dinî miras” ile oluşan, yeni inançlara kapı aralamaktadır. Halk inançlarının omurgasını oluşturan bu yeni inançları halk, bazen resmi olanın tamamlayıcısı şeklinde yorumlamaktadır.

Tarihi kökleri oldukça eskiye dayanan yerleşim yerlerinde, farklı kültürlere ev sahipliği yapmış olmanın verdiği kültürel birikim ve inanç çeşitliliği, halk inançlarına kaynak teşkil etmektedir. Üzerinde yaşadığımız coğrafya böylesi bir birikime ev sahipliği

yapmaktadır. Aynı coğrafya bugün, tarih öncesi yerleşimlerin görüldüğü, aynı zamanda Orta Asya'dan gelen inanç, örf, adet ve geleneklerin birlikteliğiyle oluşan çok renkli ve zengin bir dokuya bürünmüştür. O dönemlerden günümüze kadar uzanan bu dokunun bir yönü, halk inançları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türk halk inançlarının beslendiği kaynak eski Türk inanç ve geleneklerinin yanında farklı dinler ve şaman inancıdır. Anadolu coğrafyasının bu zengin inanç yapısı içerisinde kendine önemli bir yer edinen Bandırma farklı halk inançlarının görüldüğü ve çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bandırma tarihi geçmişi M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir. Bu geniş yelpazede, Bandırma ve çevresi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bu durum, kültürel, tarihsel, dinsel, toplumsal, demografik ve daha birçok alanda, Bandırma'nın zengin bir birikime kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Topografik özelliğinin yanında, asırlar öncesine dayanan geçmişiyle Bandırma, toplumdan topluma, kuşaktan kuşağa etkileşim ve aktarım yoluyla bir inanç mozaiğinin resmedildiği şehir hüviyetindedir. Günümüzde "Güney Marmara'nın İncisi" şeklinde ifade edilen Bandırma'da, örf, adet, gelenek ve göreneklerle birlikte zaman zaman dinden alınan referansların harmanlanmasıyla halk inançları ve bu inançların çevresinde pratize edildiği uygulamalar yer almaktadır. Bandırma'ya bağlı bir belde iken büyükşehir yasasıyla birlikte Bandırma'nın Mahallesi olarak idari bir yapıya kavuşan ve köklü tarihi geçmişiyle Edincik ilk kuruluş tarihi ile ilgili olarak M.Ö. 4.000-2.500 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir. Tarihi süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunlar içerisinde Roma, Bizans, Beylikler dönemi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri yer almaktadır. Edinciğin tarihi arka planında yer alan zengin kültürel yapısının esintileri günümüzde de hissedilmektedir. Evliya çelebinin övgüyle bahsettiği Edincik (Tüfekçioğlu, 2005: 13) halk inançlarının oldukça canlı yaşandığı bir bölgedir. Mütevazı araştırmamızda bu zenginliklerden ziyadesiyle istifade etme gayreti içerisinde olduk. Demografik yapı bakımından kozmopolit bir kimliğe sahip olan Bandırma'da halk inançlarının pratiklerinde benzerlikler görülmektedir. Görülen en temel benzerlik kutsala yakın olma onunla münasebet kurma çabasıdır. Anadolu'nun birçok şehrinde, halk inançları bağlamında ortaya çıkan pratikler de benzerlik arz etmektedir. Bu benzerlikler, Anadolu coğrafyasında yaşam süren halkların kültürel anlamda etkileşim içerisinde olduğunun bir kanıtıdır. Bu etkileşimin yaşandığı yerlerden birisi de Bandırma'dır. Aynı zamanda Bandırma, Anadolu irfanının esintisinin hissedildiği nadide şehirlerden birisidir.

Çalışmamızın birinci bölümünde; din, kutsal, tarih, zaman, mitoloji, resmi din, sivil din, popüler dindarlık ve halk inançları, geçiş ritüelleri teorik olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde; insan toplum ve hayat evreleri, geçiş ritüelleri ve kutsal, kutsalın zaman ve mekânda akışı ve varlıkta akışı teorik çerçevede ele alınmıştır. Bütün bu teorik alanların üçüncü bölümde Bandırma topografyasında uygulama ve pratikleri ele alınmıştır.

Bandırma'da doğumla ilgili halk inançlarında öne çıkan uygulamalar arasında cinsiyetin belirlenmesine yönelik uygulamalar, doğumun kolay olması, anne ve bebeğin zararlı görünmeyen varlıkların zararlarından korunmak amacıyla yapılan uygulamaların olduğunu belirledik. Bunların eski inançlarla olan bağlantısı ve de ilmihal de yer alan karşılığını belirttik. Ad koymada Kur'an-ı Kerim'de olmasına dikkat edildiği, koyulan ismin dini bir karşılığının olmasına dikkat edildiğini geçmiş büyüklerin adlarının da koyulduğunu belirledik. Atalar kültü ile dini inancın bir arada nasıl yorumlandığına dair güzel bir örnek olduğunu düşünmekteyiz. Sünnet uygulamasında dini bir yönün bulunduğu, ayrıca sağlık açısından da sünnetin önemsendiğini belirledik. Evliliğin hem dini hem de kültürel bir form içerisinde pratize edildiğini belirledik. Türk kültüründe aile kurmanın önemi dolayısıyla yapılan düğün merasimlerinin çok ciddi şekilde yapıldığını ve önemsendiği sonucuna vardık. Mevsimsel inanç ve uygulamalar içerisinde yer alan Hıdırellez'in eskisi kadar çoşkulu kutlanmadığının fakat hala bir derdi, beklentisi ve arayışı olanlar tarafından önemsendiğini ve hatta beklentilerinin karşılandığına dair anlatılanların varlığını belirledik. Mevlit uygulamasının dini bir misyon yüklendiğini halk arasında bir çok zaman ve dönemde okutulduğunu, halkın çok değer verdiğini ve hürmet gösterdiğini belirledik. Aşure yapımının mutlaka gerçekleştirilmesi gerektiğini belirledik. Dinî günlerde yerine getirilen ibadetlerin sevabının fazla olduğu inancı yaygındır. Dinî günlerle ilgili olarak; oruç tutmayanın teravih namazı kıldığını, namaz kılmayanın bayram ve cuma namazı kıldığını, kandil geceleri camide namaz kıldığını belirledik. Toplumsal anlamda hac ibadetinin dini öneminin yanında toplumsal statüde insanı birçok şeyden alıkoyan bir kaçınma özelliğinin olduğunu belirledik. Hacca olan yoğun talep nedeniyle umre ibadetine rağbetin daha da arttığı görülmektedir. Ölümün dini, şaman ve eski Türk kültürünün izleri bir arada görülmektedir. Bazı hayvanların ses ve hareketlerinden hastanın durumundan ölümle ilgili olarak zaman tahmini yapılmaktadır. Ölüm esnasında Kur'an-ı Kerim okuma, ayakkabıların dışarı koyulması, ışık yakmak, yedi, kırkı, elli ikisinin yapılması, gibi yaygın inançlar ve uygulamalar görülmektedir. Ölüm uygulamalarında Kuran-ı Kerim okumak ve ışık yakmak ya da kibrit dağıtmak hem dini pratiklerin hem de atalar kültürünün izlerini taşımaktadır. Yağmurun

bereket ve rahmet olarak algılandığını, kurak geçen mevsimlerde yağmur duasına çıkıldığını fakat günümüzde kuraklığın pek fazla yaşanmaması nedeniyle yağmur duasına çıkma uygulamasının pek yapılmadığını belirledik. Zemzem suyunun neye niyetle içilirse onun gerçekleşeceğine dair inancın varlığını tespit ettik. Dinî arka plana sahip olan yağmur duasında aynı zamanda tabiat kültürünün izlerinin görüldüğü bir uygulamadır. Selvi ve çınar ağaçlarının uzun ömürlü olması nedeniyle kutsa kabul edildiğini altından çocuk geçirilince ömrünün uzun olacağı inancının var olduğunu belirledik. Nazara karşı korunmak nazar boncuğu, kurşun döktürme gibi farklı inançların olduğunu belirledik. Ateşe karşı tuvalet yapılmayacağını, su dökülmeyeceği gibi inançların varlığını bu inançların ateş kültürünün izlerini taşımaktadır. Bazı hayvanların uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Askere uğurlamada düğün yapmak mevlit okutmak hem şenlik havasında bir kutlamayı hem de dinsel anlamda bir ritüeli barındırır. Vatan borcu inancının hâkim olduğunu belirledik. Doğum ile ilgili olarak, doğum öncesi kaçınmalar, cinsiyetin belirlenmesi amacıyla yastık altına koyulan makas ve bıçak, doğumun rahat bir şekilde yapılması için gebe kadının çokça yürütülmesi, lohusanın ve yeni doğan bebeğin cin şeytan gibi varlıkların zararlı etkisinden korunmak amacıyla, yalnız bırakılmaması, ad koyma, sünnet esnasında yastığa para takma, gelin evden çıkarken beyaz gelinliğin üzerine kırmızı kurdele takma, bayrağın altından geçme, testi kırma, başından buğday, para saçma, gibi uygulamaların olduğunu belirledik. Bura da çok önemli bir tespitte şudur: Geçiş dönemi içerisinde yer alan bir uygulamada örneğin sünnette, mevlit dini bir form olması nedeniyle okutulmaktadır. Öğle namazına göre mevlit programı planlanmaktadır. Aynı şekilde gelinin dualar eşliğinde eve gelmesi, uygulamada dinî unsurlara yer verildiğini göstermektedir. Aynı uygulamada aşırı şekilde dinin karşı çıktığı içki tüketimi oldukça fazla olmaktadır. Resmi olan, içki haram derken, sivil olan, düğünde içki içirmektedir. Resmi olanla sivil olanın aynı uygulamada iki farklı yaklaşım sergilemesine rağmen aynı düzlemde iki farklı yönü ifade ettiğini belirledik.

Bandırma'da var olan halk inançlarının bir kısmı yörede daha önce yaşam sürmüş toplumlarla ilintiliyken, bir diğer kısmı ise halk tarafından sonradan ortaya koyulan inançlardır. Halk inançları kapsamına giren pratiklerin, zaman zaman dini, bilimsel argümanlara uymadığı da bir gerçektir. Referansını bilim ve din dışı kaynaklardan alan halk inançları her ne kadar yaşatılmaya çalışılsa da, modern toplum içerisinde varlığını devam ettirenlerin yanında unutulmaya yüz tutmuş olanları da bulunmaktadır. Haberleşme ve bilgiye ulaşma imkânlarının arttığı günümüzde, insanlar biraz daha sorgulayıcı ve araştırmacı bir kimliğe bürünmüştür.

Halk inançlarının günümüzde uygulama alanları daralmaktadır. Bunun en güzel örneğini cenaze ardından önceden mutlaka yedi gece okunan “tebareke”nin sayısının artık yaşam koşullarının etkisiyle üç geceye, zaman zaman da bir geceye düşmesini gösterebiliriz. Bandırma’da yaşayan halk, kutsalla olan bağı zayıflatmadan ve bu bağa zarar vermeden modern dünyanın hakikati içerisinde, öteden beri gelen inanç ve uygulamalarını, zaman zaman değiştirerek, kendi çevrelerinde yaşatmaya çalışarak, teknolojik cihazların büyüğü dünyasında yetişen genç kuşaklara aktarma görevini yerine getirme gayreti içerisinde.

Halk inançlarının kaynağında değişime uğramış farklı inançların izleri görülmektedir. Halk inançlarından bir kısmı İslami geleneğin onayladığı uygulamaları barındırırken diğer bir kısmı da İslami gelenekte yeri olmayan uygulamaları barındırmaktadır. Böyle olmasına rağmen halk inançları bağlamında kendisine çok ciddi uygulama alanı bulan inançlar, aynı zamanda dinin özünden uzaklaştırıcı etkiye sahiptir. Bu kapsamda dinin safiyetini korumak ve onu muhafaza etmek, gerçek dinî bilgiye sahip olmaktan geçmektedir. Biraz sorgulayıcı bir bakış açısı ile meselelere yaklaşmak, yaşamın her alanında karşılaşılan inanç ve uygulamaları süzgeçten geçirdikten sonra uygulamak doğru olan bir davranıştır. Aslında çalışmamızın ortaya koyduğu halk inançları bağlamında görülen hurafe formundaki uygulamalar meselenin ne denli büyük olduğunu gösterirken aynı zamanda çözüm yolları bulmayı kolaylaştırmaktadır. Bilgisizlik çaresizlik korku, üzüntü, ümit vb. duygular insanları hurafe tarzı inançlara itmiştir. Oysa İslam sahih bilginin önemini vurgularken dine sonradan sokulan uygulamalara karşı bir tepki geliştirmiştir. Halkın doğru bilgiyle donatılması gerekir. Bunun için iyi yetişmiş bilim insanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Halk inançlarında yer alan ve dinin onaylamadığı fakat halkın kabul gösterdiği, pratize ettiği inanç ve uygulamalardan arınmak, iyi yetişmiş bilim insanlarının sayısını artırmak ve halkı doğru bilgiyle donatmakla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- A. Segal, Robert (2012). Dinsel Mit-Ritüel Kuram. (Çev. Naim ATABAĞSOY), *Milli Folklor*, 24 (94), 173-187.
- Acar, Rıdvan (2017). Mardin İli Bölgesinde Okullardaki Sosyal Etkilerin (Tiyatro, Müzik, Spor, Dans, Şenlikler) Lise Dönemi Ergen (14-18 Yaş) Kişiliğe Etkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Adam, Baki (2015). *Dinler Tarihi El Kitabı*.(Ed.: Adam Baki), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Adam, Baki (2017). Halk İnanışlarına Giriş. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu). *Türk Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Adam, Baki; Katar, Mehmet (2005). *Dinler Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Akdağ, Soner (2008). Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (36), 81-98.
- Akdemir, Devrim; Çuhadaroğlu Çetin (2008). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Bölümüne Başvuran Ergenlerin Klinik Özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15 (1), 1-14.
- Akgül, Mehmet (2012). Mit Din ve Toplum İlişkisi, Din ve Mitoloji. (Ed.: Remzi Duran), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akseki, A.Hamdi (1969). *İslam Dini*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Akyol, Nermin Senem (2006). ADANA (MERKEZ) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar Ve Törenler. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Akyüz, Niyazi (1998). Dinin Nesnelleşmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 273-303.
- Albayrak, H. Şule (2015). Batı Ülkelerinde Din-Devlet İlişkilerindeki Alternatif Modeller ve Türkiye Örneği. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 185-198.
- Albayrak, Kadir (2008). Milli Dinlerde Renk Fenomeni. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-41.

- Algül, Hüseyin (1997). Haram Aylar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 16, İstanbul, 105-106.
- Altuntaş, Halil; Şahin Muzaffer (2011). Kur'an-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Altunay, Erhan (2016). *Paganizm- 1 Kadim Bilgelige Giriş*. İstanbul: Hermes Yayınları.
- Alparslan Küçük, Mehmet (2017). Sayılar İle İlgili İnanışlar. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu). *Türk Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Anonim (1982). Balıkesir. *Yurt Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Anadolu Yayıncılık. 1102-1240.
- Apaydın, Yunus (2006). *İlmihal I İman ve İbadetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arıcan, Engin (2004). *Mysia Panormos'tan Bandırma'ya Tarih Tezleri*. Bandırma: İlk Haber Yayınları.
- Arık, Durmuş (2017). İslam Öncesi Arap İnanışları. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arık, Durmuş (2017). Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aristoteles (1975). *Politika*. (Çev. Mete Tuncay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, Mustafa (2002). Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 2 (4), 161-186.
- Arslan, Mustafa (2008). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3 (1), 97-116.
- Arslan, Mustafa (2008). I. Din Hizmetleri Sempozyumu: Yaygın Halk İnanışları ve Din Hizmetleri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arslan, Mustafa (2008). Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), 9-34.
- Artun, Erman (1999). Türk Halk Kültüründe Nevruz. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Karaganda, Kazakistan*, 1-7.
- Ataman, kemal (2014). *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Ata, Mehmet Mahfuz (2013). Zemzem Suyu Ve Özellikleri. *AKEV Akademi Dergisi*, 17 (56). 375-398.

- Atay, Tayfun (2016). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Denemeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, Süleyman (1969). Toprak ve İslam. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 201-237.
- Ay, Hakan; Uçar Öznur (2015). Devletin Gelişim Süreci. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 195-206.
- Aydın, Mahmut (2015). *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aydın, Mehmet (2002). *Dinler Tarihi'ne Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları İlaveli II. Basım.
- Aydın, Mehmet (2008). *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Damla Ofset.
- Aydın, Muhammet Şevki (2013). *Dinim İslam*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bakara, Tuncer (2007). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bakır, Tomris (2018). Bandırma'da Arkeolojik Veriler Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması, Çevre ve Turizm Bilincinin Geliştirilmesi. (Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu), *Antik Çağdan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Baki, Adam (2013). *Dinler Tarihi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Balıkçı, Önder; Pesen, Ahmet (2011). *Bir Sevdadır Bandırma*. Bandırma: Bandırma Belediyesi Yayınları.
- Bang, W.; Rahmeti G.R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhanettin Basımevi.
- Bardakoğlu, Ali (2006). *İlmihal II Haramlar ve Helaller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Baçoğlu, Sezin Turan (2007). Sınav Kaygısı İle Özgüven Arasındaki İlişkinin Erinlik Döneminde İncelenmesi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Batuk, Cengiz (2009). Mit Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 51.
- Bayat, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2010). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bedia, Akarsu (1974). Varlık. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Benjamin, Walter (2012). *Metis Seçkileri Son Bakışta Aşk*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2014). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Bozkurt, Emrah (2017). Din Kavramı. *Havâss Dergisi*, 1 (Mayıs-Temmuz), 34-55.
- Bozkurt, Nebi (2001). Kandil. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 24, İstanbul, 300-301.
- Brelich, Angelo (2001). Dinler Tarihine Giriş. (Çev. Mehmet Aydın), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 21.
- Cengil, Muammer, Tekin Dilâ Baran (2016). Kutsal Zaman Algılanış Biçimi ve İbadet Hayatına Etkisi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29), 33-63.
- Challaye Felicien (1998). *Dinler Tarihi*. (Çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık Kitap
- Collingwood, R.G. (1996). *Tarih Tasarımı*. (Çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Cumhuriyetin 80.Yıl Anısına Bandırma (2003). Bandırma: Bandırma Kaymakamlığı.
- Çabuk, Adem (1998). *Bandırma'nın Coğrafi Sosyal Kültürel ve Ekonomik Yapısı*. Bandırma: Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Çalışkan İsmail (1998). Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Çatalbaş, Resul (2011). Türklere Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi* 3 (12), 49-60.

- Celebi, İlyas (2006). Nazar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 32, İstanbul, 444-446.
- Çelik Pınar (2016). Medyanın Reklam ve Tüketim İşlevinin Din İle İlişkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çelik, Şenol (2012). Evliya Çelebi'nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV (28-1), 67-81.
- Çetin, Ensar (2014). Türkiye'de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 265-285.
- Çevik, Mustafa (2007). Kutsalın Anlam Alanı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 131-133.
- Çevik, Zeki (2018). Bandırma'yı Kurtaran Kocaeli Grubu ve Son Kurşun. (Ed.: Ulaş Töre Sivrioğlu), *Antik Çağdan Cumhuriyet'e Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Çıplak Coşkun, Nilgün (2010). Tahtacılar Üç Sayısı ve Üçleme. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (56), 73-92.
- Çifçi, O. Zahid; Erdem, Hüsamet (2013). İslam Siyaset Tarihinde Din Ve Devlet İlişkisi. *İstem*, (22), 117-129.
- Çifçi, Osman Zahid (2012). Mâverdi Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (10), 81-90.
- Çoban, Zeki Aydın; Güngör, Harun (2013). *Dinler Tarihi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Çoştı, Yakup (2009). Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir dini Yönelim Ölçeği Denemesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (8), 119-139.
- Davutoğlu, Ahmet (1999). Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi Ve Osmanlı. *Divan: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi* (7), 1-63.
- Davutoğlu, Ahmet (1994). Devlet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 9, İstanbul, 236.
- Davutoğlu, Ahmet (1994). Devlet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 9, İstanbul, 234-235.

- Demirci, Adnan (2007). Tarih Üzerine Bazı Düşünceler. *Milel ve Nihal*, 4 (3), 70.
- Demirci, Kürşat (1988). Hayvan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul, 85-92.
- Demirci, Kürşat (1997). *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demirci, Kürşat (2002), Kutsiyet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 26, İstanbul, 495-496.
- Demirkent, Işın (2011). Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri Tarih Dergisi, 0 (35), 66-67.
- Dıngıl, Fatma Aysel (2012). İslam Öncesi Türk Kültüründe Kutsallık İzafe Edilen Maddi Unsurlar. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dikmen, Fatmanur (2014). Kemal Ataman İle Sivil Din Üzerine Söyleşi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1,(2), 151-156.
- Doğrusöz, Mahmut (2005). Kayseri ve Çevresinde Su İle İlgili İnanç ve Uygulamalar. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Döğüş, Selahattin (2015). Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hıdırellez Geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 74, 77- 100.
- Durak Nejdet; Tortuk, B.Bilgehan (2016). İbn Haldûn'un Felsefesinde Zaman ve Tarih. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4 (22), 349-311.
- Durdu, Munise (2013). Duyuşsal Davranış Eğitimi Programının Erinlik Dönemi Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Durkheim, Emile (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev. Fuat Aydın), İstanbul: Ataç Yayınları.
- Durkheim, Emile (2011). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev. Fuat Aydın), Ankara: Eskiyeini Yayınları.
- Düzce, Mesut (2017). Emile Durkheim'da Bir Sivil Din Olarak Milliyetçilik ve Vatansverlik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 645-653.

- Düzce, Mesut (2017). Sivil Dinin Teorik Temelleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35) 283-306.
- Ekici, Metin; Öger Adem (2007). *Türklerde Ocak Kültü ve Bu Kültürün Alevilik İnançına Yansımaları*.2. Uluslararası Türk Kültür evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı. (Ed.: Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül), Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi.
- Ekim, Zeynep Emel (2018). Eski Fotoğraflarıyla ve Belgelerle Haydar Çavuş Cami. (Ed.: Zekai Mete, Ahmet Aydın, Gülnil Aydın, Emre Gürbüz), Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu, Bandırma- Türkiye, 17-19 Eylül 2018, 469-503.
- Ekşi, Esin (2017). Türk Mitolojisinde Gerçeklik. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eliade, Mircea (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. (Çev. Mehmet Aydın), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. (Çev. Mehmet Aydın), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Din Dışı*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, Mircea (2000). *Kutsal Mimari ve Sembolizm, Din ve Fenomenoloji*. Ed. Taco Constantin, (Çev. Havva Köser), İz Yayıncılık İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eliade, Mircea (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. Sema Rifat), İstanbul: Om Yayınevi.
- Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Lale Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, Mircea (2005). *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*. (Çev. Mustafa Ünal), Konya: Serhat Kitabevi.
- Erbaş, Ali (2002). İslam Dışı Dinlerde Hac. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (5), 97-121.
- Erbaş, Ali (2009). İslam Dışı Dinlerde Kutsala Yolculuk. *Din ve Hayat Dergisi*, 2, (70-73).

- Ercüment, Ayhan (2018). Kitabi İslam ve Halk İslamı Dikotomisi Bağlamında Medrese ve Halk İnançları. *Muş Alpaslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 76-92.
- Ercüment, Ayhan (2018). Kitabi İslam ve Halk İslamı Dikotomisi Bağlamında Medrese ve Halk İnançları. *Din ve Bilim Muş Alpaslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 76-92.
- Erçel, Gülser (2014). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Kafe Kültür Yayıncılık.
- Erdoğan, İrfan; Alemdar, Korkmaz (2005). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Erhat, Azra (1972). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (2017). Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (2017). Geçiş Dönemleri İle İlgili İnanışlar. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, Hikmet Ahmet (2017). Halk İnanışlarına Giriş. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu). *Türk Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Er-Rum 30/30
- Erul, Bünyamin; Keleş, Ekrem (2012). *Haccı Anlamak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eski Fotoğraflarla Bandırma (1999). Bandırma: Bandırma: Belediyesi Kültür Yayınları.
- Evkuran, Mehmet (2007). Zaman Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine Teolojik Bir İnceleme. *Milel ve Nihal*, 4 (3), 31-68.
- Evkuran, Mehmet (2007). Zaman, Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine Teolojik Açından Bir İnceleme. *Milel ve Nihal*, 4 (3), 50.
- Fayda, Mustafa (2011). Tarih. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 40, İstanbul, 30.
- Fayda, Mustafa (2011). Tarih. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 40, Ankara, 30-36.
- Frazer, James G. (1991). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri*. (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.

- Frolov, İvan (1991). *Felsefe Sözlüğü*. (Çev. Aziz Çalışır), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gökmen Hüseyin (2007). Avrupa Sosyal Devlet Anlayışında İstihdam ve Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gölcük, Şerafettin (1995). Esatir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 11, İstanbul, 360.
- Görmez, Mehmet (2008). Televizyon Ekranlarında İzlenen Sihirli Dizilerin Oluşturduğu Din Algısı. İstanbul Princess Otel / RTÜK, İstanbul, 07-08 Ekim 2008, 1.
- Grimal, Pierre (20018). *Yunan Mitolojisi*. (Çev. Işık Ergüden). Ankara: Dost Yayınevi.
- Güç, Ahmet (1998). *Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı*, Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Güç, Ahmet (2002). Kurban. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 14, İstanbul, 382-386.
- Gültekin, Ahmet Kerim (2004). *Tunceli’de Kutsal Mekân Kültü*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Günay, Ünver (2002). Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Temel Sorunları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 1-20.
- Günay, Ünver (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (15), 5-36.
- Günay, Ünver; Güngör Harun (2003). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Gündüz Şinasi (2017). Otoritenin Teolojik Meşruiyeti: Kutsal Bir Fenomen Olarak Otorite. *Milel ve Nihal*, 14 (1), 8-23.
- Gündüz, Şinasi (1998). *Mitoloji İle İnanç Arasında*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Gündüz, Şinasi (2007). Nevruz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul, 60-61.
- Gündüz, Şinasi (2009). Kutsal Hakkında Konuşmak. Dinsel Söylemde Mitos. *Milel Ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 9-26.
- Gündüz, Şinasi; (2007). *Yaşayan Dünya Dinleri*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Gündüz, Şinasi; (Ünite 1-5), (2013).*Yaşayan Dünya Dinleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Güngör, Harun; Köylü Bekir (2017). *Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Gürçayır Teke, Selcan (2016). Değişen Kültürel Mekânlar, Dönüşen Gelenekler: Ankara'da Hıdırellez Kutlamaları ve Hamamönü Hıdırellez Şenlikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 44-59.
- Güre, Mustafa (2015). Dinlerde Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanç ve Uygulamalar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güvenç, Bozkurt (1996). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harman, Ömer Faruk (1994). Hac. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 14, İstanbul, 382-386.
- Harman, Ömer Faruk (2016). *İlmihal I İman ve İbadetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Hasanov, Behram (2014). Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 88.
- Hikmet, Tanyu (1988). Ağaç. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul, 456-457.
- Hikmet, Tanyu (1991). Ateş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 4, İstanbul, 52-55.
- Hizmetli, Sabri (1991). *İslam Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hocaoğlu, Durmuş (2002). İlerleme Üzerine Bir Tahlil Denemesi. *Köprü Dergisi*, (78), 36-60.
- Hökelekli, Hayati (1991). Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 151-165.
- Hökelekli, Hayati (2009). *Din Psikolojisi Yazıları*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2013). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Irmak, Yılmaz (2016). Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, (11), 113-132.

- Işık, Ramazan (2004). Türklerde Ağaça İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 89-106.
- Izutsu, Toshihiko, (2017), *Kur'an'da Allah ve İnsan*. (Çev. M. Kürşad Atalar), İstanbul: Pınar Yayınları.
- İbn Haldun (1988). Mukaddime C.I. (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun (1997). *Mukaddime I*. (Çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İlahi ve Kasidelerle Mevlid-i Şerif (2015). Süleyman Çelebi. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- İnan Abdulkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Kayseri: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnanlar, M. Zafer (2015) Din Mitos İlişkisi Hıristiyanlık Örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- İplikçioğlu, Bülent (1990). *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Kahveci, Kutsi (2017). Varlık-Yokluk Arasında: Mekân Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 59, 101-108.
- Kalafat Yaşar (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (2009). *İslamiyet ve Türk Halk İnanışları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Yaşar (2012). Türk Halk İnanmalarında Toprak Bir Tabu mu İdi? Kültür Evreni: *Üç Ayda Bir Yayımlanan Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (11), 47-54.
- Kalafat, Yaşar. (1999). Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi. *Millî Folklor Dergisi*, 6 (44), 88-91.
- Kandemir, Fatih (2016). Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye'deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 97-114.

- Kandemir, M. Yaşar (2013). Ziyaret. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 44, İstanbul, 495-498:
- Karakaş, Rezan (2013). Diyarbakır’da “Kırklı” Kavramı Ve “Kırk Çıkarma” Etrafında Oluşan İnanış Ve Uygulamalar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 59-75.
- Karaköse, Rukiye (2013). *Ben Büyüdüm Çocuk Eğitiminde Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Karaman, Hayrettin; Bardakoğlu Ali; H. Yunus Apaydın (1998). *İlmihal I*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, Kasım (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 227-236.
- Karataş, İbrahim Ethem (2013). Max Müller’e Göre Dinin Ortaya Çıkış Sürecinde Sınırsız (Kutsal) Fikri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 54-86.
- Karman, Kasım (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 227-236.
- Kaya, Mahmut (2013). Varlık. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul, 139-140.
- Kaya, Muharrem (2007). *Mitolojiden Efsaneye: Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kaya, Murat (2009). *Ebedi Kurtuluş Yolu*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Kaynak, İbrahim Hakkı (2016). Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (39) 445.
- Keleş, Ekrem (2010). *Umre Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Keskin, Mustafa (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4 (2), 8.
- Keskioğlu, Osman (2006). *Siyer-i Nebi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılavuz, Ahmet Saim (2006). *İlmihal I İman ve İbadetler*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kılıç, Cevdet (1998). Hak Dini ve Halk Dini. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

- Kılıç, Cevdet (2004). Varlık Probleminin Zihinsel Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 39-68.
- Kılıç, Sami (2017). Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları İle İlgili İnanışlar. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kıyak, Abdulkadir (2011). Geleneksel Türk Dininde Ağaç Kültü. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 90-104.
- Kirman, M. Ali; Özbolat, Abdullah (2017). İslam, Kutsal ve Seküler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 19-41.
- Kongar, Emre (1995). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korlaelçi, Murtaza (1985). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 209-220.
- Köse, Ali (2015). XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(49),5-27.
- Köse, Ali; Ayten Ali (2012). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, Satı (2012). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Balıkesir.
- Altuntaş, Halil; Şahin Muzaffer (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurşunluoğlu, Mustafa Said (2013). Felsefe ve Teolojide Kutsal Yolculuk Tasavvuru: Gerçeklik, Seyyahlığı ve Tanrının Yolculukları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 173-195.
- Kurt, Abdurrahman (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 73-79.
- Kurt, Ali Osman (2017). Dinlerde Kutsal Zaman. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Kurt, Ali Osman; Aykıt, Dursun Ali (2017). *Dinler Tarihi*. Ankara: MEB Yayınları
- Kutlu, İhsan (2016). Ritüeller ve Kent. *Şehir ve Düşünce Dergisi*, (8), 96-103.
- Kutsal Kitap Yeni Dünya Çevirisi (Tevrat, Zebur, İncil), Watchtower Bible And Tract Society Of New York, Inc. Wallkill, New York, ABD. 2017.
- Küçük, Abdurrahman; Tümer, Günay; Küçük, M. Alparslan (2015). *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi.
- Küp, Nazan (2006). Halk Dindarlığı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi- Pınarbaşı Örneği-. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kütük, Ahmet (2014). İslam/Kültür Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları. *Türkiye Mecmuası* 24 Güz. 133-170.
- Kyenpyeıl Janarbyek (2016). Halk Dini Ve Kitabı (Resmi) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç Ve Uygulamaları. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- L. Berger, Peter (1995). Din Kurumları. (Çev. Adil Çiftçi), *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, 425-465.
- L.Cox, James (2004). *Kutsalı İfade Etmek* Din Fenomenolojisine Giriş. (Çev. Fuat Aydın), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Malinowski, Bronislaw (1998). *İlkel Toplum*. (Çev. Hüseyin Portakal). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Mandaloğlu, Mehmet (2014). *Bozkır Türklerinde Ekonominin Hayvancılık ve Tarıma Dayalı Olarak Değerlendirilmesi 3 (1)*, 75-93.
- Maraşlıoğlu, Hasan (2018). Geleneksel Türk Dînî İnanışlarında Ateş Kültü. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Mardin, Şerif (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mevdûdî, Ebu'l-Ala (2005). *Kur'an'a Göre Dört Terim*. (Çev. İ. Kaya, O. Cilacı), İstanbul: Bayan Yayınları.

- Mohammadi, Abdullah (2015). Hazara Türklerinin Halk İnançlarında Doğum, Evlenme ve Ölüm. *Milli Folklor Dergisi*, 27, (105), 111-119.
- Musahan, Ali Yıldız (2015). İslam İtikadında “Kutsal”ın Sınırı, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VIII/2, 121-150.
- Mustafayev, Beşir (2013). Adriyatik’ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 60-73.
- Necatigil, Behçet (1988). *100 Soruda Mitoloji*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1998). Nevruz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul, 313-315.
- Olgun, Hakan (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban. *Milel ve Nihal*, 13 (2), 82-99.
- Oral Rifat (2018). Mescitlerde Namaz Kılmak ve Takva Sahibi Olmak. *Diyanet Aylık Dergisi*, 10 (334), 14-17.
- Orhan, Özgü (2013). Jean-Jacques Rousseau’da Sivil Din Kavramı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68 (3), 1-35.
- Oymak, İskender (2000). Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5, 445.
- Oymak, İskender (2001). Eski Türk İnanışlarında Ağaç Kültünün Malatya’daki İzleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, 55-74.
- Ögel, Bahattin (1995). *Türk Mitolojisi II.C*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önal Kılıç, Sevda (2018). Yedi Sayısının Kültürel Arkapları Çerçevesinde Garîpnâme Mesnevisi’nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, Yaz 86, 111-132.
- Örnek, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *100 Soruda İlkelerde Din Büyü Sanat Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbay, Ekrem (1995). *Ergenlerde Allah ve Din İnancı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özemre, Ahmed Yüksel (1997). *Din Nedir?*, *Ümran Dergisi*, (40), 45.
- Özkan, Ali Rafet (2002). *Din-Mitoloji*. *EKEV Akademi Dergisi*, 6 (11), 11.
- Öztürk, Mustafa (2014). *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özyurt, Cevat (2016). *Erich Fromm'un İnsan ve Toplum Anlayışı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Parladır, Halil Saim (2010). *Heterodoksi Türk Halk İslam'ı Ve Evliya Kültü*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Polat, Kemal (2017). *Kutsal Nesnelere İlgili Halk İnanışları*. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Polat, Kemal (2017). *Kutsal Nesnelere İlgili Halk İnanışları*. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Rosenberg, Donna (2003). *Dünya Mitolojisi*. (Çev. Koray Atken, vd.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Rousseau, Jean- Jacques (2004). *Toplum Sözleşmesi Ya Da Siyasi Hukuk İlkeleri*. (Çev. M. Tahsin Yalın), İstanbul: Devrin Yayınları.
- Rousseau, Jean- Jacques (2012). *Toplum Sözleşmesi Ya Da Siyasi Hukuk İlkeleri*. (Çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Safran, Mustafa; Şimşek, Ahmet (2009). *Tarih Yazımında Bir Sorun Tarih ve Zaman İlişkisi*. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 9-26.
- Sancaklı, Saffet (2017). *Hadisler Kapsamında "Mübârek Zaman" Kavramının Analizi*. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 8 (1)*, 35-72
- Sarıçam, İbrahim (2017). *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem (2002). *Din Fenomenolojisi*. (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri) Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.

- Sarıkcıoğlu, Ekrem (2016). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Schimmel, Annamarie (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. (Ed.: Recep Kibar), İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Schimmel, Annemarie (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sezen, Lütfi (2005). Türkiye'de Evlenme Biçimleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 185-195.
- Sezikli, Ahmet (2013). *Şehrin Hafızası Çorum Hıdırlık Örneği*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Smith, Morton (2007). Din İncelemede Tarihsel Yöntem. (Çev. Ramazan Adıbelli), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (22), 349-357.
- Soyak Ercan (2013). Popüler Dindarlık Düzeyinin Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Sülün, Murat (2015). *Türk Toplumunun Kur'an Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Sümer, Necati (2018). İlkel Kabilelerde ve Bazı Dinlerde Erginleme Töreni, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21, (54), 61-80.
- Şahin, İlkay (2008). Dini Hayatın Ritmi Ritüel ve Müzik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX/2, 269-285.
- Şahin, İlhan (2013). "Üçler", "Yediler" ve "Kırklar" Giresun Yöresinde Din ve İnanç Ritüellerine Mukayeseli Bir Bakış. (Ed.: Mehmet Fatsa). *Geçmişten Günümüze Giresun'da Dini ve Kültürel Hayat Sempozyumu-I*. İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2.
- Şeker, Cihad (2016). Hıristiyanlıkta Yahudiliğe Tepki Olarak Gelişen Kutsallık Anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 42-65.
- Şentürk, Lütfi; Yazıcı, Seyfettin (2016). *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Tanrıverdi Hasan (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 595-601.
- Tanyu, Hikmet (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taşpınar, İsmail (2017). İslam Öncesi Dinlerde Kutsallık: Kutsal Eşyalar, Mekânlar ve Şahıslar. (Ed.: Yusuf Şevki Yavuz), *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*, İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Togan, A. Zeki Velidî (1985). *Tarihte Usul* İstanbul: Enderun Yayınları.
- Toksoy Özer (2011). Sivil Dinin Sosyolojik Evreni. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Tolstoy, Leo N (1995). *Din Nedir?* (Çev. Murat Çiftkaya), İstanbul: Furkan Basım Yayın.
- Toplamacıoğlu Mehmet (1963). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Toplamacıoğlu, Mehmet (1961). *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Toplamacıoğlu, Mehmet (1969). *Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Toprak, Bilal (2016). Dinler Tarihi Perspektifinden Klaus Schmidt ve Göbekli Tepe. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – III Isparta 12-15 Mayıs 2016, 201-209.
- Toprak, Süleyman (2015). *Ahirete İman İnanç Kitapları Serisi 6*. Ankara: DİB Yayınları
- Tuğlacı, Pars (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Turan, Şerafettin (2014). *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tüfekçioğlu, Abdulhamit (2005). *Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları*. Bursa: Edincik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tümer, Günay (1994). Din. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 9, İstanbul, 312.

- Tümer, Günay; (1986). Çeşitli Yönleriyle Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C,28, 213-267.
- Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman (1993). *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Türker, Ferah; Kocuğlu Gündoğdu, Vildan (2016). Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm. *Turkbilig/Turkoloji Arastirmaları Dergisi*, (32), 141-156.
- Ülker, İsmail (2019). *Bir Zamanlar Bandırma 1. Bölüm (1892-1937)*. Bandırma: Bandırma Belediyesi Yayınları.
- Ünal, Mustafa (1999). *Din Fenomenolojisi Tarihçe Yöntem Uygulama*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Ünal, Mustafa (2004). Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 16 (16), 43-67.
- Wach, Joachim (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. (Çev. Battal İnaldı), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Willaime, J. Paul (2003). Dinin Tanımlanması Meselesi. (Çev. Halife Keskin, Abdullah Alperen), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 321, 334.
- Yaparel, Recep (1987) Dinin Tarifi Mümkün mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,C.:4, 408-409.
- Yavuz Şevket (2007). Modern Öncesi Âlemden Post/Modern Bir Köye Evrilişte Kutsal'ın Arkeolojisine Yeniden Bakış. *Milel ve Nihal*, 4 (1), 77- 126.
- Yavuz, Ömer Faruk (2006). Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 385-403.
- Yavuz, Mesut; Demir, Türkay; Doğanğün, Burak (2012). Sünnetin Çocuk Sağlığı Üzerine Etkisi: Gözden Geçirme Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23 (1), 63-70.
- Yavuzer, Haluk (2005). *Gençleri Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (1993). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Şura- Çelik Yayınları.

- Yeşil, Yılmaz (2014). Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (9), 117-136.
- Yıldırım, Münir (2017). Tabiat Kültürleri. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), *Halk İnanışları El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yıldırım, Münir (2007). Mircea Eliade'de Kutsal ve Kutsal Zaman Kavramı. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10 (28), 59.
- Yılmaztürk, F. Büşra (2003). Mircea Eliade'nin Kutsal Anlayışı. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yörükoğlu, Atalay (1986). *Gençlik Çağı*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurdaydın, G. Hüseyin; Dağ Mehmet (1978). *Dinler Tarihi*. Ankara: Gündüz Matbaacılık
- Yücel, İrfan (2006). İlmihal I İman ve İbadetler. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yücel, İrfan (2002). *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zekiye, Demir (2014). Haccın Kadınları Dönüştürücü Etkileri. *Diyanet İlmi Dergisi*, 50 (2), 103-129.

İnternet Kaynakları

- (http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/ff019c60caaf76b_ek.pdf?tipi=84&туру=X&sube=0, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- Aktaş, Hüsnü (2015). Modern Sivil Din Projeleri Devlet Dini. http://m.habervaktim.com/author_article_detail.php?id=70218, (Erişim Tarihi: 29.01.2019).
- Bahar Hasan (2019). Türklerde Ocak Kültü. Labirent TV. <https://labirenttv.com/turklerde-ocak-kultu/4402/>, (Erişim Tarihi: 29.07.2019).
- Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.5c53619dad76b2.85159758. (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

- Düzce, Mesut (2017) *Sivil Dinin Teorik Temelleri* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/sivil-dinin-teorik-temelleri_138, (Erişim Tarihi: 07.05.2019).
- Engineri, Melisa (2008). Aydınlanma Çağı ve Felsefesi, https://www.academia.edu/10218385/Ayd%C4%B1nlanma_%C3%87a%C4%9F%C4%B1_ve_Felsefesi. (Erişim Tarihi: 31.01.2019).
- Ergül, Hamdi (2015). *İnsan ve Mekân; İstanbul Örneği*, <http://www.kritikanalitik.global/wp-content/uploads/2016/09/C1-ISCAT2015ID29.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.07.2018).
- <http://kuscenneti.tabiat.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <http://www.balikesir.com.tr/tr/ilceler/bandirma>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <http://www.bandirma.gov.tr/sosyal-yapi> (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <http://www.bandirma.gov.tr/tarihce>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <http://www.bandirmamanset.com/haber/universiteden-uluslararası-etkinlik-34155.html>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- http://www.bandirmasehirrehberi.com/genel_bilgiler/kultur_sanat.html, (Erişim Tarihi: 17.08.2019).
- http://www.bandirmasehirrehberi.com/genel_bilgiler/sosyo_ekonomik_yapi.html, (Erişim Tarihi: 18.08.2019).
- <http://www.limanavm.com.tr/liman-avm>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- <http://www.yolgosterici.com/tevrat/tevrat02.htm>, (Erişim Tarihi: 03.01.2019).
- <https://malzemebilimi.net/bandirma-vapurunun-yapimi-ve-tarihcesi.html>, (Erişim Tarihi: 21.08.2019).
- <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/mcclay.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.09.2019).
- <https://www.bandirma.bel.tr/sayfa/ekonomik-yapi-137>, (Erişim Tarihi: 20.08.2019).
- <https://www.bandirma.edu.tr>, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).

<https://www.bandirma.edu.tr/tr/www/Haber/Liste?b=1&k=-1&s=18>, (Erişim Tarihi: 21.08.2019).

<https://www.bandirma.edu.tr/tr/www/Sayfa/Goster/Bandirmanin-Tarihcesi-1081>, (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

<https://www.bansesgazetesi.com/Bandırma'da-87-cami-var-13082018/>, (Erişim Tarihi 20.08.2019).

https://www.nufusu.com/ilce/bandirma_balikesir-nufusu, (Erişim Tarihi: 19.08.2019).

Çiftçi, Ömer. <https://www.risalehaber.com/dunyada-resmi-dini-islam-olan-ulke-sayisi-aciklandi-311402h.html>, (Erişim Tarihi: 27.01.2019).

<https://www.turkcebilgi.com/panormos>, (Erişim Tarihi: 16.08.2019).

<http://hadisci.com/?k=ara>, (Erişim Tarihi: 25.12.2019).

Kubealtı Lügati. <http://lugatim.com/s/Kutsal>, (Erişim Tarihi: 31.01.2019).

Şengül, Abdullah (2006). Türk Kültüründe Nevruz – Mete Han'dan Atatürk'e, <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3630#sthash.RD4WavEu.dpbs>, (Erişim Tarihi: 23.07.2019).

TDK Sözlük, <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.06.2019).

Yayla, Ali. <https://web.itu.edu.tr/~yayla/turkmit.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.12.2018).

<https://www.haberler.com/yuz-yildir-adak-adanan-turbeyi-kazdilar-koyluler-12765529-haberi/>, Erişim Tarihi: (29.12.2019).

Diğer Kaynaklar

Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, *21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz, (Türk Töresi)*, İstanbul, 1997.

Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük, (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkçe Sözlük, (1998). Türk Dil Kurumu, II. Ankara, 1424.

Kaynak Kişiler

KK 1: Özsan, Mehmet Bandırma doğumlu, 86 yaşında, emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 2: Bıyık, Hasan Bandırma doğumlu, 81 yaşında, emekli Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 3: Meteoğlu, Ahmet Bandırma doğumlu, 75 yaşında emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 4: Tunçok, Kenan Bandırma doğumlu, 54 yaşında, emekli, ortaokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 5: Kargaoğlu, Hakkı Bandırma doğumlu, 66 yaşında emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 6: Cin, Ethem Bandırma doğumlu, 66 yaşında emekli ilkokul terk, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 7: Kuruoğlu, Hüseyin Bandırma doğumlu, 65 yaşında emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 8: Türkkent Ziya, Bandırma doğumlu, 86 yaşında emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 9: Özakan, Mustafa Bandırma doğumlu, 60 yaşında çiftçi, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 10: Yazıcı, Oğuz Bandırma doğumlu, 66 yaşında emekli, üniversite mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 11: Ayan, Ahmet Gönen doğumlu, 49 yaşında din görevlisi, geçici olarak Hollanda da görev yapmaktadır.

KK 12: Çavuş, Tanju Bandırma doğumlu, 55 yaşında müzisyen, lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 13: Yazıcı, Oğuz Bandırma doğumlu, 66 yaşında emekli, üniversite mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 14: Sivaslı, Ahmet Bandırma doğumlu, 74 yaşında emekli, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 15: Erdoğan, Ekrem Almanya doğumlu, 38 yaşında, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 16: Çınaroğlu, Sülüş Bandırma doğumlu, 64 yaşında müzisyen, ilkokul terk, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 17: Yeşilli, Ayfer Bandırma doğumlu, 64 yaşında ev hanımı, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 18: Mak Ertan, Bandırma doğumlu 47 yaşında ticaretle uğraşmakta, lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 19: Acar, İrfan Bandırma doğumlu emekli ortaokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 20: Can, Arif Bandırma doğumlu 66 yaşında emekli ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 21: Soyka, Soner Trakya doğumlu, 49 yaşında, esnaf, önlisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 22: Koçyiğit, Namık Bandırma doğumlu, 78 yaşında, emekli ortaokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 23: Songül, Nâhide, Bandırma doğumlu, 87 yaşında ev hanımı, ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 24: Yamaner, Mustafa Bandırma doğumlu, 61 yaşında gazeteci üniversite mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 25: Candan, Saffet Lapseki doğumlu 57 yaşında berber, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 26: Tuncay, Mehmet Bandırma doğumlu 65 yaşında emekli, ilkokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 27: Selek, Recep Bandırma doğumlu 65 yaşında emekli, ilkokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 28: Karataş, Mehmet Bandırma doğumlu 54 yaşında çiftçi, ön lisans mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 29: Donk, Hakan Bandırma doğumlu 38 yaşında satış elamanı, ön lisans mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 30: Ersöz, Melih Bandırma doğumlu 28 yaşında çiftçi, ortaokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 31: Benek, Mehmet Bandırma doğumlu 37 yaşında çiftçi, ortaokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 32: Şener, Ümmühan Sivas doğumlu 50 yaşında işçi, ortaokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 33: Özker, Niyazi Bandırma doğumlu 57 yaşında öğretim üyesi, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 34: Eraydın, Ramazan, Boyabat doğumlu 64 yaşında emekli din görevlisi, lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 35: Şenol, Serkan, Gönen doğumlu, 49 yaşında memur, lisans mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 36: Alaçan, Uğur, Bandırma doğumlu, 39 yaşında memur, lisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 37: Özder, Eyüp, Bandırma doğumlu, 56 yaşında çiftçi, ortaokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 38: Aydemir, Bülent Bandırma doğumlu, 53 yaşında emekli ortaokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 39: Topaloğlu, Ali Osman Karacebey doğumlu, 79 yaşında emekli Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 40: Tozlu, Kemal Bandırma doğumlu, 69 yaşında çiftçi Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 41: Köken, Mustafa Gönen doğumlu, 67 yaşında emekli din görevlisi lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 42: Sönmez, Ali Bandırma doğumlu, 77 yaşında emekli ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 43: Tekin, Reşat Bandırma doğumlu, 52 yaşında çiftçi ön lisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 44: Kurtgeri, Halit Bandırma doğumlu, 86 yaşında emekli ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 45: Turan, Adem İstanbul doğumlu, 52 yaşında din görevlisi, lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

K.K 46: Yeşilirmak, Kazım Bandırma doğumlu, 49 yaşında, koordinatör ortaokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 47: Kacı, Zeki Bayburt doğumlu, 40 yaşında din görevlisi, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 48: Işıkman, Mehmet Bandırma doğumlu 71 yaşında emekli Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 49: Aksoy, Müjde Bandırma doğumlu 36 yaşında mühendis yüksek lisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 50: Biyan, Nilüfer Erzurum doğumlu, 38 yaşında ev hanımı yüksek lisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 51: Uçar, Serpil Bandırma doğumlu, 42 yaşında işçi lise mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 52: Batmantaş, Hatice Konya doğumlu 37 yaşında ev hanımı yüksek lisans mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 53: Ünal, Gülümser Bandırma doğumlu 66 yaşında ev hanımı üniversite mezunu, Bandırma'da yaşamaktadır.

KK 54: Koca, Behiye Manyas doğumlu 69 yaşında, ev hanımı Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 55: Saygın, Buket Bandırma doğumlu 47 yaşında ev hanımı, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 56: Kocaboz, Ramazan Bandırma doğumlu, 59 yaşında işçi lise mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 57: Şahin Işkın, Sebahat Sivas doğumlu, 38 yaşında Kur'an Kursu öğreticisi, üniversite mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 58: Karatepe, Tuba Bandırma doğumlu, 39 yaşında ev hanımı üniversite mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 59: Şahin, Nurhayat Sivas doğumlu, 47 yaşında ev hanımı ilkokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 60: Uzun, Songül Rize doğumlu 46 yaşında ev hanımı ilkokul mezunun Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 61: Kıvrak, Hasan Bandırma doğulu 58 yaşında esnaf, ortaokul mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 62: Turuplu, Osman Bandırma doğumlu, 69 yaşında emekli ilkokul mezunu, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 63: Aydın, Ahmet Çanakkale doğumlu 51 yaşında din görevlisi ön lisans mezunu Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 64: Karataş, Tekin Dursunbey doğumlu, 46 yaşında ilkokul mezunu, din görevlisi, Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 65: Yılgör, Metehan Bandırma doğumlu, 46 yaşında, öğretim üyesi, Doçent olarak görev yapmaktadır. Bandırma'da ikamet etmektedir.

KK 66: Oktay, Serap Kastamonu doğumlu, 60 yaşında lise mezunu, ev hanımı Bandırma'da ikamet etmektedir.

EKLER

EK 1. MÜLAKAT FORMU

MÜLAKAT FORMU

Adınız:

Yaşınız:

Doğum Yeriniz:

Eğitim Durumunuz:

İkamet Ettiğiniz Yerleşim Yerinin Adı:

- 1- Yaşadığımız yerde doğum ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
 - a) Doğum Öncesi Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - b) Doğum Esnasında ki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - c) Doğum Sonrası Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
- 2- Yaşadığımız yerde sünnet ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
 - a) Sünnet Öncesindeki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - b) Sünnet Esnasındaki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - c) Sünnet Sonrasındaki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
- 3- Yaşadığımız yerde evlenme ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
- 4- Evlilik Öncesi Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - a) Evlilik Esnasındaki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - b) Evlilik Sonrası Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
- 5- Yaşadığımız yerde ölümle ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
 - a) Ölüm Öncesi Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - b) Ölüm Esnasındaki Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - c) Ölüm Sonrası Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
- 6- Yaşadığımız yerde dini günlere ait halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
 - a) Hıdırellez ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - b) Mevlit ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - c) Aşure ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - d) Yağmur Duası ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - e) Asker Uğurlama ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - f) Hac ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?

- 7- Yaşadığımız yerde dini ziyaret yerleri ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
- 8- Yaşadığımız yerde insan ve tabiat ilişkisi ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları nelerdir?
- Yağmur ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - Ağaç ve Orman ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - Hayvanlar ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - Su ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - Ateş ile İlgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?
 - Nazar ile ilgili Halk İnanışları ve Uygulamaları Nelerdir?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Mustafa IŞKIN
 Uyuğu : T.C
 Doğum Tarihi ve Yeri : 22.01.1979
 Telefon : 0542 202 26 68
 Faks :
 E-mail : iskinm58@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans		
Lisans	: Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme	05.06.2006
	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat	15.06.2016
Lise	: İmam Hatip Lisesi	.1996

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2001-2016	Diyanet İşleri Başkanlığı	Din Görevlisi
2016 ...	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Fakülte Sekreteri

Yabancı Dil

Arapça
 İngilizce

Yayınlar